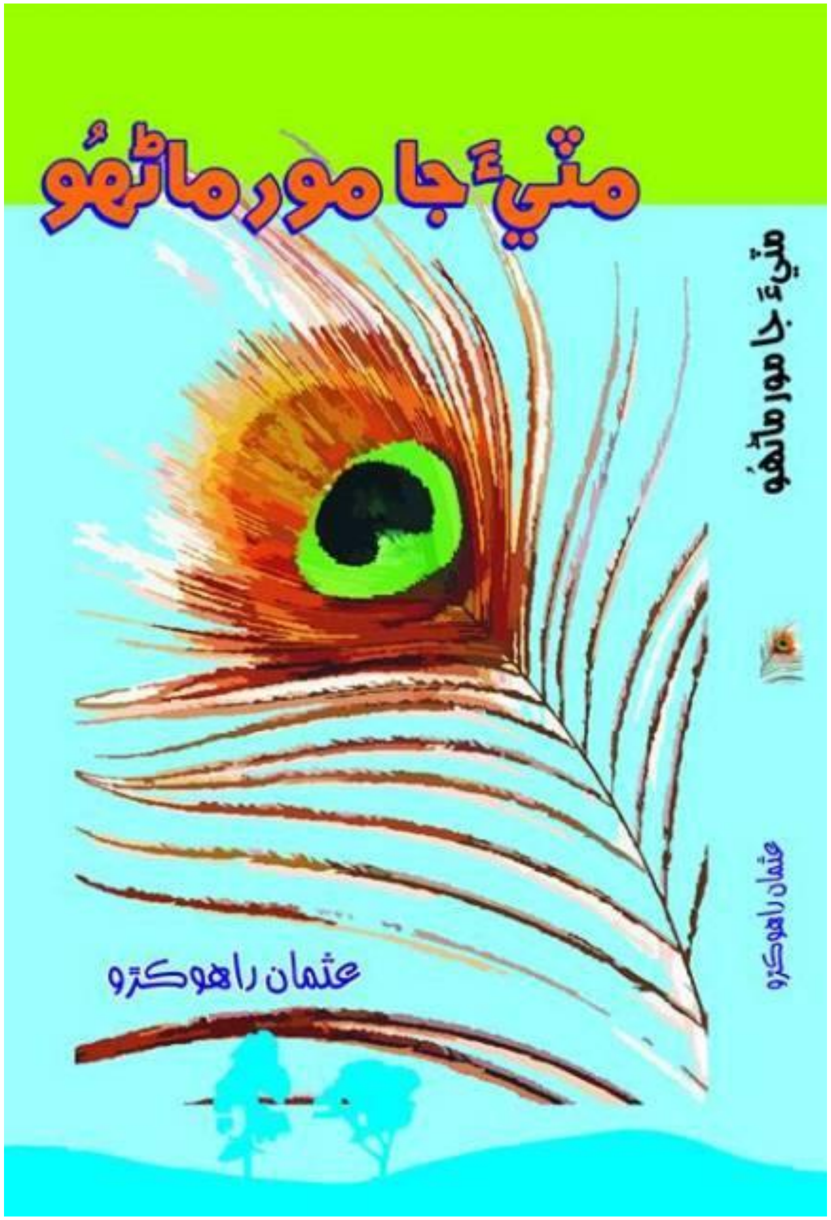

سنڌسلامت پاران :

سنڌ سلامت **ڊجيٽل بوڪ ايڊيشن** سلسلي جو نئون ڪتاب **”مٽيءَ جا مور ماڻهو“** اوهان اڳيان پيش ڪجي ٿو. سنڌ خاص ڪري بدين ۽ لاڙ جي 125 شخصيتن تي لکيل هي ڪتاب ليکڪ، صحافي ۽ محقق عثمان راهوڪڙي جو لکيل آهي.

عثمان راهوڪڙي جي هن ذاتي لکيل انسائيڪلوپيڊيا جهڙي ڪم جون خوبيون آهن، هڪ ته ڪتاب سهڻي ٻوليءَ ۾ لکيل آهي. هنن لکڻين ۾ ادبي چس به آهي ته صحافتي رنگ جي مهڪ به ارپيل اٿس. ٻي اهم خوبي هيءَ آهي ته هنن لکڻين ۾ شخصي تاريخ ۽ سنڌ جي تاريخ ڪي سلهاڙي پوءِ لکيو ويو آهي. هن انهن ڪردارن تي لکيو آهي جن ڌرتي، ٻولي، قوم، ادب ۽ تهذيب کي پنهنجو رَتُ سَت ڏنو آهي .

هي ڪتاب ڪنهن اداري نه پر راهوڪڙي صاحب پاڻ 2015ع ۾ ڇپايو. سنڌ سلامت ست پاران سندس ٿورائتا آهيون جو ڪتاب سنڌ سلامت ڪتاب گهر ۾ اپلوڊ ڪرڻ جي اجازت ڏني اٿن.

محمد سليمان وساڻ
مينيجنگ ايڊيٽر (اعزازي)
سنڌ سلامت ڊاٽ ڪام
sulemanwassan@gmail.com
www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

مِٽيءَ جا
مور ماڻهو

عثمان راهوڪڙو

2015ع

www.sindhsalamat.com

سڀ حق ۽ واسطا ليکڪ وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو:	مِٽيءَ جا مور ماڻهو
صنف:	نثر (پروفائيل)
ليکڪ:	عثمان راهوڪڙو
ڇاپو پهريون:	فيبروري 2015ع
تعداد :	1000
ڪمپوزنگ:	اقبال هاليپوٽو نريش ڪمار ۽ راجڪمار لوهاڻو
ٽائيٽل:	ابوبڪر شيخ بدين.
	جهولي لال ڪمپوزر، ٽنڊو باگو ضلع بدين 0333_2528017
ڇپائيندڙ:	پنهنجي پاران
ڇپيندڙ:	

مُلهه: 300 روپيا

رابطي لاءِ:

عثمان راهوڪڙو

03313834738

03463397774

"MITTI'A JA MOR MANHUN"
NASARI PROFILES
USMAN RAHOOKRO
FEBRUARY 2015

اسٽاڪسٽ

رابيل ڪتاب گهر ـــ لاڙڪاڻو
پٽائي بڪ اسٽور ـــ حيدرآباد
ڪانياواڙ اسٽور ـــ ڪراچي
مهراڻ ڪتاب گهر ـــ سانگهڙ
غلام تاج الدين جنرل اسٽور ـــ ٽنڊو باگو
المنصور بڪ ڊيو ـــ ٽنڊو باگو
مرچو لال پريمي بڪ اسٽور ـــ بدين، سوجهرو پبليڪيشن ـــ بدين

books.sindhsalamat.com

مهاڳ

ڪاڙهن ۾ لکيل ڪتاب!

هينئين تي ليٽي پونڊڙ لاڙ جو محبوب جي نگاهه جهڙو پرڳٽو، نه رڳو سنڌ جي تهذيبيءَ ۽ تاريخيءَ ماڳن ۽ ورقن جو وارث آهي، پر سنڌ راڻيءَ جي مرڪ جهڙو محبوب لاڙ خطو، لوئي ۽ لڄ، غيرت، سرت ۽ سمجهه، ارڏائيءَ ۽ تخليقي هڳاءُ جو خالق به صدين کان رهيو آهي. لاڙ جنهن جي پَٽن، جتي لاکان جتڻ جي حُسناڪيءَ جي هاڪ اُڀاري آهي، اُتي ٻاگهيءَ سومريءَ جي لڄائتيءَ سورهيائي جي سُڌ به لاڙ جي هوڏيءَ هوائن عام ڪئي آهي! جتي دودي جي شهپرن لاڙ جي اتهاس جو ڪنڌ اوچو ڪيو آهي، اُتي خليفي نبي بخش قاسم جي لکيل سُر ڪيڏاري جي عظيم شاعريءَ به لاڙ جي تخليقيءَ سگهه جو پتو به ڏيهن کي ڏنو آهي! لاڙ جنهن جي نزاڪت وارين نُورين تي رڳو ڄام تماچيءَ ڪونه تڙپيا، پر سنڌيءَ ٻوليءَ جي بقا جو وارث بابا پٺائيءَ به ته لاڙ تي ايڏو هِرڪيو جو پنهنجي سڄي شاعريءَ جي اکين ۾ لاڙ ۽ لاڙيءَ لهجي کي سُرمو ڪري پارائڻ کان سواءِ رهي نه سگهيو! لاڙ جي آڙين جي اُڌارن ۾ الاءِ ته ڇا رهيو آهي، جو شاعرن کي لاڙ جون هوائون محبوباڻا پاڪر ۽ لاڙ جو سدا بهار اُپ ديس ڌرتيءَ ماءُ جي پيشانيءَ محسوس ٿيو آهي! اهو ئي سبب آهي جو لاڙ جي دڳ دڳ ۽ وک وک تان شاعريءَ جي اپسرا آرس موڙي مرڪيءَ آهي! ۽ لاڙ جي گس گس تان نثر جو اڻ جهل گهوڙو هڻڪارون ڪندو، ٽاپوليون هڻندو وقت جي سرڪش سيني تان گذرندو رهيو آهي!

لاڙ واقعي پُراسرار آهي، ڇو جو اُن جي وستيءَ وستيءَ مان ڪئين وڃايل ڇلا مؤرخ هٿ ڪري، اڄ به حيران ٿين ٿا! اڄ به برسات جي مُند ۾ ڪنهن ڦٽل آثار مان تاريخ اوچتي جهاتيءَ وجهي نهاري ٿي ته عقل جو راڻو اڄرج جي مومل جي وارن ۾ وچڙي پوي ٿو! پيو ته نهيو پر لاڙ جي ڏنارن جون سينڊون به سُر ڪوهياريءَ جو وجد لڳن ٿيون! محترم محمد زمان لنواريءَ واري صوفيءَ جي منصوريءَ نگاهن جهڙا لاڙ جا ڪهنبا صُبح اجان تائين ڪنول جا سُر ڪنيات جهڙ اڃا گل ٽڙائڻ جي روايت تان دستبردار ناهن ٿيا! رتي ڪوٽ جي شامن جي وياڪلتا ۾ اڄ به انهن مينديءَ رتن پيرن جي پازيبيءَ پڙلاءُ خاموشيءَ ۾ اِيري تاريخدانن کي اهو ٻُڌائڻ چاهين ٿا ته لاڙ جي گم ٿيل تاريخ جو اڃان ته الف مس شروع ٿيو آهي. ي تائين پُڄڻ لاءِ اڃان حياتيون گهُرجن ٿيون! لاڙ جو سمنڊ اڃان پوڙهو ناهي ٿيو، اڃان ان جا ساموندِيءَ ڄمندا رهڻا آهن! آميءَ ۽ ڦاپيءَ جي زخم ٿيل وجودن جهڙا دردناڪ نظم ڪلراٺي ماڳن کان، وقت جي رهزن ڪا به سنگهر، ڪا به گوليءَ ۽ ڪا به ڦاهيءَ گسي نٿي سگهي! نظم سرجڻا آهن، نثر کي سسئي وارو اڙانگهو پنڌ ووڙڻو آهي! ڇو جو لاڙ جي مٽيءَ ۾ شهادتن جي خوشبوءِ رچيل آهي! لاڙ جي لهندڙ سج ۾ صوفيءَ ازم جي گيڙو رنگ جو روپ اڃان پڌرو آهي!

سچ اهو آهي ته لاڙ جي قلمڪارن سنڌيءَ ادب جي تاريخ ۾ بيحد منفرد ۽ نئين احساس ۾ رچيل دل جو پورهيو ڪيو آهي، جيڪو بنا شڪ جي اهميت ڀريو آهي. اهڙا ئي بيباڪ ۽ اهم نشان لاڙ جي صحافت ۽ تاريخ جي ڪاهوڙين به ڇِتا ڇڏيا آهن، جن نشانن کي ڪو به سرڪش واءُ لَٽي ناهي سگهيو. انهن ئي پيرن جي نشانن تي هلندي اسان جي دوست عثمان راهوڪڙي پنهنجو قلمي ۽ علميءَ سفر شروع ڪيو آهي. اهو تسلسل آهي، جنهن جي وجود ۾ پيار، سچ ۽ عشق جي مُشڪ شامل آهي.

www.sindhsalamat.com

ڏنو وڃي ته، لکڻ به هڪ عشق آهي. لکڻ هڪڙيءَ ڪمٽمينٽ آهي. لکڻ ظرف آهي. اها مڃيل حقيقت آهي ته، ڪجهه ماڻهو دل جي تسڪين لاءِ لکندا آهن. ڪجهه ماڻهولکڻ کي ذميواريءَ محسوس ڪري پنهنجو ناتو نڀائيندا آهن. ڇا به آهي، سچ اهو آهي ته لکڻ بيحد ضروريءَ آهي. اها ڳالهه آئون ان ڪري چوان ٿو ته پندرهن هزارن سالن ۾ لکت جو علم نه هئڻ ڪري سنڌ جي تاريخ کي رهزنن سوڙهو ڪري ڇڏيو آهي، جڏهن ته سنڌ جي علم ۽ تهذيب جا هٿ ئي وڍيا ويا آهن. اڳاٽي گم ٿيل لکت جي ڪري سنڌيءَ قوم پوئتي ڌِڪي وئي آهي. اهو تاريخي ظلم ٿيو آهي. انگريزن 1853ع ۾ سنڌي صورتخطيءَ کي نئين شڪل ڏني، تڏهن وڃي لکت جي علم جي ترقي ٿي. سؤ سال مس ٿيا آهن جو اسان جو نثر شروع ٿيو آهي. پندرهن هزار سالن جي تاريخ کي اسان سؤ سالن ۾ سهيڙي پورو ڪرڻ لاءِ هٿ پير هنيا آهن، تمام گهڻو ۽ تمام سٺو ڪم اسان جي قلمڪارن ڪري ڏيکاريو آهي، پوءِ به حقيقت اها آهي ته اڃان تمام گهڻو ڪم پوئتي رهيل آهي. اسان جڏهن ته شروعات ئي هاڻ ڪئي آهي! لکڻ ان ڪري ضروري آهي ته، لکت نه فقط ماڻهو لاءِ پر قومن لاءِ به آڪسيجن جو درجو رکي ٿي. قومون ڪيئن ساهه کڻن ٿيون؟ اها سُڌ قلمڪارن جي قلم مان ئي ماڻي سگهجي ٿي. ادب جون بيقراريون هجن يا تاريخ جون اشڪباريون هجن، ڌرمن جون پوئواريون هجن يا صحافت جون سوڳواريون هجن، لکت جي ويساهه پڌرو ڪيو آهي ته قلم، تلوار کان وڌيڪ طاقتور آهي. تلوار ته فقط ڪنڌ ڪپي ٿي سگهي، پر دلين تي حڪومت فقط آرٽ ۽ قلم جي ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهي ٿي. لکت جو علم هزارين سال پراڻو آهي، پر هر دؤر ۾ اُن جي حُسن ثابت ڪيو آهي ته هي علم نئون به آهي ته سدا بهار به آهي. هڪ ڳالهه ضرور چوندس ته لکڻ جون جيڪي ٻه اهم ڌارائون آهن، هڪ پنهنجو پاڻ تي لکڻ ۽ ٻيو ٻين تي لکڻ! هِي ٻِي ڌارا بيحد اهم آهي، ڇاڪاڻ ته اُن ذريعي نه فقط تاريخ جنم وٺي ٿي، پر اُن سان گڏ ڪردارن جي به ڇنڊڇاڻ ٿئي ٿي، نتيجي ۾ ڪيئي اهم پر لڪل ڪردار اسان جي سامهون اچي وڃن ٿا، جن جي اهميت کان ڪڏهن به انڪار ڪري نٿو سگهجي. ضروري آهي ته ڪردارن تي لکڻ وقت ٻي ريائي کان ڪم وٺجي. دوست نوازيءَ سان تاريخ سان انصاف قطعي نٿو ڪري سگهجي!

اسان جي دوست عثمان راهوڪڙي اهڙو ئي دلچسپ ۽ منفرد ڪم هٿ ۾ کنيو آهي. ڪتاب "مٽيءَ جا مور ماڻهو" مختلف ماڻهن ۽ شخصيتن تي لکيل مختصر پر ڪافي معلومات تي مشتمل خوبصورت ڪتاب آهي، جنهن جا ڪيترائي ڇڱا رُخ اسان جي آڏو کُلن ٿا، جيڪا تمام سُٺي علامت آهي. هي ڪتاب سندس پهرين نثري ڪتاب "سُڪو سنڌو، ڪنارا رُنا" جو تسلسل آهي. عثمان راهوڪڙو بنيادي طور تي سڪ سُٺو صحافيءَ آهي، پر هن پاڻ کي محدود ناهي ڪيو، سيلاني روح هئڻ ڪري تاريخ جي موضوع ۾ به دلچسپي ورتي اٿس، اها ڀلي سوچ آهي. اِها ٻي ڳالهه آهي ته تاريخدان وارو ڀرپور ڪردار اڃان عثمان راهوڪڙو پوريءَ رِيت ادا ناهي ڪري سگهيو، ڇو جو اهو ڪٺن ۽ وسيع موضوع آهي. پوءِ به اهو چئي سگهجي ٿو ته عثمان ڪجھ وڪون اڳتي کڻي ڪافي سٺي ۽ ساراهه جوڳيءَ ڪوشش ڪئي آهي. ان ڪوشش کي قدر جي نگاهه ملڻ گهرجي.

سچ اهو به آهي ته عثمان راهوڪڙي هڪ وڏو خال ڀرڻ جي دل سان ڄاڪوڙ ڪئي آهي. پنهنجي پسند ۽ پنهنجي حصي جو ڪم هُن بنا ساهيءَ پَٽڻ جي ڪيو آهي. هُن پنهنجي مٽيءَ، ٻوليءَ ۽ وابستگيءَ سان نڀائڻ لاءِ وسان ناهي گهٽايو.

books.sindhsalamat.com

هيءَ ڪتاب عثمان راهوڪڙي جي نثري لکڻين جو ٻيو ڪتاب آهي. ”مٽيءَ جا مور ماڻهو“ نالو منهنجي نظر ۾ اهم آهي. مٽيءَ جو ماڻهو هئڻ پنهنجي ڌرتيءَ سان جڙيل هئڻ جو خوبصورت حوالو آهي. آئون مٽيءَ جي ماڻهو کي احساس جي اک سان ڏسان ٿو. منهنجي نظر ۾ مٽيءَ جو ماڻهو بيحد اهم آهي. مٽيءِ جو ماڻهو ڌرتيءَ جي مٽيءَ مان جنم وٺي پيوٽ ٻڄجي ڌرتيءَ جي نظارن، ڌرتيءَ جي رنگن، تهذيب، تمدن، آرٽ، ادب، امن، انسانيت، علم، آجپي، عزت، تقدس ۽ روحانيت لاءِ جاکوڙي ٿو. انهن جي بهتريءَ لاءِ سوچي ٿو، ترقيءَ وٺرائي ٿو. مٽيءَ جو ماڻهو، مٽيءَ جي خوشبوءَ سان پيار ڪري ٿو. غداريءَ ان لاءِ گار آهي. ڌرتيءَ ان ماڻهو جي وجود جي هر حصي سان چُهٽل رهي ٿي. اهو ماڻهو ڌرتيءَ کي ماءُ سمجهي ٿو. ڀلي کٽي اهو مٽيءَ جو ماڻهو ملڪيت يا سماجي حيثيت ۾ ڪو وڏو قد به نه رکندو هجي، اها وڏي ڳالهه ناهي، پر وڏي ڳالهه اها آهي ته فطرت جو دوست هئڻ ناتي ان ماڻهو جو قد وڏو آهي، حيثيت وڏي آهي.

عثمان راهوڪڙي ”مٽيءَ جي ان ماڻهو“ کي فوڪس ڪيو آهي. هي جيڪي مختصر پروفائيل جي شڪل ۾ هُن ماڻهو سليڪٽ ڪيا آهن، عثمان انهن کي اهم سمجهيو آهي. انهن سان هُن پنهنجي محبت جو اظهار ڪيو آهي. هُن پنهنجي محبت جي هڪ تاريخ سهيڙڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

اها به حقيقت آهي ته عثمان هن ڪتاب ۾ جن ماڻهن، شخصيتن يا ڪردارن کي قلمبند ڪيو آهي، انهن مان ڪجهه ئي اهڙا نالا آهن جن کي پذيرائيءَ حاصل ٿيل آهي، باقي گهڻا نالا نه ايترو ڄاتل سڃاتل آهن، نه انهن پويان ڪا مشهوري اُپي آهي. سرڪاريءَ انسائيڪلوپيڊيا ۾ به اهي نالا شايد نظر نه اچن! عثمان راهوڪڙي پنهنجي هن انسائيڪلوپيڊيا ۾ انهن کي ڄاڻائي ڄڻ نئين واٽ ورتي آهي. اها هُن جي منفرد سوچ آهي. ڀلي کٽي عثمان دوستيءَ جي ناتي ڪن ڪردارن تي قلم کنيو آهي، پر سٺي ڳالهه اها آهي ته عثمان وري به مٽيءَ جي ماڻهن ڏي توجه ڇڪائڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي آهي. هن اسان کي اهو ٻُڌائڻ چاهيو آهي ته هِي هن مٽيءَ جا ماڻهو آهن. اهي پنهنجي وجود ۾ منفرد آهن. انهن ۾ ڪي اهل علم آهن، ڪي شعر و ادب جا چاهيندڙ آهن. اُهي محبتون ڪندڙ ۽ ڏڙڪندڙ جاڳندڙ دليون رکندڙ آهن. انهن به ڪو ڪردار ادا ڪرڻ لاءِ وکون کنيون آهن. انهن ڪا خوشبوءَ پکيڙڻ لاءِ هٿي پنهنجا جذبا ۽ پنهنجو وقت صرف ڪيا آهن. انهن هڪ سيڪيولر سوچ لاءِ ڪم ڪيو آهي. انهن مختلف روپن ۾ پنهنجي عشق جو اظهار ڪيو آهي، هر ڪنهن کي پنهنجو ظرف ۽ پنهنجو واس آهي.

عثمان راهوڪڙي جي هن ذاتي لکيل انسائيڪلوپيڊيا جهڙي ڪم جون ڪي ڳڻ جهڙيون خوبيون به آهن، جن کي واضح ڪرڻ ضروري ٿو سمجهان. پهرينءَ خوبيءَ هيءُ آهي ته ڪتاب سهڻيءَ ٻوليءَ ۾ لکيو ويو آهي. هنن لکڻين کي ادبي چس به آهي ته صحافتيءَ رنگ جي مهڪ به ارپيل آهي. ٻي اهم خوبي هِيءُ آهي ته هنن لکڻين ۾ شخصيءَ تاريخ ۽ سنڌ جي تاريخ کي سلهاڙي پوءِ لکيو ويو آهي. ڪجهه اهڙيون به شخصيتون عثمان سامهون آنديون آهن، جن جي سنڌ جي علميءَ، ادبيءَ، فنيءَ ۽ سياسيءَ تاريخ ۾ هڪڙي حيثيت آهي. مثال طور، مير محمد لنڊ، عبدالواحد آريسر، شمشيرالحيدريءَ، فاضل راهو، ابوبڪر شيخ، ايچ ايم خواجه، پروفيسر عبدالله ملاح، محمد حسن ترڪ، مٺو مهيري شامل آهن، استاد مٺو ڪڇيءَ کي به ياد ڪيو اٿس. مطلب ته اِهي اُهي ڪردار آهن، جن پنهنجي ڌرتيءَ، ٻوليءَ، قوم، ادب، تهذيب کي پنهنجو رَت سَت ڏنو آهي ۽ پاڻ

ملهايو آهي. انهن جي ڪردار جي خوشبوءَ سان هتي جا واهڻ ۽ وسنديون آشنا آهن. عثمان جو ان حوالي سان ڪيل ڪم تعريف جوڳو آهي.

راهوڪڙي هن ڪتاب کي نئين ڄاڻ ۽ نيون ڳالهيون ڏئي دلچسپ بڻايو آهي. هُن ڪافي منفرد پورهيو ڪيو آهي. اها به حقيقت آهي ته عثمان راهوڪڙي هِي لکڻيون ڪنهن ايئر ڪنڊيشن ڪمري ۾ ويهي ناهن لکيون، هي رس ۽ چَس ڀريون ڪاوشون هِن صوفي منش ڪاهوڙيءَ ليکڪ ڪاڙهن ۾ ڪڙهيءَ پوءِ لکيون آهن. هُن لُڪن ۾ لوساڻجي پنهنجي عشق کي پڌرو ڪيو آهي. هُن پنهنجي وابستگيءَ اُجاگر ڪئي آهي. ٿي سگهي ٿو، ڪو پڙهندڙ ائين به چوي ته راهوڪڙي هنن لکڻين ۾ دوستيءَ نڀائڻ وارو عنصر رکيو آهي، ته ان حوالي سان ايئن چوڻ ۾ ڪو عار ناهي ته عثمان جيڪا بهار جي بوءَ پنهنجي واسطيگيرن ۾ ڏٺي آهي، سا شايد ٻين کي نظر نه آئي هجي. محسوس ڪرڻ جو آرٽ هر ڪنهن وٽ پنهنجو هجي ٿو. هڪ ليکڪ کي به اهو حق حاصل آهي ته هو پنهنجيءَ دل جي ڀيچرن تي هلي. ڏسڻو اهو هوندو آهي ته ليکڪ جن ڪردارن کي موضوع بڻايو آهي، ڇا اُهي پنهنجي قوم ۽ ٻوليءَ جا دوست آهن!؟ ڇا انهن جا پير قومي غداريءَ ۾ ته شامل ناهن!؟ جيڪڏهن اهي ڪردار صاف آهن ته پوءِ اُهي ڪردار بنا شڪ جي قربتن جي لائق آهن.

مجموعي طور تي هِي ڪتاب تمام سٺي ڪوشش آهي، جنهن کي مانائتي موٽ ضرور ملڻ گهرجي.

ايوب کوسو
آڪٽوبر 2014ع

پنهنجي پاران

ڪائنات جي اسرارن جي شروعات ڪڏهن ٿي. ان تي اڃا تائين سائنسدان ۽ ريسرچ ڪندڙ تحقيق ڪري رهيا آهن، پر انسان جي شروعات حضرت آدم عليہ السلام ۽ بيبي حوا جي وجودن کان ٿي. انهن مان پيدا ٿيل نسل، ڪٽنبن، قبيلن ۽ قومن جي وجودن ۾ تقسيم ٿيو. هابيل ۽ قابيل جي پسند ۽ ناپسند جي فلسفي انساني تاريخ جي ارتقا دوران ئي واٽون ويھ ڪري ڇڏيون ۽ پوءِ زندگي جي انيڪ راهن جي حسين، بي نظير ۽ عرفان جي حدن کي پهتل ”مور“ ماڻهن جا گهاريل پل جيڪي سمورن زمانن لاءِ شڪل هئا ۽ رهندا. انهن جي رستن جا چٽا ۽ اڻ چٽا ٿيل پير ۽ سندن ڪهاڻين جا اُهي حصا جن پنهنجي پنهنجي وقت کي گلِ گلزار بنائڻ ۾ ڪابہ ڪسر نہ ڇڏي. انهن جي يادن جي گواهي تاريخ جي سفر جو هڪڙو باب آهي ۽ هو. ”پير“ جو وڻ جنهن جو پاڇولو روزاني اوڀر کان اولہ طرف ٿي ويندو هو، اُها ان ”مور“ ماڻهو جي پوکيل ”پير“ ۽ ان مور پرين جو پاڇو ۽ يادگرين جا پير جيڪي دل جي قبرستان ۾ اڄ بہ ديرو ڄمائي ٽڪيل آهن، اُهي چڪ چرن ٿا تہ، ڪا ياد اچي ٿي ۽ اُهي مٿي جا مور ماڻهو ياد اچن ٿا. جن جي ڪهاڻي جا ڪيترائي عڪس آهن. هر گل جي پنهنجي خوشبو آهي، وانگر مٿي جا مور ماڻهو ڪتاب ۾، جن عظيم انسانن جو ذڪر ڪيل آهي. انهن جي اختيار ڪيل راهن مان ڪيترا اڃا مسافر اڄ اجهائيندا. مور ماڻهن جي زندگين جو مطالعو ۽ سبق پرائڻ هن وقت جي اهم ضرورت آهي. اسان جي آرد گرد ۽ اسان جي ڳوٺن، شهرن ۽ گهٽين ۾ مور ماڻهو موجود هئا ۽ آهن. ڪاڪا دورا ليکا پورا ڪان وٺي نٿو ڪهيري تائين، اسان وٽ ڪردارن جي کوٽ نہ آهي. پر انهن مور ماڻهن جي عظيم ڪردارن کي پسند ۽ ناپسند جي وڻ ويڙهي واري ول وروڪي وئي آهي. ليکارين ۽ ذميوار ادارن ڄاڻي ٻجهي پنهنجو ڪردار ادا نہ ٻي ڪيو آهي. ٻٽو معيار ۽ پسند ۽ ناپسند وارو ماپو اُن حساب ۽ ڪتاب تحت اڻٻُڌيا خود دار فنڪار، اديب، شاعر، سياسي ۽ سماجي ورڪر ۽ مور ماڻهو نظراندازي جي چڪيا تي چڙهيا ۽ چڙهي رهيا آهن. جيڪڏهن صفا سولن لفظن ۾ مثال ڏجي تہ شمشيرالحيدري جي وڇوڙي ڪانپوءِ انهن ادارن ڇا ڪيو. جن جي تعمير هُن نور وڃائي بہ ڪئي تہ جواب ٻڙي ايندو. شمشيرالحيدري جي پهرين ورسي سندس ڀاءُ محمد اشرف ۽ سندس خيرخواهہ ۽ ساٿي مير محمد بليدي ٽنڊي باگي پريس ڪلب جي هال ۾ ڪرائي. ڪوبہ وڏو اديب، شاعر، فنڪار ۽ صحافي نہ آيو بلڪ هال ۾ 30 کان 40 ماڻهو نظر آيا هئا. سي بہ واسطن جي بنياد تي ورسي ۾ شريڪ ٿيا هئا. ان ماجرا کي ڪهڙو نالو ڏجي؟ شمشيرالحيدري تي ڪابہ ٿيسز سامهون اچي نہ سگهي آهي. ان عمل تي ماتم ڪجي، لڙڪ هارجن يا نالا لکي انهن ڪرتن ۽ ڏرتائن ۽ ادارن جي ڪردار تان پردو کڻجي يا تہ شمشيرالحيدري ۽ ٻين مٿي جي مور ماڻهن ۽ ڌرتي جي سپوت پٽن جي ڪردارن جي انوکين ادائن تي جيترو وس ۾ هجي اوترو ئي سمي. پنهنجي پنهنجي ليکي مون جيان يا ٻين انيڪ ليکارين جيان ڪم ڪجي. يا انهن ادارن جيان ماٺ جو روزو رکجي. يا بهتر ائين ٿيندو تہ جن جن مور ماڻهن کي نظرانداز ڪيو ويو آهي، انهن جي ڪردار کي واڪو ڪجي ۽ خوشحال جي چوٽي وانگر تہ نفرتون پکيڙڻ وارا ۽ انسانيت جا قاتل ۽ ويري بہ پنهنجي ڪرت ڪن پيا تہ اسين جيڪي محبتن ۽ امن جا سفير آهيون، سي خاموش ڇو ويهون. شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، سچل، سامي، شيخ اياز، شهيد شاهہ عنايت، محمد علي عرف عام علي قاضي ۽ ٻيا ان قسم جا ماڻهو ڪڏهن ورچي وينا آهن. انهن

ڪٿي آڻ مجي؟ اُهي ڪڏهن بہ سچائي واري واٽ تان نہ هٽيا. انهن جي واٽ وارا منصور ۽ دولهہ ٿي ويا، سسئي ۽ سهڻي جيان ٿي رهيا. سَرَن جو سانگو لاهي ڇڏيو هو. هو پڇ لٽڪائو ڪونہ رهيا هئا. انهن ڪنهن حاڪم وٽ مڌ ڪون پيتي هئي. حسن درس کان وٺي هن ڪتاب ۾ جيڪي بہ ڪردار آهن. سي ٽڪن تي ڇڪن ٿيندڙ ڪون رهيا آهن. هو پنهنجن لاءِ ماکي کان مٺا ۽ دشمنن لاءِ تکي تلوار وانگر رهيا آهن. هي اهڙا وکر هئا ۽ آهن، جيڪي ڪڏهن بہ پئي پراڻا نہ ٿيندا. انهن جي پنهنجي پنهنجي مهانتا هئي ۽ آهي. جيڪا ڪوشش جي باوجود لڪي نہ سگهندي. ائين جيئن آئون سوني هار ۽ نازبو جي خوشبوءَ جهڙي ادا، پير جي چانو ۽ مور جي ٺهوڪي کي وساري ئي نٿو سگهان. هن ڪتاب ”مٿي جا مور ماڻهو“ لاءِ ابوبڪر شيخ، نصرالله جروار، شاهد حميد قمبراڻي، منور علي راهوڪڙو، الهبچايو راهوڪڙو، محمد صديق راهوڪڙو، غلام شبير لغاري محمد موسيٰ جوکيو، ماما عبدالمجيد ملاح، اميد علي چانگ، عبدالمجيد جمالي، عبدالرشيد قمبراڻي، سيد جڙيل شاهہ بخاري، شڪيل خواجہ، محمد علي جوڻيجو، فتح الله جوڻيجو، هيمون موروواڻي، مور ريباري، پورو ريباري، منظور سمون، مقبول هاليپوٽو، اقبال هاليپوٽو، پارو مل امراڻي، شهاب الدين نهڙيو، نصرالله ”ناشاد“ سمون، عبدالله نقاش علواڻي، محمد هارون گوپانگ، عبدالرازق ڪوسو، عبدالله چانڊيو، اياز جوڻيجو، نظير احمد ملاح، محمد دلاور ملاح، اشفاق احمد ميمڻ، امداد حسين جت، محمد يوسف ميراڻي، انور علي عباسي، محمد اشرف نهڙيو، عالي راهوڪڙو، انور علي، لڪاڏنو راهوڪڙو، بلاول، اياز، سرفراز، علي اڪبر ۽ ابوبڪر شيخ صاحب منهنجي پهرين ڪتاب سُکو سنڌو، ڪنارا رُنا جي ڪور سميت ”مٿيءَ جا مور ماڻهو“ ڪتاب جو ڪَور ٺاهيو. پروف چيڪ ڪرائڻ ۾ مدد ڪئي. اُتي وڏا وڙ ڪري ادا ايوب ڪوسو مهاڳ لکيو ۽ اقبال هاليپوٽو، نريش ڪمار ۽ راجا لوهاڻو ڪمپوزنگ جي پهرين وک کان آخري وک تائين سفر ۾ شامل رهيا. ٽنڊو باگو جي اسسٽنٽ ڪمشنر محمد حسين لُنڊ (بلوچ) ۽ خدابخش پنهور جن جا وڏا وڙ جن ڪافي ڪتاب فراهم ڪيا ۽ پنهنجي پڙهيو لکيو هجڻ جو ثبوت ڏنو. منهنجي ڪتاب ”سکو سنڌو، ڪنارا رُنا“ کي جيڪا موٽ ملي، ان لاءِ پڙهندڙن ۽ خريد ڪندڙن جا ٿورا لاهي نٿو سگهان. ”مٿيءَ جا مور ماڻهو“ ڪتاب ۾ آيل خاڪن تي ڪم 8 جون 2014ع کان شروع ڪيو ويو. ڪتاب توهان جي هٿن ۾ آهي. هي ڪتاب ڪهڙي جڳهہ والاري ٿو ۽ نقاد ڪهڙي راءِ رکن ٿا، ان جو تعين ايندڙ وقت ڪندو. ٽيڙو يا هائڪا جي صنف وانگر خاڪن ۾ ڍيگهہ نہ ڪئي وئي آهي.

فهرست

1. ايچ ايم خواجہ ....
2. محمد حُسين تُرڪ ....
3. هوت خان ڪوسو..
4. پروفيسر محمد عمر ملاح
5. ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ
6. محمد خان سمون
7. عبدالڪريم سمون
8. پروفيسر عبداللطيف راڄپر
9. پروفيسر عبدالله ملاح
10. پروفيسر ضرار رستماڻي
11. عبدالعزيز خواجہ
12. هيرو مل راٺوڙ
13. لال محمد ملاح
14. محمد رمضان درس
15. ڪريم بخش پنهور
16. پروفيسر عبدالله شيدي
17. پروفيسر محمد اسماعيل ڪنير
18. علي احمد پچارو
19. سلطان علي ملڪاڻي
20. غلام مصطفيٰ رند
21. محمد دلاور ملاح
22. ابوبڪر شيخ
23. رمضان ”دلدار“ چيڙ
24. ارباب امير حسن
25. شهيد محمد فاضل راهو
26. هادي بخش ڪوسو
27. منو مهيري
28. مير محمد بليدي
29. عالي شاهہ جيلاني
30. نجم الدين سريوال ۽ بشير احمد سريوال
31. ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ۽ فهميده مرزا
32. محمد اسماعيل واهر
33. رئيس علي اڪبر

www.sindhsalamat.com

34. ناصر خان نظاماڻي
35. سيد علي بخش شاهہ ۽ بي بي ياسمين شاهہ
36. سردار ڪمال خان چانگ
37. اياز لطيف پليجو
38. بشير احمد هاليپوٽو
39. مير عبدالقادر ٽالپر
40. پير علي بهادر شاهہ ۽ امجد علي شاهہ
41. علي مراد زئور
42. محمد زمان جمالي
43. غلام مصطفيٰ ڪلهوڙو
44. مختيار علي پتافي
45. بشير احمد لغاري
46. بشير احمد سريوال
47. سردار محمد يوسف چانگ
48. سيٺ محمود علي ميمڻ
49. ڊاڪٽر سڪندر علي منڊرو
50. محمد اسماعيل ريگستاني
51. اياز رضوي
52. نصرالله ”ناشاد“ سمون
53. زاهد گل جمالي
54. شهاب الدين نهڙيو
55. نياز پتافي
56. شمشير الحيدري
57. نقاش علواڻي
58. حسن درس
59. الهڏنو ”امر“ انصاري
60. ادريس نهڙيو
61. امر ڪتري
62. منظور سمون
63. فدا فاروقي
64. پارو مل امراڻي
65. مجذوب لاشاري
66. پير بخش ”صابر“ شيدي
67. عبدالمبين پنائي

books.sindhsalamat.com

68. عبدالمجيد جمالي
69. ذوالفقار علي لُنڊ
70. الهڏنو جوڻيجو
71. فقير مير محمد لُنڊ
72. محمد خان رستماڻي
73. مِٺُو ڪڇي
74. موهن ڀڳت
75. دوست محمد چانڊيو
76. غلام مصطفيٰ جمالي
77. محمد خان جوڻيجو
78. اميد علي چانگ
79. غلام شبير لغاري
80. سيد والي شاهه
81. ڊاڪٽر گلزار علي خواجه
82. ڊاڪٽر محمد سومار
83. وڪيل جيوترام
84. محمد اشرف ٽيپو
85. خالد جوڳي
86. غلام محمد
87. باغي حنيف ڪوسو
88. راجو عرف راوڙي
89. بشير احمد اديجو
90. مير محمد ٽالپر
91. مير نصير احمد ٽالپر
92. حاجي ڏُورو راهوڪڙو
93. حاجي قربان خواجه
94. محمد سليمان ميمڻ
95. راجڪمار لوهاڻو
96. علي اڪبر رستماڻي
97. صوفي ڪلو مل
98. محمد عارب دل
99. صاحب خان گرگيز
100. عبدالرحمان ۽ راڻو
101. اُستو آمون راهمون

www.sindhsalamat.com

102. يار محمد دل
103. محمد موسيٰ جوکيو
104. گل حسن جمالي
105. جمن احمداڻي
106. فقير لڪاڏنو جت
107. سنت نيٽو رام
108. پير نصير محمد شاهه
109. علي محمد سومرو
110. سڪندر علي پرڳڙي
111. دلبر سنڌي
112. محمد اشرف سمون
113. عبدالواحد آريسر
114. ڊاڪٽر آڪاش انصاري
115. ارم درس
116. نهال ڪمار
117. حبيب لغاري
118. مهوش عباسي
119. مفتي عباسي
120. صوفي الهچايو راهوڪڙو
121. گنگارام
122. نصرالله جروار
123. انور علي عباسي
124. محمد اسلم راهو
125. محمد اسماعيل اديجو

books.sindhsalamat.com

وفا جو گُل

ايچ ايم خواجہ اهڙو نالو هو، جنهن زندگي جي سُڃن رستن تي گلاب پوکيا. گهٽين کي گُلِ گلزار بڻائڻ جي جستجو ۾ هن ماڻهو 92 بهارون پنهنجي ڌرتي جي ماڻهن کي سجاڳ ڪرڻ واري واٽ تي گذاريون. پاڻ کي علم ۽ گُلن جي باغ جو اهڙو مالهي بڻايو جنهن جي ڪاوشن ۽ محنتن جي ڪردار کي زمانا پيا سارينداا. هو اُهو ڪکر هو جيڪو وسي ويو. هُن جي ڦُڙي ڦُڙي مان اهڙا گلاب ڦٽا جن پنهنجي خوشبو جو واس زماني کي ڏنو. اُهو ايچ ايم خواجہ جنهن جو نالو حاجي خان ۽ سندس والد جو نالو مهر علي خواجہ (خوجو) هو. ان جو ٽنڊي باگي ۾ ننڍڙو هٽ (دڪان) هو. پاڻ 8 آڪٽوبر 1907ع ۾ مُلاڪاتيار ۾ پيدا ٿيو، جتان سندس والد ٽنڊي باگي لڏي آيو. ساگري يا نيري جي ڦٽل ڪپ تي اڏيل سنڌ راڻي ۽ مير باگي خان ٽالپر جي محبتي گهٽين ۾ هن زندگي جا پيرڙا ڪنيا. خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر طرفان قائم ڪيل لارينس مدرسي ۾ سنڌ جي عالم، اديب، صحافي ۽ فلاسافر استاد محمد صديق شيدي (مسافر) کان سبق ورتا. انهن سبقن هن جي اندر جي انسان کي جاڳائي وڌو. هن جي واٽ جيان هن جي اندر ۾ علم ذريعي انسان پيدا ڪرڻ ۽ پنهنجي ڌرتي کي گُلِ گلزار بڻائڻ واري سوچ جنم ورتو، جنهن کيس علم جو اُڃيو مسافر بڻائي ڇڏيو. اها اڃ ۽ تڙپ ئي هئي جنهن ڪري هُو مختلف مڪتبن مان پڙهندي پڙهندي 1935ع ۾ پنهنجي خرچ تي ممبئي يونيورسٽي مان بي ٽي جو امتحان پاس ڪري، سگهيا ورتل استاد طور ميرپورخاص ۾ مقرر ٿيو. ان کان اڳي 1932ع کان 1934ع تائين لاڙڪاڻي ۽ نوشهروفيروز ۾ استاد ٿي رهيو هو. 12 فيبروري 1932ع ۾ خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر جي وفات، هن علم جي اڃايل تي گهرو اثر ڇڏيو، جنهن ڪري هن 1936ع ۾ سرڪاري نوڪري کي خيرباد چئي وڃي نوابشاهہ (هاڻوڪي بينظير آباد) ۾ هڪ ننڍڙي مڊل اسڪول جو هيڊ ماستر ٿيو ۽ پنهنجي اندر واري آنڌ مانڌ، علم ۽ گل پوکڻ واري خواهش کي عملي جامو پهرائڻ لاءِ رات ڏينهن هڪ ڪري نوابشاهہ جي رستن تي مختلف قسمن جا گُل ۽ ٻوٽا پوکڻ سميت اتي جي ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين جي تعليم لاءِ ايئن ميدان تي آيو، جيئن جنگ دوران جنگي هيرو پنهنجي فوج کي فاتح بڻائڻ لاءِ ڪوشش ڪندو آهي. هن ماڻهو اهو هنڌ چونڊيو، جتي علم جي روشني ڪونہ هئي، جتي بهارن جي موسم ۾ هن کان اڳي ڪنهن گلاب ٽڙندي ڪونہ ڏٺا هئا. هن علم جي اڃايل ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين لاءِ اسڪول ۽ هاسٽلون جوڙايون، رستن کي گلن ۽ ٻوٽن سان سينگاري ڇڏيو. جنهن ڪري ان وقت جي نوابشاهہ ميونسپل اختيارين کيس اعزازي ميمبر مقرر ڪيو ۽ سندس محنتن ۽ ڪاوشن عيوض کيس سوني چاٻي جو ايوارڊ ڏنو. نوابشاهہ ۾ علم جا چراغ روشن ڪندڙ ايچ ايم خواجہ صاحب کي نوابشاهہ جي تعليم جو ابو چئجي تہ ڪو بہ وڌاءُ نہ ٿيندو. هن شخص انگريزن جي غلامي واري دور ۾ مير غلام محمد خان ٽالپر ۽ پنهنجي محسن استاد محمد صديق مسافر جي علمي ذڪر واري گس تي هلندي ماحول کي سنوارڻ لاءِ جيڪي وڪون کنيون، انهن وکن جي عيوض کيس انگريز راڄ جي پڇاڙي ڪانپوءِ بڻيل وطن پاڪستان جي ٻن صدرن فيلڊ مارشل محمد ايوب خان ۽ فاروق احمد لغاري حُسنِ ڪارڪردگي سان نوازيو. 1954 ۽ 1955ع ۾ فورڊ فائونڊيشن آمريڪا جي دعوت تي آمريڪا ويو، جتي هن آمريڪا جي تعليم جي نظام کي ويجهي کان ڏٺو ۽ واپس ملڪ اچي پنهنجي تعليمي ادارن ۾ سُڌارا آندائين ۽ حڪومتِ وقت کي بہ تعليم لاءِ مفيد مشورا ڏنائين. نوابشاهہ جي سيئي تعليمي ادارا جهڙوڪ ميونسپل اسلاميہ هائير سيڪنڊري اسڪول، گورنمينٽ هائير سيڪنڊري اسڪول، ايچ ايم خواجہ (اپوا) گرلس اسڪول، گورنمينٽ ڊگري ڪاليج، قائداعظم لا ڪاليج سندس ئي ڪوششن جي نتيجي ۾ قائم ٿيا ۽ پنهنجي ئي خرچ سان ايچ ايم خواجہ سوسائٽي نوابشاهہ گرلس مڊل اسڪول ۾ قائم ڪيائين. انٽرنيشنل هاسٽل ۽ لطيف هال بہ قائم ڪرايائين. انٽرنيشنل هاسٽل ۾ سنڌ کانسواءِ بلوچستان جا شاگرد بہ رهندا هئا. نوابشاهہ ۾ گلن جي نمائش جو بنياد رکيائين. زندگي جي آخري لمحن دوران بہ 12 فيبروري تي مير غلام محمد خان ٽالپر جي ورسي ۾ شريڪ ٿيندو هو. انتهائي سادو سٻاجهڙو، تعليم جو ماهر استاد، انتهائي پنهنجائپ واري انداز ۾ گفتگو ڪندو هو. مونکي ساڻس ملاقات سنڌس نياڻيَ مهدي محمد خواجہ ۽ ڏهٽي عرفان مهدي خواجہ معرفت مير صاحب جي ورسي واري پروگرام ۾ نصيب ٿي. کيس اٺڻ ويهڻ، کائڻ پيئڻ ۽ ڳالهائڻ جو ڍنگ هو. پاڻ زندگي مان مايوس نہ هو. سندس خواهش تعليم ذريعي انسان پيدا ڪرڻ جي هئي. رنگ ۽ نسل جي چڪر ۾ ڪڏهن بہ نہ ڦاٿو. هن وفا جا گل پوکيا ۽ تعليم جي پرچار ڪندي پنهنجي زندگي جو سفر 20 سيپٽمبر 1999ع تي پورو ڪيو، کيس حيدرآباد ۾ مٽيءَ ماء حوالي ڪيو ويو. کيس هر زمانو ياد ڪندو.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

شاگردي واري زماني ۾ هو ڪاپي ڏر جي شاگرد تنظيم سنڌي شاگرد تحريڪ جو اڳواڻ رهيو. گورنمنٽ اسلاميہ ڊگري ڪاليج بدين ۾ هو انٽر ڪان وٺي بي اي تائين ريگيولر پڙهيو ۽ ڪاليج جو بہ شاگرد اڳواڻ رهيو. 1979ع ۾ ضياءَ مارشل لاءِ جي خلاف جلوس ڪڍڻ جي ڏوهہ ۾ گرفتار ٿيو ۽ بدين جي سترنهن شاگردن سان گڏ لانڊي جيل ڪراچي ۾ 6 مهينا قيد ڪاٽيو. تحريڪ بحالي واري جدوجهد دوران شهيد فاضل راهو سان گڏ مختلف جلسن ۾ تقريرون ڪندو هو ۽ گاڪڙ هائوس بدين ۾ جلسي ڪرڻ جي ڏوهہ ۾ جيڪي 12 ماڻهو گرفتار ٿيا. جن ۾ ڊاڪٽر اسماعيل اديجو، سليم گاگڙو، سجاد حيدر گاگڙو، سڪندر چانڊيو، انور پرڳڙي، بشير لغاري، رئيس نبي بخش پرڳڙي هئا، پروفيسر عبدالله ملاح بہ انهن سان گڏ گرفتار ٿيو. ان ڪيس ۾ صديق راهو ۽ شهيد فاضل راهو، معراج محمد خان بہ نامزد هئا. 1979ع کان 1986ع تائين پروفيسر عبدالله ملاح سنڌ جي مختلف جيلن ۾ مختلف وقتن تي 4 سال قيد ڪاٽيو. جيل اندر سندس سرگرم ڪردار جو طارق اشرف جي ڪتاب هٿين هٿ ڪڙول، اعجاز خواجہ جي ڪتاب ڪوٽ ڪڙا، مولابخش چانڊيي جي ڪتاب زندان جي ڳولا ۽ جاويد نعماني جي ڪتاب ”جو مجهہ پر گذري“ ۾ تفصيلي ذڪر آهي. هن 6 ڪتاب ”رڻ ڳجيو راڙو ٿيو“، ”رڻ پيئي رات“، ”جنهن دنگ ڀڳا ديوارن جا“، ”ڌرتي تي آڪاش“، ”پريم تنهنجا پيار“، ”ڪيئي سج اڀاري ويا“ لکيا، سٺو ڪالم نگار آهي، ڪاوش ۾ ڪالم لکي ٿو. سنڌ جي سٺي مقررن ۾ سندس شمار آهي. 1992 ۾ ڪميشن پاس ڪري سنڌي جو ليڪچرار ٿيو. لاڙ ڪيمپس بدين جو پهريون پرنسپال ٿيو. گورنمنٽ اسلاميہ ڊگري ڪاليج ۾ 7 سال پرنسپال رهيو. هاڻ گورنمنٽ اسلاميہ ڊگري ڪاليج بدين ۾ 19 گريڊ ۾ ايسوسئيٽ پروفيسر آهي. لاڙ ميوزيم بدين جو اعزازي ڊائريڪٽر آهي. مولوي حاجي احمد ملاح جي شخصيت ۽ شاعري تي سنڌ يونيورسٽي مان ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجي جي رهنمائي ۾ ايم فل ڪئي اٿس. علمي ۽ ادبي ميدان تي سرگرم آهي. جيم خانہ بدين جي بنياد وجهندڙن مان آهي. لاڙ ڪئمپس جي قيام واري عمل ۾ سيد ممتاز علي شاهہ، ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجي کان پوءِ پروفيسر عبدالله ملاح جو وڏو هٿ رهيو. ساموندي پٽي جي مڇي تي رينجرس جي قبضي خلاف هلندڙ جدوجهد ۾ بہ سندس ڪردار رهيو آهي. ايوان صحافت بدين جو تاحيات اعزازي ميمبر آهي. ڊاڪٽر عبدالجبار اڪيڊمي جو صدر آهي. گذريل 26 سالن کان راهوڪي جي ادبي ڪانفرنس جو انتظام ڪندو آهي. مختلف سياسي ڌرين جي ڪارڪنن سان ۽ سنڌ جي مختلف علمي، ادبي شخصيتن سان سندس ويجها تعلقات رهيا آهن.

اقتصادي ترقي جي ڊوڙ جنهن کي انگريزي ۾ Economic Development چئبو آهي. پر ٻين لفظن ۾ اسين ان کي پئسي جي ڊوڙ چئي سگهون ٿا ۽ ان جو نتيجو امير امير تر ۽ غريب غريب تر ٿي رهيو آهي ۽ هر ماڻهو جو مقصد صرف پئسو ۽ دولت مند ٿيڻ رهجي ويو آهي. ان گهُٽ، ٻُوسٽ ۽ دولت مند ٿيڻ واري سماج ۾ ڪجهہ ماڻهن جو مقصد صرف پئسو ۽ دولت نہ هوندو آهي، پر ان سماج ۾ ڪجهہ روح سان جيئندڙ ماڻهن جون نظرون پنهنجي ڌرتي ۽ ان ڌرتي جي ڪردارن سان عشق ڪرڻ تي هونديون آهن. پروفيسر ضرار رستماڻي ٽنڊي باگي جي مٽي مان 29.09.1965 تي پيدا ٿيل هڪ اهڙو شخص آهي، جنهن پنهنجي سڄي زندگي علم ۽ ڪتابن لاءِ وقف ڪري ڇڏي. امام غزالي سان عشق جي حد تائين عقيدت ڪندڙ هن شخص جو ڪل ذاتي سرمايو ڪتابن سان ڀريل ڪيئي الماريون آهن. پروفيسر ضرار رستماڻي، ڪتابن جي عشق ۾ پنهنجا وار چاندي ڪري ڇڏيا آهن. سندس ڪچهري امام غزالي، ٽئگور، شيڪسپيئر ۽ دنيا جي عظيم ڌرتي سان عشق ڪندڙ ماڻهن سان ڀريل هوندي آهي. دنيا جي نت نانگر ۽ وڏائي کان پري هن فقير منش ماڻهو وٽ جيڪو بہ ڪچهري ڪرڻ لاءِ ويو، ان کي ڪلاڪن جا ڪلاڪ دنيا جي عظيم ماڻهن جا قصا وينو ٻڌائيندو. محبتن جي سفير پروفيسر ضرار رستماڻي، ٽنڊي باگي ۾ علم جي شمع روشن ڪئي آهي. ٽنڊي باگي هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ لطيف جي بيتن سان ليڪچر جي شروعات ڪندڙ هي شخص مولوي حاجي احمد ملاح جو شيدائي آهي ۽ سندس وڏو ڪارنامو مولوي حاجي احمد ملاح جي سڄي ڪلام کي سهيڙي گڏ ڪري ڪتاب ”ڪُلياتِ احمد“ جي صورت ۾ ڇپائڻ آهي. جتي ماڻهن جا مقصد پئسا گڏ ڪري وڏيون گاڏيون وٺڻ هجي، اتي هن شخص پنهنجي هڙان وڙان خرچ ڪري، ڪرائي تي ٽئڪسيون ڪٽي ۽ طبيعت ناچاڪ هجڻ جي باوجود بہ جيڪو ڪم ڪيو، اهو قابلِ داد آهي. پروفيسر ضرار رستماڻي کي زمانو ڇا بہ چوي پر ”ڪُلياتِ احمد“ کي مرتب ڪرڻ سندس وڏو ڪارنامو آهي. پروفيسر ضرار رستماڻي جي سنگت عبدالرحمان جمالي کان ويندي ڪاوش جي سينئير رپورٽر غلام مصطفيٰ جمالي تائين آهي. ضرار رستماڻي هن وقت سعيد پور ڪاليج ۾ پروفيسر جون خدمتون سرانجام ڏئي رهيو آهي. پروفيسر ضرار کي اهڙي مقام تي پهچائڻ واري شخصيت سندس والد مرحوم علي اڪبر رستماڻي جي هئي، جنهن انهي دور ۾ پنهنجي اولاد کي تعليم جي زيور سان آشنا ڪيو ۽ سندس ئي اڳواٽي ۾ تعليمي خدمت جو هڪ ٻيو ڏيئو اورينٽ پبلڪ اسڪول اينڊ ڪاليج آهي، جيڪو 2001ع کان ٽنڊي باگي ۾ تعليم جي خدمت ۾ پيش پيش آهي. فلاسافي، آرٽ، ادب ۽ شاعري جي دنيا ۾ جيئندڙ هي شخص ستارن جو علم بہ ڄاڻي ٿو. شاهہ ڀٽائي، شيخ اياز ۽ مولوي حاجي احمد ملاح بابت متضاد رايا رکندڙ هن شخص جو ”ڪلياتِ احمد“ ڇپائڻ ادب جي دنيا ۾ وڏو ڪارنامو آهي. هن مولوي حاجي احمد ملاح جي اڻ ڇپيل شاعري وڏي جاکوڙ ڪانپوءِ مختلف ماڻهن تان هٿ ڪري ڪلياتِ احمد جي ٻئي ايڊيشن ۾ شامل ڪئي آهي. هن مولوي حاجي احمد ملاح جي ڪلام تي زيرون، زبرون ۽ پيشون ڏيڻ وارو ڪارنامو بہ ڪيو آهي تہ، ٽڙيل پکڙيل ۽ ننڍن ننڍن بڪ ليٽس کي هڪ ئي هنڌ تي سهيڙي ڪليات احمد کي ٻن حصن ۾ ڇپايو اٿس. پروفيسر ضرار رستماڻي جتي لغت جو وڏو ڄاڻو آهي، اتي سنڌي، اردو، انگريزي، عربي ۽ سرائيڪي ٻولين تي پڻ دسترس رکي ٿو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ

ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ پهاڙمري جي طبيب محمد يوسف ميمڻ جي گهر 01 جون 1960ع ۾ جنم ورتو، جنهنجو ٽنڊي باگي ۾ ڪتابن ۽ يوناني ڦڪين جو دڪان هو. ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ ابتدائي تعليم پهاڙمري ۽ ٽنڊي باگي اسڪول مان حاصل ڪئي. اسڪول جي زماني ۾ پ پ جي ونگ سپاف ۾ شامل ٿيو. ذوالفقار علي ڀُٽي جي شخصيت هن جي دل تي حاوي ٿي وئي. محنت ڪندي ڪندي اسلاميات ۾ ايم اي ڪيائين. 1980ع ۾ پي ٽي سي، 1982ع ۾ سي ٽي، 1985ع ۾ بي ايڊ، 2000ع ۾ سنڌ يونيورسٽي اولڊ ڪئمپس مان ايم ايڊ ڪري ايچ ايس ٽي مقرر ٿيو، جتان ترقي ڪندي سبجيڪٽ اسپيشلسٽ ٿيو. مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ استاد جي حيثيت سان به پنهنجا فرائض سرانجام ڏنائين ۽ هينئر ان عظيم درسگاهه جو پرنسپل آهي. پاڻ جتي به رهيو آهي اتي تعليم لاءِ جاکوڙ ڪئي اٿس. مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول جي باني لاڙ جي ابي مير غلام محمد خان ٽالپر جي زندگي ۽ اسڪول جي ڪارگذارين بابت مئگزين "جُڳ جُڳ جيئڻ سي" جا ٻه شمارا ڇپرايا اٿس. مولوي حاجي احمد ملاح جي علمي، ادبي ۽ قرآن مجيد جي منظوم ترجمي ڪان حد ڪانِ وڏيڪ متاثر هجڻ سبب مولوي صاحب جي قرآن مجيد جي منظوم ترجمي "نور القرآن" تي 16 سال لڳاتار رسرچ ڪري پي ايچ ڊي ڪيائين. سندس اهو ڪم، اها تحقيق ۽ اها خدمت زمانن تائين ياد رهندي. هي ٽنڊي باگي جو پهريون اسڪالر آهي، جنهن مولوي حاجي احمد ملاح جهڙي جهد عالم ۽ عالمي ليول تي منظوم قرآن پاڪ جي ترجمي ڪرڻ واري ڪيل ڪارنامي تي پي ايچ ڊي ڪئي آهي. پاڻ لاڙ ادبي فورم ۽ مولوي حاجي احمد ملاح ادبي فورم جو باني آهي. مون سميت ڪيترن ئي شاعرن ۽ اديبن کي مڃتا ڏيارڻ لاءِ شامون ملهايون اٿس. اسڪول ۾ 2009ع کان وٺي ايڪتا ۽ ثقافتي پروگرام، سنڌ سطح جا ڪرايا اٿس. پنهنجي ايامڪاري دوران هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊي باگي جي رزلٽ حيدرآباد بورڊ ۾ انتهائي سُٺي ايندي پئي رهي آهي. طبيعت ۾ سخت آهي، پر جنهن سان ٺهي وڃي اهو پلي پيو ڪنڊ ڪپيس، پڙڪ ٻاهر نه ڪيندو. محمد صديق مسافر ۽ مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول جو پرنسپل هجڻ جي ناتي هي تعليم لاءِ هر وقت ڪوشش ۾ هوندو آهي ۽ هميشه تعليم جي بهتري لاءِ ڪوششون ورتيون اٿس، جن جي حامي هن جا سخت مخالف به پرين ٿا. سنڌي ٽوپي پائي هلندڙ ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ پنهنجي پٽن کي به نوڪري نه ڏياري سگهيو آهي. هر وقت تعليمي ۽ ادبي سرگرمين ۾ نظر ايندو آهي. ڊاڪٽر بلوچ، محمد يعقوب مغل، حميد سنڌي، عبدالواحد آريسر، رسول بخش تميمي، نقاش علواڻي ۽ پروفيسر عبدالله ملاح کان وٺي ڊاڪٽر ذوالفقار مرزا تائين علمي، ادبي ۽ سياسي ماڻهن سان تعلقات اٿس. صحافين مان گهڻا هن جا شاگرد آهن. جديد ۽ قديم ادب جي ڄاڻ اٿس. عربي، فارسي، سنڌي، اردو ۽ انگريزي لکي، پڙهي ۽ ڳالهائي سگهي ٿو. ڪنهن سان به ظلم ٿئي ٿو ته هن جو اندر اڌ ٿيو وڃي. هن رات کي سدائين رات چيو آهي، سندس سفر جاري آهي. اسڪول جي بهتري لاءِ هر ممڪن ڪوشش جاري رکيو اچي. ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ميمڻ کي اپريل 2012ع ۾ سنڌ يونيورسٽي طرفان پي ايچ ڊي جي ڊگري ملي.

بااصول آفيسر محمد خان سمون

محمد خان سمون تعليم کاتي ۾ پرائمري استاد طور مقرر ٿيو، جاکوڙ ۽ محنت ڪري بدين سميت مختلف ضلعن ۾ ايگزيڪيٽو ڊسٽرڪٽ آفيسر تعليم رهيو. جيڪڏهن ايمانداري سان قيام پاڪستان کان 2014 تائين تعليم کاتي جي ضلعي سطح تي آفيسرن جي خَدمتن جو جائزو وٺبو ته، هن پن ڍاڪن ۾ جيڪو تعليم کاتي کي سڌارڻ لاءِ هن ڪم ڪيو، سو چوڏهين جي چنڊ جهڙو چٽو نظر اچي ٿو. هو جڏهن بدين ۾ ايگزيڪيٽو ڊسٽرڪٽ آفيسر تعليم هو ته، گوسڙو ماستر راتو رات اسڪولن تي پهچي ويا، واڙن ۾ تبديل ٿيل اسڪول کلي ويا، 99% استاد اسڪولن تي حاضر رهندا هئا سو به ٽائيم ٽيبل موجب. بدين ۾ هن جو ٽڪر هڪڙي وزير سان ٿي پيو ۽ هي ٽنڊو محمد خان ۾ بدلي ٿي ويو. اتي ضلعي ناظم سان اٽڪي پيو. اتان ميرپور خاص بدلي ڪيو ويو. جتان وري هن کي دادو بدلي ڪيو ويو. جتي به ويو اتي هن ڪنهن به مصحلت کان سواءِ تعليم جي ٻڏل ٻيڙي کي سمنڊ جي تري مان ڪڍي ڪناري تي آڻڻ لاءِ ڪوششون ڪيون ۽ ضلعي دادو ۾ به هن اڳوڻي وزير تعليم پير مظهر الحق صديقي جا غير قانوني حڪم ٽڏي ڇڏيا. هن رولز کان هٽي دادو ۾ استادن جون مقرريون نه ڪيون. جنهن ڪري وزير تعليم هن تي تپي باهه ٿي ويو ۽ ڪيس معطل ڪري ڇڏيائين. 2014 جي هي تحرير لکڻ وقت تائين معطل ٿيل آهي. هي پنهنجي عهدي کان وڏي ليول جي وزيرن ۽ ناظمن سان ان ڪري اٽڪيو، جو هن جي ضمير هن کي غلط ڪم ڪرڻ جي اجازت نٿي ڏني. هن تي ڪوڙا ثابت ٿي ويل ڪيس داخل ڪرائي سلاخن جي پويان به رهايو ويو. پر هن ڏاڍن جي ڏاڍ اڳيان آڻ نه مڃي ۽ نه جهڪيو. هي پنهنجي ارادي تي اٽل رهيو. تعليم کاتي جي سچ جي تاريخ گواهه رهندي ته ارباب دور کان وٺي 2014 جي هن دور تائين هي اصولن تي سوديبازي نه ڪندڙ تعليم جو ماهر عذابن هيٺ رهيو آهي. سختيون برداشت ڪرڻ جي باوجود هن جي منهن تي مرڪ رهندي آهي. هن پنهنجي بحالي لاءِ ڪنهن کي به منت نه ڪئي آهي. 16/01/1958 ۾ تعلقي ٽنڊي باگي جي ڳوٺ حاجي خان چانڊيو ۾ حاجي نمرو سمون جي گهر ۾ جنم ٿيس. هن جو والد غريب هو. هو لوهارڪو ڌنڌو ڪري گذر ڪندو هو. محمد خان سمون ٻالڪپڻ ۾ غربت جي هيٺين لڪير واري زندگي گهاري، ڏکن ۽ ٻکن کي برداشت ڪري پڙهيو، رُجن ۽ ڪاڙهن ۾ ڪڙهي اسڪول ويندو هو. علمي زندگي جي شروعات ڪلرڪي کان ٿيس. پرائمري استاد، جي،ايس،ٽي، ايچ،ايس،ٽي ۽ سپروائيزر تعليم به ٿي رهيو. سبجيڪٽ اسپيشلسٽ ٿيو. جتان هائير سيڪينڊري اسڪول ٽنڊوباگو جو پرنسپل به ٿي رهيو ۽ اتان کان ايگزيڪيٽو ڊسٽرڪٽ آفيسر تعليم ٿيو. انگريزي ادب ۾ ايم.اي، اقتصاديات ۾ ايم.اي، اسلامڪ ڪلچر ۾ ايم.اي ۽ قانون ۾ لا جي ڊگري ڪيل اٿس. اڇا ڪپڙا پائي هلندڙ انتهائي سادو ۽ سنهڙو پر وقار شخصيت جو مالڪ سائين محمد خان سمون سان منهنجا تعلقات شاگرد وارا رهيا آهن. پاڻ سادو ۽ انتهائي بااصول ماڻهو آهي. تقريبن تعليم کاتي جا استاد ۽ آفيسر هن کان رهنمائي وٺندا رهندا آهن. هي پنهنجي وڏي ڀاءُ عبدالڪريم سمون جيان ڪڏهن به ڪرپشن جي گهٽي ۾ نه ويو آهي. هي وڏو سخي آهي. غريبن سان دلي همدردي اٿس. جنهن جي مدد ڪيائين ته ان تي ڪڏهن به ٿورو نه جتائيندو. پٽن ۾ عبدالعظيم عرف ذوالقرنين، انجنيئر عبدالقيوم ۽ فهيم احمد اٿس. سندس گهر واري به تعليمي ماهر آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

پروفيسر محمد اسماعيل ڪنير

ڊاڪٽر پروفيسر محمد اسماعيل ڪنير ولد محمد خان 12.02.1968 تي پنگريو ۾ جنم ورتو، محنت ۽ جاکوڙ سان پڙهي، هن وقت سنڌ زرعي يونيورسٽي ٽنڊو ڄام ۾ ڊائريڪٽر يونيورسٽي ايڊوانسمينٽ اينڊ فنانشل اسسٽنس طور پنهنجون خدمتون سرانجام ڏئي رهيو آهي. پاڻ سنڌي، اردو ۽ انگريزي ٻولين ۾ 16 ڪتاب لکيا اٿس، جيڪي سنڌ زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام جي مختلف ڪورسن جي سليبس ۾ پڙهايا پيا وڃن. پاڻ پي ايڇ ڊي واري ٿيسز به مڪمل ڪري يونيورسٽي ۾ جمع ڪرائي اٿس. هن وقت صحراءِ ٿر ۾ ترائين ۾ جمع ٿيندڙ پلر جي پاڻي سميت ٽيوب ويلن ذريعي کهڙيون نيون جنسون پوکي اپت حاصل ڪرڻ واري انتهائي اهم منصوبي تي ريسرچ ڪري رهيو آهي. جيڪڏهن هي ان منصوبي ۾ ڪامياب ٿي ويو ته، هن جو صحراءِ ٿر ۽ سنڌ جي زراعت ۽ زرعي شعبي تي وڏو ٿورو هوندو. هن جي خواهش آهي ته، ٿر جي گلي گلي کي گلزار ڪجي. کهڙيون پوکون پوکي صحراءِ ٿر کي آباد ڪري اپت حاصل ڪجي ۽ ٿر جي ماروئڙن کي جديد زراعت کان سائنسي بنياد تي آگاهي ڏجي. هي پهريون زرعي ماهر آهي، جيڪو صحراءِ ٿر جي زراعت تي سنجيدگي سان ڪم ڪري پيو. ٿر جي ماروئڙن جي ڏکويل زندگي جي مختلف پاسن جيان، هن جي پنهنجي ڪهاڻي جا به اڻلڀ رنگ رهيا آهن. هن جو والد غريب هو، ان ڪري هي غربت جي گهاٽي ۾ پيڙهجي پيڙهجي پڙهيو ۽ 1985ع ۾ سول اسپتال بدين ۾ اسٽور ڪيپر ٿيو، جتان هن جي عملي زندگي جي شروعات دوائن جي سڃاڻپ ڪندي ٿي. هن مختلف دوائن بابت ڄاڻ حاصل ڪئي. اها نوڪري ڇڏي 1987ع ۾ پنگريو شوگر مل ۾ ليب اسسٽنٽ ۽ روشني اسڪول ٽيچر ٿيو. هن پنگريو شوگر مل جي ليب اسسٽنٽ جي طور تي ڪمند جي مختلف جنسن جي ڪوالٽي تي مهارت حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪان ورتي، تعليم جي سرشتي کي ڇڪاسيندو رهيو. انهي عرصي دوران پنگريو شهر مان روزاني هلال پاڪستان جو اعزازي نمائندو مقرر ٿي، مظلوم ماڻهن جو آواز اخبار ذريعي ايوانن تائين پهچائڻ لاءِ به جاکوڙي صحافين وانگر جاکوڙ ڪيائين. منهنجو ساڻس تعلق ادبي لحاظ کان هن ڪاهوڙي ۽ جاکوڙي سان اهڙو جڙيو، جيڪو روحاني بڻجي ويو. پروفيسر محمد اسماعيل 1991ع ۾ ولي محمد ملڪاڻي هاءِ اسڪول ۾ ايڇ ايس ٽي ٿي ويو، جتان سنڌ زرعي يونيورسٽي جوائن ڪيائين. روزاني ڪاوش ۾ سنڌس ڪالم اڄ به ڇپيندا رهندا آهن. 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾، جڏهن هن جو شهر پنگريو ٻُڏي ويو ۽ ماڻهو بي گهر ٿيا ته، هن ڪالمن کان ورتي هر فورم تي انهن ماڻهن لاءِ جتي آواز اٿاريو، اتي ڪپڙن، دوائن ۽ خيمن کان ورتي هن بي سهارا ماڻهن لاءِ جيڪا ٿي سگهي سا خدمت ڪئي. واٽر شارٽيج کان ورتي ماحولياتي آلودگي تي هن ڪالم لکيا آهن. هن وقت ڏيهه توڙي پرڏيهه ۾ هي سنڌ جي زراعت، پاڻي ۽ ماحوليات سميت صحراءِ ٿر کي سرسبز ۽ آباد ڪرڻ لاءِ کوجنا ۽ جاکوڙ ۾ لڳو پيو آهي.

www.sindhsalamat.com

محمد حسين ترڪ

محمد حسين ترڪ اهڙو ماڻهو هو، جيڪو مسڪيني ۾ پڙهيو، پليو ۽ ڏکن جي رستن تي سفر ڪيائين. اکين جي روشنائي سان دربدرين واري جهان ۾ اهڙيون وکون کنيائين، جن کي زمانا پيا ياد ڪندا. هن جي زندگي ۾ به اهڙا روشن خيال رکندڙ انسان آيا، جن مان هڪڙي ”محمد صديق مسافر“ هن کي علم جي روشني وارو ڏيئو ڏيکاريو ۽ ٻئي سخي مرد ”محمد اشرف ٽيپو“ هن کي تعليمي امتحانن ۾ مدد ڪانسواءِ غريبن سان همدردي وارو سبق سيکاريو. انهن ٻنهي سچائين جي علمبردارن جي ڇانوَ ۾ رهي علم واري روشني جي اک ذريعي انساني سماج جو هڪڙو وڻ پنهنجي اندر ۾ پوکيو، ان وڻ جيڪا گلزاري ڪئي، جيڪا ڇانوَ ڏني، ان ڇانو ۾ ويهي رهيو. محمد حسين ترڪ پنهنجي استاد محمد صديق مسافر ۽ سخي ڏاتار جي پڙهايل سبقن تي عمل ڪندي ۽ شهيد فاضل راهو جي فڪر ۽ جدوجهد واري واٽ ورتي. هن عملي زندگي جي شروعات ڪراچي ۾ پورٽ ٽرسٽ ۾ نوڪري کان ڪئي، جتان ڪراچي يونيورسٽي ۽ اتان کان سنڌ يونيورسٽي ۾ رجسٽرار تي رهڻ واري ايامڪاري ۾ هي ماڻهو علامه آءِ آءِ قاضي ۽ ٻين معتبر ماڻهن جي صحبت ۾ رهيو. ان صحبت ڪيس سون بڻائي ڇڏيو. مختلف ذميوارين کي نڀائيندي 1984ع کان 1988ع تائين سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ به ٿي رهيو. علم ۽ عقل جي عالمن جي صحبت ۾ رهندي، هن اقتصاديات جا ابتدائي اصول، اقتصاديات جا اهم نقطا، حيدرآباد جي اقتصادي ڪهاڻي ۽ ٻيا ڪتاب لکيا، جيڪي بي اي ۽ ايم اي جي ڪورس ۾ شامل ڪيل آهن. ان ڪانسواءِ هن سنڌ ٽيڪسٽ بوڪ بورڊ جي پرائمري جي ڪتابن کي ٻيهر درست ڪرڻ سميت ادب جي ڪيترن ئي ڪتابن تي ڪم ڪيو. پنهنجي اولاد کي ته اعليٰ تعليم ڏياري پر هن پيرو لاشاري کان ڪڙهيو گهنور تائين پڪي روڊ سميت پنهنجي اصل ڳوٺ گهڙو (حاجي محمد ترڪ) جي جديد بڻائڻ ۾ ڪا ڪسر نه ڇڏي. پنهنجي زمين ۾ مڊل اسڪول، پرائمري اسڪول ۽ اسپتال قائم ڪرايائين. بجلي، فون ۽ ڊرينيج جي سهولت سميت ڳوٺ ۾ ٻيا به ڪيترائي ترقياتي ڪم ڪرايائين. پنهنجي ڳوٺ جي اسڪولن کي ٽنڊي باگي ۾ قائم ٿيل مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول جي نظام تحت هلايائين. هن جو خواب هو ته، غريب ٻار تعليم پرائي اڳتي اچن، ان ڪري هن غريب شاگردن جي علاج کان ورتي، انهن جي هر تڪليف دور ڪرڻ لاءِ ڏينهن رات محنت ڪئي. شهيد محمد فاضل راهو جي ساٿ ۾ رهي، هن جيڪي و ڪون ڪنيون، انهن جي ڇا ڳالهه ڪجي؟!!!. پاڻ هر سال 12 فيبروري تي، مير غلام محمد خان ٽالپر جي ورسي جي موقعي تي، ٽنڊوباگو ايندو هو، جتي منهنجي ساڻس سندس هڪ ڳوٺاڻي صحافي محمد عظيم قمبراڻي معرفت ملاقات ٿي. منهنجون ساڻس به ٽي ملاقاتون ٿيون هيون. انتهائي سياڻو، سادو، اقتصاديات ۽ ادب جو ڄاڻو، غريب پرور ۽ مسڪين ماڻهن سان انتها درجي جي محبت ڪندڙ، هي عظيم انسان 08 جنوري 1992ع تي اسان کان هميشه لاءِ جدا ٿي ويو.

books.sindhsalamat.com

مور جي ٿوڪي جھڙي مرڪ

پروفيسر محمد عمر ملاح

پروفيسر محمد عمر ملاح جي والد محترم لقمان جي گھر ۾ ڪٽ بہ نہ هئي، نہ مال هو نہ ڪير هو، هو تہ بس غربت جو گھاٽو ۽ الڪ جو نالو ۽ رڳو تارا ڳڻي، وقت جي تتل ڪچ جي رڻ پرسان ورڙ واري واٽ تي، پروفيسر محمد عمر ملاح سيراڻي جي چچريل چھري تي بي رنگ مرڪون ڏٺيون هيون ۽ روپا جي رڻ ۾ چنيسري ٺهڪ ٻُڌا هئا، جن هن جي من کي گھايل هرڻي جيان گھائي وڌو هو. هن ٻُڪ ۾ اُڃ جي ستايل ٻار پڙهڻ تي چاهيو. هن روپا جا رنگ ڏٺا ۽ ساحل جا سڏ ٻُڌا هئا. هن کي روپاماڙي واري ڏيھ ۾، سنڌ قاتل نظر آئي هئي. هي لُڇيو هو، هن سنڌ ڏٺي هئي، جنهن هن جي اندر ۾ آنڌ مانڌ مچائي ڇڏي هئي. هي اٺي پنڌ پيو هو. هٿين خالي، ڪپڙا ليڙون ليڙون، کيسا خالي، پر دل جي ڏڍ تي هي سيراڻي جي مڪتب ۾ پهچي ويو، جتي اٺ درجا پڙهيو. اٺ درجا پڙهڻ بعد محمد جمن ترڪ جي مهرباني سان ايريگيشن کاتي ۾ ڪچي ملازم طور داروغو ٿي ويو ۽ علم پرائي اڳتي وڌي پنهنجي سنڌ کي ڏُڀڻ مان ڪڍڻ واري آس کيس ويهڻ نہ ڏنو ۽ هي محمد جمن ذريعي رِپ پهتو، جتي وڏيرو محمد اشرف ٽيپو مدرسو هلائيندو هو، اتي هن جي داخلا ٿي، کيس ماني مفت ۾ ملندي هئي، اتان مئٽرڪ ڪري حيدرآباد هليو ويو، جتي سنڌ زرعي يونيورسٽي ۾ داخلا مليس، پڙهندو ۽ ڪڙهندو رهيو. شهيد فاضل راهو ۽ رسول بخش پليجي جي عوامي تحريڪ ۾ ڪل وقتي ڪارڪن ٿي ڪم ڪيائين، شهيد محمد فاضل راهو جي اليڪشني مهم هلايائين، علم ۽ ادب جي دنيا جي ماڻهن سان رهندي، دل جي ويران دنيا کي آباد ڪرڻ ۽ روپا واري ڏيڻ مان جان ڇڏائڻ لاءِ لکڻ جي دنيا جو بہ سپاهي ٿي ويو. هن ۽ ٻين هن جهڙن کي ادبي سنگت حيدرآباد ۾ هلندڙ ادبي ويهڪن کان بہ پري رکڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪئي وئي، پر هن همت نہ هاري. استاد مقرر ٿيڻ کانپوءِ ٻٺوري ۽ لنواري شريف ۾ بہ رهي اسڪول اندر انقلابي قدم کنيا ۽ پنهنجي زندگي جا حَسين ڏينهن گذاريا. محنت ڪندي ڪندي سنڌ زرعي يونيورسٽي ۾ پروفيسر مقرر ٿيو، جتان رٽائرمينٽ ورتي اٿس. زندگي جي ويران گسن تي سچي زندگي سفر ڪيو اٿس. عوامي تحريڪ جي ترجمان رسالي کي خوبصورت بنائڻ لاءِ ڪم ڪندو رهيو. پاڻ ادب جي ميدان ۾ بہ تمام سٺو ڪم ڪيائين. هن سان منهنجي ملاقات ڪاوش بدين جي عيوضي غلام مصطفيٰ جمالي ذريعي ٿي. انتهائي خلوص ۽ محبت وارو انسان آهي. زندگي جي پريل بازارن ۾ ڌڪ ڏٺا اٿس، ان ڪري اڄ بہ تعليم ذريعي تبديلي آڻڻ جو خواهشمند آهي. مور جي ٿوڪي جھڙي مرڪ سدائين سندس چهري تي رهي ٿي.

عبدالڪريم سمون

عبدالڪريم سمون اسان جي ڳوٺ مَتو راهوڪڙو ۾ منهنجي ماسات الهبچايو جي امڙ جي وفات تي، مهراڻ يونيورسٽي جي امتحانن جي ڪنٽرولر جي حيثيت ۾ ڦٽل موٽر سائيڪل تي تعزيت ڪرڻ پهتو هو. مون سندس نالو گھڻي عرصي کان پئي ٻُڌو، سو جڏهن سائين عبدالڪريم سمون انتهائي سادا ڪپڙا پائي، موٽر سائيڪل تي اسان جي ڳوٺ آيو تہ مونکي حيرت ٿي ۽ يقين ئي نہ پئي آيو تہ ڪنهن يونيورسٽي جو ڪنٽرولر موٽر سائيڪل تي چڙهي ڄامشوري کان اسان جي ڳوٺ پهتو آهي! نہ نہ! ايئن نہ هوندو، ضرور هي ڪو ٻيو ماڻهو آهي. يونيورسٽي جو ڪنٽرولر سو بہ موٽر سائيڪل تي! ڪوڙو ئي نہ ٿو لڳي! خير سائين تڏي تي ويٺل ماڻهن سان حال احوال اورڻ ۾ لڳي ويو. مون سندس اکين ۾ چتائي ڏٺو، منجهس اتنها درجي جو حياءُ ۽ لحاظ هو. مونکي ايئن لڳو ڄڻ ڄام ننڊي جو حقيقي وارث آهي، مونکي ڄام ابڙو سمون ياد اچي ويو. جڏهن سائين عبدالڪريم هليو ويو تہ، تڏي تي ويٺل ماڻهو اعتبار ئي نہ ڪن تہ ڪو اهو يونيورسٽي جو ڪنٽرولر آهي! پهرين تہ مونکي بہ اعتبار نہ آيو پر جڏهن انگريزي ادب ۾ ايم اي ڪيل عبدالڪريم سمون جي دنيا ۾ جهاتي پاتم تہ خبر پئي تہ هي ماڻهو حد درجي جو ايماندار ۽ رشوت جي جهان جو باغي آفيسر آهي. هن ڪڏهن بہ غلط ڪم نہ ڪيو ۽ نہ وري غلط ڪم لاءِ ڪا سفارش ڪئي. اسسٽنٽ رجسٽرار ۽ ڪنٽرولر طور ذميوارين دوران هن کي سياسي جماعتن جي شاگرد ونگن جي ليڊرن پاران ڌمڪيون پڻ ڏنيون ويون پر هي ڪڏهن بہ نہ جهڪيو ۽ نہ وري سندس ڪو ناجائز مطالبو تسليم ڪيائين. ڳوٺ حاجي خان چانڊيو لڳ ٽنڊوباگو ۾ حاجي نمرو لوهار (سمون) جي گھر ۾ 07.10.1950ع تي جنم وٺندڙ عبدالڪريم سمون سعيدپور ڪاليج جي هاسٽل ۾ دال ڪائي ڏڦ ڪيو هو، ان مان هن جي غربت واري زندگي جي جهلڪ چوڏهين جي چنڊ جيان نظر اچي ٿي. بہ پيرا حج ڪندڙ، پاڙي جي مسجد ۾ پيش امام ٿي ڪم ڪندڙ سائين عبدالڪريم سمون جڏهن هڪ سال اڳ 2013ع ۾ رٽائر ٿيو هو تہ هن پيٽ جي ٻڪ اُجهائڻ لاءِ وري بہ قاسم آباد حيدرآباد ۾ ريزڪي دڪان قائم ڪري وڪر وڪڻي گذران ڪرڻ شروع ڪيو آهي ۽ اها ئي موٽرسائيڪل اڄ بہ ساڳي اٿس. قيام پاڪستان بعد اڄ تائين پاڪستان جي پوري تاريخ ۾ هن جھڙي پوسٽ تي پھتل ڪامورو هن جيان نہ رهيو آهي، پر هن جي ايمانداري هن کي غربت سان گذارو ڪرڻ سيکاريو. منهنجو ماسات الهبچايو سائين وٽ رهيو ۽ مهراڻ يونيورسٽي مان بي اِي ڪيائين، ان ڪري سائين سان اسان جي ويجهڙائپ رهي آهي. روحاني حساب سان اسان جو محسن آهي. سائين جو هڪڙو فرزند ذوالفقار پرائمري ماستر ۽ ٻيو غلام مرتضيٰ مهراڻ يونيورسٽي ۾ اسسٽنٽ آهي. هن عظيم ماڻهو جا جيڪي تعلقات آهن، انهن جي باوجود بہ سفارش ذريعي پنهنجي اولاد کي سٺيون نوڪريون نہ ڏيارايائين، گھر بہ ايمپلائيز اسڪيم واري ڪوٽا مان ٺهرايو اٿس. هي شيخ اياز جي رُڃ مان رڙ وارو سڏ آهي. جيڪڏهن هي ماڻهو شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي دور ۾ پيدا ٿئي ها تہ شاهہ سائين هن کي بہ پنهنجي ڄامن ۾ شامل ڪري ها! پر هن دور ۾ پيدا ٿي سائين جيڪا اصول پرستي واري حياتي گذاري آهي ۽ گذاري پيو، اها هن دور جو هڪڙو منفرد سبق آهي. سائين عبدالڪريم جي اعليٰ ڪردار تي کيس هنن لفظن سان ڀيٽا ڏيندس تہ:

جھڙا آيا جڳ ۾ تهڙا ويا موٽي،
تنين سندي چوٽي، پورب ٽيندي پڌري.

اندر جو انسان

سلطان علي ملڪاڻي

سلطان علي ولد حاجي غلام حُسين ملڪاڻي، ننڍڙي شهر ولي محمد ملڪاڻي ۾ پيدا ٿيو. پوليٽيڪل سائنس ۾ ايم اي ۽ بي ايڊ ڪيائين. هن وقت گورنمينٽ هاءِ اسڪول ولي محمد ملڪاڻي ۾ انچارج هيڊ ماستر آهي. پاڻ هتي ئي پڙهيو هو، هن ئي شهر جي گلين ۾ رانديون ڪندي وڏو ٿيو. جڏهن پنهنجي ئي شهر جي هاءِ اسڪول ۾ انچارج هيڊ ماستر مقرر ٿيو ته، هن اسڪول ۾ مالهي ٻڻجي پوُٽا پوکيا ۽ غريبن جي ٻارن کي تعليم ڏياري ڪين اعليٰ مقام تائين پهچائڻ لاءِ ڏينهن رات ڪوشش ۾ رُڌل آهي. ڳوٺ سُڌار تنظيم ۾ رهڻ سميت هن قديم ۽ جديد ادب پڙهيو آهي. امر جليل جي ڪهاڻين کان متاثر سلطان علي ملڪاڻي هر وقت انڌيرن ۽ چمڙن خلاف جدوجهد ۾ رهيو آهي. هن جي دل ۾اجي کهڙو درد آهي، جنهن کي لوڪ کان لڪائي، هن ماڻهو غريبن ۽ ڳلن سان محبت پئي ڪئي آهي. هن ڏڪاريل ماڻهن جا ٻار پڙهائڻ لاءِ جيڪي عملي وکون کنيون آهن، سي يادگار رهنديون. پاڻ گسٽا ۾ بہ عهديدار رهيو آهي. محترم سائين اشفاق احمد ميمڻ جي ساٿس دوستي هئڻ سبب، مون سان بہ ويجهڙائپ ٿيس. پلوڙ انسان آهي. تقرير ۽ تحرير جي فن کان واقف هجڻ سميت گفتگو جو انداز بہ ڏاڍو سهڻو ۽ من موهيندڙ اٿس. هن تعليم، ٻوٽن ۽ گلن جي خوشبوءَ پکيڙڻ سميت اسڪول ۾ راندين، تقريري مقابلن، ثقافتي ۽ ايڪتا ڏهاڙا ملهائي شاگردن کي پنهنجي تهذيب ۽ ثقافت سان جوڙي ڇڏيو آهي. هن جي اکين رڳو ڏڪار ڏٺا آهن. 2011ع الميائي برساتي ٻوڏ جي ليپٽ ۾ جڏهن هن جو شهر ٻُڏي ويو تہ، هن زخمي هرڻي جيان ڇال ڏئي غريب ماڻهن جي مدد ڪئي. ماڻهن جون حياتيون بچائڻ کان وٺي ڪين محفوظ هنڌن تي پهچائڻ لاءِ هن جيڪا ڪوشش ڪئي، ان مان لڳو تہ هن ماڻهو جي اندر جو انسان ڪيترو درد رکي ٿو.

محمد رمضان درس

محمد رمضان درس ولد محمد عمر درس سنڌ جي صحراءِ ٿر جي ڳوٺ پوسرڪو تعلقي مٺي ۾ 15.07.1943ع تي جنم ورتو. ٿر جي ڏڪارن، تتل وارِي، غريب ۽ اڻ پڙهيل والد، نہ رستا نہ پڪا روڊ، نڪي عطر نڪي عنبير، پيرون ڪائيندي پلر جي پاڻي تي پليو. ٿر، لاڙ ۽ ٻئراجي علائقي جو هاڪڙي وهڪري جيان هڪٻئي سان صدين کان ڳانڍاپو آهي، سو محمد رمضان درس واسطن جي بنياد تي تعلقہ ڏگهڙي جي چڪ نمبر 4 جي پرائمري اسڪول ۾ پڙهڻ ويو. سندس والد اڻ پڙهيل هجڻ سبب اسڪول جي جنرل رجسٽر ۾ سندس عمر اندازي موجب لکرائي. هن 1962ع ۾ جھُڏو هاءِ اسڪول مان مئٽرڪ ۽ 1966ع ۾ ماڊل ڪاليج ميرپورخاص مان بي اي ڪئي. انهن ڏينهن هن ڦٽل هاڪڙي، پراڻ ۽ تتل صحرا کي پنهنجي ڪجلن نيڻن سان ائين ڏٺو جيئن ڪو عاشق يار جي اکين ۾ پاڻ کي سمائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. تيئن هن صحراءِ ٿر، هاڪڙي ۽ پراڻ جي ڦٽل وهڪرن کي پنهنجي اکين ۾ سمائي ڇڏيو. سنڌ يونيورسٽي مان ايم اي ۽ سنڌ يونيورسٽي جي لا ڪاليج مان ايل ايل بي ڪري پاڻ وڪيل بنجڻ کي ترجيح نہ ڏنائين، هي ڪاڙهن ۾ ڪڙهي پڙهيو هو، ان ڪري 1970ع ۾ جي ايس ٽي استاد طور ميرواهہ گورچاڻي ۾ مقرر ٿيو، جتان هاءِ اسڪول نئون ڪوٽ ۾ بدلي ٿي آيو. 1974ع ۾ سيڪنڊري ٽيچرس ايسوسيئيشن سنڌ طرفان ضلع ٿرپارڪر جو جنرل سيڪريٽري ٿيو. 1979ع ۾ هي ان وقت جي حيدرآباد ضلعي (هاڻوڪي بدين) جي هاءِ اسڪول نندو شهر ۾ بدلي ڪرائي آيو، انهي عرصي دوران بي ايڊ ۽ ايم ايڊ بہ ڪيائين. 1991ع تائين نندو شهر جي هاءِ اسڪول ۾ هيڊ ماستر رهيو، جتان 15.07.2003ع تي رٽائر ٿيو. پنهنجي ايامڪاري دوران هن تعليم جي بهتري لاءِ اڻ ٿڪ ڪوشش ڪئي، زندگي جو سفر بااصول نموني ڪٽيائين ۽ ڪٽي پيو، اصولن تي سوديبازي نہ ڪيائين، جنهنڪري جيڪا ساک ٿيس اها هر ڪنهن جي نصيب ۾ ناهي ايندي. هن وقت بہ ڪيس عزت جي نگاهہ سان ڏٺو وڃي ٿو. پنهنجي اصل ڳوٺ کي خيرباد چئي ساگري درياءَ جي ڦٽل ڪناري تي نندو شهر لڳ ڳوٺ محمد رمضان درس ديهہ ڪاٽال ۾ رهائش پذير آهي. سندس پٽن مان خادم حسين ڪميشن پاس ليڪچرار آهي، جيڪو هن وقت پاڪستان ڪاليج سعيد پور جو انچارج پرنسيپل آهي، اهو بہ پنهنجي والد جيان علم جو ڏيئو روشن ڪرڻ لاءِ رات ڏينهن ڪاوشون ڪري رهيو آهي. سندس ٻيو پٽ فدا حسين درس استاد آهي ۽ پ ٿ الف ضلعي بدين جو خزانچي آهي. تعليم ۽ پنهنجي تنظيم لاءِ ٿوري عرصي ۾ وڏي خدمت ڪئي اٿس. نياز حسين بي اي، درياءُ خان سنڌ يونيورسٽي ۾ زيرِ تعليم آهي ۽ الطاف حسين انٽر ۾ پهرين پوزيشن حاصل ڪئي. محمد رمضان درس کي پڙهائڻ، ڳالهائڻ، اٿڻ، ويهڻ ۽ تقرير ڪرڻ جو اهڙو سليقو آهي، جو دل چوندي آهي تہ، ڪيس ويٺو ٻُڌجي ۽ سکجي. سنڌ جي تهذيب جي اجاڙ ۽ تعليم جي پستي تي ڳالهائيندي هن جون اکيون سانوڻ جي مِينهن جيان برسي پونديون آهن. مون سان سندس ٻنهي پٽن جي دوستي رهي آهي ان ڪري سائين محمد رمضان درس کان سندس ڳوٺ وڃي سکڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان.

هيرو مل راٺوڙ

عظيم استاد ۽ انسان سائين هيرو مل راٺوڙ ولد ڪيسريو مل، ڳوٺ علڻ خان نظاماڻي تعلقو شهيد فاضل راهو ۾ 08.08.1962ع تي پيدا ٿيو. پرائمري تعليم جمال الدين لاشاري پرائمري اسڪول مان حاصل ڪري، مئٽرڪ گورنمينٽ بوائز هاءِ اسڪول ماتلي مان ۽ ايم اي، ايم ايڊ اسلاميه ڊگري ڪاليج بدين مان ڪيائين. اسان پنهي گڏجي اسلاميه ڪاليج بدين مان ايم اي سنڌي ۾ ڪئي هئي. سائين هيرو مل راٺوڙ 16.11.1985 تي ايچ ايس ٽي ٿيو. ٽنڊي باگي جي مير غلام محمد خان ٽالپر گورنمينٽ هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ وڏو عرصو تدريسي عمل کي ڏيڻ وارو هيرو مل راٺوڙ انگريزي جو به ماهر استاد ليکيو وڃي ٿو. هن وقت جي انجنيئر ۽ مشهور شاعر الهبچايو ”ساحل راهوڪڙو“ کي جتي سائين تمام بهترين انگريزي سيکاري، اتي منهنجي پُٽ منور علي راهوڪڙي کي به سائين بهترين انگريزي سيکاري، جيڪو هن وقت ايم سي بي بئنڪ ۾ ڪيشيئر طور نوڪري ڪري رهيو آهي. سائين هيرو مل راٺوڙ عالمي ادب جو شاگرد آهي. ٽنڊي باگي جي پرائيويٽ اسڪول سي بي ايس کان وٺي هائير سيڪنڊري اسڪول سميت تلهار ۾ هزارين شاگردن کي انگريزي پڙ سيکاري اٿس. سائين هيرو مل راٺوڙ انتهائي مانيٽو آهي پر پنهنجي سبجيڪٽ جو ماهر استاد آهي. هي پنهنجي برادري ۾ به انتهائي معزز ليکيو ويندو آهي. هي پنهنجي برادري جي غريب ٻارن ۽ نياڻين کي تعليم ڏيارڻ لاءِ جاکوڙي پيو ۽ سندس برادري جا به جيترا به فرد پڙهيا لکيا آهن اهي هن جي ڪوشش جي ڪري لکيا ۽ پڙهيا آهن. هن جو ڀاءُ کيمون مل تعليم کاتي ۾ اسسٽنٽ آفيس سپرنٽينڊنٽ هو، سندس ڀائيٽو امر سنگهه راٺوڙ به ڀلوڙ ماڻهو آهي، جيڪو به سائين جي ڪاوشن جي ڪري اڳتي وڌيو آهي. سائين هيرو مل راٺوڙ سدائين محنت ۽ جفاڪشي ۾ رڌل نظر ايندو آهي. پاڻ هڪ بهترين مقرر به آهي، پر اسٽيج کان اڪثر ڪري پري رهندو آهي. سندس سنگت به پڙهيل لکيل ماڻهن سان آهي. تعليم جي ميدان ۾ به هن جي ڪوشش آهي ته اسان جي سنڌ جا شاگرد ايترا هوشيار ۽ ذهين هجن جو ڇتاپيٽي وارا امتحان سُٺن نمبرن سان پاس ڪري سگهن. ان مشن ۾ به سندس جاکوڙ جاري آهي. اخلاق ۽ خلوص وارن گڻن سميت انتهائي ملوڪ ڪردار جو مالڪ سائين هيرو مل راٺوڙ انسانيت جي ڀلائي لاءِ ڪم ڪري پيو. هي سيڪيولر خيالن جو ماڻهو آهي، ڪڏهن به ڪنهن به دوست ۾ ڪو به مفاد نه رکيو اٿس.

عبدالعزيز خواجه

ٽنڊي باگي جي خواجه محله ۾ پيدا ٿيل عبدالعزيز عرف عام عبدل خواجه ولد محمد ابراهيم خواجه، شاگردي واري زماني ۾، ان وقت سندس اندر ۾ اڌ ٿيو، جڏهن جنرل ضياءُ الحق جي مارشلا ۾ چونڊيل وزيراعظم ذوالفقار علي ڀٽو کي ڪورٽ سزا ٻُڌائي، ته سنڌ تپي پئي ۽ 23 مارچ 1978ع ۾ ٽنڊي باگي ۾ شعور رکندڙ شاگردن عبدالعزيز خواجه، محمد اشرف سمون، لڪاڏنو عباسي (ڪلهوڙو)، محرم عرف بالو شيدي، محمد سومار مگڻهار، محمد عارب ملاح، محمد حسن ميمڻ، دولت رام عرف ويلو وڪيل ۽ فرمان علي رستماڻي جلوس ڪڍيو، جنهن ڪري هنن کي گرفتار ڪري سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ رکيو ويو. ننڍي عمر ۾ هي مارشلا جو قيدي عبدالعزيز خواجه، جيڪو ناز سان پليو پئي، تنهن تي ننڍپڻ جي عمر ۾ سخت قيد اچي وئي. زندگي جي ٽتل ڏينهن ۾ هن ٽي مهينا قيد ڪاٽيو. ضياءُ الحق جي خاتمي کانپوءِ جڏهن محترمه جي حڪومت آئي ته محرم شيدي کي پي آءِ اي ۾ نوڪري ملي، محمد اشرف سمون هن وقت نيشنل بئنڪ بدين برانچ ۾ او جي ون گريڊ ۾ آهي. لڪاڏنو عباسي (ڪلهوڙو) ڊاڪٽر ٿيو، محمد حسن ميمڻ ڊاڪٽر آهي، دولت رام وڪالت ڪئي ۽ صحافت ڪري هن دنيا مان هليو ويو. محمد سومار مگڻهار سندس والد جي هوٽل هلائي رهيو آهي ۽ فرمان علي رستماڻي به دنيا ڇڏي ويو هليو. ٽنڊي باگي مان هي پهريان شاگرد هئا، جيڪي ذوالفقار علي ڀٽي کي سزا ڏيڻ واري عمل خلاف سراپا احتجاج ٿيا هئا ۽ جيل ويا هئا، پر پ پ جي ڪنهن به دور ۾ هنن جي ياد به نه رهي آهي، هنن کي پ پ جا هاٺوڪا چونڊيل ايم پي اي ۽ ايم اين اي سڃاڻن به نٿا ۽ هي انهن کي ڪڏهن ڪڏهن عمر جي آئيني مان گهوري ڏسندا ته آهن پر وري به خاموش ٿي ويندا آهن. عبدالعزيز خواجه 1979ع ۾ ڪلارڪ ٿيو، 1982ع ۾ جي ايس ٽي (استاد) ٿيو، ترقي ڪندي 1985ع ۾ ايچ ايس ٽي ٿيو ۽ 2009ع ۾ سبجيڪٽ اسپيشلسٽ ٿيو. هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو ۾ ايف.اي ۽ وائيس پرنسپل رهڻ سميت آغا خان جماعت جي صحت ۽ تعليم وارين سرگرمين ۾ هن تمام گهڻيون خدمتون سرانجام ڏنيون آهن. ڪرڪيٽ جي ميدان ۾، حيدرآباد ڊويزن جو انتهائي سُٺو ۽ مڃيل ڪرڪيٽر رهيو آهي. گهمڻ ڦرڻ جي شوق کان وٺي پنهنجي نياڻين کي اعليٰ تعليم ڏياري اٿس. آبادگار فورم ۾ به سرگرم رهيو آهي. زمينداري به چڱي اٿس. پاڪستان اسٽڊي سبجيڪٽ رهيو اٿس. انتهائي سادي مزاج وارو ماڻهو آهي، هروبرو پنهنجي واڪاڻ ڪونه ڪري. زماني جي حساب سان لڪو وتي. خواجه ڪميونٽي ۾ به قدر واري نگاهه سان ڪيس ڏٺو ويندو آهي. سندس دوستي وسيع آهي، گهڻو ڪري خاموش رهندو آهي، پر ڪڏهن ڪڏهن سچ ڳالهايو وڃهي. منافقن تي چڙ ايندي اٿس. پاڻ انتهائي خلوص وارو ماڻهو آهي.

ستو استاد ۽ آفيسر

عليءَ احمد پچارو

علي احمد پچارو، جنم 02.11.1955ع تي پنگريو ۾ پيدا ٿيو. جڏهن اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر ميل ٽنڊوباگو مقرر ٿيو ته، هن سان منهنجي پهرين ملاقات ڳوٺ حاجي احمد زئور ۾ شيرخان جي دعوت ۾ ٿي. ان دعوت ۾ هن جو ڳوٺائي پروفيسر محمد اسماعيل ڪنڀر به موجود هو. اسان جي بحث جو موضوع تعليم هو. علي احمد پچارو ٽنڊي باگي تعلقي جي بند پيل اسڪولن ۾ استاد مقرر ڪري رهيو هو. هُن کي سياسي ماڻهن ۽ استادن جي حقن لاءِ جاکوڙيندڙ تنظيم پ ٿ الف جي ڪجهه عهديدارن کان شڪايت هئي ته، انهن ۽ سياسي ماڻهن جي مداخلت سبب استاد بدلي ٿين ٿا، جنهن ڪري به ڪيترائي اسڪول بند ٿي ويا آهن. ڪن اسڪولن تي شاگردن جو تعداد گهٽ آهي، پر پوءِ به به يا ٽي استاد مقرر ٿيل آهن. هن ان بدانتظامي ڍانچي جي سُڌارڻ لاءِ عملي بنياد تي ڪ ڪنئي هئي، چاڪاڻ ته علي احمد پچارو ولد محمد بخش پچارو تعلقي ٽنڊي باگي جي شهر پنگريو ۾ پيدا ٿيل، هجڻ سبب هي جڏهن پنهنجي تعلقي ۾ مقرر ٿيو ته، هن دلي طور تي چاهيو پئي ته، تعلقي ٽنڊي باگي جي پرائمري اسڪولن ۾ معياري تعليم جو سسٽم قائم ڪجي ۽ استادن سميت سمورا اسڪول فنڪشنل هجن. ان عمل ۾ هن صحافين ۽ اسڪول مينيجمينٽ ڪميٽين کي به شامل ڪري تعليم جي سُڌاري لاءِ وڏيڪ وکون کڻڻ ٿي چاهيون. پوليٽيڪل سائنس ۾ ايم اي ڪرڻ سبب علي احمد پچارو سياست جي گُرن کان واقف هو. سگا ۽ پنگريو جا بنيادي مسئلا حل ڪرڻ لاءِ قائم ڪيل ڪيترين بنيادي فلاحي تنظيمن ۾ رهي ڪم ڪندڙ علي احمد پچارو، جڏهن پنگريو هاءِ اسڪول (هائير سيڪنڊري اسڪول)، شادي لارج، بلوچ چڪ ۽ سگنل چڪ ۾ هيڊ ماستر هو ته هي انهن اسڪولن کي سنوارڻ ۽ تعليم لاءِ بهتر ماحول پيدا ڪرڻ لاءِ ڪاوشون اڳي ئي ڪري چڪو هو. شهيد ذوالفقار علي ڀٽو ۽ شيخ اياز جي شاعري کان متاثر ٿيل، هن استاد ۽ آفيسر پنهنجي ايامڪاري دوران تعلقي ٽنڊي باگي جي پرائمري اسڪولن ۽ هاءِ اسڪولن ۾ هيڊ ماستر رهيو ۽ اتي تعليم لاءِ جاکوڙ ڪيائين. ٽنڊوباگو مان شهيد فاضل راهو تعلقي ۾ اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر ميل ٿي ويو ته، اتي به تعليم جو ڏيئو روشن رکڻ لاءِ جاکوڙ جاري رکيائين. هن وقت ڊي او بدين لٽريسي آهي. هُن ٻين جي ٻارن کي تعليم ڏيارڻ ۽ معاشري کي سُڌارڻ سميت پنهنجي پٽن تنوير احمد، شهزيم احمد ۽ نعمان احمد کي اعليٰ تعليم ڏياري آهي. علي احمد پچارو هر وقت تعليم ۽ علائقي جي بهتري لاءِ جاکوڙ ۾ نظر اچي ٿو. پروفيسر محمد اسماعيل ڪنڀر سان منهنجي دوستي هجڻ سبب، ساڻس به منهنجو سٺو واسطو ٿي ويو. هي مثبت سوچ رکندڙ سٺو مقرر ۽ بهترين انتظام رکندڙ استاد ۽ آفيسر آهي.

www.sindhsalamat.com

دل ڏکي هئي

غلام مصطفيٰ رند

غلام مصطفيٰ رند ولد محمد عرس رند، ڳوٺ حاجي خان رند ۾ پيدا ٿيو. شروعاتي تعليم سانگي ڦرهو ۾ حاصل ڪري ايم اي ۽ بي ايڊ ڪيائين. پاڻ نازن سان پليو. سرءُ جي پيلن گلن ۽ ڪٽڪ جي سنگن سان ننڍي هوندي رانديون ڪيائين. شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي شهادت واري سانحي، هن جي دل تي اثر ڪيو ۽ هن جي دماغ ۾ آمر خلاف نفرت جنم ورتو. جڏهن هن عملي زندگي جي اونهارن جي ڪاڙهن ۾ ڪڙهڻ شروع ڪيو ته، گسٽا جي پليٽ فارم تان استادن سان محڪمي ۾ ٿيندڙ ظلم خلاف جدوجهد ڪيائين. هن گسٽا ۾ رهي ظلم جي رات خلاف جدوجهد ۾ ڪڏهن به پير پوتئي نه ڪيا. پاڻ گسٽا تعلقي ٽنڊي باگي جو صدر آهي. 2012ع ۾ جڏهن مڊل اسڪول سانگي ڦرهو، هاءِ اسڪول ٿيو ته، کيس هيڊ ماستر مقرر ڪيو ويو. سانگي ڦرهو، جتي هي الف ب پڙهيو هو، ان ئي ننڍڙي شهر جي هاءِ اسڪول ۾ جڏهن هيڊ ماستر مقرر ٿيو ته، هن تعليم جو ڏيئو روشن ڪري غريبن جي ٻارن جو مستقبل روشن ڪرڻ لاءِ جيڪي وکون کنيون، سي هميشه ياد رهنديون. نه رڳو هن کي ٻين جا ٻار سُڌارڻ جو درد آهي پر، پنهنجي پٽن ظفر علي (انجنيئرنگ جي ڊگري مهراڻ يونيورسٽي آف انجنيئرنگ اينڊ ٽيڪنالاجي مان حاصل ڪئي آهي) ۽ نادر علي (ساڳي ئي يونيورسٽي مان انجنيئرنگ جي آخري سال جو شاگرد آهي) کي به اعليٰ تعليم ڏياري اٿس. هي هر وقت غريب ماڻهن ۽ غريب شاگردن جي پنهنجي هڙان وڙان مدد ڪندو رهي ٿو. هن جي دل تڏهن به ڏُکي هئي، جڏهن 27 ڊسمبر 2007ع جي نياڳي شام جو محترمه بينظير ڀٽو شهيد ٿي هئي. سانگين (مالوندن) جي نالي پٺيان آباد ٿيل سانگي ڦرهو شهر ۽ خيرپور ايٽ دمبالو جي سانگي ڦرهو ريگيوليٽر تي جڏهن پاڻي جي کوٽ ٿئي ٿي ته، هن جي زمين ۾ پوکيل ڪٽڪ جا سنگ ۽ سرءُ جا گل ڪومائجن ٿا ته، هن جون اکيون به ڪومائجي وڃن ٿيون. اُهو پَٽ جتي مالدارن جا مال بنا روڪ جي چَرندا هئا ۽ وهندڙ پراڻ ۾ ڪنن جا ڪڙڪاٽ هوندا هئا، اهو علائقو تڏهن ويران ٿيو جڏهن پراڻ جو وهڪرو بند ٿيو. پر وري جڏهن 1932ع ۾ انگريز سرڪار سکر بئراج کوٽرايو ته، هن علائقي کي نصير ڪئنال مان پاڻي ڏنو پئي ويو، پر گذريل 10 سالن کان نصير ڪئنال جي مهڙ مان غيرقانوني ڊي او واٽر ڪورس کڊڻ سبب سانگي ڦرهو ريگيوليٽر وٽان مسلسل پاڻي جي کوٽ سبب سانگي ڦرهو ريگيوليٽر جي ٽن شاخن جي هزارين ايڪڙ زرعي زمين غيرآباد ٿي وئي آهي. هاڻي هتي سانگين جا پيرا به پراڻ جي قتل وهڪري جيان لڳن ٿا. هن جي ياءُ آفتاب ۽ غلام شبير سان گڏجي آئون سندن ڳوٺ ويس، جتي غلام مصطفيٰ سان ڪچهري ٿي. هن پاڻي جي کوٽ جي دانهن ڪئي هئي. هن کي ياد هئا سانگي، پراڻ جون چوليون، همون جا چاڳ ۽ ٻنگار جو شهر! جنهن جا آثار به کنڊر ٿي ويا آهن.

books.sindhsalamat.com

لال محمد ملاح

لال محمد ملاح ولد الھڏنو ڳوٺ الھڏنو ملاح، جو والد انتھائي غريب ماڻھو ھو. تر جي وڏيري محمد صالح جوٽيجو وٽ قاضي ھو، گھڻو پڙھيل ڪونہ ھو. جڏھن ڪيس پٽن جو اولاد ٿيو ۽ اھي وڏا ٿيا تہ ھن کين پڙھائڻ لاءِ جاکوڙ ڪئي. لال محمد ملاح، سندس وڏو ڀاءُ عبدالستار ۽ انجنيئر عبدالرحيم جيڪو ان وقت ننڍو ھو، پر عبدالستار ۽ لال محمد ڳوٺ کان 5 ڪلوميٽر پري روز پنڌ ڪري سعيد پور پڙھڻ لاءِ ويندا ھئا. ھي سج اڀرئي جو تيار ٿي، رُکي سکي ماني ۽ اسڪول جا ڪتاب کڻي روانا ٿيندا ھئا. ھي پرائمري مشھور استاد الھبچايو ٽالپر وٽ مراد ٽالپر اسڪول مان پڙھيا ۽ مئٽرڪ ھاءِ اسڪول سعيد پور مان ڪئي. پرائمري تعليم لاءِ بہ ھي روز 4 ڪلوميٽر پنڌ ڪندا ھئا. ڏکن ۾ ٻُکن ۾ پڙھي، 20.11.1963 تي لال محمد ملاح جي ايس ٽي استاد طور مڊل اسڪول ڪورواھہ ۾ مقرر ٿيو. 1968ع ۾ بي.اي، 1971ع ۾ بي.ايڊ ۽ 1986ع ۾ ايم اي ڪيائين.01 آڪٽوبر 1979ع ۾ ٽنڊي باگي جي تاريخي اسڪول ۾ ايچ ايس ٽي مقرر ٿيو. 1999ع ۾ ايس ڊي او تعليم سب ڊويزن بدين مقرر ٿيو. 07 جون 2006ع تي رٽائرمينٽ ورتائين. جڏھن آئون اٺين ڪلاس ۾ پڙھندو ھئس تہ، سائين لال محمد ملاح منھنجو ڪلاس ٽيچر ٿي رھيو. 1990ع ۾ منھنجي سھري محمد اسماعيل سان سندس دوستي ۽ گڏ پڙھڻ سبب مونکي پي ايس ٽي جو آرڊر ڏياريائين. 1999ع ۾ مونکي آر پي، يوسي سعيد پور ۾ مقرر ڪيائين. سائين لال محمد ملاح حسابن ۽ انگريزي جو ڄاڻو استاد رھيو. تعليمي آفيسر طور تي بہ پنھنجا فرائض سٺي نموني ادا ڪيائين. ھن جو ڀاءُ عبدالستار حسابن جو ماھر ليکيو ويندو ھو ۽ ايس ڊي او تعليم ماتلي جي عھدي تان رٽائرمينٽ ورتائين. ھنن جي ڀاءُ انجنيئر عبدالرحيم جي پڙھائي تي ڏيھڙو جي مير محمد بخش ٽالپر خرچ ڪيو. ھنن جا ٻہ ڀائر ڪونہ پڙھي سگھيا پر لال محمد ملاح ۽ عبدالستار جي ڪوشش سان ھنن جا پٽ، پوٽا ۽ پوٽيون بہ تعليم يافتہ آھن. تعلقي تلھار ۾ ھنن جو ڳوٺ تعليم يافتہ ڳوٺن ۾ شمار ٿئي ٿو. لال محمد ملاح با اخلاق ۽ انتھائي سٺو استاد رھيو آھي، با ادب نموني سان ڳالھہ ٻولھہ ڪندو آھي ۽ پرڏيھي ادب پڻ پڙھيل اٿس.

صوفي الھبچايو جروار

صوفي الھبچايو ذات جو جروار ۽ سندس نک جسواڻي آھي. پاڻ ٻجر خان جي گھر ۾ 10.9.1969 تي ڳوٺ الھبچايو ۾ سرفراز واھہ جي ڦتل ڪناري تي پيدا ٿيو. ان سرفراز جي اک بہ اڙي ھئي. ھو حاڪم سنڌ ھجڻ سميت سٺو شاعر بہ ھو. ان پنھنجي حاڪميت دوران پراڻ مان واھہ کوٽرايو، جنھن جو نالو سرفراز رکيو ويو. سو واھہ جي ھاٽي ڦتل ڪپ تي پيدا ٿيل صوفي الھبچايو جروار سونھن جي پيلن گلن ۽ ڪٽڪ جي سونن سنگن واري ھن امن آباد ۽ ڪارياٽي واري پٽي تي، اھڙيون و ڪون ڪنيون آھن، جيڪي ھن جي سڃاڻپ ٿي ويون آھن. اُھي و ڪون جن جو گس جھوڪ شريف ۽ ڀٽ شاھہ جي نگري ڏانھن وڃي ٿو. ان گس جي واٽ ھن چو ورتي. ان ادا کي سمجھڻ سولو بہ آھي ۽ ڏکيو بہ. ھو سنڌي شاھہ عبدالطيف ڀٽائي جا بيت ياد ڪري سمجھن ۽ شاھہ عنايت جي رستي تي ھلن. اُھو رستو يا فلفسو اڙانگو بہ آھي تہ سولو بہ آھي. صوفي الھبچايو گيڙو رتا ڪپڙا پائي جوت جاڳائي پيو. علم جي روشني انڌيرن جي غارن ۾ ڀٽڪندڙ ھارين، پورھيتن، ٻارن، نياڻين ۽ عورتن کي ڏئي پيو. جيڪي علم جا ڏيئا روشن ڪيا اٿس تن کي شاھہ عبدالطيف ڀٽائي، شيخ اياز، خليفو نبي بخش، "قاسم" لغاري، ابراھيم منشي، سانوڻ فقير ۽ مولوي احمد ملاح جي شاعري سمجھائي برزبان ياد ڪرائي اٿس. اُتي انھن کي فن تقرير جي بہ ڄاڻ ڏني اٿس. بنيادي طور تي صوفي الھبچايو جروار استاد آھي. ڪيس ٻني جو ٻارو بہ ڪون آھي. ھن جي دل جي دنيا وسيع آھي. ھو جڏھن بنسري وڄائي ٿو تہ، ٻڌندڙ ڪو سنيھو محسوس ڪن ٿا. ڪاري رات کي ڪڏھن بہ قبول نہ ڪيو آھي. ھو روشن صبح ۽ پرھہ جو اھڙو پانڌيئڙو آھي، جيڪو ھو پري آ، پري آ، وائي ٻڌندي اکين مان نير وھائي ويھندو آھي. 21ھين صدي جي سنڌ ۾ جڏھن چوڌسائن تان سنڌ جي استادن تي آڱريون کڄن ٿيون، تڏھن جيڪڏھن ڪو صوفي الھبچايو جروار جي آنڌل سڄاڳي پنھنجي ڏسندڙ اکين سان ڏسي وڃھي تہ بہ ڪر سنڌ جي انيڪ ھن جيان گمنام استادن تان اُھو ٿپو لھي وڃي. جيڪي استاد تتي ٿڌي ڪاھي رھيا آھن، علم جا ڏيئا روشن ڪري رھيا آھن. اُھي الاجي چو تعليم کاتي جي نظر کان اوجھل آھن. ڪاش! جيڪڏھن سنڌ جا سمورا استاد صوفي الھبچايو جروار جيان اٽيڙھيلن کي پڙھائين تہ ڪر استادن تي کڄندڙ آڱريون بہ ھيٺ ٿي وڃن. صوفي الھبچايو جروار پنھنجي نياڻي جيجي آمنہ ۽ پٽ سڪندر جھڙا، مھان علم ۽ عقل جا گل پيدا ڪيا آھن، جن کي ڏنل سکيا تي، ٻڌندڙن کي ان ڪري بہ حيرانگي ٿئي ٿي، جو ٻھراڙي جي استاد جيڪا محنت ڪئي آھي، ان سبب امن آباد، ڪارياٽو ۽ ڏگھڙي ۾ جيڪو مان ٿيو اٿس. ھو ڳوٺاڻو موضوع ٻڻجي ويو آھي. پاڻ امن آباد جي ھائير سڪينڊري اسڪول مان پڙھيو. ڪارياٽي جي تاريخي دڙي تي ڪڙھيو ۽ پوءِ سرفراز واھہ، پراڻ ۽ ھاڪڙي جي پڊن جو پانڌيئڙو ٿي ويو. شاعري سان گڏ، ھارمونيم جو ڄاڻو آھي. ھن دور جو سچو صوفي بہ لڳي ٿو. ھن جي ڌي آمنہ جنھن کي ھو لاڏ مان جيجي سڏي ٿو، اُھا پنھنجي ڳوٺ جي ابوجھہ ۽ اڻ پڙھيل نياڻين کي ھنر سيکارڻ ۽ پڙھائڻ جي ذميواري ڪاميابي سان ادا ڪري رھي آھي. پنھنجي حصي جو ...... معاوضي جي ماناٽتو ڪردار ادا ڪرڻ ھڪ نياڻي جي طرفان ھن سماج لاءِ ھڪ وڏو سبق آھي تہ ان ۾ صوفي خوشحال سنڌ لاءِ ھڪ جھلڪ بہ آھي تہ، وڌندڙ انتھا پسندي واري سنڌ ۾ صوفي ۽ ان جا گھر وارا روشني جي بہ لاٽ آھن.

هڪڙو شمشير هو

شمشير الحيدري

شمشير الحيدري، جيڪو وڏو طبيب تہ نہ ٿي سگهيو پر شاعر، اديب ۽ صحافي اهڙو تہ پلو ٿيو، جو ڪيس زمانا ياد ڪندا. 11 سال سنڌي ادبي سنگت جو مرڪزي جنرل سيڪريٽري رهيو. سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن ۾ بہ ساڳي طرح ان جي قيام کان آئين مرتب ڪرڻ وارو سفر هُن ڪيئن ڪيو، اها هڪڙي ڪهاڻي آهي، جنهنجا ڪيئي پاسا ۽ درد جو درياءَ آهي. بدين لڳ ڪڍڻ شهر ۾ رسول بخش خواجہ جي گهر ۾ جنم وٺندڙ، هي ڏاهو سدائين مرڪندو پيو هو. ڪراچي ۾ تعليم پرائڻ جي شوق ۾ ڪراچي ويو، جتان مدرسي مان ريسٽيڪيٽ ٿيڻ بعد ٽنڊي باگي ۾ مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ اچي پڙهيو. اُٺن، بيل گاڏين، گهوڙن، بسن ۽ زندگي جي آخري ڏهاڙن ۾ جهاز ۾ سفر ڪندڙ، هن شخص جي زندگي جي شروعات هڪ رائيس مل ۾ منشي جي نوڪري ڪرڻ سان ٿي. ڪيس غربت ٽيليفون آپريٽر، روينيو ڪاتي ۾ ڪلارڪ، ڪوآپريٽو ڪريڊٽ بئنڪ ۾ مئنيجر، سنڌي ادبي بورڊ ۾ ٿورو عرصو ڪلارڪ، ٽہ ماهي مهراڻ رسالي جو ايڊيٽر ۽ يوٿ افيئرس ڊويزن جو پراونشل چيف پڻ بڻايو، جتان 19هين گريڊ ۾ رٽائرمينٽ ورتائين. 03 سال سنڌي ادبي بورڊ جو سيڪريٽري، 11 سال سنڌي ادبي سنگت جو مرڪزي جنرل سيڪريٽري، 3 سال فلم سينسرشپ جو ميمبر، 3 سال اردو ڊڪشنري بورڊ جو ميمبر، ڪراچي پريس ڪلب ۽ ڪراچي آرٽس ڪائونسل جو ميمبر، حڪيمن جي تنظيم جو ميمبر، ايوانِ صحافت بدين جو تاحيات اعزازي ميمبر ۽ مهراڻ اخبار جو ايڊيٽر پڻ رهيو. اهو سمورو سفر جيڪو هن ڪيو ان ۾ هن اديب، صحافي ۽ شاعر جي حساب سان جيڪي و ڪون ڪنيون، سي اڻ ڳڻيون آهن. انهن جو چيد ڪرڻ، سمنڊ کي ڪوزي ۾ بند ڪرڻ جي مثل آهي. هُن نثري نظم بابت مونوگرام لکيو، جنهن کي سنڌ يونيورسٽي جي سنڌي ڊپارٽمينٽ طرفان ايم اي سنڌي جي ڪورس ۾ شامل ڪيو ويو. سندس هڪ شاعري مجموعو ”لاٽ“ ۽ ڊرامو ”ڪاڪ محل“ جي نالي سان شايع ٿيو. قُلترو جي نالي سان سندس لکيل سلسليوار ڪالم پڻ گهڻي پذيرائي ماڻي. ريڊيو ۽ ٽي وي لاءِ اسڪرپٽ لکيا، جن مشهوري ماڻي. پاڻ ٻين انيڪ خوبين سميت هڪ سنو ڪمپيئر پڻ هو. مون سندس ڪمپيئرنگ شاهہ سچل سامي انٽرنيشنل ڪانفرنس، بيچ لگزري هوٽل ڪراچي ۾ ٻُڌي هئي. ان ئي ڪانفرنس دوران سندس ياءُ محمد رفيق منهنجي ۽ محمد سليمان خاصخيلي جي واقفيت ساڻس ڪرائي تہ هي ٽنڊي باگي سڳا برانچ جا ميمبر ۽ منهنجا دوست آهن، جنهن تي هُو ڏاڍو خوش ٿيو ۽ اسان سان ياڪر پائي مليو. مون هن سان ٿيل ملاقات کي دل ئي دل ۾ پاڻ لاءِ وڏو اعزاز سمجهيو، اتان کان ئي منهنجي ۽ شمشير جي ويجهڙائپ ٿي. بدين ۾ شمشير الحيدري سان ملهايل شام واري گڏجاڻي جي ادبي نشست نقاش علواڻي پئي هلائي. واري واري سان جيڪي شاعر ۽ اديب هئا انهن ڳالهايو پئي پر مون جڏهن هن اڳيان زندگي، صحافت، شاعري ۽ ادب تي ڳالهايو هو تہ ڳالهائيندي ڳالهائيندي منهنجي زبان خشڪ ٿي وئي هئي ۽ بعد ۾ جڏهن ايوانِ صحافت جي پڊر تي رات جو هن سان جيڪا ڪچهري ٿي هئي سا بہ يادگار هئي. ان ڪچهري ۾ تاجل بيوس، آڪاش انصاري، نقاش علواڻي، احمد سولنگي، محمد موسيٰ جوکيو، ڊاڪٽر محمد بچل، امين ميمڻ، غلام مصطفيٰ جمالي، امير

منڊرو، هارون گوپانگ، محمد هاشم پرڳڙي، تراب نوتڪاڻي، عبدالله چانڊيو، الهبچايو جمالي، آئون ۽ شايد فنڪار الهڏنو جوڻيجو شامل هئاسين. جيئن ئي محفل موسيقي شروع ٿي تہ تاجل بيوس تي وجد طاري ٿي ويو ۽ رقص ڪرڻ شروع ڪري ڇڏيائين ۽ اسان کي بہ رقص ڪرڻ تي مجبور ڪيائون. ان پَل، جڻ تہ وقت بيهي رهيو هو ۽ هُو شمشير، جنهنجو شعر آهي تہ:

شمشير کي سڏ ڪرايو، شمشير ڪٿي آهي؟
محفل کي مچائيندو، اُن جو ئي سُخن شايد!

هر هر سگريٽ پي رهيو هو، ڪا الستي مستي مٿس طاري هئي. آئون اها گهڙي ڪڏهن بہ وساري نٿو سگهان. مون کي ائين لڳو جڻ هو سنڌ هجي، ڪو سمنڊ هجي، ڪو نرالو ساز ۽ هم اوست جو آواز هجي، ڪا صدا هجي، ڪو سراپا سچ هجي. پاڻ ضيائي مارشل لا جي دور ۾ مهراڻ اخبار جو ايڊيٽر هو. سندس قُلترو جي نالي سان ڪالم ڪاري رات ۽ ظلم جي منهن تي چماٽ ٿي لڳندو هو. هن ظلم جي هر رات کي رات چيو، نہ آڻ مڃي، جنهنڪري ڪيس ايڊيٽر واري عهدي تان دستبردار ٿيڻو پيو. پنهنجي هڪ شعر ۾ چوي ٿو تہ:

سدا ظلم کي مات چوندا رهياسين
سر عام هر بات چوندا رهياسين
اوهان ڪيترو ئي ڏُتاريو دٻايو
اسان رات کي رات چوندا رهياسين

هُو ون يونٽ جي تحريڪ دوران بہ اڳواڻ وارو ڪردار ادا ڪندو رهيو. سنڌ ۾ ترقي پسند ادب واري تحريڪ کي هٿي وٺرائڻ سميت سنڌي ادبي سنگت جي برانچن کي سرگرم ڪرڻ ۽ ترقي پسند سوچ ۽ ترقي پسند ادب تخليق ڪندڙ ڌر جي اڳواڻي بہ ڪندو رهيو. سنڌ خلاف هر سازش جو مقابلو ڪيائين. پنهنجي ساٿين سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي ڌرتي ڌڻين کي سجاڳ ڪرڻ سميت پنهنجو سچو ۽ کرو آواز ايوانن تائين پهچائيندو رهيو. هُو نہ سرمائيدار هو نہ مير، پير ۽ وڏيرو هو، پر هن اهي ڪم پنهنجي لکڻين ۽ جدوجهد ذريعي سرانجام ڏنا، جيڪي اسيمبلي ميمبر بہ نہ ڪري سگهيا. هُو هڪ ئي وقت تي آزاد نظم، گيت، ۽ غزل جو انتهائي خوبصورت شاعر هو تہ بهترين ڊرامہ نگار، برجستو ڪالم نگار، بيباڪ صحافي ۽ اردو ايڊيٽر پڻ هو. ڪيترن ئي سرڪاري عهدن تي رهيو، پر پنهنجي اصولن ۽ آدرشن جي سوديبازي ڪڏهن نہ ڪيائين. سڄي زندگي لکندو ۽ ظالم قوتن کي للڪاريندو رهيو. هُن ترقي پسند ادب جو گهرو مطالعو ڪيو هو. هن آڌي رات جي گدڙن جي اکين ۾ اکيون وجهي سچ لکيو. مارشل لا واري دور ۾ لکيل سندس ايڊيٽوريل، ڌرتي ۽ ڌرتي ڌڻين لاءِ سچائي جو ثبوت آهن. ٽہ ماهي ادبي رسالي ”مهراڻ“ جي ايڊيٽري واري دور ۾ ترقي پسند اديبن ۽ شاعرن شيخ اياز، تنوير عباسي، نياز همايوني ۽ ٻين جي لکڻين کي ڌڙا ڌڙ شايع ڪيائين ۽ مهراڻ ادبي رسالي کي اعليٰ معيار جي بلندين تي پهچايو. نئين زندگي ۽ مهراڻ اخبار جي ايڊيٽري بہ ايئن ئي هلائي، صحافت جو نئون سج اُڀاريائين. سندس لکيل ڊرامن مان ”ڪاڪ محل“ ڏاڍي مڃتا ماڻي، جيڪو ڪتابي شڪل ۾ بہ موجود آهي. سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئشن ۾ تعليم ۽ ٻي نور ماڻهن لاءِ ڪئمپون هڻائي، ورڪر ٿي ڪم ڪيائين. هڪ دفعو خان بهادر مير

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

غلام محمد خان ٽالپر جي ورسي ۾ شرڪت لاءِ هُو محمد اسماعيل جعفري سان گڏجي بس (لاري) ۾ چڙهي پهتو هو. ٽنڊي باگي ۾ مرحوم حبيب ۽ قربان علي خواجہ جي گهر ايندو هو تہ، ٻارن سان گڏ ويٺو راند ڪندو هو، وڏائي وارو تاثر ڪڏهن بہ نہ ڏنائين. لارينس مدرسي (هاڻوڪو مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول) ۾ سندس شاگردي واري زماني ۾ آباد ٿيل باغيچو ويران ڏسي سندس اکين ۾ لڙڪ تري آيا هئا ۽ هُو مون سميت ٻين دوستن کي پنهنجي شاگردي واري دور جون نہ وسرندڙ ساروڻيون ٻُڌائي رهيو هو. پريس ڪلب ٽنڊوباگو تي بہ آيو ۽ چانھ پي چيائين تہ جيون جي لاڙهن چاڙهن تي ڪتاب لکي رهيو آهيان، جيڪو بدقسمتي سان ڪينسر ۽ اکين جي بينائي گهٽجڻ جي ڪري مڪمل نہ ٿي سگهيو. هُو پيار جو پوڄاري هو. پاڻ کي عاشقن جو سردار ڪوٺڻ سان گڏو گڏ پاڻ کي حيدري ۽ ملنگي پنهنجي شاعري ذريعي هن طرح سان نروار ڪيائين تہ:

جهان عشق جو سردار آهيان
حضور حُسن ۾ حاضر وري وري آهيان
ملنگ مست الستي قلندري آهيان
عجيب آهيان هزارن ۾ حيدري آهيان

هُن شاعري ۾ ٻولي عام فهم استعمال ڪئي، سندس هي قطعو ڏاڍو مشهور ٿيو.
دل جي پُر شوق دلاسن تي هليا آياسين
سونهن وارن جي سلامن تي هليا آياسين
نہ هليو ڪنهن شهنشاھ جو فرمان اسان تي
نينهن وارن جي نياپن تي هليا آياسين

محمد سليمان شيخ، شيخ اياز، سراج الحق، غلام مصطفيٰ عرف الهبچايو شاھ وهڻائي وارو ۽ مون سميت مير بليدي جهڙا ماڻهو هن جا پنهنجا هئا. پاڪستان ڪوارٽرس ڪراچي ۾ وچي آخري آڪيرو اڏيائين، جتي 11 سيپٽمبر 2012 تي مالڪِ حقيقي سان وڃي مليو، کيس ڪراچي جي چوڪنڊي واري قبرستان ۾ دفنايو ويو. شمشير الحيدري جي وڇڙڻ سان هڪڙي دور جو ادب، صحافت ۽ شاعري، موهن جي دڙي جي ناچڻي وانگر خاموش ٿي ويا. جڏهن بہ سندس هي شاعري ٻُڌجي ٿي تہ دل رويو پوي ٿي.

تنهنجي نيڻن ۾ جو نهاري ويو
چڻ تہ سنڌو جي ٻي ڪناري ويو
تنهنجي وارن جو واس جنهن ورتو
وقت جي سينڌ کي سنواري ويو
تنهنجي چپڙن جي چُوس جنهنکي پئي
جام امرت جا ڪيئي هاري ويو
اهڙو مفلس نہ ڪنهن ڏٺو هوندو
هڪڙي دل سا بہ ڪِٿ وساري ويو
هڪڙو شمشير هو زماني ۾
سو بہ دنيا مان اڄ گذاري ويو.

پرين جو پاڇو

حسن درس

مٿس نالو بہ سندس ڏاڏي محمد حسن جو رکيو ويو. جنهن ڪري کيس لاڏ مان "ڏاڏو" چيو ويندو هو. هن ابتدائي تعليم ڳوٺ مان ورتي، اتين تائين مشائخ مڊل اسڪول (قاضي احمد) ۾ پڙهيو، مئٽرڪ مسلم هاءِ اسڪول ٽنڊوالهيار مان ڪئي. ايم. اي سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو مان ڪئي. هي ننڍي پڻ کان ئي شاعرن ۾ دلچسپي وٺندو هو. سندس ڏاڏو مدح ۽ مولود جو سٺو شاعر هو. حسن 16 سالن جي ڄمار ۾ شاعري شروع ڪئي. پنهنجي ٿهي جوسرڳواڻ شاعر ۾ فطرت جي نرالي منظر نگاري، لقوف جي تنوار ۽ وطن جي ذري سان آفاقي نظم لکيا. تن ۾ شهيد محترما بينظر ڀٽو جي شهادت تي وصالن جي ڪيلاش واري. هرڪو درد حجر اسود، ننگي سرسد جي حضور ۾ هڪ شاعر جو وطن ذوالفقار علي ڀٽو ساري سنڌ اي اياز شاعري مهاڻي ٻار وانگي هو. ۽ ٻيا ڪيترا انمول نظم سرجيا. جديد ادب جي باني شيخ اياز، حسن درس لاءِ ڪتاب "ڏيئا ڏيئا لاٽ" ۾ لکي ٿو تہ، حسن درس نوجوانن جي دلين جو پلوڙ شاعر آهي. هن جي شاعري ۾ دل ۾ چڀي ويندڙ تشبيهون خوبصورت ٻولي، ۽ ٽڪينڪ ستارن ساز ۾ آواز جو حسين سنگم آهي. واقعي حسن جي شاعرن ۾، پيار جو اُهو حسن آهي، جيڪو ٻين شاعرن ۾ تمام گهٽ ملي ٿو. هن 1987ع ۾ حيدرآباد پريس ڪلب ۾ هن پهريون ڀيرو شيخ اياز اڳيان پنهنجو نظم "ننگي سرمد جي حضور ۾" پيش ڪري کيس متاثر ڪيو. حسن درس 4 فيبروري 1993ع تي مشهور ڪهاڻيڪار ماهتاب مجبوب جي نياڻي. ارم سان شادي جي ٻنڌڻ ۾ ٻڌجي ويو. کيس بہ پٽ روحل. چيزل ۽ نياڻي ردم ٿيا. حسن درس 1988ع کان 2008 تائين سوال اخبار جي ايڊيٽر ٿيڻ کان وٺي سنڌ سميت مختلف ٽي. وي چئنلن ۽ اخبارن ۾ محافتي خدمتون سرانجام ڏنيون. هو بهترين نثر نگار ۽ صحافي بہ هو. 2009 ۾ حسن درس جي سمال گرانٽ پروگرام تحت: سنڌي گهوڙن جو نسل بچائڻ ۽ انهن جي واڌ ويجھ لاءِ هڪڙو پراجيڪٽ شروع ڪيو هو. جنهن ذريعي هن سنڌ ۽ پاڪستان ۾ اثرائتو ڪردار ادا ڪيو. 16 جوڻ 2011 جي اُسر ويل. حسن درس قاسم آباد ۾ روڊ حادثي ۾ زخمي ٿيو. قاسم آباد ۽ جي. آر. او ڪالوني ٽاڻي واري حد جي تڪرار سبب گهڻو رت هوڻ سبب هي انمول هيري جهڙو دوست شاعر صحافي ۽ جانورن سان پيار ڪندڙ پرين جي پاڇي جهڙو حسين چهرو وڇڙايو. هُن جي وڇوڙي تي سنڌ جي ان ٿهي ماتم ڪيو. جيڪا ٿهي هن جي نظمن کان متاثر هئي. اُهي نيڻ رُنا، جن حسن ۽ سنڌ سان ۽ هن جي شاعري سان محبوب جيان پيار ڪيو هو. انهن کي سندس هن شهر بہ ماري وڌو.
آئون تو منجھ مئو پيو آهيان،
پاڻ تون پاڻ، تون ڪٿي جانان،
ڪهڙي ڪنڊ ڪائنات جي وڃي ورتئي،
پاڻ کي آڻ، تون ڪٿي جانان،
اُهو پاڻ وڃي مشائخ هو ٿي ۾ آرامي ٿيو.
۽ سندس شهر جون هي سٺون درد هڪ ڏينهن پيڙ ڏئي ڪرندومون تي،
تنهنجي محبوب مئي منجھ مئل هوندس مان،

۾ ائين ئي ٿيو، جڏهن حسن وڇڙيو، تڏهن سندس هي سٽون، وچ جيان وراڪا ڏئي چڪي رهيو هيون.

هڪ شخص عمر ڀر سوچيندو،
هو گرم هوائون صحرا جون،
جي مونکي ساڙي ڪين سگهيون،
اڄ آئون جلان پيو اونڌهہ ۾،
جڻ سج لهي پيو سيني ۾،
هڪ شخص عمر ڀر سوچيندو،
اُهو شاعر شخص جنهن ائين بہ چيو هو تہ،
لڙيو پئي لاڙ تان سورج،
مهاني ٻار وانگي هو.

حسن ايسا حسن ويسا جي شاعري کان وٺي حسن درس ٽنڊو باگي پيس ڪلب ۾ سنڌ راڻي ۽ مير باگو ادبي ڪلنفرنس ۾ جيڪا عشق تي تقرير سان وڏو رڪارڊ آهي. هن جي دوستي جو حلقو بہ وسيع هو. هو ذات ۽ پات جي اناد کان پاڪ هو. هو مجتي ماڻهو هو. هن سان منهنجي ڏيڻ ۽ ويٺ 1995ع کان ٿي،جيڪا هجت ۾ دوستي ۾ تبديل ٿي وئي،

اڏائيون ڏور پي آڙيون
سمون ڪنهن ساز وانگي هو،
لڙيو پئي لاڙ تان سورج،
منهاڻي ٻار وانگي هو،
جڏهن جهمپير ۾ منهنجي،
جواني موٺ ڪائيندي،
ڪلي چونديئين ڪجي تي تون،
تکو تلوار وانگي هو،
لڙيو پئي لاڙ تان سورج،
منهاڻي ٻار وانگي هو.

هو وٺ ٽنڊو باگي بہ آيو 2 اسان قاسم 0 ياد بي پڪوڙا چونڪ تي بہ ڪٽي ڪچهريون ڪيون.

حسن ايسا، حسن ويسا....

ڪان وٺي حسن پنهنجي زندگي جون سرڪون پيئدي مرڪيو. هُن حسرتن جا منهين نہ وسايا، هُن رولا ڪيون ڪيون. مجتون وندڻيون ۾ ڪيون. وند ۾ ڪٽ جي جوڙ وارن حسابن ڪتابن کانِ پري پڄندڙ حسن حقيقي معنيٰ ۾ پنهنجي دور جو سچو پچو صوفي هو. هُن جي مرڪ هوندي هئي. جنهن ۾ ڪابہ مضوعيت نہ هئي. هو جنهن سان مليو. ان جي روح جو راڻو ٿي ويندو هو. هُن جي درياءُ ولي واري دل ۾ محبت چوليون هٽنري هئي.

هُن جي نظم جو بند آهي تہ،
جڏهن جهمپير ۾،
منهنجي جواني موٺ ڪائيندي،
ڪلي چوندين، ڪجي کي تون،
تکو تلوار وانگي هو.

سڀ ڳائي چڪو!

نقاش علواڻي

هلڪي هلڪي واهوندي ۾، ڊنڊ جي ڪپ تي، خدا بخش ملاح جي بنگلي جي آڳر اڳيان، نصرالله جروار، غلام مصطفيٰ جمالي، خدابخش ملاح ۽ مون سان انتهائي ڌيمي آواز ۾ ڪو شخص ڳالهائي پيو. ڇا انداز آهي ان شخص جو! واهہ واهہ! لهجو اهڙو ڇهندڙ جو بس! ٿور ڳالهائُو، مُک مان نڪتل هر لفظ اثر انداز ٿيندڙ صرف عبدالله ميمڻ عرف عام نقاش علواڻي جو ئي ٿي سگهي ٿو. نقاش علواڻي جو جنم 02.02.1966ع تي محمد سليمان ميمڻ جي گهر، بدين شهر ۾ ٿيو. سگريٽ جا ڪش هڻندڙ ۽ سدائين مسڪرائيندڙ چهرو! ادب، شاعري ۽ موسيقي سندس ڪچهري جا پسنديده موضوع آهن. خدا بخش جي بنگلي وٽ ڊنڊ جا خوبصورت نظارا ۽ مختلف قسمن جي مڇين جا قسم جتي من موهيندڙ پئي لڳا، اتي دل چيو پئي تہ نقاش بس ڳالهائيندو ئي رهي، ڪيس ڌيان ڏئي پيو ٻُڌجي. ڪَتين ڪر موڙيا ۽ هڪٻئي کان موڪلايوسين. ان کان اڳ جڏهن شمشير الحيدري اسان سان گڏ هو. هن ٿي ايوانِ صحافت جي هال ۾ ادبي ويهڪ جي ڪمپيئرنگ ڪئي هئي. منهنجي ساڻس سنگت تڏهن ٿي هئي، جڏهن پاڻ سنڌي ادبي سنگت ضلعي بدين جو رابطہ سيڪريٽري هو، تڏهن ٽنڊي باگي برانچ جي دستوري گڏجاڻي ۽ برانچ جي سالياني چونڊ هن جي نگراني ۾ ٿي هئي. نقاش محفل جي آدابن جو پابند، ٽِشو پيپر جهڙو نفيس، سنڌي ٻولي جو ليڪچرار، اردو ۽ انگريزي ۾ سٺي ڄاڻ رکندڙ، ڀلوڙ شاعر، نثر نويس، ڪمپيئر ۽ ميوزيڪولاجسٽ بہ آهي. ذات جي ڏيهہ ۾ سندس منفرد مقام آهي. ثناءَ کان نفرت ڪندڙ، سنگت ۾ اهڙو اڇو جهڙو کير ۽ مرڪي ملندڙ. ڳالهائي تہ درياءَ جي رواني جهڙو، پر جي ماٺ ٿئي تہ اونهو اهڙو جهڙو سمنڊ. هي ميمڻ جو ٻار دڪانداري نٿو ڄاڻي. هُو زماني سازي واري آسڻ تي نہ ويهي سگهيو. هن جي شاعري ۾ خيال جي اونهائي جون تمام گهڻيون ٽڪون ٽانڪيل آهن. سندس شايع ٿيل ڪتاب "خيال خانہ بدوش آهن" ۾ جيڪا ذات سمايل آهي، ان جي سِٽ سِٽ ۾ پختگي ۽ خيال جي رفتار ۾ جيڪا وسعت آهي سا، جمالياتي حُسن جو اَعليٰ مثال آهي. هن جيڪي بہ وکون کنيون آهن، سي هُن جون پنهنجون آهن. سندس هڪڙي غزل ۾ هينئن چيو اٿس تہ:

موت! مون تي مرين ڇو ٿو؟!

سندس سموري شاعري جي اڱڻ ۾، ان قسم جي خيالن جا گل پوکيل نظر اچن ٿا. سندس شاعري ۾ ديس جي درد جي دانهن، پڙپانگي ۽ حُسن جو حَسين دلڪشيون آهن.

درد ساري ديس جا ٻان سڀ ڳائي چڪو
گيت مرڪان جا مُئا

هن جي شاعري ڏڪاري ڏيهہ لاءِ جتي ٻيجل جي تنبوري واري تار جيان لڳي ٿي تہ اتي ڪانڊيرا، مور، ڪوئل، ڊيلون، آڙيون ۽ ساحل هن جي شاعري ۾ سونهن پيدا ڪن ٿا. هن سان بہ سُهڻي وانگر ٿيو. سُهڻي کي ڪچو گهڙو ۽ هن کي ڪاغذ جي ٻيڙي ملي، جيڪا ڪناري تي پهچڻ کان اڳ ئي پاڻي پُسي ٻُري وئي. ساڻس ياري مون لئہ اونداهہ ۾ سوجهري جيان رهي آهي. منهنجي ڪتاب

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

”سُکو سنڌو، ڪنارا رُنا“ جي مهورتي تقريب ڪان وٺي، هر موڙ تي هن مون سان ساٿ نڀايو آهي. لاجواب شخصيت جو مالڪ آهي، عشق اندر ۾ آڪيرا ٺاهي ويٺل اٿس، جتي محبت جا مسافر پکيئڙا ديرو ڄمائيندي سُڪون محسوس ڪندا آهن. هي سُٺو نثرنگار هئڻ سان گڏو گڏ سٺو موسيقي جي ڄاڻ رکندڙ ماڻهو آهي. هن وقت جي سنڌ ۾ موسيقي جو هن ڪان وڌيڪ ڄاڻو ماڻهو شايد ئي ڪو هجي. سنڌ سميت دنيا جي ادب تي سُٺي ڄاڻ رکي ٿو. تمام گهڻن نوجوانن کي انگريزي، سنڌي، ادب ۽ سي ايس ايس امتحانن جي مفت تياري پڻ ڪرائيندو آهي. هارون گوپانگ جي بقول تہ نقاش علواڻي جهڙو ماڻهو صدين ۾ ورلي پيدا ٿيندو آهي. فنڪار الهڏنو جوڻيجو بہ سندس باري ۾ اهڙي ئي راءِ رکي ٿو. پکواز وڄائڻ جي ماهر محمد قاسم عرف قاسُو مگڻهار جي خيال ۾ تہ نقاش جهڙو موسيقي جو سمجهندڙ هن وقت سنڌ ۾ ٻيو ڪوبہ نہ آهي. ڪلاسيڪل موسيقي جي وڏي ڳائڪ استاد شفيع فقير جي بقول تہ ”سنڌ ۾ نقاش کان وڌيڪ موسيقي جو ٻيو ڪو بہ ڄاڻو نہ آهي، پر سنڌ کيس سڃاڻي نہ سگهي آهي. نقاش سان ملي مونکي لڳو تہ مون جڻ موسيقي تي پي ايچ ڊي ڪري ورتي آهي. پر ان جي باوجود بہ انجنيئر ۽ ليکڪ آصف ميمڻ هميشہ نقاش جي شاعري ۾ کيس مرڪندي ڏٺو آهي. ايئن ئي شاعر عطا دل هن جون سموريون اداسيون لوڪ کان لڪل ڏٺيون آهن ۽ هن خيال جهڙي شاعري بہ واقع نقاش ئي ڪئي آهي تہ:

صُبوح جا سنديسا صُبوح کي مليا
تتو سج ۽ ڏينهن پڇي راس ٿيو
اکين ڪجهہ گرم لڙڪ لوڏي ڪڍيا
نهائين منجهان نينهن پڇي راس ٿيو

يا هي سٽون

سج پاڇا ٿو وڌائي ۽ گهٽائي
قد ان سان ڪونہ وڌندا ۽ گهٽندا

نقاش علواڻي جي ڄاڻ، شاعري، موسيقي جي علم جي مهارت سميت هن جي خوبصورت ڳالهائڻ ۽ ڪمپيئرنگ جي اسٽائل تي ڪچهري پئي ٿي، جنهن ۾ هن وقت جو بهترين ڪمپوزيشن ۽ ست ساز وڄائيندڙ چاچي مير محمد فقير لنڊ جي پٽ فقير ذوالفقار علي لنڊ جو چوڻ نقاش لاءِ هو تہ هُو هن وقت سنڌ ۾ موسيقي جي علم جو وڏو ماهر آهي، جڏهن هُو موسيقي تي ڳالهائي ٿو تہ سمنڊ لڳي ٿو. هن جي سامهون هن وقت جا وڏا وڏا فنڪار جڏهن ڳائين ٿا تہ، انهن جي عجيت ڪيفيت ٿي ويندي آهي تہ، متان ڪا غلطي ڪري وجهون! مون مٿي بہ ذڪر ڪيو آهي تہ ائون هن لاءِ ڪا حد مقرر نٿو ڪري سگهان. دل چوي ٿي تہ هن جيڪو ”او پرين!“ لکيو آهي، سو اوهين بہ پڙهو.

او پرين!

وار تنهنجا تہ ڪارا ڪڪر او پرين!
هن منهنجي دل تي وس ڪو پهر او پرين!

اُڃ آهي اندر ۾، صدين ڪان وٺي،
رُڃ ۾ رولڙي جو سفر، او پرين!

زندگي جي تپش، چانورو ڪونہ آ،
اُس ڪاوڙ جي مون تي نہ ڪر او پرين!

هونئن ڪن پل لڳي ڳوٺ ڪان شهر پر،
اڄ گهڻو ڏور ٿي پيو، شهر او پرين!

مون سڏيو پئي، تڏهن تون نہ آئين ڪهي،
ڪنهن بهاني سهي، اڄ مگر او پرين!

شام ٿي وئي اڃان ڪونہ موٽيو ”نقاش“
سج لٿي جو سَمو، جڻ زهر او پرين!

هٿ تنهنجا لڳن سون جا ٿي وڃون
تون جي پنهنجو چوين ٻي بها ٿي وڃون

تو کي پوڄڻ جي منزل اڃان اورتي
تو کي ڏسندي تو ۾ فنا ٿي وڃون

سنڌ جا لڙڪ

پارُو مل اُمراڻي

چيلهار جي پرسان راڻا سر جي ترائي سامهون ڳوٺ سوٿهڙن جو تڙ ۾ 17 فيبروري 1982ع ۾ پيدا ٿيل سرجڻهار صحافي، اديب ۽ اين جي اوز جي دنيا ۾ پيٽ جي اُڃ اجهائڻ لاءِ پورهيت بڻجي پورهيو ڪندڙ پارو مل امراڻي ولد ڪانجي مل ذات جو سوٿهڙ آهي. هن جا وڏا ڪرنل جيمس ٽاڊ جي تاريخ راجستان ۽ رائچند هريجن جي تاريخ ريگستان مطابق جيسلمير جي راجا تنو جا پوٽا پاٽي آهن ٿر ۾ صدين کان واڍڪو ڪم ڪرڻسان گڏ شاهه عبداللطيف جي ايجاد ڪيل تنبوري تي پڳتي انداز ۾ ميران ،ڪبير ۽ شاهه سائين ڪاڻ وٺي..... روحل فقير ۽ راضي شاهه جي شاعري، ٿر جي اُجايل پَٽن ۾ رهندڙ اُجارن نيٽن اڳيان جڏهن ڳائين ته اکين ۾ رهيل لڙڪ ڳڙي، اجايل واري ۾ جذب ٿي ويندا آهن. شاهه عبداللطيف پٽائي هن جي پُونءَ جي عڪاسي هن طرح ڪئي آهي ته:

ٿر ٿوهر گهر جهوپڙا پارڻ جنين جو پُوهه
اُنا مينهن ملير تي، ٿهڪي نڪتا ٿوهه
رات به منهنجي روح، سُتي سانگي ساريا.

پٽائي جي هن بيت وانگر ڪا سار آهي، ڪا تڙپ آهي، جنهن هن جي روح جي تتي تندن (رڳن) کي تپايو به اهڙو آهي، جيئن پيجل جي چنگ جي تندن راءِ ڏياچ جي دل ۽ دماغ جي تندن کي تپايو هو، سو هي به شاعري جون اهڙيون سٽون سرجندي

هُن جون مرڪون چڻ مالهائون
پيو ٿو پايان هر هر آئون
تنهنجون شل مان ميڙيان
مرڪون مالهائون
جيون جي جهولي ۾
ٿهڪ ڦلن جون ٽاريون
مرڪون مالهائون
آئون ڪاٽي ڳوليان!

اِن ڳولها جي رُجن ۾ رُليو آهي ۽ ٿر جي تِتل واِري تي هن جيڪي لڙڪ هاريا، اُتان وسڪارن ۾ ڪي روهيڙي جا وڻ ڦُٽا ته ڪي ٿر جا ٿوهر بڻيا ۽ ڪي اهڙيون ٻُوٽيون ڦٽيون، جن کي ڪي سنياسي ئي سمجهي سگهن ٿا. هن جي شاعري، دل جي دنيا ۽ مارئي جيان جيڪا پنهنجي وطن سان محبت آهي ان کي سرجڻ کان اڳ ۾ هن ٿر جي لوڪ ادب تي جيڪا تحقيق ۽ کوجنا ڪئي آهي ان ۾ ڪتاب "گيت ساوڻ جا، من پاوڻ جا (ساوڻ جي رت ۾ ڳايا ويندڙ ٿر جا لوڪ گيت) چتر پولي چارڻان (سنڌ جو چارڻ قبيلو ۽ ان جي شاعري جو جائزو) همروٺ چتيسي (ڪوي بانڪيداس جا عمرڪوٽ جي پسمنظر ۾ سرجيل شاعري) شامل آهن جن کي پڙهڻ سان ئي هن کي ٿرِ جي موجوده وقت جو انسائيڪلوپيڊيا چئجي ته ڪوبہ وڌاءُ نه ٿيندو. هن " چتر پولي چارڻان" ۽ "بانڪيداس جي همروٺ چتيسي" جي لاءِ صحراءِ ٿر جي گسنءِ گهيڙن ۾ رُلي اهڙا موتي ميڙيا آهن جيڪي اتهاس ۾ هن جو نالو زنده رکيو ايندا. پارو جي هن لوڪ ادب تي جاکوڙ تي سنڌ جي نالِيواري اديب، ترجمي نگار سائين وليرام ولڀ پارو کي ٿر جو ديوندر ستيارٿي لکيو آهي سائينداد ساند، تاج جويو، احمد

سولنگي، ادل سومرو، عامر سيال، اياز گل، دليپ ڪوٺاري، اياز رضوي، گل گوماڻي، نصرالله "ناشاد" سمون، شهاب نهڙيو ۽ ساگر خاصخيلي جي دل گهرئي هن دوست سان منهنجي پهرين فون ذريعي واقفيت ٿي. جڏهن لاڙ ادبي فورم طرفان مون سان شام ملهائي پئي وئي ته مون ان ۾ شرڪت ڪرڻ لاءِ جڏهن نصرالله ناشاد سمون ۽ شهاب نهڙيو سان فون تي رابطو ڪيو ته هنن مونکي چيو ته، يار عثمان اسان جا به وڏا پائر، اديب ۽ محقق به پروگرام ۾ ايندا، مون کين وراڻيو ته ڀلي، منهنجي اکين تي. هنن ٻُڌايو ته انهن ٻن اديب دوستن مان هڪ اسان سان گڏ آهي تون پاڻ ان کي پروگرام جي دعوت ڏي. مون جڏهن پارو مل امراڻي سان ڳالهايو ته مونکي هي ماڻهو سنڌ جي صدين جي صدا لڳو، هن جي ڳالهائڻ ۾ اهڙي ته محبت ۽ ڪشش هئي جنهن مونکي فون تي ڳالهائڻ سان ئي پنهنجو ديوانو بڻائي ڇڏيو ۽ مون جڏهن هنن جي ٻئي دوست بابت پڇيو ته، هنن چيو ته هُن جو موبائل نمبر توکي ايس ايم ايس ڪريون ٿا. جڏهن ميسيج کولي ڏٺم ته ان ۾ اياز رضوي جو نمبر هو، جنهن جي شاعري ۽ نالو مون هزارين ڀيرا ٻُڌو هو ۽ شاعري به پڙهي هئم. مون محترم اياز رضوي جو نمبر ڊائل ڪيو، ڳالهائڻ مان ئي انتهائي محبت وارو ماڻهو لڳو. خير مون سان رٿيل شام واري پروگرام ۾ اهي چار ئي دوست شريڪ ٿيا، جتي چئني کي مهمانِ خاص جي حيثيت سان اسٽيج تي ويهاريو. محترم پارو مل امراڻي ۽ اياز رضوي منهنجي لکڻين تي جنهن انداز سان ڳالهايو ۽ مونکي جيڪا پيتا ڏني سا آئون لفظن ۾ بيان نه ٿو ڪري سگهان، جڏهن ته نصرالله ناشاد سمون ۽ شهاب نهڙيو ٽائيم گهٽو ٿي وڃڻ پنهنجا مقالا نه پڙهيا. شام وارو پروگرام ختم ٿيڻ بعد نصرالله جروار جي اوطاق تي ماني جو پروگرام رٿيل هو. اتي محترم پارو مل امراڻي، اياز رضوي، نصرالله ناشاد سمون، شهاب نهڙيو، عبدالله نقاش علواڻي، غلام مصطفيٰ جمالي، مقبول هاليپوٽو، اقبال هاليپوٽو، منور هاليپوٽو، منور علي راهوڪڙو، تراب علي نوتڪاڻي، امين سنڌي، انور علي عباسي، مظفر حُسين خواجه ۽ ٻيا دوست موجود هئا، جتي سج ايرڻ تائين اسان سڀني دوستن عبدالله نقاش علواڻي ۽ پارو مل امراڻي کي ٻُڌو. هنن ٻنهي دوستن عالمي ادب کان شروعات ڪري سنڌ جي ادب، موسيقي، صحافت. معيشيت ۽ تصوف تي ڳالهايو ۽ وقفي وقفي سان منور هاليپوٽي ڪانِ نظم به ٻُڌندا رهياسين. ان ملاقات ڪانپوءِ اسان جي ٻئي دفعي ڪچهري ڳوٺ بچُو هاليپوٽو ۾ ٿي. اتي صِرف احمد سولنگي ۽ اشرف پلِي نوان دوست هئا باقي سڀ دوست ساڳيا هئاسين. ان ڪانپوءِ مِٺي ۾ هن جي آفيس ۾ ڀلوڙ ڪچهري ٿي، جتي ساگر خاصخيلي به مليو هو. مون ڪافي ڀيرا پارو مل امراڻي کان پڇيو هو ته سنڌ جا هندو پ پ پ ڪانسواءِ ٻين پارٽين ۾ ڇو نٿا شامل ٿين؟ ڪيترائي دفعا پڇڻ باوجود به پارو مل امراڻي ڪوبہ جواب نه ڏنو. جُون 2014 ۾ هن جو چاچو ديهانت ڪري ويو سو آئون، نصرالله جروار، نورالدين بليدي، فقير ذوالفقار لُنڊ ۽ مٺي مان شهاب نهڙيو گڏجي چيلهار، هن جي اباڻي ڳوٺ وياسين، اتي هن جي والد صاحب جو سوٽ سگهڙ ۽ راڳي چاچو ڀڳت سترام به ويٺل هو. اسان ڪلاڪ کن گڏ ويٺاسين. ڳالهيون ڪندي ٻُڌوسين ته چاچو سترام پنهنجي ست پيٽن جو اڪيلو پاءُ آهي، 5 پيٽون سرحد جي هُن پار هليون ويون، ڊوري ناري رهواسي هن جو پيٽيو موڪلائندي اهو چئي ويو هو ته هاڻ پنهنجو ملڻ ڪٿي هي جڳن جو وڇوڙو آهي، چاچوسترام 2014ع جي مئي واري مهيني ۾ ويزا ذريعي هندوستان پهچي پينرن، پيٽين، ڀاڻيجن ۽سالن سان ملڻ ويو هو، هُو اتي جيئن ئي پهتو ته انهن سڀني جي خوشي جي انتها نه رهي،ڊوري ناري جي پيٽويو بار بار

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ڏسندو رهيو،انهن رات جو ماني گڏجي کاڌي پوءِ خوشي ۾ هن جي پيٽوئي کي اٽيڪ ٿي ويو ۽ هُو ديهانت ڪري ويو. ان جي رسمن بعد سترام کي سندس پاٽيجن، پيننرن ۽ سالن تمام گهڻو زور ڀريو تہ تون سنڌ کان هتي آيو آهين تہ هل گنگا ۾ اشنان ڪريو وڃ، سترام کين جواب ڏنو تہ آئون گنگا ۾ اشنان نہ ڪندس، منهنجو اشنان راڻا سر جي ترائي جي پلر جي پاڻي سان ٿيندو! ائينچاچو بہ ڀارت مان واپس اچي ويو ۽ عالمي شهرت يافتہ فقيرمير محمد لنڊ جي پٽ ذوالفقار لنڊ جڏهن پارو مل امراڻي کي سندس چاچي جي پارس (پارهي) جي ماني هلندي شاهہ سائين جي هي وائي "مڙنيائون موڪل، ڪالهہ ڪندا ويا ڪاپڙي"، ٻُڌائي تہ پارو مل امراڻي ۽ سيني ويٺلن جي اکين ۾ لڙڪ تري آيا، ماحول انتهائي سوڳوار ٿي ويو. جڏهن سنگت سانت ۾ آئي تہ پارو مل امراڻي، راڻا سر جي سُڪل ترائي ڏانهن اشارو ڪندي مونکي مخاطب ٿي چيو تہ راهوڪڙا ! شل مونکي بہ راڻا سر جي ترائي جي پلر جي پاڻي جو اشنان نصيب ٿئي! هي ئي اشنان ڪرڻ کي سڀ ڪجهہ سمجهان ٿو. هن جي اکين ۾ لڙڪ اچي ويا هئا، مونکي ايئن لڳو ڄڻ اهي سنڌ جا لڙڪ هجن. مونکي سندس شاعري جون هي سِٽون ياد اچي ويون.

منهنجي لاءِ عدن آ هي ٿرمور نچيو گهنگهور گهٽائون
اسان لاءِ مقدس وطن جي مٽي آ،
جهڪائي ڪٽون ٿا نهارون نهارون
-
ڪرڻو ناهي ڪڏهين، پاپي سان پرچاءُ
ڏاريندا سين ڏاڍ کي
ڦهليو آهي فڪر جو چؤنرن منجهہ چٽاءِ
ڏاريندا سين ڏاڍ کي

پارو جي چيلهار ۽ راڻاسر سان انهي محبت تي سنڌ جي ناليواري شاعر احمد سولنگي خوبصورت نظم لکيو آهي

مون پڪاريو تون ڪٿي آن،
تو چيو چيلهار ۾
رات راڻاسر مٿان ڪو چنڊ جو شيشو ڀڳو،
خواب مان ڇرڪي جڏهن هو جر جاڳي مون ڏٺو،
منهنجي دل جي بيقراري پٽ کي پاڪر ڀريو
درد الغوزي جيان ڄڻ روح ۾ وڄندو رهيو
مون پڪاريو تون ڪٿي آن
تو چيو چيلهار ۾

هن سمي جي ساهہ ۾ ۽ سار ۾ پارو پرائمري تعليم تعلقي ڏيپلي جي ڳوٺ ڇهو سوٿهڙ ۾ ورتي مئٽرڪ هاءِ اسڪول مٺي ۽ انٽر بہ ڊگري ڪاليج مٺي مان پاس ڪرڻ کان پوءِ سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو ۾ سوشيالاجي ۾ داخلا ورتي پر تعليم جاري رکي نہ سگهيو، ڏينهن جو سنڌي ٻولي جي با اختياراداري جي انسائيڪلوپيڊيا سنڌيانا جي پروجيڪٽ جي لاءِ ٿر جي ڪارڪن طورڪم ڪرڻ ۽ شام جو روزاني دعا اخبار ۾ سب ايڊيٽر طور ڪم شروع ڪيو، روزاني دعا کان پوءِ روزاني سنڌ جو بہ سب ايڊيٽر رهيو.پارومل مٺي مان هفتيوار ٿر نيوز ڪڍي ۽ پنهنجي دوست نندلال لوهاڻي سان گڏجي ماهوار ٿر مئگزين بہ جاري

www.sindhsalamat.com

ڪيو، 2001 کان 2005 تائين هفتيوار ٿر نيوز ۽ ٿر مئگزين ذريعي ٿر ۾ علم ادب ۽ خبر رسائي جي لاءِ وڏي محنت ڪئي. پارومل لکڻ جي شروعات ڏهين ڪلاس ۾ پڙهائي دوران ڪئي، 1996ع ڌاري عبرت مئگزين ۾ روس جي ترقي پسند ليکڪ ٽالسٽاءِ جي ڪهاڻي اردو مان ترجمو ڪري خوشبوءِ جو موت جي عنوان ڇپايائين. 1997 ع ڌاري رفيغ عابدي جو ڪتاب تيسري دنيا ڪا ادب ۽ ڊاڪٽر مبارڪ علي جو ڪتاب تاريخ ڪي نظريات ترجمو ڪري روزاني جاڳو ۽ روزاني عبرت ۾ قسط وار ڇپايائين. سندس ڪالم، مضمون ۽ شاعري سنڌ جي مختلف اخبارن، رسالن ۾ شايع ٿيندي رهي آهي، ٿر جي ماحوليات ، اصلوڪن قبيلن ۽ شخصيتن تي هن جون لکڻيون جامع رهيون آهن. پارومل پنهنجي دوست رحمان لغاري سان گڏجيٿرپارڪر جي اصلي ذاتين: ڀيلن ۽ ڪولهين تي هڪ رپورٽIndigenous Communities of Tharparkar پڻ تيار ڪئي آهي ماحولياتي تنظيم اسڪوپ جي پليٽ فارم تان ٿر جي ماحولياتي بچاءُ ۽ صحرائيت جي روڪ ٿام جي لاءِ اهم ڪردار ادا ڪيو آهي. گگرال جي ڪيميڪل ٽڪ ذريعي نسل ڪشي ۽جهنگلي جيوت جي شڪار کي روڪڻ، مورن جي موت ، ٿر جي گئوچرن جي تباهي بند ڪرڻ سميت مختلف مسئلن تي هيٺين سطح تي رضاڪار تيار ڪرڻ کان وٺي ڏيهي توڙي پرڏيهي ميڊيا تي پرپور ڪيس رکڻ تائين پوري ريت نڀايو آهي.، پارومل ريڊيو پاڪستان مٺي تي ڊاٽڪي ۽ سنڌي ۾ پروگرام پڻ ڪندو آهي. پارومل شيخ اياز جي شاعري جو ڍاٽڪي ترجمو ڪيو آهي. پارو سنڌي ادبي سنگت ۾ سرگرم ڪارڪن طور ڪم ڪيو آهي، سنڌي ادبي سنگت شاخ چيلهار جو سيڪريٽري ۽ ضلعي ٿرپارڪر جو رابطہ سيڪريٽري پڻ رهي چڪو آهي. پارومل جي شاعري کي ڪريم فقير، رجب فقير ۽ ذولفقار لنڊ سرن جو ويس ڏنو آهي، پروفيسر ڄام جمالي پارو جي ڪجهہ نظمن جوانگريزي ترجمو ڪيو آهي. سوپارو مل امراڻي بهترين مقرر، سُٺو اديب، پلوڙ شاعر، محقق ۽ سماجي خدمتگار، ماحولياتي ڪارڪن هجڻ سان گڏوگڏ دوستن سان محبتون ڪندڙ دل وند انسان آهي، هن جا سمورا پهلوءَ ساراهڻ جهڙا آهن.

books.sindhsalamat.com

ڳوڙهن وڏو ڳالهائي

اياز رضوي

خاموشين، واچوڙن، طوفانن ۽ زلزلن کي پنهنجون پنهنجون معنائون آهن. ٻي وڙيون ادائون، ٻي رخيون، نفرتون ۽ ڏڪار کي بہ پنهنجي ٻولي آهي، پنهنجي ادا آهي. ٻي مهابيون دليون جڏهن ڪنهنکي گهائين ٿيون تہ، اهي گهاوَ زمانن جا گهاوَ ٿيو وڃن، اهي ڦٽ ڇُٽن ئي نہ ٿا. اهڙي ئي ستم ظريفي خاموش ندي جي آگر ۾ پيدا ٿيل، منهنجي شاعر دوست اياز رضوي ولد امداد حسين، جنم جي تاريخ 01.10.1971ع، جنم جو هنڌ روشن آباد، جي حصي ۾ سندس ئي پيارن قميص جي پلاند ۾، ڏاڍي ڳنڍ ڏئي ٻڌي ڇڏي ۽ پوءِ هن جا نيڻ رُنا ۽ هن دل کي دريا بنائي، زخمن جي مرهم پٽي هن سِٽ جيان سرجڻ ۽ دل جي ڪيفيت ڪاڳرن تي آڻي وڌي.

دل جي زخمن جي نشانن کي ڳڻي ئي ڪونہ ٿو،
هن يزيدي شهر جو ماڻهو وڻي ئي ڪونہ ٿو.
هن جي جوين کي ڪا بهار نہ ملي. هن جو منڙو خزان جي رُت ۾ جڏهن سيءُ جهڙو ٿي ويو تہ لکيائين:

اڻ پوري ارمان جيان آ،
جيون قبرستان جيان آ،
توکان پوءِ دل جي حالت
ڪويل جي ميدان جيان آ.

هن جي جيون جا انڌلني رنگ هن نظم جيان رهيا آهن.

شام ويل
لهندڙ سج جي لالاڻ ۾،
يادن جي صليب تي
جيون ڪتا
اڳ جيان
اڄ بہ
سُڏڪا
سُڏڪا
يادن جي صليب تي پهچندي پهچندي، هن جون اکڙيون لڙڪ هاريندڙيون رهيون آهن، جيڪي نہ اُگهيا ويا، تڏهن هن سان ڳوڙهن ڳالهائي وڌو ۽ هن ”اُگهي ڪير ڳوڙها“ نالي ڪتاب ۾ پنهنجي دل جي درد جا سمورا رنگ نروار ڪري ڇڏيا آهن. هن جي دل جي آواز کي اهو ئي سمجهي سگهي ٿو، جنهن هن کي ڳوڙهن جو ڳوٽ ٻَڌرايو، باقي هن جي شاعري ۽ نجي زندگي جي ٻي رنگ پَلن بابت ماڪن شاهہ رضوي، ايوب ڪوسي ۽ هن خود بہ سندس شاعري جي ڪتاب ۾ اُپٽار ڪري ڇڏي آهي. مون سان هن خلوص وند ۽ پيار جي مسافر شاعر ۽ دردن جي ديس جي رهواسي سان ملاقات ٽيليفون ذريعي يارو مل امراڻي، نصرالله ناشاد سمون ۽ پياري پرينءَ شهاب الدين نهڙيو معرفت تڏهن ٿي، جڏهن مون سان سال 2013 ۾ شام ملهائي پئي وئي. فون تي ڳالهہ ٻولهہ

بعد هي دوست منهنجي دوستن يارو مل امراڻي وارن سان گڏجي ٽنڊي باگي آيو. ان شام بعد صبح جي انتظار ۾ اسان ڪيئي وِ ڪون گڏجي ڪنيون آهن، سفر جاري آهي، باک ڦُٽندي، ان کان اڳي هن لکيو تہ،

پرين ڊير ڳوڙها
اُگهي ڪير ڳوڙها
هي بيدار نگري،
ٽَڪي سير ڳوڙها
وئين تون ۽ پهتا
ننگي پير ڳوڙها
منهنجي هن جي محبتن مان ڪڏهن بہ دل ناهي ڀري. اياز رضوي انتهائي ڀلوڙ شاعر آهي. ننڍي بحر تي جيڪي غزل تخليق ڪيا اٿس، اهي بہ ڪمال جا آهن. ان کان سواءِ هن جي تخليقن بابت ٻيو ڪتاب بہ ڇپائي جي مرحلي ۾ آهي. سندس نانو سيد عباس علي شاه رضوي بہ پنهنجي دور جو وڏو شاعر ٿي گذريو آهي، پر هن جو پنهنجو خيال ۽ گهاڙيٽو آهي. سندس شاعري ۾ انوکا رنگ سمايل آهن. هن جي شاعري جي سِٽ پڙهڻ ۽ سانڍي رکڻ جهڙي آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ھڪڙو پيرو وري!

نيازُ پتافيءَ

ٽنڊي باگي تعلقي جي سانگي ٽپي ۾، پراڻ جي ڪناري تي سمان دور ۾ همون ۽ دولهہ دريا خان جي نينهن جو ناتو پروان چڙهي لوڪ داستان بڻجي ويو ۽ انهي نينهن وارن جا پيرا ۽ گس، جيڪي اڄ بہ ڳوٺ ڏٽي بخش پتافي جي پرسان آهن، جنهنجي ننڍين ٻارن کي بہ ڄاڻ آهي تہ هي همون جو تلاءُ آهي. ان ئي تلاءُ تي پيدا ٿيل نياز محمد پتافي بہ پنهنجي دل ان ئي ذات جي هٿان ڦرائي. نينهن جي نشي جا خمار وڌندا ويا. سندس اندر مان جيڪو آواز لفظن جو روپ ڌاري نڪتو، سو هي هو تہ:

مان درد جو ماريل ديوانو،
نڪي جيئڻ جهڙو، نڪي مرڻ جهڙو
بزم مان نڪتل بيگانو
نڪي اچڻ جهڙو، نڪي وڃڻ جهڙو

بس ائين ئي هن جو عشق جي واٽ تي سفر شروع ٿيو. محمد اسماعيل پتافي جي گهر ۾ جنم ورتل هن ٻالڪ اڻھوند سبب صرف مئٽرڪ تائين تعليم پرائي. هن جو جنم 1965ع ۾ ٿيو. سندس جنم کان هڪ سال پهرين 1964ع ۾ جيڪو طوفان آيو هو، تنهن هن خطي جو نقشو ئي بدلائي ڇڏيو. هن جي والد جو گهر بہ ڊهي ويو هو. اهڙي طرح جڏهن ذوالفقار علي ڀٽو ايوب خان جي دور حڪومت ۾ وزارتِ خارجہ تان استعيفيٰ ڏئي، پيپلز پارٽي ٺاهي، دوري تي جڏهن جهُڏي پهتو تہ، هي ٻالڪ ماڻهن جي هجوم مان پار پئي ذوالفقار علي ڀٽو جي ٻانهن ۾ وڃي چنبڙيو، ان ڇُهاءَ هن کي ذاالفقار علي ڀٽو جو ديوانو بڻائي ڇڏيو. پوءِ جڏهن آڌي رات جي ڳدڙن هٿان 5 جولاءِ 1977ع ۾ سندس تختو اونڌو ڪري کيس 04 اپريل 1979ع تي تختي دار تي چاڙهيو ويو تہ ان خبر نياز پتافي جي دل تي گهرا گهاوَ ڇِڏيا. مرجهايل ملڪي موسم ۾ جڏهن 1983ع ۽ 1986ع ۾ ايم.آر.ڊي جي تحريڪ هلي تہ، هن ڀُٽي جي پرواني بہ ان ۾ حصو ورتو، جنهنڪري کيس روپوشي جون گهڙيون نصيب ٿيون. انب، موتيو ۽ گلاب پسند ڪندڙ نياز محمد پتافي جڏهن پَن جي ٻيڙي جو ڪش هٽي، پنهنجي ساروڻين کي ياد ڪري ٿو تہ سندرتا، مور جي ٺهوڪن جيان سندس من اندر ۾ لهي وڃي ٿي. کيس جڏهن ڪنهن سرمئي شام جو سندس ئي مٺئين شعر وانگر نڪتل ڪو بيگانو ياد پوي ٿو تہ، هن جي اکين جا بند ڀرجي پون ٿا. هن جي من ۾ تڏهن بہ وڃ وراڪو ڏئي وئي هئي، جڏهن هن محترمہ بينظير ڀٽو جي شهادت واري خبر کي ڏاڍي تڪليف ۽ پيڙاءُ سان برداشت ڪري هي شعر سرجيو هئائين تہ:

سنڌ جي تاريخ ۾ هڪڙو پيرو وري
شهيد راڻي جي شهادت لکو.

نياز محمد پتافي سان منهنجي پهرين ملاقات ملڪاڻي شريف (ولي محمد ملڪاڻي) ۾ سندس ڪتاب ”اڄوڪي رات رهي پئو“ جي مهورتي تقريب ۾ ٿي هئي ۽ پوءِ ميلن ملاڪڙن، مشاعرن، زندگي جي گهٽن ئي گسن تي يا ٽنڊي باگي آمد تي ساڻس اڪثر ملاقاتون ٿينديون رهنديون آهن. انتهائي سادو ۽ محبتي

ماڻھو، ڏاڍو لڄارو، ڪپڙا سادا پهريندڙ، مٽي جي چاندي ٿيل وارن کي ڪلر ڪري هلندڙ هي دوست سفر ۾ اڪثر ڪري اڪيلو هلندو آهي. هروڀرو ڪنهن سان سڃاڻپ نہ ڪرائيندو ۽ پ پ سان جنم جنم جو ساٿ نڀائيندو رهيو آهي. هن سرجڻهار جي شاعري جا بہ رنگ رهيا آهن. هڪ عوامي رنگ ۽ ٻيو قومي رنگ. هن جي قومي شاعري ۾ مزاحمت، هِرڪ جيان اڀي اجري نظر اچي ٿي ۽ ٻيو رنگ جنهن کيس وقت جي بازار ۾ هلندڙ ڪئسٽن ذريعي مختلف فنڪارن جي آواز ۾ لکيل نغمن جي صورت ۾ جر جهنگ ۾ مقبول بڻايو. خود نياز پتافي جو پنهنجو آواز بہ ڏاڍو ڀلو آهي. هُو جڏهن ترنم ۾ ڳائي ٿو تہ واڇٽ وڄايو ڇڏي، پر وقت کيس گونگو ٿي گڏيو آهي ان ڪري هي اشارن جي ٻولي جو بہ وڏو ڄاڻو ٿي ويو آهي. امڙ جي لولِيءَ کان پوءِ هن جو رشتو اشارن جي زبان سان ئي آهي، اڃان اهو سفر جاري آهيس. کيس چار نياڻيون ۽ بہ پٽن جو اولاد آهي جن مان هڪ پٽ گونگو آهي. وقت جي ڪاڙهن ۾ ڪڙهندڙ هن ماڻهو لاءِ وفا جو در هميشہ بند ٿي رهيو آهي. 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ سندس اَجهو بہ ڊهي پيو. هن کي ان ڳالهہ تي ڏک آهي تہ، سندس محبوب پارٽي بہ ساڻس وفا نہ ڪئي. هن گهڻئي ڏک ڏٺا آهن. جون 2014 ۾ 23 مهينن کان بند ٿيل وظيفي جي حق تلفي خلاف، هن ٽنڊي باگي پريس ڪلب اڳيان بک هڙتال بہ ڪئي. سندس اولاد کي نوڪري نہ ملڻ، وظيفو بند ٿيڻ، همون جي تلاءُ تي لڙڪ وهڻ وارن رازن سميت مون جڏهن هن جي اکين ۾ جهاتي پاتي تہ هن جي اکين ۾ لڙڪ تري آيا. هُوءَ، جنهن سموري عمر آمريت ۽ ناانصافين خلاف ويڙهہ ڪئي اهو پنهنجو پاڻ سان ٿيندڙ ناانصافين کي ڏسي برداشت نہ ٿو ڪري سگهي. هن جا بہ ڪتاب ”اڄوڪي رات رهي پئو“ ۽ ”چنڊ، پريِنءَ ۽ پاڇولا“ ڇپجي چڪا آهن. هن جا گيت جڏهن ڪنهن فنڪار جي آواز ۾ گونجندا آهن تہ، انتظار جي بتيلن ۾ سفر ڪندڙ عاشقن جي اکين مان لڙڪ، هن جي اکين وانگر وهڻ شروع ڪندا آهن. هن سرائيڪي، سنڌي ۽ اردو ٻولين ۾ شاعري ڪئي. مون هن کي ڪنهن جي بہ گِلا ڪندي نہ ٻُڌو آهي. چانهہ جو شوقين سدائين پن ڇڻ جيان ڇڻيو آهي، يادن جي اندلني ڪُن ۾ ٻُڏو ۽ تريو آهي. رهيل شاعري جو ڪتاب ترتيب ڏنو اٿس پر........!!

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

دور اداس جون ڳالهيون!

منظور سمون

جڏهن بہ ڪنهن آزادي جو نانءُ اچاريو آ،
چنڊ هو مٿان ۽ ڏرتي هئي پنل پنل،
ان ويل بہ مون توکي ساريو آ.

هي سٽون ان شاعر جون آهن، جنهن جو جنم ٽنڊي باگي شهر پرسان محمد اسحاق سمون جي گهر ۾ 02.04.1976ع تي ٿيو. هن جي شاعري جا ٽي ڪتاب ڇپجي چڪا آهن، پر اهي سٽون هن پراڻن ڪاڳرن جيان سمجهي پنهنجي شاعري جي ٽنهي ڪتابن ”اويناش“، ”منظور سُوليءَ تي“ ۽ ”تنهنجي ئي خيال ۾“ ۾ نہ ڇپايون آهن. اها شاعري ڪرڻ ڪان اڳي جڏهن منظور سمون هاءِ اسڪول ٽنڊوباگو ۾ پڙهندو هو ۽ هو جيئي سنڌ جي ذيلي تنظيم لطيف سنگت جو ميمبر هو ۽ ليڪچر ٻڌڻ ايندو هو، تڏهن ڪان هن سان تعلق جڙيو. اهو تعلق جيئي سنڌ تحريڪ ڪان پوءِ سنڌي ادبي سنگت جي ڪلاسن ۽ محمد طالب لوهار ادبي اڪيڊمي ۾ بہ جڙيل رهيو ۽ اڃان بہ جڙيل آهي. منظور سمون اسڪول جي درسي ڪتابن سان گڏ سياسي ڪتابن جو وڏو مطالعو ڪيو. شاهہ لطيف، شيخ اياز، مولوي احمد ملاح ڪي نہ رڳو پڙهيائين پر انهن ڪي ياد بہ ڪيائين ۽ انهن جي فڪر مان فائدو بہ حاصل ڪيائين. هن وقت هي دوست ٽائون ڪميٽي ٽنڊوباگو ۾ ملازم آهي. هن جيڪا شاعري ڪئي آهي ۽ سنڌس بيتن ۾ جيڪا سنڌ اندر پاڻي جي کوٽ واري پسمنظر جي اپٽار ڪئي آهي، اها بہ لاجواب آهي، سنڌس هي بيت بہ ڪمال جو آهي.

هي جي ڏرٽي واٽ تي، ايا ڪارا سنتري،
پري ڙي پري، پري باهہ پاٽي تي.

۽ جي ڏسجي تہ واقعي بہ ان پاڻي واري کوٽ تي سنڌ پري اٿي هئي. سنڌس هي پيو بيت،

سرجندي ئي سچ جا آيل ارپيا اولاٽا،
منصور تو پڄاٽا، منظور سُوليءَ تي.

سنڌس ٻئي ڪتاب جو نالو ”منظور سُوليءَ تي“ بہ هن ئي بيت تان ورتل آهي. جڏهن تہ سنڌس پهرين ڪتاب اويناش جو نالو بہ سنڌس هڪ بيت تان کنيل آهي. سنڌس هي بيت بہ هن جي اندر جي عڪاسي ڪندي ملي ٿو تہ،

گلدستي ۾ گوليون، تو جو آڇيون يار،
ڪٿي تتر تنوار، ڪٿي ٺڪاءُ بندوق جو.

هڪڙي ٻئي بيت ۾ بہ پنهنجي شاعري لاءِ اَيئن ٿو اظهاري تہ :

ڪانهي ڪا سٽ ڪسي، صفا ٿي ويا سون،
آئين تون چو نہ، ڪوتا جي ڪاڪ محل ۾.

هن اهڙا ڪيترا ئي خيال سرجيا آهن. هي پنهنجي هڪ محبوب دوست لاءِ پنهنجن خيالن ۽ ويچارن کي هيئن بيان ڪري ٿو تہ ؛

تون امرتا ماٽي، منهنجي شاعري ۾،
پوءِ بہ تنهنجي ڊائري ۾، رول ڇورو شهر جو.

هن جا بيت هجن، وايون هجن، گيت يا غزل هجن، هن هر صنف سان پاڻ نڀايو آهي. سنڌس وائي آهي تہ،

ديس جون ڌانهون
ڪنور ڪالهہ ڪُسي ويو.

هن جي شاعري ۾ عشق جتي خاموش صدي جو سوالي آهي، اتي مسيحا جڏهن ٿياس تي هجي ٿو تہ اگهم ڪوٺ جو نوحو تخليق جو روپ ڌاريو هن جي نظم ۾ پراڻن پڊن مان اٿندڙ دور اداس جون ڳالهيون بہ ياد ڏياريو وجهي. هن وٽ صدين ڪان ڇن ڇنا ڇن ڇن بہ ساڳي آهي.

هن ريشمان ڪدڙي فقير تي ڪلاس جو نظم لکيو تہ اتي وري هن جي شاعري جو ڪينواس بہ وسيع ڪائنات جيڏو آهي. هن جي شاعري ۾ سوچ سگهاري، فڪر جي بلندي ۽ خيال چٽا ۽ واضح نظر ايندا. منظور جو چوٿون ڪتاب جيڪو جلد اچي رهيو آهي، اهو بہ سنڌس شاعري جو آهي. منظور هن وقت هڪ ناول لکي رهيو آهي، جنهن جو ٿورو ذڪر سنڌس ٽئي ڪتاب ”تنهنجي ئي خيال ۾“ بہ ڪيو اٿس، جيڪو اڃان مڪمل نہ ٿي سگهيو آهي. هن وٽ شاعراڻا خيال ۽ نثر جي اڏام ۽ فڪر جي گهرائي هماليہ جبل جي چوٽي جهڙي اوچي نظر اچي ٿي. شاعري جيان هن جو نثر پڙهڻ سان پڙهندڙ پاڻ کي تاريخ جي پراڻن پيچرن تي هلندي محسوس ڪندو. علي بابا، عبدالواحد آريسر ۽ جي ايم سيد ڪان متاثر ٿيل آهي. انهن جي لکتن ۽ فڪر هن جي ذهن تي جيڪي ڇٽ ڇٽيا آهن، سي هن جي شاعري ۾ بہ پڙهي سگهجن ٿا.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

پيار جي چُمي

زاهد گلُ جمالي

زاهد گلي جمالي ولد سونو خان جمالي، امن آباد لڳ تہ لکي موري واري سانوري شاعر محمد علي جروار سان امن آباد ۾ ملهايل شام واري پروگرام ۾ پنهنجي تقرير ڪري اسٽيج تان لٿو تہ ڪيس سڏ ڪري، منهنجي خيال جي آرسي جي انتهائي مهان ليکڪ ۽ سياسي وفاداري جي چڪور محترم عبدالواحد آريسر ڪيس بہ چميون ڏئي سندس پُٺا ٺپيا هئا. آئون انهن چمين جي معنيٰ ان وقت سمجهي نہ سگهيو هئس، پر پوءِ مون زاهد گل جمالي کي پڙهڻ شروع ڪيو. هن جو ان وقت اردو ادب جي وڏي ليکڪ مظهر السلام جي اردو ناول ”محبت مرده ڦولون ڪي سمفني“ جو سنڌي ترجمو قسطوار پئي ڇپيو ۽ هي عبرت مئگزين ۾ سب ايڊيٽر طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏئي رهيو هو. هن صحافت جي شروعات ڏيئي شهر کان ڪئي هئي ۽ سنڌي ادبي سنگت ٽنڊي باگي جي ڪلاسن کان حيدرآباد جي هوائن ۾ پهتو هو. هو عبدالواحد آريسر جو عاشق هو ۽ جيڪڏهن ڪنهن عاشق کي پنهنجو محبوب چمي ڏي تہ، سچ پچ ان چمي جي حُسن کان ڪوهہ نور جو حُسن بہ گهٽ آهي. هُو جڏهن بہ مون کي ملي ٿو تہ آئون سندس ڳل تي ان چمي جا عڪس محسوس ڪريان ٿو، اها چمي هن جي ڳل تي آريسر جي ارمانن جا عڪس ڇڏي وئي آهي، اهڙي چمي جي انتظار ۾ مون جهڙا الائي ڪيترا رُلي ويا، پر اها هُن جي قسمت هئي. سندس شاعري ۾ لفظ بکايل ڪونجن جي ولر جيان لڳن ٿا، هي بہ چمي لاءِ هيئنئن ٿو چوي تہ:

چمي نہ سگهيا رُخسار يار جا چپن تي ستم ٿيو آ
اُگهي نہ سگهيا پرينءَ جا لڙڪ هٿن تي ستم ٿيو آ
هئي بهارن جي بي رخي مالهين خودڪشي جو سوچيو
اغوا جذبا خوشبو جا مرجهايل گُلن تي ستم ٿيو آ

سندس پيدائش 04 اپريل 1980ع ۾ ڳوٺ لونگ جمالي ۾ ٿي، جتان اڌمن جا آڙاهہ ڪٽي پنڌ پيو آهي. هُو اهڙو ڏات ڏٽي آهي جنهن ويل وقت جي پاڇولن سان وفا ڪري اڻ سمايل التجائن جي ونڊ ڪندي، پيار جي پنڌ ۾، آريسر جي ڏنل اُها چمي سانڍي رکي آهي. پلئہ پيل پڇتاءُ هن جي ڏڪاريل اکين ۾ شاعري جو هي وڻ پوکي ڇڏيو.

نہ روئڻ جي رمز رهي نہ ئي راز نہ ئي راز داريون رهيون
نہ پليا اکين آسرا وهائيندين لڙڪ ويچاريون رهيون
ڳوڙهن جي گهمسان مان ٿئي ٿو گذر روز اسان جو
متان! هيئان هارجي وڃين، دل کي اهي دلداريون رهيون

هن مظهرالسلام جي 20 کان وڌيڪ ڪهاڻين جا خوبصورت سنڌي ترجما بہ ڪيا ۽ مختلف موضوعن تي ڪمال جا ڪالم بہ لکيا. سياسي بنياد تي جيئي سنڌ قومي محاذ ۾ رهيو آهي ۽ شهيد بشير خان قريشي جي قافلي جو سپاهي بہ رهيو آهي، ڏيهي ۽ پرڏيهي ادب بہ چڱو خاصو پڙهيل اٿس. مون سندس اکين ۾ لڙڪ ڏٺا آهن. منهنجو ساڻس تعلق ادبي دوستي وارو رهيو آهي.

مان پاري ننگر جي جاڳ آهيان

نصرالله ناشاد سمون، جنهن جي اکين ۾، پرين جي اکين ڪنوٽين جيان ڪيل ڪيا آهن. سانوٽي رُت ۾ مينهن ڪٽين ۽ بنپورين کي پسندي، جڏهن هر ٿري جي دل بہ وسڻ جا ويس ڪري ٿي، مورن جا ڪيرا جوانين کي مستي ۾ آڻين ٿا، تڏهن سندس ”موريو مري ويو“ نظم ٿر جي اڄ ۽ ڀڪ جو نوحو بڻجي، درد جي صحرا مان پڙاڏو بڻجي، دل دل ۾ ماتم برپا ڪري ٿو وجهي ۽ آس جا سمورا ڏيئا ان اداس نينگري جي اکين ۾ اُجهاميو وڃن ٿا، نياڳي صدي ڪر نئي موڙي ۽ هن جو من وڻجاري جيان انتظار ڪري ڪري ٿڪي نٿو. ”ٿي املتاس تان ڪوڪ ڪويل ڪري، هُو پري آ پري آ پري آ پري“ تي بہ هن جو هيڪل منڙو گهايل يادن جي رڻ مان پار ٿيندي چوي ٿو تہ،

اوچتو ويندين ملي،
سامرو ٿي ۾ ڪڏهن.
جي پُلائن جون ديڳيون، من جي ويران رڌڻي ۾ پيو ٿو پچائي.
پتڻ لڳي چو نہ، هي پيڙي پيڙائتا
آڏي مانجهي جنهن جي اون

انهي آس ۽ اون ۾، هي سانورو پر ڪاهوڙي صحافي ڳوٺ ماليريو مير محمد سمون ۾ محمد طاهر جي گهر 02.06.1982ع تي پيدا ٿيو. ايم اي سنڌي ادب ۾ ڪيائين. هي هئا تہ، ڪڏهن سنڌ جا حاڪم پر ارغونن ۽ ترخانن جي ڪاهن ۽ حملن سبب هنن کان تخت ۽ تاج کسجي ويو. هي راڄڌاني کان ڀٽڪندا ڀٽڪندا ٿر جي ڀٽن پيڙا ٿيا. ڀٽن هنن کي روهيڙي جي رتن گلن جيان پاڻ ۾ سمائي ڇڏيو. هونئن بہ هي اصلي سنڌي آهن ۽ سنڌ هنن لاءِ ماءُ جي هنج هئي ۽ آهي، اڄ بہ هنن جا چهرا پسائين ٿا تہ هُو هتي جا ڏٽي ۽ حاڪم هئا ۽ ڪين ئي شاهہ لطيف مخاطب ٿي چيو هو تہ:

جاڳو جاڙيجا، سمان سُک مَ سمهو

سو هي سُک ۾ سُمهي رهيا ۽ سندن سڀ ڪجهہ کسجي ويو. نصرالله ناشاد بہ پنهنجي شاعري ۽ صحافتي توڙي ادبي قلم جي اک سان ان وڃايل ۽ ڦرايل سنڌ جي سُتل ضمير کي جاڳائڻ جي ڪوشش ڪري پيو. هن ان درد کي خوبصورت لفظن جا ويس پارائي، اکرن سان شطرنج کيڏي آهي. هي ملوڪ مالها جهڙو صحافي، شاعر ۽ اديب، ڪمپيئر، سماجي ڪارڪن ۽ استاد ننگرپارڪر ۾ محمد رفيق ڪنڀر جي اوطاق تي منهنجي فون تي پهتو ۽ پوءِ مسافر دلين جي محبت هڪبئي سان اهڙي ٿي، جنهنکي لفظن جو ويس نٿو پارائي سگهجي. هن جو مٺي جي ماڻهن سان اڻ لکيو عشق آهي، جنهن ۾ هن سمبارا جهڙو رقص بہ ڪيو آهي. اُٺن، ڪيڪڙن ۽ هاٿي جديد ٽرانسپورٽ ۾ سفر ڪرڻ کان وٺي، هن جي نيڻن ڏٺو اوجاڳن جو سفر بہ ڪيو آهي، هي ڪٺي بہ ٿڪو نہ آهي ۽ نہ وري هن جي نيڻن کي ننڊ آئي آهي. هن جو آواز بہ املتاس جي ڪويل جي ڪُوڪُو جو تسلسل ٿو لڳي، جيڪو فضا ۾ پڙاڏو پيو پيدا ڪري. سندس لکتون ۽ شاعري پڙهي پڙهي دل چوي ٿي تہ، ايئن سانڍي رکجن جيئن پرين جي هر ادا دل ۾ سانڍي رکبي آهي. سندس دوستي جو دائرو وسيع آهي. سندس هي نظم:

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

مان پاري ننگر جي جاڳ آهيان
اتهاس جو آئينو لڳي ٿي
مان پاري ننگر جي جاڳ آهيان
ڪا سارنگا مون ۾ ٿي رهي
منهنجي احساسن جي اوٽ ۾
ڪو پل هيڪلو ناهي اڃان
گهُگهه اوندهه ۾ ٻُڏل
شهر سارو ناهي اڃان
ڪو چنڊ مون ۾ ٿو رهي
ها منڊ مون ۾ ٿو رهي
پوڙهي ٻڙ مان چانڊني
ٿي ڇڻي بارش جيان
سارنگا جي پُور جوڀن جي صفا آتش جيان
واءُ ۾ ڪا ڪنوارتا پئي لُڏي
ساهه ۾ ڪا وارتا پئي لُڏي
ڄڻ فضا ڪو گيت آهي ٿي پئي
پازيب جا سپ سُر سميٽي
ڪو سريلو سنگيت آهي ٿي پئي
هانوءَ ۾ مورتي جو ڇُهڻ
ڪا پوڄارڻ ٿي وڃي
اداس مندر جي اکين مان
ڄڻ ننڊ اڏارڻ ٿي وڃي
ڪير چوي ٿو ڪجلا سر تي
هاٽي ڪونجون ڪونه لهن ٿيون
پنگهٽ واري سرنگهن هيٺان
پاٽهاريون پيي ٽڪ پچن ٿيون
باک ڦُٽيءَ جو جر ۾ ڪارا
نيڻ به سُرمو پوئي وڃن ٿا
ٿالهه موتين جا سج تڪي ٿو
جوڳي ٻٽجي ڪوئي ڪونئسرڙو
سارنگا در تي سين هٽي ٿو
پاراٽي ۾ اڄ پيي ساڳيو
منهنجو ارڏو عشق رهي ٿو
سڏونت جهڙي ننڊ مان ناهيان
اها زمانا پڪ ڪري ڇڏ
جاڳ ندي جا نيڻ ٿيو آهيان
مون ۾ ڪائي آس ٿي جاڳي
هر پل هُو پاس ٿي جاڳي
گوريون ڪائي ناهيان سُتو مان
مون ۾ ڪو وشواس ٿو جاڳي
اڄ به ها اتهاس ٿو جاڳي
جاڳان پيو مان جاڳان پيو!!
ها جاڳان پيو، مان جاڳان پيو!!

توکي سار هجي

اُدريس نهڙيو

ادريس نهڙيو لنواري شريف پرسان ڳوٺ ڀنيا نهڙيا ۾، سماجي ڪمن ۾ حصو وٺندڙ محمد طاهر نهڙيو جي گهر ۾ جنم ورتو. هن شروعاتي زندگي جون و ڪون پنهنجي ڳوٺ ۾ ڪنيون. ڳوٺ ۽ لنواري شريف ۾ تعليم حاصل ڪئي. ذهانت ۽ قابليت جي ڪري 2001ع کان 2005ع تائين لنواري شريف جهڙي اهم يونين ڪائونسل جو نائب ناظم ٿي رهيو ۽ تعلقه ڪائونسل بدين جو ميمبر پڻ رهيو. ناظمي جي ٻي دور ۾ هن هڪ سگهاري شخص جي آفر ڪي، ٺڪرائي ڇڏيو. هن جي اندر جو انسان جاڳي پيو. هي وري پنهنجي دنيا ۾ هليو ويو. هن 1994ع کان مختلف اخبارن ۾ آرٽيڪل لکڻ شروع ڪيا، ڪراچي مان شايع ٿيندڙ غزل مئگزين جو ايڊيٽر ٿي رهيو. روزاني هلچل اخبار ۾ ايڊيٽوريل پيج جو انچارج به ڪيترو عرصو رهيو هو. هن ڪيترائي ڪالم لکي ظلمن جو آئينو سماج کي ڏيکاريندو رهيو. ظلم جي ڪاري رات خلاف هن جو قلم سگهاري آواز جو روپ ڌاريندو رهيو. ديس جي درد جيڏي هن جي دل ۾ ڪڏهن به ظلم ۽ ستم ڪنهن سان به ٿيندي برداشت نه ڪيو. هن جي دل جي دنيا ۾ ويران سپنن جا گيت سرجيا. نثري تحريرن سان گڏوگڏ، هن شاعري ذريعي جيڪي لفظن کي ويس پارايا ۽ هن جي چاهت پرين سان موهن جي دڙي جهڙي پراڻي هئي. هي مکلي جي ماٺ جهڙو مانيٽو شاعر جيڪو 12.08.1971 ۾ ڄڏهن ڄائو هو ته، ملڪ جون حالتون انتهائي خراب هيون. لڳ ڀڳ 44 سالن جي ڄمار کي پهتل هن شاعر جي عمر ۾ ملڪي حالتون خراب کان خراب تر ٿيون آهن. هي آمريتن ۽ جمهوري دورن ۾ پليو ۽ نپنو آهي، ان ڪري ئي پنهنجي هڪڙي نظم جون هي سٽون ته،

منهنجي ديس جي مٽيءَ جي خوشبو تو مان پئي اچي
شايد سنڌ مان آيو آهين، پڪ سنڌ امڙ جو ڄايو آهين.
منهنجي دل پئي چئي، منهنجي دل پئي چئي.

هن جا ڪافي بهترين نظم آهن. ادريس سماجي ڪمن ۾ به تمام گهڻو اڳتي آهي. سنڌي ادبي سنگت برانچ بدين جو سيڪريٽري آهي. بدين ۾ هڪ ادبي سيمينار دوران ساٿس ڪچهري ٿي. ادريس شاعري جو ڪتاب "ديس جي مٽي" نالي ترتيب پئي ڏنو. ڪالم نگاري ، صحافت ۽ شاعري کان سواءِ ادريس سنگيت کي سمجهي ٿو. هن سنگيت بابت ڪتاب ترجمو ڪري ان جو نالو "موسيقي جو علم ان جي تاريخ ۽ سمجهاڻي" رکيو آهي. اهي ٻئي ڪتاب ڇپائي لاءِ واڻجهائين پيا. پر هن فقير صفت ماڻهو وٽ ايتري موڙي، هن وقت ته نه آهي جو، هو اهي ڪتاب ڇپائي سگهي. هن وقت بدين ۾ رهي پيو. بدين ۾ علمي ادبي سيمينارن جي جان آهي. بدين ۾ ٿيندڙ اڪثر علمي ادبي سيمينارن ۾ گڏبو آهي. صحافت، سنڌي ادب، موسيقي تي هن سان ڪچهريون ٿينديون رهن ٿيون. سياست کان پاسيرو ٿي. هڪ سماجي تنظيم ۾ جاکوڙون ۽ ڪاوشون ڪري پيو. سنهڙو، ٿور ڳالهائو هي ماڻهو ڏسڻ سان دانشور لڳندو آهي. ڳالهائڻ ۽ تقرير ۾ هن جي شاعري جيان خوبصورت انداز ۽ گهرو خيال آهي. هن جي اکين ۾ به هن جي شاعري جهڙو پيغام ملي ٿو. هن سنڌ ۾ امن، تاريخ، ثقافت سان گڏوگڏ موسيقي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

تي به وڏو ڪم ڪيو آهي. هن جي شاعري جي ست ۾ انوکا سجاڳي لاءِ سڏ آهن.
جيئن هن سندس نظم ۾ آهي ته،

اسان جو روح جوڳي آ،
اسان جو روح سامي آ،
صدين جي ڏوڙ پيرن ۾،
اسان جي ٿي اڏامي آ.

سدائين رڻ جون رولاڪيون،
ڪٽيوسين بن ۾ راتيون،
رهيو آ جاڳ ۾ جيئڙو،
نه ٿيو من آراسي آ.

اسان جو جوڳ جهاڳڻ هي،
اسان جو روڳ راڳڻ هي،
زمانو ڪين ٿو سمجهي،
سفر ۾ چو سيلاني آ.

هي هن جو ڏکهو نظم آهي، ان کان به اڳتي، هن جو هڪڙو اهڙو نظم آهي،
جنهن ۾ هن جي خيال جي اڏام ۾ هي آزاد وطن جي نقشي جو سونو لاڪيٽ
پنهنجي يار جي ڳچي ۾ ڏسڻ ٿو چاهي. ان نظم جو پهريون بند آهي ته،

توکي سونو لاڪيٽ نهرائي ڏيان،
جنهن ۾ سنڌ جو نقشو يار هجي.
منهنجي پيار سان گڏ پرين،
سنڌ ڌرتي جي توکي سار هجي.

مون خاموش رهندڙ ادريس جي شاعري کي جڏهن پڙهڻ شروع ڪيو، مون هن
جي شاعري مان محسوس ڪيو ته، هي پرين کان به گهر ڪري ٿو ۽ چاهي ٿو ته
ان جي ڳچي ۾ سنڌ جي نقشي وارو هار هجي ۽ هن جي نظم ۾ خيال جي
گهرائي آهي. هن شاعر واقع لفظن جي مالها ۾ انوکا خيال سمائي جنهن انداز
سان سادن لفظن ۾ نظم سرجيا آهن. ڪمال جي گهاڙيٽي ذريعي نظم سرجيا
اٿس. هي ڪيڏو وڏو شاعر آهي سو ته ادبي نقاد اندازو لڳائيندا، پر هي مٽي جو
شاعر آهي. هن جي شاعر جي ست ست ۾ انوکا خيال ۽ مٽي جي ۽ اڄپي جي
جيڪا پڪار ۽ نياپو آهي. اهو نياپو هي جهرن ۽ جهنگن ۾ آسان پولي ذريعي
پهچائي رهيو آهي. هن وڏا خيال ۽ فلسفو صفا عام فهم پولي ۾ سمائي شاعري
جي ويس ۾ انتهائي ڪاريگري سان پيش ڪرڻ جو ڏانو به ڄاتو آهي. منهنجي
به خواهش آهي ته، هن جا سرجيل پئي ڪتاب ٽڪڙا چيچي پيار وارن هٿن جي
زينت بنجن. ادريس نهڙيو وفا جي سڄن راهن ۾ پنهنجي وفا سان گڏ اجتماعي
پنڌ به ڪري پيو. هي ڌرتي جي مٽي جي انهن ماڻهن مان آهي. جن جي چهڻ
کان سواءِ ئي منجهائن نازبو جهڙي خوشبو ايندي آهي. انتهائي پلوڙ خيالن
جهڙو پلو ماٺو آهي.

عزيز کوسو

جواني ديواني آهي. پنگريو پرسان ڳوٺ پير بخش کوسو جو رهواسي عزيز
کوسو عمر جي اهڙي وهي ۾ ڪڙهيو آهي، جنهن وهي جي خوشبوءِ به جوان
دليون ئي سمجهي سگهن ٿيون. هن جي ايتري عمر نه آهي، جيترا ڏک هن جا
همعصر ٿي ويا آهن. هن کي امڙ جي لولي ياد ٿي اچي ته، پاڻي کان ٻاهر نڪتل
مڇي جيان ڦٿڪي ٿو. ڏاڏي جون ڏرا ڏنل اکيون ڏسي ٿو ته، سروم ڏکم ڏکم ٿيو
وڃيس. ڪو ڏاڏو ڏسي ته، ڏاڏاٺو ڏيهه گجرات ٿو ياد پويس. ڪا وڳر ڪا
ڪونج ٿو وچڙيل ڏسي ته، هن کي پنهنجي ڦُقي ٿي ياد پوي ۽ ڪو فٽ پاٿ تي
پالش ڪندي اڻ پڙهيل ٻالڪ ٿو ڏسي ته، ڪيس پنهنجي پورهيت پاءُ جو پگهر ۾
شل ٿيل چهرو ياد اچيو وڃي. هُو ڪڙهي ٿو، پڙهي ٿو ۽ جڏهن لکي ٿو ته ذات
جو اهڙو مينهن وسائي ٿو، جنهن ۾ مورن جا ٺهوڪا ۽ پڪارون به آهن، مي
رقصم به آهي. ڪلاسن جي لشڪر ۾ ڦڙوت به آهي، پيجل جي پولڻ جو آواز به
آهي. رات جي پوئين پهر جو پڙاڏو به آهي ۽ رقاصه سهائي اپڙو جي رقص جي ادا
تي موهجي، هن شاعر جيڪا نظم سرجي آهي، سا سنڌي شاعري جي ڪينواس
تي، هم اوست جو آواز آهي. بي.اي تائين تعليم حاصل ڪندڙ هي نوجوان
1986ع ۾ پيدا ٿيو. هن وقت هڪ پرائيويٽ اسڪول ۾ استاد آهي. پنهي جهانن
جي سردار حضرت محمد مصطفيٰ ﷺ ڪانپوءِ جي ايم سيد جي شخصيت کان
متاثر عزيز کوسو کي چنگ جي ساز جو آواز جتي موهي ٿو، اتي بسم الله خان
جي شهنائي ۽ شاهه سائين جو سُر سامونڊي وڻيس ٿو. ڪلاسيڪل موسيقي کي
هي روح جي عبادت سمجهي پُڏي ٿو ۽ هن کي پاڻي جي لهرن مان ڪو آواز ۽
ردم ملي ٿي ۽ هي لکي ٿو.

تنهنجا نيڻ پٽن ڏي هوندا،
سارا خيال ڪٽوري تنهنجا
تن کي وقت وراڪا ڏيندي،
پنهنجي نانءُ ڪري ويو آهي،
جيڪو تنهنجي من ۾ هو سو،
چوندي چوندي چو نه چيو تو،
تر سان تر جي ڳالهه ڪرين ها،
واري تنهنجا پيرا لڪايا،
تنهن سان ويهي حال ڪرين ها،
هڪ ڏينهن ڏهر ڏسڻ تون ويو هئين،
تنهن تان اڄ ڪٽي جو آئين،
جنهن جا پاڳ ڪڪر جي ڪنڌلي،
اهڙو شهر ڏسڻ تون ويو هئين،
پٽ جو پاڳ ترائي ٿيندي،
تنهنجي دل به پراڻي ٿيندي،
تون ته اَيئن نه ڄاتو هوندو،
توکي ڪير مليو هو تڙ تي،
تڙ تي تنهنجي ڪِل پئي آ،
هاڻي جا لڳ سوچين ساڄن،

هُن ڪان پيرو مُور نہ پڇبو،
ان ڏانهن پيرو، دل جو ديرو،

پٽر جهڙو ماڻهو هو پر،
ڪيئن ڏس مُرڪي ميڻ ٿيو آ،
جيڪو شهر لڏڻ تو چاهي،
ان ۾ تون بہ اچڻ تو چاهين،
درياءَ جيڏي دل وڃائي!
چاندي جهڙي ڪِل وڃائي،
لهندي سج لهڻ تو چاهين،
ماضي ميڙي ساڻ کنيو ٿئي،
ڪنهن کي ويهي پوڇيندين تون،
مندر چا لئہ هاڻ کنيو ٿئي،
رام وڃائي آيو آهين،
تون تہ پٽن جي پر ۾ هڪڙي،
شام وڃائي آيو آهين،
شام وڃائي آيو آهين.

هن شهيد مقصود قريشي ڪان سُهائي تائين شاهڪار نظم لکيا آهن. شام وڃايل هن شاعر جي ذات جو سفر جاري آهي. هُو ڪچهري ۾ ڪڏهن شاهہ عبداللطيف پڙهائي تو پڙهائي تہ، ڪڏهن شيخ اياز، سچل ۽ ڪبير تو پُڙهائي. جيڪي هن جي روح جا راڳا شاعر آهن. هن مون سان پنهنجي شاعري ۽ زندگي جي رڃن واري سفر جا داستان چيڙيندي چيڙيندي هن جي نرڙ تي لکجي آيل لڪيرون ڳهاٽي وڻ جيان لڳيون هئم. خيالن ۾ اونهو، هونئن انتهائي سادو، خلوص واروءِ دوستن جو خيال رکندڙ ماڻهو آهي. هن ور ور ڏئي پڳت ڪبير جو دوهو پئي پُڙهايو تہ،

ساچي جگ نہ راچي، جهوٽ نہ ماني رام،
ڪهو ڪبيرا ڪس درجاوي، دوين پاري ڪام.

ڪاوش ۾ آهي.

باغي حنيف ڪوسو

زندگي جي بازار ۾ هن جا خواب قيدي ٿي ويا، انهن کي آزاد ڪرائڻ لاءِ هن جا نيڻ باغي ٿي ويا. انهن باغي نيڻن جي نهارن ۽ هن جي هٿن جي آڱرين جي هلچل ۾ آيل قلم اهڙو باغي گوريلو بڻيو، جنهن جي نوڪ مان سرجيل ست ست ۾ رت جا ڳوڙها شامل آهن. اها آهي خوابن جي قيدي دردن جي ديس جي قلمڪار محمد حنيف ڪوسو جي مختصر ڪٿا. جنهن ڪري هن درد منهنجي ديس جا ڪالمن ۾ درد اوتيا ۽ باغي بڻجي پيو. هن جي ڪالمن ۾ درد جون دانهون ۽ پنهنجن کي هوشيار ٿيڻ جا سڏ آهن. هن جي قلم دودي جي تلوار کي سلامت رکيو آهي. هن جهالار جي ميدان تان تاريخ جو سڏ لکيو آهي ۽ هي جيڪو وهٽائي ۾ ڪريمداد ڪوسو جي اڱڻ تي پيدا ٿي باغي ٿيو، ان پٽ تي مدد خان پناڻ جي ڳڀوڙن جي هٽڪارن جا آواز ۽ شهيد زين العابدين عرف جهندو شاهہ جو رت هي باغي روز ڏسي ٿو ۽ هن جا نيڻ باغي ٿين ٿا ۽ هو قيدي بنايل خوابن جي آزادي لاءِ ڪاوشون ڪري ٿو. هو روز وهٽائي جي مقتل مان ڪي صدين جا سڏ ۽ جابرن جي ڳڀوڙن جون هٽڪارون پڌي ٿو. اهي ڳڀوڙن جون هٽڪارون هن کي سنڌ تي ٿئول لڳن ٿيون. ڪيس ڏارين جي راڄلن ۾ بہ رت نظر اچي ٿو. هو صدين جي سنڌ سان ويساگهاتين ۽ ظالمن جي ظلم خلاف لکي ٿو. هن ڪوڙ جا ڪوٽ اڏيندڙ ڪوڙن کي قلم سان جيڪي چماٽون هنيون آهن، سي تاريخ جي ڪتاب ۾ لکجي ويون آهن. ديس نہ وسريو دل جي پويان، ناول قسطوار ڇپيل اٿس. باغي نيڻ، قيدي خواب، درخداء درصنم، رابيل رتن ۾ رت جا ڳوڙها ترتيب ڏنل ڪتاب اٿس. درد جو سمنڊ باغي نيڻن ۾ ڪٺي هلندڙ حنيف ڪوسو دوستي ۾ دلبر ماڻهو آهي. هن جي آواز ۾ ايف. ايم 105 تان ڪمپيئرنگ بہ من کي موهيو وجهي. ريڊيو ۽ صحافت جي دنيا جو هي ستارو، زراعت ڪاتي ۾ ڊپلوما ۽ قانون جي ڊگري حاصل ڪرڻ لاءِ لاڪاليج ۾ پڙهي پيو، پيٽ جي اڃ اجهائڻ لاءِ اسٽامپ وينڊري بہ بدين ۾ ڪري ٿو. مون هن جي ساٿي يونس ڀڪاري کان سندس فون جو نمبر ورتو، ڳالهايوسين، ملياسين ۽ دوست ٿي وياسين. لکڻ، پڙهڻ، ڳالهائڻ ۽ اٿڻ ويهڻ جو بہ ملوڪ ماڻهو آهي. خوابن کي زنجيرون پيل اٿس انهن کي ٽوڙڻ لاءِ ڪاوش ۾ آهي. تمام گهڻا ڪالم مختلف اخبارن، رسالن ۾ ڇپيا اٿس. ”سڏ“ مئگزين ۽ ”سماج“ اخبار ۾ ايڊيٽر طور ڪم ڪيو اٿس.

تون ڇئہ جانان

بشير أحمد أڌيجو

آواز ۾ ڏات جي دنيا جو هي اهڙو ستارو آهي، جيڪو اگر گج ۾ ٽانڪجي تہ بہ هن جي اها ئي ادا هوندي تہ:

تون ڇئہ جانان، ڇا تي لکجي
گل تي لکجي، دل تي لکجي
تنهنجي گوري ڳل تي لکجي
پيار جي پائي مَس قلم ۾
لکجن تنهنجا ناز نظم ۾
ان ۾ تنهنجون خوبيون لکجن
نہ تي لکجي، ها تي لکجي
تون ڇئہ جانان، ڇا تي لکجي
سنڌ تي لکجي، چند تي لکجي
پنهنجي پيار جي تند تي لکجي
دل تي چاهي سونهن تي لکجي
تنهنجي روح ورونهن تي لکجي
اهڙو لکجي ٽاڙيون ڪڙڪن
تنهنجي پانهن جون چوڙيون ڇڻڪن
پير بہ لچڪن ڇير بہ ڇمڪي
ڇير اها ڳچ دير بہ ڇمڪي
تنهنجون سرتيون توسان ڳڏجي
جهمريون پائين گيت بہ ڳائين
پنهنجي ريت پريت بہ ڳائين
جيڪي نڪرن سو سڳداسي
مست ساقي يار ڇپن مان
سوچان تو ڏي ساٿ حياتي
ويٺو پوءِ واهہ واهہ تي لکجي
تون ڇئہ جانان ڇا تي لکجي.

اهڙن خوبصورت خيالن جهڙي نظم جي تخليقڪار بشير احمد اڊيجي 2006ع کان ريڊيو پاڪستان مِٺي کان ڪمپيئرنگ جي شروعات ڪئي. مِٺي کانپوءِ ايف ايم 92 نوري آباد سان وابستہ ٿيو. سندس مقبول پروگرام ”اندر جا احساس ۽ “يادون” آهن، جن جي ذريعي ڪيس وڏي مڃتا ملي. ٽنڊي باڳي لڳ ڳوٺ سڄڻ اڊيجو ۾ حسابن جي ماهر استاد محمد الياس جي گهر ۾ 28.02.1982 تي جنم ورتائين. انٽر تائين تعليم حاصل ڪندڙ بشير احمد اڊيجي جو ريڊيو جي دنيا ۾ استاد مشهور ڪمپيئر،نرالو ڊرامہ نگار ۽ اديب سيد ماڪن شاهہ رضوي آهي. بشير جو آواز بہ سندس استاد جهڙو ئي لڳي ٿو. هن پنهنجي ٻنهي ادبي پروگرامن ۾ نہ صرف نوان ليکڪ شامل ڪيا پر، خليفي الهجڙيي، هڪ گمنام ٽري ليکڪا ۽ منهنجي روپا جي رڻ مان، هاڪڙي جي ڦٽل ڊوري جي قديم تهذيب ۽ اجڙيل شهرن جي کنڊرن بابت ڪيئي ادبي ڪالم نما يادگار ادبي خط شامل ڪيا نہ صرف ايترو پر ڪيترن ئي نون ليکڪن ۽ شاعرن کي جڳهہ

ڏئي، مٿي آندو. مون سان دوستي وارو رشتو رهيو اٿس.هفتي ۾ هڪ بہ ٻيرا ٽنڊوباگو ۾ يا وري فون تي ڪچهري ڪندا آهيون. ڏسڻ ۾ سانورو، ننڍي قد جو ۽ سنهڙو مڙس آهي. جيڪڏهن ڪو ماڻهو هن جو آواز نہ ٿو سڃاڻي تہ، هي قسم کڻي چوندو آهي تڏهن بہ هن جا ٻُڌندڙ ۽ چاهيندڙ اعتبار ئي ناهن ڪندا تہ هي اهو ئي بشير اڊيجو آهي، جنهنکي اسان ريڊيو تي ٻُڌندا آهيون، جنهن پنهنجي آواز سان اسان جو من موهي وڌو آهي. سُڃاڻپ نہ ٿيڻ جي ڪري پاءَ وٽ شناختي ڪارڊ هر وقت کيسي ۾ موجود هوندو آهي. بشير اڊيجو سادي طبيعت جو مالڪ آهي. منافقي، فريب ۽ دوکو تہ صفا ڄاڻي ئي ڪونہ. سندس مٿيئن نظم ڪانسواءِ ٻيون بہ ڪيتريون ئي فرسٽ ڪلاس جون نظمون لکيل اٿس. شاهہ جي هن پارکو بہ ٽي ڪتاب لکيا آهن، جيڪي اجان تائين ڇپجي نہ سگهيا آهن.

اي وقت مسافر ترسي پئو
تون ڌرتي جي گولي تي
مان گيت لکان ڪو مستي مان
هن ڏاتياٽي جي چولي تي

بہ سندس خوبصورت نظم آهي، جنهن ۾ خيال جي اڏام وسيع ڪائنات جيڏي لڳي ٿي. هن جيڪو بہ سفر ڪيو آهي، سو خوبصورت آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

آئون ٿڪجي پيو آهيان

فدا فاروقي

هزارين پل گذري ويا، وڇوڙي جي وصل وانگي
ويون صديون گذري، اڃان آئين پرين نہ تون.

گيت جي مٿئين سِٽ جو سرجڻهار اهڙو نوجوان آهي، جنهن جي والد ۽ ڏاڏي جا ڪردار لوڪ زباني تي ڳائجن پيا. ڳوٺ غلام محمد فاروقي ۾ 08.12.1971 تي مرحوم غلام محمد جي گهر ۾ جنم وٺندڙ فدا فاروقي گيت، غزل ۽ نظم جو جٽي پلوڙ شاعر آهي، اتي هن نثر ۾ پڻ تمام گهڻا ۽ پلا ڪالم لکيا آهن ۽ سٺو صحافتي ڪردار بہ ادا ڪيو اٿس. روزاني آفتاب اخبار جي ادبي صفحي سرجڻهار جو انچارج رهي، هن ڪيترن شاعرن، اديبن ۽ ڪهاڻيڪارن جي همت افزائي بہ ڪئي. مون کي هن سرجڻهار ۾ تمام گهڻي جڳهہ ڏني هئي ۽ اهو سرجڻهار ادبي صفحو ئي هو جتان منهنجي هن ۽ ابن ڪلهوڙي سان پهرين قلمي دوستي جي شروعات ٿي هئي ۽ پوءِ اسين سقراط لوڙيون پيا، جيان ڪيئي يادگيرين جا پنڌ گڏجي ڪيا. هر ڪچهري ۾ هن جي علمي لياقت ۽ شعر چوڻ جي انداز اسان کي موهيو. هن جي زندگي جي رولاڪين جي گهڙين ۾ پرائمري تعليم پنهنجي ڳوٺ ۽ ٽنڊوڄام ۾، مڊل لطيف آباد حيدرآباد ۾ ۽ مئٽرڪ ٽنڊو هاءِ اسڪول مان مڪمل ڪئي. محبت جي رستن تي دوکي ۽ دغائن جا جام پيئڻ لاءِ ملندا رهيس، جنهن ڪري ئي هي ٿڪجي پيو ۽ هيٺيون نثري نظم انهن زهريلن لمحن جي ڪڙهاڻ وارا ڏک پريندي لکيائين.

مون اڪيلاين ۾
گهڻو وقت گذاريو آهي
مون ڪان هاڻي يادگيرين جا
پنڌ نٿا ٿين.
تو ان سماج ۽ رواج ۾
پرورش ورتي آهي،
جنهن جي بدبوءِ،
منهنجي صاف دامن کي،
پليت ڪري ڇڏيو آهي.
آئون!
هاڻي عشق جي عبادت گاهہ ۾،
وڃڻ جهڙو نہ رهيو آهيان،
تذليل ۽ تهمتن جا
تو اهڙا زهريلا
ڇڪ پري هنيا آهن!
جو منهنجي ساهہ جون رڳون،
ڇٻاڙي،

www.sindhsalamat.com

تو مونکي جيئڻ جهڙو،
نہ ڇڏيو آهي.
هر وقت، تنهنجي شڪايتن جو،
ڍسٽ بن،
پريل رهي تو.
جنهنکي خالي ڪندي ڪندي،
هاڻي آئون ٿڪجي پيو آهيان.
سچي پچين تہ جانان!
آئون صفا ٿڪجي پيو آهيان!

فدا فاروقي سفر جي اهڙي بند گهٽي ۾ پهتو، جتي سمورن رستن جو ڇيڙو ٿي ويو هو. هن وٽ پاڇي کجهہ بہ نہ بچيو. ان ڪري لکيائين تہ ”آئون صفا ٿڪجي پيو آهيان“. ان نظم ۾ انوکو خيال آهي، ڪا بہ پرين کي التجا ڪونهي. شاعري جي اتهاس ۾ نئون خيال آهي، جنهن ۾ هڪ طرف رستو بند گهٽي ۾ پهچي وڃي ٿو جتان ڪا بہ واٽ يا گس نٿو نڪري! هي ايگريڪلچر کاتي ۾ ملازم بہ آهي تہ سنگيت جو ڄاڻو بہ آهي. اٿڻ، ويهڻ ۽ ڳالهائڻ جو سليقو اٿس. دوستي جو دائرو وسيع اٿس.

books.sindhsalamat.com

مجذوب لاشاري

ٽنڊي باگي شهر کان ڪجهہ ڪلوميٽر پنڌ ڏکڻ طرف ننڊو شهر ويندڙ روڊ تي ڳوٺ حاجي ٻڍو جمالي ۾ 12 مارچ 1932ع تي جنم وٺندڙ هن شخصيت جو اصل نالو محمد صديق ولد محمود خان لاشاري آهي، پر علم، ادب ۽ شاعري جي حوالي سان سندس سڃاڻپ ”مجذوب“ لاشاري جي نالي سان ٿئي ٿي. ننڍي ڄمار ۾ قرآن پاڪ جي تعليم مڪمل ڪرڻ بعد سنڌي فائنل تائين تعليم حاصل ڪري پرائمري استاد مقرر ٿيو. ڳوٺ جي ويجهو ۽ پري رهي پنهنجي ڊيوٽي سرانجام ڏنائين. ”مجذوب“ سنڌي ٻولي سان گڏ اردو، فارسي، عربي ۽ سرائيڪي ٻولي جو ماهر هو. سنڌي ٻولي ۾ نثر ۽ نظم تي طبع آزمائي ڪيائين. انيڪ موضوعن تي غزل، نظم، وايون، ڪافيون، بيت، قطعا ۽ ٻي شاعري ڪئي اٿس. سنڌي الفابيٽ جي حرفن مطابق غزليہ ديوان بہ لکيو اٿس، جيڪو اڻ ڇپيل آهي. شاعري ۾ سندس رهبري معزز استاد محترم محمد صديق ”مسافر“ ڪئي. کيس علمي، ادبي ڪتابن، رسالن ۽ اخبارن سان سندس وڏو چاهہ ۽ مطالعي جو وڏو شوق هو، جن ۾ سندس شاعري ۽ ٻيو ادبي مواد پڻ شايع ٿيندو هو. سندس گهر ۾ هڪ ننڍڙي لائبريري بہ هئس، جيڪا موسمي حالتن جي بي رحمي سبب ڊهي ويئي ۽ سندس وڏو مواد ڪتاب، رسالا ۽ اخبارون ضايع ٿي ويون. معاشي لحاظ کان ”مجذوب“ ۽ سندس خاندان ايترو سگهارا نہ هئا، جو سندس شاعري جو ڪتاب ڇپجي سگهي پر هن وقت سندس فرزند مراد مجذوب ان سلسلي ۾ جاکوڙ ڪري رهيو آهي تہ جيئن پنهنجي والد جي مواد کي ڪتابي شڪل ۾ آڻي سگهي. مرحوم ”مجذوب“ لاشاري پنهنجي سموري زندگي سادگي، سچائي ۽ فرض شناسائي سان گذاري. خوشامد کان بغاوت سندس زندگي جو اهم پهلو رهيو، شايد ان ڪري ئي پاڻ هڪ سٺو شاعر هوندي بہ گمنام رهيو ۽ آخرڪار 4 ذوالقعد 1432هہ بمطابق 8 جنوري 2003ع تي فالج جي بيماري سبب وفات ڪيائين. سندس آخري آرامگاهہ سندس ڳوٺ پرسان عالي شاهہ قبرستان ۾ آهي.

ملڪ جي ماڻهن جي عادت اور ٿيندي ٿي وڃي
ظالمن جي ذهنيت ڪيئن زور ٿيندي ٿي وڃي
واهہ جي واپارين آهي ڪمايو خُوب خُوب
گهٽ ڏيڻ ۽ وڌ وٺڻ جي تور ٿيندي ٿي وڃي

ٻئي هنڌ چوي ٿو تہ:

ويا وير وينجهار پنهنجي وطن
سياڻا نہ سالڪ سُگهڙ تو ڏسان
جتي گُل ۽ بُلبل هئا اج اُتي
اڪن تي رڳا اڪ مڪڙ تو ڏسان

پير بخش ”صابر“ شيدي

پير بخش ”صابر“ شيدي ٽنڊي باگي جي شيدي محلي ۾ جنم ورتو. سندس والد محمد صديق ٻي شادي ڪئي هئي، ان ڪري هن جي اڳ پنهنجي مامي حاجي جي گهر ۾ گُلي. هن کي ننڍپڻ ۾ ڄاڻ نہ هئي تہ، سندس والد ڪهڙو آهي. هن جي امڙ گرلس اسڪول مير محلہ وارڊ نمبر 2 ۾ نوڪري ڪرڻ سميت پاڙي ۾ مزوري، ٿانو ڌوئي ۽ رڌ پچاءُ ڪري هن کي، سندس پيٽ کي پاليو. جڏهن صابر پڙهڻ لائق ٿيو تہ، سندس امڙ کيس پهرين گرلس پرائمري اسڪول مير محلہ ۾ داخل ڪرايو، جتان کيس مين پرائمري اسڪول ۾ داخل ڪرايو ويو، جتي کيس سنڀاليندڙ طور صحيح سندس مامي حاجي ڪئي. ڇنل ڪپڙا، ڌرا ڌنل اکيون، ننڍڙيون خواهشون، غربت ۽ غريب ماءُ هٿان پوريون نہ ٿيڻ تي صابر جي اکين ۾ ڳوڙها ننڍپڻ ۾ ئي اچڻ شروع ٿي ويا هئا. هن جي مٿي تي هٿ رکي سندس پيءُ کيس ڪڏهن بہ پٽ نہ چيو هو. هن جا انگل ۽ آرا پنهنجي امڙ ۽ مامي سان ئي هئا ۽ زماني کيس ٻاروتڻ ۾ ئي والد هوندي بہ يتيم ڪري ڇڏيو هو. صابر، 1981ع ۾ مير غلام محمد خان ٽالپر هاءِ اسڪول ۾ داخل ٿيو، جتي پهاڙمري جي سجاد علي خواجہ، هن جي زندگي ۾ تبديلي آندي. جڏهن ائين ڪلاس ۾ آيو تہ شفقت حسين لاهوتي شيدي هن کي وطن دوست انقلابي پارٽي جي ٻارن جي ونگ، ٻارڙا تنظيم ۾ شامل ڪيو. ٻارڙا تنظيم ۾ رهي هن سياسي، سماجي، علمي ۽ ادبي ڪتاب پڙهيا. پنهنجي تعليم تي اڳي کان وڌيڪ ڌيان ڏنو. درسگاهہ ۽ سياسي ٻاراٽي ونگ هن جي ذهن جا تربيت گاهہ ٿي ويا. 1986ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪري نوڪري جي تلاش سميت تغاري مزوري ڪرڻ لڳو. تغاريون کڻندي ڪٽندي سيمينٽ سبب سندس هٿ ڦاٽي پوڻ سبب هٿن جي آڱرين مان رت بہ وهي ايندو هو، انهي دوران هن جي امڙ هن جي شادي جو فيصلو ڪيو. هن پڙهڻ ٿي چاهيو، پر امڙ جي فيصلي جو انڪاري نہ ٿي سگهيو. شادي ڪري تتل ڪاڙهن ۾ مزوري ڪرڻ لڳو. 31.05.1998 ۾ پرائمري استاد مقرر ٿيو. 1992ع کان شاعري ۽ ڪهاڻيون ترجما ڪرڻ شروع ڪيائين. سنڌي ادبي سنگت برانچ ٽنڊوباگو جو ميمبر ٿيو. هن وقت ٻيو ڀيرو برانچ جو سيڪريٽري چونڊيو ويو آهي. شاعري، ترجمن ۽ ڪهاڻين جا 4 يا 5 ڪتاب ڇپجڻ جيترو مواد ڪٺو ٿيل آٿس پر وري بہ غربت واري گهاٽي ۾ رڳو ٻار ٻيو پڙهائي، سو ڪتاب ڇپائڻ جا خواب بہ اٿس، الاجي ڇپائي سگهي يا نہ؟ پاڻ هن وقت پ ٿ الف جو بہ سرگرم ميمبر آهي. مون سان 1993ع کان وٺي سنڌي ادبي سنگت ۾ گڏ رهيو آهي. شيدين جي خاص ڏاڏي راند مگرمان جو بہ ڄاڻو آهي. سٺو مقرر ۽ استاد هجڻ سان گڏ بهترين شاعر، مترجم ۽ ڪهاڻيڪار آهي. جهُڙالن جو جهوريل، محبتي ۽ خلوص وارو ماڻهو آهي. هن جي ئي غزل جو بند آهي تہ:

اداس ڌرتي، اداس ماڻهو

يا

سندس هي بيت
سوالن ۾ جوابن ۾،
وڏو هو تو حسابن ۾.

عبدالمجيد جمالي

ڪتاب ”حسرتن جو سفر“ جي خوبصورت شاعر عبدالمجيد جمالي ۽ منهنجو ڪتاب ”سُڪو سنڌو، ڪنارا رُنا“ هڪ ئي جاءِ تي، ساڳئي ڪمپوزر راجڪمار عرف راجا لوهاڻي ڪمپوز ڪيا. ڪتاب ”حسرتن جو سفر“ جي راهي سوچن کي سهيڙيندڙ، سندر احساسن جي سرجڻهار مجيد جمالي کي آئون ٻالڪپڻي کان سڃاڻان. هن کي ڪنهن انوکي عشق جي سحر سياست، صحافت، سياحت ۽ شاعري جي دنيا ۾ قابو ڪري قلم کڻڻ تي مجبور ڪيو. مجيد هڪ همسفر دوست آهي، ان سان سفرن ۽ قريبي ڪچهرين دؤران اسان موهن جهڙي ماضي جي ورقن کي ورجائي پراڻا پنا اٿلايا ته رازن جي راهي، سوچن جي سلسلن جي ڪوڙين ڪٿائن جا ڪتاب کُلي پيا. دل جي سمنڊ جون چوليون ڇُلڻ لڳيون. نيث يادن جا ڏيئا قلم جي مس سان ٻارڻ مشغلو بڻجي ويو. حالتن جي تقاضا موجب پنهنجي چاهت واري عظيم هستي جي نالي کي عيان ڪري ڪونه سگهيو، پر هن جي لکيل هر سِٽ ۾ انهي ماضي جي اُجري عشق جي خوشبوءِ آهي. ڪنهن ٻي وڙي ڪردار جي ڪري پنهنجي خوشين جا ٺهڪ درد جي خاموش راتين ۾ تبديل ٿي ويس. هن جي پهرين غزل جون ڪجھ سِٽون هن طرح آهن ته،

هر ڪو ماڻهو ويجهو ٿيندو ويري ٿيو تو ونگي يار
ڪج نه ڪنهن سان حالِ حقيقت ڪارو ويندءِ ڏنگي يار
مون به ته هڪڙي ڳالھ رنگيلي هن سان ڪئي هئي رنگي يار
پهرين پاڻ ڪري ويو واھ واھ، پوءِ وڌائين ونگي يار
آئون ته ڇڏيو ڏيئي شهر کي ڪڍهن بدين ۽ ٽنڊي يار
سَري نه جنهن کان ساعت هڪڙي ساھ نه تنهن ڏي سنڌي يار
گڏجي مون کي روز گسن تي صبح، منجهند، سنجهي يار
جِيءُ جمالي جو ويو وڪوڙي تنجڻ وانگر تنجي يار

اهڙي طرح شاعري جي دنيا ۾ هي ٻانيڙا پائيندو رهيو. هن ڏيئي پريس ڪلب جو بنياد وجهڻ ۽ صحافت جي دنيا ۾ پنهنجو اهم ڪردار ادا ڪيو. سچ ۽ حق لکڻ جي نتيجي ۾ سال 2008ع ۾ هن تي قاتلاڻو حملو ٿيو، جنهن ۾ هي سخت زخمي ٿي پيو ۽ ڪيترائي ڏينهن سول اسپتال ۾ زير علاج رهيو، جتي سنڌ جي نامياري ڊاڪٽر شهيد آفتاب قريشي جي آپريشن ڪانپوءِ صحتياب ٿيو. اهڙين حالتن ڪانپوءِ به هن جي صحافت ۽ هٿيار قلم پنهنجو ڪردار ادا ڪندا رهن ٿا. انهي ڪانپوءِ به هن تي ڪوڙا ڪيس داخل ڪرائي تر جي وڏيرن ڪيترائي ڀيرا جيل اماڻيو، پر انڪوائري ٿيڻ جي صورت ۾ هن آزادي ماڻي. هن جا ڪيترائي ڪالم ۽ شاعري مختلف اخبارن ۽ رسالن ۾ ڇپجي چڪي آهي. ريڊيو جي دنيا ۾ لازوال لکڻيون لکندو رهي ٿو. انهي ڪانسواءِ سير و تفريح ۽ تاريخي ماڳ گهمڻ ۽ انهن تي شاعري ڪرڻ هن جي زندگي جو اهم ورق آهي. کيس شاھ عبداللطيف جا ڪيترائي بيت ياد آهن. سنڌي، اردو، هندي ۽ فارسي ۾ به ڪافي بيت ياد اٿس. ماڻهو کيس ڊاڪٽر مجيد به چوندا آهن، ڇاڪاڻ ته هن جي مختلف ڊاڪٽرن وٽ ٽريننگ به ڪيل آهي. ڀهراڙي جي ماڻهن وٽ جتي ڊگري يافته ڊاڪٽر نٿا پهچن، اتي هي گشتي علاج ۽ فرسٽ ايڊ ڏيندو آهي

www.sindhsalamat.com

۽ فقط انسان ذات جي خدمت لاءِ پنهنجي هڙان وڙان خدمتون سرانجام ڏيندو رهي ٿو. ڏيئي شهر جي وي ڊي اي نوجوان سنگت، اولڊ بوائز ايسوسيئيشن، پ. ت. الف، لاڙ صوفي سنگت ۽ بدين ضلعي جي ٻين هيلٿ ۽ سماجي تنظيمن ۾ ڪم ڪندو رهي ٿو. ڏيئي شهر ۾ سندس ننڍڙي لائبريري آهي، جنهن ۾ سوين ڪتاب موجود آهن. اسڪول جي زماني ۾ سندس ڀاءُ عبدالڪريم جمالي (جيڪو هن وقت بدين هاءِ اسڪول ۾ ايڇ ايس ٽي آهي) ۽ مجيد جي دوستي عبدالغفار کوسو سان ٿي، جنهن جي دوستي ۾ رهي، هي ٻئي ڀائر عوامي تحريڪ جي شاگرد ونگ جو حصو بڻجي ويا. انهن ڏينهن ۾ جنرل ضياءَ جي مارشلا جي ڪري سنڌ ٽتل هئي. سياسي پارٽين جون سرگرميون، اسٽڊي سرڪل، سياسي بحث ۽ ادبي گڏجاڻيون عام ڪارڪن ذميواري سان ڪندا هئا، انهن ۾ مجيد جو ڪردار نمايان نظر ايندو هو. هي ٻالڪپڻ ۾ سياسي جلسن کي پنهنجي آواز جي جهونگار سان انقلابي ماڻهن کي گرمائيندو هو. هن جي چهري تي سدائين سنڌ ڌرتي جي خوشحالي ۽ آزادي جا چنڊ چمڪندي نظر ايندا هئا. مجيد سڀني سياسي پارٽين سان مفاهمت واري پاليسي ۽ سنڌ دوستي جو ڪردار ادا ڪندو رهي ٿو. جيئي سنڌ جي سَن کان لاڙڪاڻي تائين جي سڀني پروگرامن ۾ شرڪت ڪئي. مونکي مجيد جي زندگي جون ڪيئي مُندون سياسي انقلابي ضابطن جي زنجيرن ۾ جڪڙيل نظر ايندڙيون هيون. هن لاڙ جي سونهاري ڌرتي جي ڀلوڙ شاعر، ضلعي بدين جي تعلقي ٽنڊي باگي جي، ڏيئي شهر ۾ 01.02.1972 تي هڪ باذوق، املھ انسان ۽ مدرسي جي استاد مولوي حاجي محمد جمالي جي گهر ۾ جنم ورتو. هُو هڪ مذهبي انسان هو، جنهن سندس تربيت تمام بهترين انداز ۾ ڪئي. مجيد جي شاعري ۾ نينهن جي پوتر خيالن جا چِٽا عڪس آهن. سندس حسرتن جي سفر جو پنڌ اڃان نه کُٽو آهي. سندس شاعري جو ٻيو ڪتاب به ڇپائي جي مرحلي ۾ آهي. ان ڪتاب ۾ به رهجي ويل منظرن جيان حسرتن جا گيت ۽ غزل آهن. هن جا وکريل وار رهجي ويل چُمي جو درد آهن. هن جي شاعري ۾ سچائي جي زمين ۽ آسمان آهي، جن جي هيئان هن جا گهايل هرڻي جهڙا گهايل گيت سرجيا آهن. منهنجو محبوب، منهنجي ٻئي ڪتاب ۾ به نالي سميت موجود هوندو. هن جي من ۾ جيڪو محبوب وسي ٿو ان هن کي شاعري جون رمزون، ٻولي جي سونهن، رديف، ڪافيا، گيت ۽ غزل سيکاريا آهن. لاڙ جي مقبول مزاحمتي شاعر عبدالمبين ڀنائي جمالي هن جي شاعري جي سونهن کي تراشڻ وارو گس، ڏيکاريو. هن جي شاعري ۾ نازبوءَ جي خوشبوءَ جهڙا رنگ آهن، جن کي پنهنجي ٻولي آهي.

عشق ڪنهن کي دار تي گهليو وڃي
يا وڏي ڪنهن وار تي گهليو وڃي

يا

سيئي چاهتون التوا ۾ رکيون تو
اڃان خواب سارا ڪنوارا لڳن ٿا

يا

books.sindhsalamat.com

تنهنجي عشق اهڙي ڏني مات آهي
حياتي ويئي ٻڌجي ڏکھي رات آهي

تنهنجو نيڻ نيزي جيان ٿو چُڀي
تنهنجي اک آڦت مار آلات آهي

يا

مجيد جمالي، نينهن جي پوڄا جو پويتر سرجڻهار آهي. هن جي شاعري ۾ بلند خيال آهن، جيڪي مظلوم هوندي بہ ڏاڍا سگهارا آهن. سندس شاعري جي سِٽ سِٽ ۾ ويڳاڻين چاندوڪين جون تعزيتون آهن. سندس ڪتاب ”حسرتن جو سفر“ ۾ آيل شاعري پڙهندي اکين ۾ لڙڪ اچيو وڃن.

وري تاريخ تڙپي آ، وري راڪش لڙيا آهن،
وري دودن جي ديس تي، چنيسر ڪي چڙهيا آهن،
اڙي او تخت پوڄاري، وڏين ڪرسين سندا قاتل
اسان جي نئين نسل لاءِ، وڏا تو گهٽ گهڙيا آهن
اسان وٽ اڄ بہ انسانيت آ حيوانيت هٿان زخمي
خزان جي خونريزين ۾ گلابي گل ڇٽيا آهن

www.sindhsalamat.com

مظلومن جو آواز

سنڌي ادبي سنگت کي سرگرم ڪرڻ هجي، ڪنهن فنڪار تي، شاعري تي، اديب تي مقالو لکرائڻو هجي، بدين ۾ پيدا ٿيل الهڏتو، ادبي حوالي سان امر انصاري، کي رڳو ڪجهہ مواد ملي وڃي بس مقالو تيار. نہ رڳو اهو پر هن جڏهن اک محمد موسيٰ جي گهر ۾ کولي تہ، هن جي ڪنن تي امڙ جي لولي سان گڏو گڏ دهل ۽ شرنائي جا آواز پيا. انهن سريلن آوازن ۽ استاد مٺو ڪڇي، هاشم ڪڇي، محمد حسن ڪڇي ۽ هاڻي روزاني 8 ڪلاڪ استاد ڪريم ڪڇي جي سنگيت ڪلب تي ويهي سرن ۽ سازن جي دنيا ۾ رهي. پيغام احمد ادبي مئگزين جي شاعري واري صفحن کي تراشڻ کان وٺي الهبخش عرف آڪاش انصاري، پريس ڪلب ۽ ايوان صحافت سميت احمد ملاح ادبي لئبرري ۾ ڪتاب پڙهڻ ڪانسواءِ هي استاد آهي، پڙهي ۽ پڙهائي ٿو، لکي ۽ لکرائي ٿو. سادو ۽ سيپڪڙو، هر وقت ادبي ڪرت ۾ مشغول نظر ايندو. ”سندرتا ۽ سڏ“ ادبي مئگزينن کان وٺي، هفتيوار ”اعلانِ حق“ اخبار جي ادبي صفحي جو انچارج سالن جا سال رهيو. انتهائي ماٺيڻو، فن، علم ۽ ادب سان دلي لڳائو واري پنڌ ۾ هن مرڪندڙ ماڻهو ادبي باغيچي ۾ نوان ٻوٽا پوکيا آهن. جن کي عشق جو پاڻي ڏي پيو. سندس ڪيترائي ڪالم مقالا ۽ شاعري ادبي مئگزينن ۽ اخبارن ۾ ڇپندي رهي ٿي. هن جي جاکوڙ سبب سنڌي ادبي سنگت ۾ هن ڪافي نوان شاعر، اديب متعارف ڪرايا آهن. بي لالچو، هر ڪنهن جي ڪم اچڻ ۽ نڀائڻ وارو هي يار، علم ۽ ادب جو ڏيئو ٻاريو وتي. هن جي ٻاريل ڏيئي جي روشني مان ڪيترن فائدو ورتو آهي ۽ وٺن پيا. هي تبديلي جو سپاهي سماجي طور تي بہ پنهنجو اگڻ اجرو رکڻ کان وٺي پاڙي جي گهٽي ۽ سنڌ ۾ ٿيندڙ هر ظلم تي هن جي اکين رت رنو آهي ۽ هن لکيو آهي. هر موڙ تان ظلم خلاف مظلومن جو آواز بڻيو آهي. اسان جي ڏيٺ ويٺ کي بہ ڏهاڪا ٿي ويا آهن. هن سنگت ۾ ڪڏهن بہ ڪپت نہ ڪئي آهي ۽ نہ وري ”ڪم نڪتو ڪاڳر ڦاٽو“ واري عادت رهي اٿس. انتهائي محبتي ۽ خلوص وارو دوست آهي.

books.sindhsalamat.com

اڪين جو تاج محل ٽُٽو!

"اُمر ڪتري"

مير غلام محمد خان ٽالپر پاران جوڙيل لارينس مدرسو جيڪو هاٽي هائير سيڪينڊري اسڪول آهي، ان ۾ آئون اچي داخل ٿيس. ٻين شاگردن سان گڏ مبشر ولد محمد بچل ڪتري به اسان سان گڏ ڇهين ڪلاس ۾ داخل ٿيو. پنج سال ٻئنچن تي گڏ پڙهياسين، رسيس ۾ ڪڏهن ڪڏهن ته، ڇٽا به گڏ کائيندا هئاسين. 1984ع ۾ اسان مئٽرڪ پاس ڪري، پنهنجي پنهنجي حساب سان ڪاليجن ۾ داخلا ورتي. مون پاڪستان سعيد پور ڪاليج ۾ داخلا ورتي، جتان انٽر ڪيم. ان کان پوءِ سنڌ يونيورسٽي ۾ داخلا ورتم، جيڪا 1988ع وارن لساني فسادن جي سبب ڪري جاري رکي نه سگهيس. جنهن کان پوءِ واپس ڳوٺ آيس. 1990ع ۾ ٽنڊي باگي ۾ اسان جي دوستن مرحوم طالب لوهار ادبي اڪيڊمي قائم ڪئي، جنهن جي عهدي تي آئون به رهيس ته، مبشر ڪتري جيڪو "امر" ٿي ويو هو سو به عهديدار ٿيو ۽ شاعري جون مختلف صنفون تنقيد لاءِ ادبي ويهڪن ۾ پيش ڪندو هو. ايئن ئي محمد طالب لوهار اڪيڊمي جا ڪلاس بند ٿي ويا ته وري مون، پيار علي پريمي خواجه جي اسرار تي بند ٿيل سنڌي ادبي سنگت جي شاخ کي ٻيهر سرگرم ڪرڻ لاءِ سائين تاج جويو کي خط لکيو. جنهن برانچ چالو ڪري مون کي آرگنائيزر مقرر ڪيو ۽ پوءِ امر ۽ ٻيا دوست سنڌي ادبي سنگت جي ادبي ويهڪن ۾ باقائدگي سان اچڻ لڳا. 1990 کان وٺي اڄ تائين، ان ئي برانچ سان هُو ۽ آئون لاڳاپيل آهيون. 10 اُپريل 1969ع تي جنم وٺندڙ هي شاعر هن وقت 16هين اسڪيل ۾ صحت کاتي ۾ ملازم آهي، پوءِ به هن پنهنجو تخليقي سفر جاري رکيو آهي. هن جي سٽون آهن ته،

متان ائين چئو ته جيئي پيو اڃان،
مرڻ کان اڳ ڪجهه ڪرڻ ٿو گهران.

ان تانگهه ۽ جدوجهد سبب هن "تنهنجي آس" جي نالي سان شاعري جو ڪتاب به ڇپايو آهي. هن کي هڪ نهار ۾ پرين جي هڪ جهلڪ موهيو، جنهن جو اظهار هينئن ڪيو اٿس،

ادائون تنهنجون پسڻ دل گهري ٿي،
وفائون به تنهنجون پسڻ دل گهري ٿي.

پر جڏهن هن جي اکين کي ويران رڻ ۾ پرين رولي ٿو ته، هي به ذات جو ڏيئو ٻاري ڪيس هينئن مخاطب ٿو ٿئي ته،

ها تون ئي آهين
مون کي ويران بنائڻ وارو
هن اکين جا تاج محل ٽوڙڻ وارو.

امر جي شاعري ۾ پرين جي حب جهڙي حب، پنهنجي وطن جي لاءِ سمايل آهي. انتهائي سادو ۽ خلوص وارو ماڻهو آهي، سندس شاعري جو سفر جاري آهي. پاڻ ٽنڊي باگي جي ڪتري محلا ۾ رهندو آهي. ادبي فورم ٽنڊو باگو جو عهديدار به رهيو آهي. اديبن ۽ شاعرن سان شامون ملهائڻ سميت، سماجي ڪمن ۾ به اڳرو رهيو آهي. شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي فڪر کي عام ڪرڻ لاءِ هن شاهه جي فڪر جي حوالي سان ادبي ويهڪون به ڪرايون. هن کي گفتگو ڪرڻ جو ڏانءُ به آهي. پنهنجي محلي جي صفائي کان وٺي غريبن جي مدد به ڪندو رهندو آهي.

www.sindhsalamat.com

هاري ۽ پورهيت طبقي جو شاعر

عبدالمبين ڀنائي

مبين ڀنائي ولد حافظ حسين جمالي، ديهه ڀنو ۾ ڳوٺ حاجي ڏٽي بخش جمالي ۾ 1935ع ۾ جنم ورتو. سندس والد صاحب حافظ قرآن هو، جيڪو نڙ بيت جي عظيم شاعر سانوڻ فقير جو مداح هو ۽ سندس بيت به جهونگاريندو هو. ان جهونگار جا لفظ مبين جي ٻاراڻي ذهن تي نقش ٿي ويا. هن فائنل تائين تعليم حاصل ڪئي ۽ اڳتي هلي پرائمري استاد مقرر ٿيو. هي مثالي استادن ۾ سڃاتو وڃي ٿو.

پرڻجي پوڙها وڃن ٿا، ويهه ورهين جي وَهي،
لوڪ ليکي ليک ٿيو، هن جو ته ويو ليکو لهي.

اهڙي طرح هن جي اندر جو حقيقي انسان حرڪت ۾ اچي ويو. اهڙين نارو شادين ۽ ٻين ظلمن تي هن مزاحمتي شعر لکڻ شروع ڪيا.
مبين ڀنائي جي شاعري سادي ٻولي ۾ آهي ۽ سندس شاعري ۾ لازوال موضوع آهن. ڀلي دنيا جون حالتون بدلجي وڃن پر سندس انمول لفظن جي اهميت برقرار رهندي. هن جي شاعري ۾ خوبصورت لفظن کي خوبصورت تشبيهون ڏنل آهن. هن فڪري اڏام ذريعي اهم حقيقتون اوتيون آهن. هن پنهنجن لفظن ذريعي ڪيترن غدار، وطن دشمن ۽ بي ضمير ماڻهن کي بي نقاب ڪري للڪاريو آهي. حقيقت ۾ علم ۽ عقل جي ڪا سرحد نه هوندي آهي ۽ لامحدود حدون هونديون آهن. هن سادي طرح حقيقي پيار، مزاحمت، انقلاب ۽ سماجي ڏاڍاين تي قلم کي ڪاٽ جيان استعمال ڪيو آهي. هن پنهنجي شاعري ۾ ڪيترن منظرن جا رنگ چِٽيا، مهڪندڙ مُندن جا مزا ۽ خوشبوءِ، محبتون ۽ ملامتون سهيڙيون آهن. هن جي بيماري دؤران سنڌي ادبي سنگت بدين جي دوستن هن جو هڪ ڪتاب "ڪُسان هن قيد ۾ ڪيسين" شايع ڪرايو آهي. هر ڳالهه منهن تي چوندڙ سائين مبين جون هي چند سٽون پيش ڪجن ٿيون.

مزورن کي ستايون ٿا مگر مسلم سڏايون ٿا
هڙن جي هڙ ڦٻايون ٿا مگر مسلم سڏايون ٿا
هريجن ڀيل ڪولهي کي ڪتي کان گهٽ ڪري سمجهون
مٿن گهاٽا گهمايون ٿا مگر مسلم سڏايون ٿا
ننڍي نيٽي نياڻي کي 90 ورهين جو ور ڏيئي
ڳنڍا ڳڙ جا ورهايون ٿا مگر مسلم سڏايون ٿا
اجهان مرڳو ميتن ۾ وري معصوم هر هڪ سان
اچانڪ اک اڙايون ٿا مگر مسلم سڏايون ٿا

هن سان منهنجي سڃاڻپ سندس شاعري جي شاگرد مجيد جمالي سان گڏ هن جي ڳوٺ ٿي. هو درياءَ دل ماڻهو هو. سندس شاعري جو وڏو حصو اڻ ڇپيل آهي.

books.sindhsalamat.com

او ماڪ وسائي تہ مارو ورن

محمد اسماعيل ريگستاني

تِڪي پئو هڪڙو ٿَڪ مسافر

پڇي وٿ اڄوڪو ٿَڪ مسافر

جهڙين سٽن جو سرجڻهار محمد اسماعيل راهمون، تخلص ”ريگستاني“ ولد محمد صالح 10.04.1949 ۾ ڄائو تہ ڏڪڻ نالي ڳوٺ ۾، پر هن جي نصيب ۾ سفر ۽ مسافريون ئي لکيل هيون. سو هن ماڻهو پنهنجي زندگي جون 65 بهارون پيرن جي پڙن تي پنڌ ڪندي سنڌ جي مسافري ۾ ڪٽيون آهن، اڃان نہ هي مڙس ٿڪو آهي نہ سندس پَير ٿڪا آهن. هي سسئي ٿيو پيو سُور ڪائي، هن جو ڪهڙو پنهون هو ۽ ڪٿي هو، ان جي ڄاڻ تہ هن مسافر جي اکين کي ئي آهي. محبت جي مسافري ڪندي ڪندي، هن مسافر ڪيئي تخليقون تخليق ڪيون آهن. هن جي تخليقن ۾ ٿر جي اُڃايل مورن جي درد کان وٺي ڏڪاريل ڏيهہ جو درد سمايل آهي. هن جي وِڪ وِڪ ۽ ڳوٺ ڳوٺ ۾ گهاريل اداس شامن ۾ هن ماڻهو جيڪي اکرن ۽ آرٽ جا گل چِٽيا آهن انهن جا عڪس هن جي پيرن جيان سنڌ جي مٽيءَ تي چِٽا رهندا. هي ڪڏهن بوڙيندو وڃائڻ جي بادشاهہ فنڪار ذوالفقار لنڊ جي آستاني تي نظر اچي ٿو تہ ڪڏهن مولوي حاجي احمد ملاح جي عاشق پروفيسر ضرار رستماڻي وٽ نظر اچي ٿو، ڪڏهن شاعر منظور سمون تہ ڪڏهن وري فراق جي فراق ۾ پنڌ ڪري ٿو. ريگستاني، غضب جو ڪاتب، فن آرٽ جو ماهر ۽ پلوڙ شاعر بہ آهي. ڪيس چار پٽن جو اولاد بہ آهي. ڏاڏڪي، سنڌي، اردو، عربي، فارسي ۽ چڱي انگريزي بہ ڄاڻي ٿو. هن جي خوشقسمتي يا بدقسمتي اها بہ آهي، جو هي سدائين رولاڪين ۾ رهيو آهي، هن جي اکين رڳو ڏڪار ڏٺا آهن. ان ڪري پاڻ ئي لکيائين تہ :

جتي ڏو ٿيئڙا منجهہ ڏڪ ڏرن، او ماڪ وسائي تہ مارو ورن

هن جا سانگي ٿر ۾ وسڪارا نہ ٿيڻ سبب ٻئراجي علائقن ڏانهن ويل آهن اهڙي ئي پسمنظر ۾ پنهنجو خطو وسڻ لاءِ التجائي هي نظم سرجيائين.

هن کي شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، شيخ اياز ۽ مولوي حاجي احمد ملاح جي شاعري برزبان ياد آهي. فيض احمد فيض کان وٺي قديم ۽ جديد شاعري ۽ ادب پڙهيو اٿس. نفسيات جو بہ وڏو ڄاڻو آهي. گفتگو بہ سليقي سان ڪندو آهي. سٺو مقرر بہ آهي. هن خوبصورت نظم ۽ غزل سرجيا آهن جن جو تعداد ٻن ٽن ڪتابن کان پڻ وڌيڪ آهي، پر بدقسمتي سان سندس ڪتاب مارڪيٽ ۾ اچي نہ سگهيو آهي. هن کي قديم ۽ جديد ادب سميت آرٽ ۽ فنِ موسيقي تي پڻ دسترس آهي. هن تمام گهڻا شاگرد پيدا ڪيا آهن. پاڻ علمي ۽ ادبي حوالن کان سواءِ سماجي ڪمن ۾ پڻ ڀرپور وٺندو رهي ٿو. پنهنجي علائقي جي مسڪين ماڻهن جي دوا درمل تائين سندن مدد پڻ ڪندو آهي. منهنجو ساڻس ادبي حوالي سان تعلق رهيو آهي.

درياءَ ٽَري پيو

خالد جوڳي

شاهہ سائين جي ڪاپڙين وانگر خالد جوڳي بہ، ٿر جو ڪاپڙي آهي. سندس پيدائش هاڪڙي جي ڪناري تي نهتي جي قديم ماڳ ۾ فقير مقيم ڪنير جي گهر ۾ 10.02.1980ع تي ٿي. ٻاراڻي وهي واريون رانديون نهتي جي ڀِڙي ۽ ڦِٽي ويل هاڪڙي جي ڪناري تي کيڏيون. هي نهائين وارو نينهن پنهنجي اباڻن جي ڪرت مان سکيو. سندس طبيعت جي ڪري سندس بابل پيار مان کيس جوڳي سڏيو ۽ پوءِ ٿي بہ جوڳي ويو. پنهنجي گودڙي ۾ علم جا ڪافي ڪُٽا گڏ ڪري چڪو آهي، جن جي مالها گودڙي نالي ڪتاب ۾ نکيري آهيس. سندس لکڻين ۾ ٿر جي ڏڪارن کان وٺي، نهتي جي ڦِٽل نيٽن ۽ هاڪڙي جي لهر لهر جي روح کان وٺي، ڪُنل هرڻي جي گُليل اکين جا داستان جتي پڙهڻ لاءِ ملندا اتي مهراڻي جي فضا جا زخمي آواز بہ لفظن جي اندلِتي رنگن ۾ پسائي ٿو. پنهنجي والد جيان ٿِڪر جا ٽانو نہ ٽاهي سگهندڙ، جوڳي کي الائي ڇو شاهہ لطيف جيان، سماج جي ڏڪاريل ۽ نظر انداز ڪيل قبيلن، راوڙن، ڀڙن، جوڳين، ڀيلن ۽ سامين سان بي انتها پيار آهي. هن انهن جي دردن کي پنهنجي قلم جي نوڪ ۾ جڳهہ ڏئي ڪاڳرن جا ڪاڳر ڪارا پئي ڪيا آهن. ٿر جي ڳوٺ ڳوٺ، رڻ، ڪاڇي ۽ سنڌ جي ساحلي ٽڙن تي هي ماڻهو ڪويل جي اداس ڪُوڪن تي ڪڙهيو آهي. ڪا ڪارِي ٿي ڪُسي ٿي تہ، هن جو جيءُ جهُري ٿو. هي بہ پنهنجي والد جيان خاص طور تي ٿري ماڻهن جا ڏک، پنهنجي اکين سان ڏسي نٿو سگهي. سندس دوستي بہ سندس دسترخوان جيان وسيع آهي. هي اڪثر طور تي ڪچهرين ۾ هاڪڙي، سرسوتي ۽ نهتي جو ذڪر ڪندو آهي. هي ٻُڌائي ٿو تہ قديم زماني ۾ هاڪڙي جي ڪناري تي ڪوٽڏيجي، منصوره (برهمڻ آباد)، امرڪوٽ (عمرڪوٽ)، نهتو، ونگا بازار، علي بندر ۽ ڏول ويرا جا شهر آباد هئا جن مان ڏول ويرا هن وقت ڀارت جي حد ۾ آهي، جنهنجي کوٽائي دوران بيل گاڏي سميت ڪافي قديم شيون هٿ آيون آهن، جڏهن تہ هن کي ڏک اهو آهي تہ هن جي ڳوٺ نهتي تائين اسان جي قديم آثارن واري کاتي کا بہ کوٽائي ۽ انهن آثارن جي بچاءُ لاءِ جوڳا بندوبست نہ ڪيا آهن. جيڪڏهن واقعي اسان جو ثقافت ۽ آرڪيالاجي وارو کاتو سنجيدگي سان هنن قديم ڦِٽل شهرن جي کنڊر ٻٽيل تاريخ جي کوٽائي ڪرائي تہ، هڪ انوکي تهذيب نروار ٿي پوي. هن پنهنجي والد مرحوم جي ڪَٽا ڪَٽا ٿيل محبتي تحريرن کي سهيڙي فقير جي نالي سان ڪتاب ڇپائي پنهنجي والد جي ڪارونجهر جهڙي درديلي محبت جي گلن کي هڪ هنڌ ڪٺو ڪري ان جي اکين جي آرزو جا نقش جيئڻ جو تيئن ظاهر ڪيا آهن. ايم.اي تائين تعليم هجڻ باوجود بہ خالد هن وقت پيٽ جي اڄ اُجهائڻ لاءِ ٿرديپ ۾ نوڪري ڪندي بہ پنهنجي نينهن جا ديپ نہ اُجهايا آهن. وڏين گاڏين ۽ ايئرڪنڊيشنڊ ڪمرن ۾ رهڻ ڪانپوءِ بہ هن نصراللہ ”ناشاد“ سمون جي مورن مرڻ واري نظم ”مارو موريو مري پيو“ جي سِٽن کان وڌيڪ لڙڪ هاري مري ويل مورن جي پيرن ۾ جذب ڪيا آهن. ڏڪاريل مارن جا ڏيل ۽ غذائي کوٽ ۾ مري ويل معصوم چهرا هن جا هيرا آهن. هُو ڪيسو ٻاءِ جي اک ۾ رهجي ويل آخري لڙڪ جو عڪس لڳندو آهي. هن تہ گوڙي جي مندر ۾ چٽيل عڪس بہ پڙهي ورتا آهن، هُن رڻ جي چمڙن ۽ واري جي واڳن جي واتن مان گرهہ ڇڏائي پنهنجي ڏٻرن مارن ۾ تقسيم ڪرڻ جي جستجو ۾ الاجي تہ

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

ڪيترا عذاب پوڳيا آهن. پوڳنائون ته، هن جي نصيبن جي سيج ٿي رهيون آهن. انهن سان ته هي ايئن ڪيڏيو آهي جيئن ٻار راند ڪيڏندا آهن. شاهه لطيف ۽ شيخ اياز جو ته هي اهڙو روحاني مريد آهي جيڪو انهن جي واٽن تي هلندي، تتل رڻ ۾ ڪاهي پيو آهي. ڪلهه ۽ اڄ به هي مون سميت سمورن اديبن، صحافين ۽ ٻاڪڙا هوٽل وارن جو ايترو ئي دوست آهي جيترو اڳي هو. اهي ئي مرڪون، اهي ئي حجتون ۽ ڪچهريون ڪلهه جيان اڄ به جاري آهن. هن جو تبديلي وارو سفر اڄ به جاري آهي، هن ڪا به وک پوئتي نه ڪئي آهي. هن جي اندر ۾ مون ٿر جي اُڃ جيتري اُڃ ڏٺي آهي. خوبصورت آواز، قد جو ڊگهيرڙو، سانورو، سگريٽ مٿان سگريٽ جا ڪش هڻندڙ، سنڌي، اردو، انگريزي، ڍاٽڪي ٻولين جو سُنو ڄاڻو ۽ مور جهڙو من رکندڙ شل پار پوي! سندس تازو ڪتاب "جهنگ جا ماڻهو" به ڇپجي چڪو آهي.

وقت جو درد

جمن احمداڻي

جمن احمداڻي معاشري ۾ ٿيندڙ ناانصافين، بي واجبين، مدي خارج ريتن ۽ رسمن سميت ظلم جي چڪيءَ ۾ پيڙهجندڙ ساهه وارن جي اداس حسرتن کي پنهنجي ڪهاڻين جو بنياد بڻائي، 1987ع ۾ بغاوت جي عنوان سان پهرين ڪهاڻي لکي، جيڪا ڪراچي مان شايع ٿيندڙ "پارس" رسالي ۾ ڇپي هئي. 1988ع ۾ ڊگري ڪاليج ٽنڊو ڄام محمد ۾ جشن لطيف جي موقعي تي هن "ڪيسين ڪُهندين" اسٽيج ڊرامو ڪري داد حاصل ڪيو. انهي زماني ۾ سجاڳ ٻار تحريڪ ۽ بعد ۾ سنڌي شاگرد تحريڪ جو سرگرم ڪارڪن رهيو. 03 مئي 1971ع ۾ مسو خان احمداڻي جي گهر ۾ جنم وٺندڙ جمن احمداڻي ايم اي سوشيالاجي ۽ سنڌي ادب ۾ فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ڪئي. 1990ع ۾ پرائمري استاد طور مقرر ٿيو ۽ 2001ع ۾ بي ايڊ ڪيائين. 1987ع کان ڪهاڻيون لکي پيو. ڪيس 1995ع ۾ ڪينجهر رسالي طرفان بهترين ڪهاڻيڪار جو ڪينجهر ايوارڊ پڻ ڏنو ويو. هن جي ڪهاڻين جا ٻه ڪتاب ڇپجي پڌرا ٿي چڪا آهن، جن ۾ "اداس موسمن جو شهر" سال 2004ع ۾ ۽ "اڪيلو ماڻهو" سال 2012ع ۾ شايع ٿيو. هن جا ٻه ناول ۽ ادب ۽ تاريخ تي هزار ڪتاب نجي لائبريري ۾ پيل هئا جيڪي 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ پاڻي ۾ پُسي ويا، جن جو ڏک ڪيس هميشه رهندو. هن جي ناولن جا مسودا نه بلڪ هن جي دل جي دنيا برساتي پاڻي ۾ ٻُڏي وئي. هن جي اکين جا لڙڪ ۽ اوجاڳا انهن ناولن ۾ پُسي ويا. هن جي "اڪيلو ماڻهو" جهڙا ڪردار برساتي پاڻي جي نظر ٿي ويا، جنهن جي ڪري هن جي دل جي دنيا ويران ٿي وئي. هي جاکوڙي نه رڳو سٺو ڪهاڻيڪار آهي پر هن ڪي ٽي اين نيوز کان وٺي ماهوار گلستان حيدرآباد جو ايڊيٽر رهڻ سميت مختلف اخبارن ۾ ڪالم، مضمون ۽ تنقيدي لکيا جيڪي هن جي سڃاڻپ بڻجي ويا. جمن احمداڻي سنڌي ادبي سنگت برانچ ٽنڊو غلام علي جو سيڪريٽري ۽ ضلع بدين جو رابطه سيڪريٽري پڻ ٿي رهيو آهي. هن مختلف ادبي ۽ سماجي ميڙاڪا ڪوٺائي سماجي شعور پيدا ڪرڻ لاءِ پڻ جاکوڙ ڪئي ۽ اڄان به جاکوڙ ڪري رهيو آهي. ڪيس ٻه نياڻيون رابيل انجم ۽ اقصيٰ انجم، هڪ پٽ مهراڻ انجم ۽ سندس جيون ساٿي رخسانه آهن. سندس دوستن ۾ نصرالله جروار، آئون، اقبال هاليپوٽو، انور علي عباسي، امير منڊرو، دودو چانڊيو، ابن ڪلهوڙو، مختيار ابڙو، علي حسن چانڊيو (ڪراچي)، اقبال جوٽيجو (ڪراچي) ۽ وڪيل فرح ڪلثوم (ڪراچي)، رومانه رومي (اردو جي مشهور شاعره) طاهره جالب (شاعره)، آغا نور محمد پٺاڻ (اڪيڊمي آف ادبيات، ڪراچي) ۽ آصف جمالي شامل آهن. هن جو پروفائيل اڪيڊمي آف لٽريچر ڪراچي اڪيڊمي آف ليٽرس اينڊ ادبيات جي ويب سائيٽ ڪانسواءِ سنڌي لينگويج اٿارٽي جي انسائيڪلوپيڊيا جي "ج" صفحي تي ڏسي سگهجي ٿو. سندس ڪهاڻين جي ڪردارن ۾ انسانن سان پيار ۽ فطرت جي حُسناڪين جي حفاظت کان وٺي ظلم جي رات خلاف نفرت ۽ جدوجهد جا گس ڏسيل آهن. هن مانيٽي ۽ پلوڙ ماڻهو جي ڪهاڻين ۾ انهن پيڙهيلن جي دردن جا درياءَ آهن جيڪي ويچارا بيگناهه هجڻ جي باوجود ڏاڍ جي گهاڻي ۾ پيڙهيا ويا آهن. هن جي ڪهاڻين مان مٽيءَ جي مور ماڻهن سان ٿيل ويساهه گهاتين تي، هن جي قلم جا مورن جهڙا ٺهوڪا به نظر اچن ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اجرو مَن رکندڙ

محمد موسيٰ جوکيو

محمد موسيٰ ولد محمد قابل جوکيو 16 مئي 1940ع ۾ ڳوٺ محمد قابل ۾ جنم ورتو. هن شاگردي واري دؤر کان مختلف ڪتاب پڙهيا. ون يونٽ کان وٺي ڪاڀي ڏر ۽ سنڌي ادبي سنگت جي پليٽ فارم تان جدوجهد جي شروعات ڪيائين ۽ اڄان به جاکوڙ جاري رکيو اچي. گهر ۾ لائبريري به اٿس، 1990ع واري ڏهاڪي ۾ آيل برسات ۾ هن جي موادِ جو گهڻو حصو پُسي ليپو ٿي ويو، پر هن وقت به چار پنج ڪتابن جيترو مواد ڪَٺو ڪيل اٿس. 50 سالن کان پنهنجي جيون ڪٿا لکندو اچي. روزاني جي حساب سان ڊائري به لکي ٿو. شمشيرالحيدري جي نالي اڳيان علامہ لکندڙ محمد موسيٰ جوکيو علامہ شمشيرالحيدري کي پنهنجو ادبي استاد ڪوٺي ٿو. ان سان گڏجي هن سنڌي ادبي سنگت ۾ سگا ۾ ڪم ڪيو. سنڌي ادبي سنگت طرفان سنڌي ۾ لسٽون ڇپرائڻ واري مهم دؤران هي علامہ شمشيرالحيدري سان پوري سنڌ ۾ جاڳرتا مهم واري عمل ۾ گڏ رهيو. ٿي پيرا بدين سنڌي ادبي سنگت برانچ جو مرڪزي جنرل سيڪريٽري هو. ان وقت پوري سنڌ ۾ سنڌي ادبي سنگت جون 56 برانچون هيون جن مان 18 برانچون بدين ضلعي ۾ هيون. شاخن جي تنظيم سازي دؤران به هي علامہ شمشيرالحيدري سان گڏ هوندو هو. جڏهن سگا جو بنياد پئي پيو، تڏهن به هي شمشيرالحيدري سان گڏ هو ۽ بدين برانچ جي قائم ڪرڻ ۽ ميمبرسازي ۾ هن جو ساراهڻ جهڙو ڪردار هو ۽ هي بدين برانچ جو جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو. ان کان علاوه لاڙ ادبي سوسائٽي بدين جو جنرل سيڪريٽري ، لاڙ گهرُو هنري مرڪز جو باني ميمبر ۽ جنرل سيڪريٽري ٿي رهيو، لاڙ ڪلچرل سوسائٽي جو نائب صدر ٿي رهيو، لاڙ سنگيت ايسوسيئيشن جو معاون ۽ اطلاعات سيڪريٽري رهيو، لاڙ هاري ۽ مزدور تحريڪ جو رابطہ سيڪريٽري ۽ 1961ع ۾ يونين ڪائونسل جو سيڪريٽري ٿيو. ننڍي عمر کان ڪيس لکڻ ۽ پڙهڻ جو شوق هو، ان ڪري حيدرآباد، بدين ۽ ڪراچي جي لائبريرين جو ميمبر ٿي ڪتاب پڙهيائين. مطالعي ڪيس اديبن، شاعرن ۽ صحافين سان سنگت جي ڏاڳي ۾ پوئيو. 1975ع ۾ بدين ۾ يادگار ثقافتي ميلي ۾ شيخ محمد سومار، شمشيرالحيدري ۽ محمد موسيٰ جوکيو جو ڪردار وسارڻ جهڙو نہ آهي. مختلف سنگيتڪارن مان ماسٽر محمد ابراهيم سان هن جو روح جو ناتو جڙيل هو ۽ هن جا ناناڻا ڪڇ جا هجڻ سبب جڏهن ڪڇي برادران حاجي محمد عثمان ڪڇي، منو ڪڇي ۽ محمد هاشم جو خاندان ڪڇ مان لڏي ان وقت حيدرآباد ۽ هاڻي بدين ضلعي ۾ سڪونت اختيار ڪرڻ لاءِ پهتا تہ انهن جو خاندان ڳوٺ محمد قابل جوکيو ۾ 14 يا 15 سال رهيو، جتي محمد موسيٰ جوکيو جا ساڻن پيچ اهڙا پختا جڙيا، جيڪي حياتين تائين قائم رهيا ۽ ڪڇي برادران جي ٻئي يا ٽئي نسل سان بہ هنن تعلق ڇِنا ڪونہ آهن. ابراهيم منشي، سرويچ سجاولي، محمد خان مجيدي، پرمانند ڪنول، عبدالله نقاش علواڻي، نٿو مل مورواڻي، حاجي حاڪم ٽالپر، فتح علي لغاري، حسن درس، عطا دل ۽ عزيز گل کوسو جهڙا شاعر، هن جا جگري يار هوندا هئا، جن مان ڪي وفات ڪري ويا آهن تہ ڪي حال حيات آهن. جڏهن ڪيس ترائي يونين ڪائونسل ۾ مقرر ڪيو ويو تہ ان يونين ڪائونسل جو چيئرمين شهيد محمد فاضل راهو هو، جنهن سان جڏهن هي مليو تہ سندس دنيا ئي بدلجي وئي. شهيد محمد فاضل راهو جي سحر انگيز شخصيت ۽ ڪردار هن کي ايترو تہ متاثر ڪيو جو هي ان جي سحر ۾ اڄ بہ قابو آهي. هن جيئڻ ۽ مرڻ جا سمورا

رشتا ناتا، شهيد محمد فاضل راهو سان قائم ڪري ڇڏيا هئا. جڏهن محمد فاضل راهو شهيد ٿيو تہ هن جي گهر ۾ تڏو وڇايو ويو، هن جون مرڪون شهيد جي شهادت تي ختم ٿي ويون. سندس اکين ۾ اڄ بہ ان شهيد جو تڏو وڇايل نظر اچي ٿو. هن زندگي جون حسين بهارون شمشيرالحيدري، شيخ محمد سومار ۽ شهيد فاضل راهو سان پنهنجي ويڙهيچن جي آجپي لاءِ جدوجهد ۾ گذاريون. هن جا اڄ بہ شهيد محمد فاضل راهو جي پُٽن محمد اسماعيل راهو، محمد اسلم راهو، شمشيرالحيدري، شيخ محمد سومار، فقير مير محمد لنڊ ۽ محمد خان همدم جي خاندانن سان گهريلو تعلقات آهن. هي ڇنڻ مُور نہ سکيو آهي. ان کان پوءِ بہ هن پنهنجي جدوجهد واري واٽ نہ ڇڏي آهي. بدين مان ريگيولر نڪرندڙ ادبي مئگزين پيغامِ احمد ۾ اهم ذميواري اٿس. موهن جي دڙي جي ناچڻي جي اکين جهڙو اجرو مَن رکندڙ محمد موسيٰ جوکيو جتي تقرير ۽ تحرير جي دنيا جو ماڻهو آهي، اتي هن جي جدوجهد جو رڪارڊ بہ اوترو ئي اهم آهي، جيتريون هن جون وفائون اهم آهن. هن جو والد محمد قابل جوکيو بہ وڏو سخي، مهمان نواز ۽ انسان دوست ماڻهو هو تہ هن بہ انسانيت جي اک سان ئي جدوجهد ڪئي. منهنجا ساٿس وڏيڪ پيچ علي احمد جوکيو ۽ وفا جوکيو جي ڪري پختا ٿيا. هي صدين جو آواز آهي، سندس سفر جاري آهي. اڌ صدي جدوجهد ۾ گذري اٿس. خواهش اٿس تہ رب سائين شاهہ عبداللطيف جا اها دعا اگهائي تہ:

سائينم سدائين ڪرين مٿي سنڌ سُڪار،
دوست مٿا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.

هي سنڌو درياءَ ڪي پريو تريو ڏسڻ چاهي ٿو. جن جيڪي و ڪون ڪنيون آهن، سي امن ۽ آجپي لاءِ ڪنيون آهن.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

سيد جڙيل شاهه بخاري

سيد جڙيل شاهه بخاري ٽنڊي باگي لڳ، خان جي ڳوٺ ۾ سيد الهبچايو شاهه جي گهر ۾ جنم ورتو. هن جي والد صحراءِ ٿر جي اسلام ڪوٽ پرسان ٻورلي موسيپوٽا مان شادي ڪئي هئي. ان ڪري هي ڪجهه عرصو ٻورلي موسيپوٽا ۾ رهيو، جنهن ڪري سيد جڙيل شاهه بخاري ابتدائي تعليم اُتي ئي حاصل ڪئي ۽ سيڪنڊري تعليم اسلام ڪوٽ ۾ حاصل ڪئي، جتي هي خضر سمون سان گڏ هاسٽل ۾ رهيو. هن ننڍپڻ ۾ پنهنجي اکين سان صحرا جي ٽتل واري تي هلندي پير پٿون به ڪيا ته، سنت نيٽورام جي آشرم ۾ پکين، جانورن ۽ انسانن کي ڪنهن مت پيد ڪانسواءِ ڪاڏو، ان ۽ پاڻي ڏيندي ۽ پياريندي به ڏٺو. اسلام ڪوٽ جي نمن هيٺان ويهي پن چڻ جي مند ۾ ڇٽندڙ پن به هن ڏٺا. اسڪول ۾ جشنِ آزادي جي موقعي تي هن اهڙي ته، جوشيلي تقرير ڪئي جو هن کي پهريون نمبر ڏنو ويو ۽ سندس تقرير کان متاثر ٿي ان وقت جي ايس ايچ او اسلام ڪوٽ صادق چانگ کيس 5000 روپيه روڪ انعام ڏنو هو. اسلام ڪوٽ ۽ ٻورلي موسيپوٽا ۾ پنهنجي ناناڻن ۾ رهندي، هن ٿر جي نانگن ۽ بلائن کان وٺي وسڪارن ۾ ٿر جي پٽن تي پيدا ٿيندڙ گاهن ۽ ٻوٽين جو باريڪ بيني سان اڀياس ڪيو. ٿر جا ڏڪار ۽ وسڪارا اکين سان ڏٺا ۽ ٿر جي ثقافت، ڍاٽڪي ٻولي ۽ همرچي کان وٺي جهوپڙا به ڏٺا ۽ ڪنن حالتن ۾ رهي، پياسي ٿر جي پياس، پنهنجي نيڻن جي ڪئميرا ۾ فوڪس ڪندو رهيو. ويران پٽن جي ڪچن ۽ ڏکين رستن تان اُٺن، گهوڙن، گڏهن ۽ ڇڪڙن تي سواريون به ڪيون. زندگي جا اندلٺي رنگ، هن بالغ ٿيڻ تائين ڏسي ورتا هئا. مئٽرڪ اسلام ڪوٽ مان ڪري هي بدين جي اسلاميه ڊگري ڪاليج ۾ داخل ٿيو ۽ اتي به هاسٽل ۾ رهيو، جتي هن جي ويجهڙائپ غلام مصطفيٰ جمالي، غلام مصطفيٰ لغاري (هاڻوڪي جج) سان ٿي. انٽر ۽ بي اي ڪرڻ کان اڳ هي سياست جي شروعات لطيف سنگت جي پليٽ فارم تان اسلام ڪوٽ مان ئي ڪري چڪو هو. اسلام ڪوٽ اسڪول جي ديوار تي چاڪنگ ڪرڻ سبب کيس ڪلاس ٽيچر سزا به ڏني هئي. هن انتهائي معتبر ليکڪ عبدالواحد آريسر جو ڪتاب ”پرهه جو پيغام“ به پڙهيو، جيڪو هن جي دل ۽ دماغ تي اثر ڪري ويو، ان ڪانپوءِ هزارين سياسي، مذهبي، ادبي ۽ ٻيا ڪتاب به پڙهيائين. منور لغاري، ڪامريڊ حُسين ٽيبو، ڊاڪٽر قادر مگسي، غلام مصطفيٰ جمالي، محمد سليم شاهاڻي ۽ عبدالجبار گهراڻي سان دوستي جا پڪا ۽ پختا پيچ ٽيس، انهن جي سنگت هن ۾ سياسي پختگي ۽ ڪتابن جي دنيا جو ديوانو بنائي ڇڏيو. جڏهن سائين جي ايم سيد اوٻاوڙو مان گرفتار ڪيو ويو ته، هن ۽ ٻين دوستن ٽنڊوباگو ۾ احتجاج ڪري، ٽنڊوباگو حيدرآباد روڊ 4 ڪلاڪ بلاڪ ڪيو. ان وقت ٽنڊوباگو ۾ کيس پوليس گرفتار ڪري، ڪيس داخل ڪيو. ان ڪيس ۾ مخيارڪار ٽنڊوباگو عالم آرائين کيس چار مهينا سزا ڏني، جيڪا هن جيل ۾ ڪٽي. عبدالواحد آريسر، جي ايم سيد ۽ آغا سليم جي ڪتابن ۽ ڪِن نيڻن هن تي ايترو اثر ڪيو جو هي ليکڪ بڻجي ويو. 1994ع ۾ هي انور علي عباسي، نصرالله جروار ۽ منهنجي صحبت ۾ آيو. مختلف اخبارن ۾ ڪالم لکندي لکندي روزاني شام اخبار جو مستقل ڪالم نگار ٿي ويو. روزاني شام اخبار ۾ 600 کان وڌيڪ مختلف موضوعن تي، هن جا ڪالم ڇپيا آهن. اڪثر ڪنهن نه ڪنهن ڪرنٽ اِشو تي ڪالم لکي شام اخبار کي موڪليندو آهي. هن جي پهرين شاهڪار ڪهاڻي عنوان ”ڪُوڙا ڪنهن جاءِ جا“، سوجهرو ۾ ڇپي هئي ۽ انهن نيڻن هن کي ذات نگر ۾ هي سِٽون به لکايون ته:

وڇوڙن جي وٽاڻن ۾، اسان جا ٽاڪ ٿيا قائم
اسانکي عشق ڪينچي جيئن وڍي، ٽُڪي ۽ وهيٽي پيو.
ورهين ڪانپوءِ وري آيا، وري آيا، شاهوڪار ڏسڻ جي لئه

اڄان ساڳي اُهو ”جڙيل“ هر پل درد سميٽي پيو. هن جيڪا مزاحمتي شاعري ڪئي آهي، ان ۾ منهنجا گيت گولا کان وٺي هن جي شاعري ۾ رومانس سان گڏو گڏ انقلابي گيت به پنهنجي خيالي اُڏام سان، هن کي سُٺن شاعرن جي قطار ۾ شمار ڪن ٿا. اسان گڏجي مظفر آباد ۾ دريائن جا سنگم به ڏٺا ته ڊيلٽا ۾ سنڌو کي سمائيندي به ڏٺو. رڻن ۾ به گڏ رُلياسين ته، صحراءِ ٿر ۾ وسڪارن توڙي ڏڪارن ۾ به ويا آهيون. گهڻو لکڻ ۽ پڙهڻ سبب هڪ اک جو آپريشن به ٿيو اٿس. هن جي ڳوٺ ۾ بجلي اچڻ کان اڳ، هي ڏيئي جي روشني تي لکندو ۽ پڙهندو هو. ظالمن سان سچي چمار اٽڪيو آهي، اصولن جو انتهائي سخت آهي. سنهڙو ۽ قد جو پُورو پُنو، گهڻو ڪري اڇا ڪپڙا ۽ مٿي تي ٽوپي پائي هلندڙ هن دوست ننڍپڻ ۾ ڏک ڏٺا، جنهنڪري پنهنجي پُٽن زين العابدين ۽ فخر امام سميت اوڙي پاڙي جي غريب ٻارن کان وٺي نياڻين کي پڙهائڻ لاءِ رات ڏينهن ڪوشش ۾ لڳو پيو هوندو آهي. روزاني پابندي سان قرآن شريف جي تلاوت ڪرڻ جو پابند آهي. ورزش ۽ ڪماندو اسٽائل وارو هي ماڻهو سيڪيولر مذهبي سوچ رکندڙ آهي. هي هڪ سُنو مقرر به آهي. بي.ايڊ علامه اقبال اوپن يونيورسٽي مان ڪئي اٿس. ٽنڊوباگو جي اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر (ميل) جي ڪنٽرول هيٺ، مختلف يونين ڪائونسلن ۾ تعليم جو سُپروائيزر رهيو ۽ هن وقت مڊل اسڪول خان جو ڳوٺ ۾ هيڊ ماسٽر آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

شيخ محمد سومار

شيخ محمد سومار ولد الهبچايو، ڳوٺ شيخ ڪرهيو پانڌاري ۾ ڄائو. ساحلي ڏينهن جون چوليون، رڻ ڪڇ، روپاماڙي، ڪنڊو ۽ گهاڙي جي گَس تي رانديون ڪيائين. مرڪان شيخڻ جا لاڏا امڙ جي لولي واري ٻولي ۾، هن جي ڪنن ۾، اوئان اوئان دوران ئي سموئجي ويا. روپا جو رڻ گجيو وارو پٽ ۽ شهيد دودو سومرو جو ماڳ، هن جي ماتر ڀومي هو. ضرب خانو هن جي شيخ ڪرهيو پانڌاري ۾ هو. تمر جي ٻيلن ۾ سيمر ٿيو. ڪيس والد غربت هجڻ جي باوجود پڙهايو ۽ هن جي خاطر اچي بدين ۾ رهيو. شيخ محمد سومار تعليم حاصل ڪري، پرائمري جو استاد مقرر ٿيو. سندس والد شاعر هو. ان ڪري شيخ محمد سومار کي ادب ورثي ۾ مليو. ڊاڪٽر آڪاش انصاري جي ورن سٽ وانگر جڏهن تون سان نيٽڻ جو ناتو چنو هو، ڏور آڪاش ڪيڏو رُنو هو، وانگر جڏهن هن جي نيٽڻ جو ناتو چنو، تڏهن وجي سبق ياد ڪيا، انهن سبقن هن ساحل جي سپ کي هيرو بنائي ڇڏيو ۽ ان نيٽڻ جي ٽُٽل مالها جا ڌاڳا هن ڪورن ڪاڳرن تي اکر اکر لکندي، جيڪي تخليقون سرجيون ۽ ڏور آڪاش جي ڪنڊرن کي ”هڪ ندي ۽ ڪنارا“ جي عنوان سان ڪتابي شڪل ۾ آڻي، وقت جي لڳل لپاٽ تي جيڪو نوحو لکيو، سو ان پيڙاءُ جو روج به آهي ته داستان به آهي. بدين جي جيلاني لائبريري ۾ ويهي هن جيڪي ڪتاب ۽ رسالا پڙهيا ۽ ڪڙهيو، سو هن تون جو ڏنو سو سنڌ کي ڪتابن جي صورت ۾ وياج سميت موٽائي ڏنو. پرائمري جو استاد گهر ۽ ٻارن جو فڪر زماني جي بازار ۾ صرف وتس سائيڪل، پر درياءُ دلي ۽ جستجو واري پنڌ هن لاءِ رستا آسان ڪيا. رسالن ۽ اخبارن ۾ ڪالم لکڻ، بدين ۾ ساريجا مارڪيٽ ۾ پريس قائم ڪرڻ ۽ لاڙ ادبي سوسائٽي جو بنياد وجهڻ. هڪڙو ماڻهو هزار ڪم وانگر هو. پڙهڻ، پڙهائڻ، لکڻ ۽ سکڻ وارا سمورا ڪم گڏ گڏ ڪندو هو. ڪيس لوڪ ادب ڪنڊرن، لڙن ۽ لاڙ جي انچ انچ سان پرين جي سار جهڙو پيارو ٿي ويو هو. جنهن ڪري ئي هن لاڙ خطي جي جاگرافي، ريتن، رسمن، هنرن، طور ۽ طريقن، ماڻهن، هنر مندن، مشائخن، شاعرن، اديبن، راڳين مطلب، ته لاڙ جي چيزن ۽ سرن تي جيڪو ڪم ڪيو، اکين جو نور نچوئي جيڪي........ لکيا، سا هن جي عظمت هئي. هن جيڪي ڪتاب لکيا، سي اڄوڪي دور جي تحقيقي تقاضائن جي معيار تي پلي پورا نه لهندا هجن، پر هن 364 ڪتاب لکيا. جن مان گهڻا ڇپيا. اُهو ڪم ڪنهن اداري جيترو هن اڪيلي سر ڪري جيڪو معيار قائم ڪيو، سو يادگار وانگر آهي. سندس ڇپيل ڪتاب ۽ اڻ ڇپيل مواد، هُن جي وڇوڙي ڪانپوءِ ڪٻاڙخاني حوالي ٿي ويو. سنڌ جا سرڪاري ادبي ادارا خاموش رهيا. هن جو قائم ڪيل لاڙ ميوزم بدين اڄ به سنڌ ڪلچر ڊپارٽمينٽ حوالي ٿيل نه آهي. ڊپٽي ڪمشنر ان جو چيئرمين آهي ۽ ڊائريڪٽر به اعزازي طور تي ڪم ڪري ٿو. هن جيڪي قديم آثارن مان سڪا هٿ ڪيا، جيڪا کوجنا ڪئي، جيڪو علمي ۽ ادبي پورهيو ڪيو، اُهو ثمر سنڀالجي نه سگهيو آهي. بدين جي ثقافتي تاريخ، ڪڇين جا قول ۽ لطيف جا لاڙ تان پيرا ڪانسواءِ ٻيا انيڪ ڪتاب ٿي ويا آهن. پاڻ 1987 جي ماهه ۾ وفات ڪئي. ڪيس شاهه قادري قبرستان بدين ۾ مٽي ماءُ حوالي ڪيو ويو. هُن ڪانپوءِ سندس ڪم نظراندازي جي نظر ٿي ويو.

سنڌ شعر جي سٽ آهي ته،

پورن کي پڙڪائي، جذبا اٿاري
ڇڏين ٿا ماري، دنيا جا هي چالاڪ ماڻهو

سندس محقق پاڻيجو ابوبڪر شيخ جيڪو هُن جي سائي ۽ پريس تي سکيو. ان موجب شيخ محمد سومار وڏو ماڻهو هو. هُن را مٽيريل گڏ ڪيو. ڪيس لاڙ سان عشق هو. هو جڏهن هو ته محمد موسيٰ جوکيو چواڻي رسول بخش پليجي هُن سان ملڻ لاءِ پيغام محمد موسيٰ هٿان موڪلي ساڻس روح جي رهاڻ ڪئي هئي. هُن وٽ مرحوم فقير سيد محمد لنڊ، جان محمد جت، خان محمد مهيري، استاد مٺو ڪڇي، عبدالمبين پنائي، معره ڏيلاڻي، الهڏنو جوڻيجو، مٺو مهَيري، محمد خان همدم ۽ ٻيا ايندا هئا. شهيد محمد فاضل راهو به هُن سان ڪچهري ڪندو هو. ڊاڪٽر بلوچ به ڪيس عزت جي اک سان ڏيندو هو. محمد صديق ”مرهم“ ساڻس گڏ هوندو هو. عمر جي آخري حصي ۾ مون ڪيس ڏٺو هو. ساڻس ڪجهه سٺيون ڳالهيون به ٿيون هيون.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

اَبوبڪر شيخ

ابوبڪر شيخ سان منهنجي قربت ادبي بنياد تي ٿي. 1998ع ۾ هڪ عظيم ماضي جي ڳولا ۾ مون هن سان گڏجي يادگار ۽ تاريخي ڊاڪيومينٽري ٺاهڻ لاءِ ڪم ڪيو. هي سخت گرمي ۾ بہ پنهنجي ڪم ۾ مشغول ۽ مون سميت ٽيم جي ٻين ميمبرن جي بہ ننڍ ڦٽائي ڊاڪيومينٽري ٺاهي. ڪم دوران انتهائي سخت ۽ محنت ڪش هوندو هو. غلطي ڪرڻ هن جي ڊڪشنري ۾ ئي ڪونہ هو. ڪم جي معاملي ۾ ٿپ برداشت نہ ۽ هوندئن وري ماڪي کان بہ وڌيڪ مِٺو، نازڪ ۽ نفيس، ٿور ڳالهائُو ۽ وقت جو انتهائي پابند. مون هن جهڙو سموري سنڌ ۾ ٻيو ڪو ڏٺو ئي ڪونہ آهي. عظيم ماضي جي ڳولا واري ڊاڪيومينٽري ۾ پراڻا کنڊر، ماڳ مڪان، دڙا، رڻ، ٻيلا، درياءُ، قبرستان ۽ سموري لاڙ اسان جي سبجيڪٽ جو حصو هئي. تقريباً 3 مهينا اسان روزانہ 16 ڪلاڪن تائين ڪم پئي ڪيو. ان ٽيم ۾ هن جي اڳواٽي ۾ تعليمي ماهر ۽ اديب ڊاڪٽر عبدالجبار جوٽيجو، پروفيسر عبدالله ملاح، مشڪور ڦلڪارو، نصرالله جروار، اقبال حيدر قمبراڻي ۽ آئون اعزازي ٽيم ۾ شامل هئاسين. اسان ڪيترن ئي مشڪل رستن تان سفر بہ ڪيا تہ مئي، جونِ ۽ جولاءِ جي گرم ڪاڙهن ۾ بہ ڪڙهياسين، لَڪن ۾ سڙياسين، پر هن همراهہ کي ڪا پرواهہ ئي نہ هجي، صفا شينهن مڙس ٿي ڪم کي لڳو رهيو. ڊاڪيومينٽري مڪمل ٿيڻ بعد اسان سان کُليو ۽ دل کولي ڪچهريون ڪيائين. مون هن جي آرڪيالاجي ۽ تاريخ جي سبجيڪٽن ۾ مهارت ان ڊاڪيومينٽري دوران ڏٺي ۽ سندس ڪتاب ”تاريخ جو سفر“ جيڪو هن ڊاڪٽر مبارڪ جي اردو ۾ لکيل تاريخ جو سنڌي ۾ ترجمو ڪيو. اڳهم ڪوٽ ۽ ٻين قديم ماڳن تي هن جا تحقيقي مقالا پڙهيا ۽ سندس خوبصورت فوٽوگرافي وارو فن ڏٺو. سندس هڪڙي يادگار تصوير هڪ مهاڻي چوڪرِي جي ڪَڍيل آهي، جيڪا ڊيلٽا ڊولپمينٽ پروگرام نالي سندس هڪ آرگنائيزيشن جو مونوگرام (لوگو) پڻ بڻي.اها تصوير سندس فن جو لازوال شاهڪار آهي. ابوبڪر شيخ قد بت جو پورو پُنو، ڪائڻ ۽ ڪارائڻ جو شوقين، هٿ جو صفا چُوٽ، ڪپڙا لٽا سُٺا پهريندڙ، پنهنجي دوستن جي صحت جو عشق جي حد تائين خيال رکندڙ ۽ ايمانداري جي حد تائين دوستي نڀائيندڙ ماڻهو آهي. 12 جون 1962ع ۾ محمد صالح شيخ جي گهر جنم وٺندڙ ابوبڪر شيخ جو والد اصل ۾ شيخ ڦرهيو ڀانڊاري جو رهواسي هو، جيڪو بعد ۾ لڏي اچي بدين ۾ آباد ٿيو. ابوبڪر جي پرورش لاڙ جي وڏي ليکڪ ۽ سندس مامي شيخ محمد سومار ڪئي. شيخ محمد سومار جي پرنٽنگ پريس تي ابوبڪر پريس جو ڪم سکيو، جتان گريجوئيشن مڪمل ڪري ماستر بڻيو. هڪ ريڊيو ڪمپيئر جي حيثيت سان بہ سندس آواز جو جادو ڪافي عرصي تائين فضائن ۾ گونجندو رهيو. استاد واري پيشي کي خيرباد چئي هفتيوار اخبار نواءِ لاڙ جو ايڊيٽر ٿيو. روزاني هلال پاڪستان ۽ آفتاب اخبارن ۾ آرڪيالاجي ۽ ٻين موضوعن تي ڪيترائي ڪالم پڻ لکيائين. شيخ محمد سومار جي وفات بعد ابوبڪر لاڙ ميوزيم بدين جو انچارج ٿي پنهنجا فرائض سرانجام ڏيندو رهيو، هزارين علمي ۽ ادبي ڪتاب پڙهيائين. سياستدانن ۾ شهيد محترمہ بينظير ڀٽو ۽ اداڪارائن ۾ ماڌوري جي شخصيت کان گهڻو متاثر رهيو آهي. نيشنل جاگرافي چئنل ۽ فلمون ڏسڻ جو شوقين مڙس مهذب تي ڳالهائڻ کان گريز ڪندو آهي. ثناءَ خواني نہ ڪنهن جي ڪري نہ ڪنهنجي ٻُڌي. لاڙ ۽ سنڌ جي انچ انچ کي پنهنجو سمجهڻ سندس فطرت ۾ شامل آهي. ماڻهن سان بي انتها محبت ڪندڙ هن شخص 1999ع جي ساموندي ٻوڏ ۾ پنهنجي ڳوٺ جي ماڻهن جي سهائتا لاءِ پاڻي، بسڪيٽ ۽ ڪاڌي پيتي جون ڪوڙ ساريون شيون ارينج ڪري انهن تائين پهچايون. هن ساحلي پٽي جي ماڻهن کي روزگار مهيا ڪرڻ خاطر يو اين ڊي پي جي هڪ دوست مسعود لوهار سان گڏجي ڊي ڊي پي جي پليٽ فارم تان شيخ ڦرهيو ڀانڊاري جي ڳوٺاڻن لاءِ نيون گڏهہ گاڏيون مفت ۾ فراهم ڪيون تہ، جيئن ڳوٺ جا ماڻهو پنهنجو روزگار ڪري سگهن. نريڙي ڍنڍ جي بحالي ۽ ڊيلٽا سميت سنڌ ۾ ماحول جي حوالي سان بہ وڏو ڪم ڪيو اٿس. ابوبڪر جي سنگت تمام محدود آهي. ادب جي دنيا جو هي ستارو اخبارون، رسالا، انٽرنيٽ تي وڪي پيڊيا جهڙين ويب سائيٽن تان روز ڪو نہ ڪو نئون مواد پيو ڊائون لوڊ ڪندو آهي، جيڪو سندس علم ۽ تحقيق سان چاهہ جو مثال آهي. شريڪِ حيات پڙهيل لکيل اٿس. ڊي ڊي پي جي آفيس تي آيل دوستن ۽ مهمانن جي خدمت اهڙي ڪندو جو واهہ واهہ. دل جو سخي مڙس آهي. سندس تحقيق وارو سفر اڃان جاري آهي. هن هاڪڙي جي ڦٽي ويل تهذيب تي بہ وڏي تحقيق ڪئي آهي، جنهن بابت هڪ ڪتاب پڻ لکي رهيو آهي. پاڪستان جي انگريزي جي وڏي ليکڪ سلمان رشيد کان وٺي عبدالله نقاش علواڻي، ڊاڪٽر آڪاش انصاري کان وٺي سيد محمد علي شاهہ سميت ڪيترائي وڏا نالا هن جي دوستي جي دائري ۾ شامل آهن. موهن جي دڙي کان وٺي ٽيڪسيلا تائين کنڊرن ۾ لکل تاريخ جي پير ڳولهيا اٿس. نريڙي ڍنڍ جي بحالي ۽ ڊيلٽا سميت سنڌ ۾ ماحول جي حوالي سان بہ وڏو ڪم ڪيو اٿس. ڏاڍي تعاليٰ کيس پنهنجي ڌرتي لاءِ ڪم ڪرڻ ۾ سدائين ڪامياب ڪري.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

رمضان ”دلدار“ چنڊڙ

رمضان ”دلدار“ چنڊڙ جا مون ۾ ڪتاب جن مان هڪڙو مونکي ڪتابڙو لڳو، پڙهيا هئا. هن جا ڪيترائي ڪالم به پڙهيا اٿم. ”تاريخ جي روشني“ ڪتاب ۾ هن پنهنجي ذات تي تمام گهڻي تحقيق ڪري چنڊڙ ذات جي بڻ بنياد تي روشني وڌي آهي. شهيد راڻي ۽ ڀٽي خاندان جو تاريخي پسمنظر تي به روشني وڌي اٿس. ڪتاب ننڍڙو اٿس، پر ان ۾ به تحقيقي کوجنا وارو پاسو ڪنيو اٿس. ٻنهي ڪتابن ۾ هن ڪوشش ڪري وڏي چنڊ چاڻ ڪئي آهي. ٻنهي ڪتابن ۾ تحقيقي مواد تمام بهتر آهي. اهي ڪتاب لکڻ دوران هن جيڪي ڪشٽ ڪيا آهن، ڪاڙهن ۾ ڪڙهيو آهي، لائبريرين ۾ رُليو آهي ۽ ڏيئا ٻاري جيڪا ڪاوش ڪئي اٿس. ان تي پروفيسر اصغر علي چنڊڙ هن جي ڪاوشن کي هڪڙو ڪارنامو ڄاڻائي ٿو. 1970،71ع ۾ پاڪستان ۽ هندستان جي نصابي ڪورس ۾ شيخ محمد سومار طرفان ضلعي بدين ۾ رهندڙ ذاتين ۾ چنڊڙ ذات جو ذڪر نه ڪرڻ تي رمضان ”دلدار“ چنڊڙ پنهنجي ذات جي بڻ بنياد تي کوجنا ڪئي، جنهن ۾ ڪامياب ويو آهي، پر اهي ڪتاب لکڻ دوران ڪيس رُڪ جا چٽا چڻ چٻٽا پيا آهن. سنڌي ادبي سنگت ماتلي ۽ جيئي سنڌ محاذ جو ميمبر رهي سياسي ۽ ادبي ڪم ڪندو رهيو آهي. هڪ سٺو ليکڪ ۽ مقرر به آهي. مون سان پهرين فون تي ۽ بعد ۾ ٽنڊي باگي ۾ ملاقات ٿي. پاڻ واقع تخلص جيان نيت جو به دلدار ماڻهو آهي. ڏاڍو سادو، سڀاجهڙو ۽ سنڌ ۾ امن لاءِ فڪرمند رهندو آهي. تصوف هن جي رڳ رڳ ۾ شامل آهي. هن ماتلي جي تاريخ تي پڻ هڪ تحقيقي مقالو لکيو هو. ڪيس جنهن به وقت ڏسبو ته پاڻ کوجنا ڪندي نظر ايندو. کوجنا جي سفر ۾ هن هزارين ڪتاب به پڙهيا آهن. راوين جي روايت ۾ ٻُڌو ۽ تريو آهي. چنڊ چاڻ جي پنڌ ۾ سفر ڪري پيو. سندس خواهش آهي ته سنڌ جي تاريخ جون اهي ڪڙيون، ڪڙين سان ملائي، جن کي ڏارين محققن نظر انداز ڪري پنهنجي مرضي ۽ ڌارين حاڪمن جي اشارن تي تاريخ سهيڙي. ان ئي ڏس ۾ هن به ڪتاب لکيا آهن ۽ ماتلي جي تاريخ تي تحقيقي مقالو لکڻ ڪانپوءِ اڳتي سفر شروع ڪيو اٿس. اهو پنڌ اڙنگي پيچري جيان ڀلي هجي، پر هن جو به سسئي جي سِڪ وارو سبق پڙهيل آهي. هن شاهه عبداللطيف ڀٽائي ۽ شهيد صوفي شاهه عنايت تي جيڪو تحقيقي مقالو لکيو آهي سو سنڌي ادب جي حوالي سان انتهائي اهم مقالو آهي. سندس ان تحقيقي مقالي جي جيتري به تعريف ڪجي سا گهٽ آهي. ان تحقيقي مقالي ۾ واقعي رمضان دلدار پنهنجي دل سان شاهه عبداللطيف ۽ صوفي شاهه عنايت جي فلسفي جي اُپٽار شاهه سائين جي سدا حيات بيتن سان اهڙي فڪري انداز سان ڪئي آهي جنهن ذريعي شاهه سائين جي نظرياتي سگهه ۽ خيال سميت صوفي شاهه عنايت شهيد جي وات جي جيڪا پرچار ڪئي اٿس، تنهن ذريعي شاهه عبداللطيف ڀٽائي کي سمجهڻ ۾ آساني پيدا ٿي وئي آهي. هن جي ادبي ۽ تحقيقي ڪارنامي تي ناز ئي ڪري سگهجي ٿو. هو ڪڏهن ورچي نه وينو آهي. هن تحقيقي ڪم ڪري پنهنجي نرالي سڃاڻپ پيدا ڪرائي آهي.

www.sindhsalamat.com

عبدالواحد آريسر

عبدالواحد آريسر ولد جادو آريسر ڳوٺ انڙ آباد ٺر جي اڳي ميرپورخاص ۽ هاڻوڪي عمرڪوٽ ضلعي ۾ پيدا ٿيو. مڪتب ۾ عربي، فارسي ۽ سنڌي پڙهيو. مارواڙي ۽ ڍاٽڪي سان ٿر جي هر ماڻهو جا پيچ امڙ جي لولي ڪان ئي شروع ٿين ٿا. سو هن جي مادري ٻولي ته سنڌي آهي پر ڍاٽڪي، مارواڙي، اردو، عربي ۽ فارسي سٺي ڳالهائي ۽ لکي سگهي ٿو. باقي سنڌي ٻولي تي جيڪا هن کي دسترس آهي ان جهڙي هزارين پي ايڇ ڊي جون ٿيسز ڪندڙن کي به ڪونهي. هي 1970ع ڌاري سائين جي ايم سيد سان سلهاڙجي ويو. ان فڪر جو هن تي اهڙو اثر ٿيو جو هن جي ايم سيد تي جيڪو ڪتاب لکيو ۽ فڪر سيد کي جنهن انداز سان پيش ڪيو ان جهڙو ڪتاب آزاد سنڌ لاءِ سنڌو ديش قائم ڪرڻ لاءِ جدوجهد ڪندڙ سائين جي ايم سيد جي فڪر بابت اڄ تائين ڪو به ليکڪ لکي نه سگهيو آهي. ”صدين جون صدائون“، ”پرهه جو پيغام“، ”سنڌي سماج جو جائزو“، ”ڀٽو ۽ مجيب“، ”ترم ياترا“، ”ماڻهو ميگهه ملهار“ هن جا اهڙا ڪتاب آهن جن ۾ ادبي چاشني اندلثي رنگن سان سياست ۽ ادب اهڙي رومانوي مالها ۾ پوئي لکيا اٿس، جيڪي دل چوندي آهي ته پيا بار بار پڙهجن. ان جي ڪتابن ۽ تقريرن هزارين نوجوانن جي دلين تي حڪمراني ڪئي آهي. 1970ع کان هن وقت تائين هن جي تقريرن ۽ لکيل ڪتابن کي پڙهي قومي ڪارڪن ۽ هن جا سخت کان سخت مخالف به هن جي نيم سياسي ۽ ادبي ڪتابن جي ساراهه ڪن ٿا. مون سميت هزارين اديبن، شاعرن ۽ ليکڪن تي هن جي ڇاپ رهي آهي. هن جي سحر ۾ جيڪو ويو سو چڙ ته يار جي اکين جيان هن جي تحريرن جو عاشق ٿي ويو. اهي به ڏينهن هئا جو، بدين کان ننڊو جي وچ ۾ رات جو، هنن قومي ڪارڪنن سان ڪچهري ڪئي ۽ صبح جو هنن وٽ ڀاڙو ڪونه هو، سو رستو وٺي پنڌ هلڻ لڳا. اڳيان ڪنهن ڳوٺ ۾ شادي هئي، جتي ماما جمن گهوٽ جي سرڪس دوران گيت ڳاتا، جيڪا گهور مليس ان مان ڪرايو ڪري بدين پهتا هئا ۽ پوءِ جڏهن هن کي گرفتار ڪري ملڪي ۽ غير ملڪي بئنڪن ۾ هن جا ڳجهن ادارن اڪائونٽ چيڪ ڪرايا ته هن جو نه ڪو بئنڪ اڪائونٽ هو نه وري ڪو رپيو ڪنهن بئنڪ يا ڪنهن اداري کي مليل هن تي هو ثابت ڪري نه سگهيا. نه ته قومي تحريڪ ۾ ڪيئي همراه وڏا وڏا محل ۽ بنگلا به ٺاهي ويا، پر هن فڪر جي ايم سيد جي، سچي عاشق ۽ سنڌ سان وفا مارئي جيان مارن سان جنهن انداز ۾ ڪئي آهي ان سفر ۾ ذوالفقار علي ڀٽي جي دور اقتدار ۾ به قيد هو. ضياءُ الحق جي دور ۾ به باندي هو. شهيد محترمه بينظير ڀٽو جي دور ۾ به باندي هو ۽ ميان نواز شريف جي دور ۾ به قيد هو. هن تي بغاوت کان وٺي الائجي ڪيترا ڪيس داخل ٿيا، ٽارچر ٿيس پر هن آڻ نه مڃي ۽ پنهنجي نظريي کان اڄ ڏينهن تائين ٽِر جيترو به نه هٽيو آهي. مختلف وقتن تي جيئي سنڌ محاذ ۽ قومي محاذ جو چيئرمين رهندو پيو اچي. ابوالڪلام آزاد ۽ گانڌي جو هن جي شخصيت تي جي ايم سيد ڪانپوءِ تمام گهڻو اثر رهيو آهي. هن کي نرينو اولاد نه آهي. ڪيس ڌيءُ ڄائي جنهن جو نالو هن اندرا معنيٰ روشني رکيو ته طوفان ڪڙو ٿي ويو. برسات کان وٺي ڪاوش ۽ ٻين اخبارن ۾ هن جا ڪالم به ڇپجندا رهيا آهن. تاريخ، فلسفي، ادب، شاعري ۽ سياست جي موضوعن تي دسترس رکي ٿو. ڄاڻ جو سمنڊ هن جي سيني ۾ سمايل آهي. جڏهن اسٽيج تي تقرير ڪندو آهي ته ٻڌندڙن کي پنڊ پهڻ ڪري ڇڏيندو آهي. لفظن جي ادائيگي جو سهڻو انداز ٻئي ڪنهن به سياستدان جو نه رهيو آهي. هي انگريزي

books.sindhsalamat.com

گھٽ جاٽي ٿو، پر قانون سميت گھڻ پڙهيل رسول بخش پليجو به هن جيان مدي خارج سياست ۽ ادب تي تمام گھڻو لکيو آهي ۽ هن به مدي خارج سياست ۽ ادب تي جيڪو لکيو آهي سو پنهي جا ڪتاب پڙهي اندازو لڳائي سگھجي ٿو. هن کي شهيد ذوالفقار علي ڀٽو ۽ محترمه شهيد بينظير ڀٽو به مڃيندا هئا. جيل ۾ ڪنهن غير سنڌي سياسي اڳواڻ شهيد ذوالفقار علي ڀٽو کي گُٿا لفظ ڳالهايا ته هي ان سان اٽڪي پيو. حالانڪ هن کي ساڳي ذوالفقار علي ڀٽو جي دور ۾ قيد رکيو ويو هو، پر غير سنڌي جي لفظن تي هن جي غيرت ۽ سنڌي دوستي واري ادا ڪر کٽي جاڳي پئي. هي اهڙو وطن دوست سياسي اڳواڻ ۽ اديب آهي جنهن کي صدين جي صدائن جيان صديون ياد ان ڪري به ڪنديون جو هي سياست جي بازار جو ويڪائو و ڪر نه رهيو آهي. هن کي جيپ به ڪارڪنن چندو ڪري وٺي ڏني هئي. هي ڀين ڪافي همراهن جيان چاهي ته هن کي گورنري سميت وڏن وڏن عهدن جون آڇون ٿيون، پر اهي هن مارئي وانگر ٺڏي ڇڏيون. هي ليلان جيان هار تي نه هر ڪيو ۽ پنهنجي محبوب سنڌ جو سودو اڄ ڏينهن تائين نه ڪيو اٿس. ان ثابت قدمي ڪري هي هزارين دلين جي ڌڙڪن رهيو آهي. هن سان سنڌ جي هزارين نيٽن نينهن جي آخري حد واري انتها تائين محبتون ڪيون آهن. هن جيڪي محبتون ماڻيون آهن سي ٻئي ڪنهن جي حصي ۾ نه آيون آهن نه وري اچي سگھنديون. ها حالتن جي رڻ ۾ هي اها تبديلي ۽ انقلاب اجا تائين نه آڻي سگھيو آهي، پر هن جون اکيون قيدي سنڌ کي ڏسن ٿيون ته رت روئن ٿيون. هن سنڌ ۾ سنڌي ۽ مهاجر اتحاد لاءِ ڀرپور نموني ڪوشش به ڪئي آهي. ڪالاباغ ڊيم هجي، ٻهارين ۽ ڌارين جي آبادڪاري کان وٺي سنڌ جي هر قومي اِشو تي هن جيڪا جدوجهد ۽ جاکوڙ ڪئي آهي سا تاريخ جي رڪارڊ جو سنهري باب آهي. هن جو قد ڀلي ننڍڙو هجي پر هن جي فڪر جي گهرائي جي ماپ اڄ تائين ته نه ٿي سگھي آهي. هي ممتاز علي ڀٽو، رسول بخش پليجو ۽ ٻين سان سنڌ جي حوالي سان مختلف وقتن تي ٿيندڙ اتحادن ۾ به رهيو آهي ته ولي خان کان وٺي خير بخش مري ۽ اڪبر بگٽي کان وٺي شهيد مير مرتضيٰ ڀٽو ۽ ارباب غلام رحيم کان وٺي راڻن سان هن جا سٺا تعلقات رهيا آهن. شيخ اياز کان وٺي نياز همايوني، سراج الحق کان وٺي تاج جويو تائين به هن جا وڏا وڏا اديب ۽ شاعر مداح ۽ دوست رهيا آهن. هي سنڌ جو اهڙو پٽ آهي جهڙو دولهه درياءَ خان هو. هن پنهنجي تحريرن ۾ وطن يا ڪفن، آزادي يا موت جي ڇڏيل سفر ۾ روح ڦريو آهي. مرويسون، سنڌ نه ڏيسون واري نعري کي نئون آواز ڏنو آهي. سنڌ جي اڇپي واري جدوجهد کي حياتي جون سموريون بهارون ۽ خوشيون ارپي پنڌ پيو ڪري. هو جڏهن لنگي ٿو پائي ته هانسو ٿو لڳي ۽ سنڌي پٽڪو ٿو ٻڌي ته دودو ٿو لڳي. املتاس تان ٿي ڪوڪ ڪويل ڪري، هو پري آ پري واري اياز جي وائي هن کي روئاڙيو وجهي. جنهنجو پسمنظر اهو آهي ته آزادي اڃا پري آهي. پوءِ به هن سنڌ جي ڇڙوڇڙ قوم مان آسرو نه پليو آهي. هن کي يقين آهي ته عمر جي ڏاڍ جو ڪوٽ ڪرندو ۽ مارئي (سنڌ) آزادي ماڻيندي. پير حسام الدين شاهه راشدي کان وٺي اعجاز منگي تائين ليڪڪن هن جي شخصيت تي جيڪي لفظن جا گل نڇاور ڪيا آهن سي ٻي ڪنهن به ليکڪ ۽ سياستدان جي حصي ۾ جيئري اچي نه سگھيا آهن. هن تي انهن وڏن وڏن ليڪڪن لکيو آهي جن جو هن جي نظريي سان مون جيان هاٽي ڪو به تعلق نه رهيو آهي. چاچي سليمان جروار مرحوم جي جڳهه تي هن سنڌ اخبار لاءِ نصرالله جروار کي تاريخي انٽرويو پئي ڏنو. وقفي دوران مشڪور قلڪارو به هو ۽ چاچو سليمان جروار به هو. جن به هزارين علمي، ادبي، سياسي ۽ فلسفي جا ڪتاب پڙهيا هئا. ڪاٿئن عبدالواحد

آريسر پڇيو ته اوهان "چتر ليڪا" ڪتاب پڙهيو آهي؟ ته هنن چيو ته نه ۽ مون چيومانس ته سائين اهو ڪتاب مون وٽ موجود آهي ۽ مونکي هڪڙي وڪيل ڏالو مل ڏنو هو. هن جو اهو انٽرويوٽي راتيون هليو هو. اسين ٽئي راتيون ۽ ڏينهن گڏ هئاسين. اهو انٽرويو سنڌ اخبار ۾ شايع ٿيو هو. انهن ٽن راتين ۾ عبدالواحد آريسر مرڪندي جنهن نموني سان تاريخ، ادب، سياست، صحافت، جنگي فن، شخصيتن ۽ هيرن جي ڪردارن، غلامي جي راتين ۽ آزادي جي مرڪندڙ صبحن تي ڳالهايو هو. مون هن جي چپن تي مات ڪائيندڙ مرڪ نه ڏٺي. هن تي جيلن ۾ ٿيل عقوبتن سميت هن مارئي جي قيدي مرڪ جهڙي غلام سنڌ جي ليڊر کي آزادي ۾ ايترو يقين هو جيترو يقينن هر ماڻهو کي موت ۾ هوندو آهي. هن چيو ته آئون ته ايترو گھڻو پڙهيل ناهيان، پر ابوالڪلام آزاد، جي ايم سيد، شاهه عبداللطيف ۽ مائوزي تنگ ڪيترا پڙهيل هئا. انهن جي فڪرن ڪهڙا ڪارناما ڪيا ۽ ڪهڙا ظالمن جي ڪوٽن ۾ زلزلا برپا ڪيا جن جا آفٽر شاڪس اڄ به هلن پيا. هن سنڌين جي دلين ۾ آزادي جا مچ مچائيندڙ حفيظ قريشي سينئير پنهنجي شاعري جي ذات سان دوکي جي ديوار ۾ ڏار وجهندڙ شيخ اياز ۽ رسول بخش پليجو جي فن ۽ تحريرن تي ايئن روشني وجهي انهن کي جتي داد ڏنو آهي اتي پير حسام الدين راشدي جي علم ۽ محققانه حيثيت کان به انڪار نه ڪيائين. نياز همايوني جو ته عاشق پئي لڳو. پر سيني کان وڌيڪ هن حيدر بخش جتوئي، شهيد سورهيه بادشاهه صبغت الله شاهه ۽ جي ايم سيد کي لفظن جو خراج پيش ڪيو. اسان ته پڙهڻ واري ڄمار ۾ ڪجهه سال جيئي سنڌ محاذ ۾ هن جي چيئرمين شپ دوران جيڪو ڪم ڪيو، سو آئون چاهيان پيو ته آئون ڪيس ڪنهن سان ڀيٽ ڪريان. دماغ پنهنجا پيغام پيو موڪلي ۽ دل چوي ٿي ته، هو بس منهنجو محبوب سائين آهي. جڏهن سڪرنڊ ۾ جيئي سنڌ محاذ جو نئون آئين جوڙڻ لاءِ اجلاس ٿيو هو، آئون به ان ۾ موجود هئس. مون سائين جا الائجي ڪيترا جلسا ۽ سيمينار ٻڌڻ لاءِ پنڌ ڪيا هئا. هفتي ٻئي چاچي مرحوم سليمان جروار جي جڳهه تي جڏهن هي اچي ٽڪندو هو ته چاچو مرحوم، نصرالله جروار، رفاقت جروار، آئون ۽ ڪڏهن ڪڏهن مشڪور ڦلڪارو هوندو هو. باقي ڪير به انهن ڪچهرين ۾ شامل نه ٿيندو هو. اها سائين جي چاچي کي خاص هدايت هوندي هئي. هي وِيٺو دنيا جي علم، ادب، سائنس، آزادي ۽ غلامي جي فڪرن، فن، آرٽ ۽ موسيقي تي ڳالهائيندو هو ۽ اسين ويٺا ٻُڌندا ۽ هن مان سکندا هئاسين. انهن ئي ڪچهرين ۾ هن چيو ته بابا مون سان فري ٿي ڳالهايو. پروٽوڪول جو آئون قائل نه آهيان. سچي ڳالهه ته آئون جيترو عبدالواحد آريسر جا خطاب ٻُڌي ۽ ڪتاب پڙهي هن جي شخصيت مان متاثر ٿيس، اوترو ڪنهن ٻئي جي شخصيت مان سنڌ ۾ متاثر نه ٿي سگھيو آهيان. هن هڪڙي ڀيري ڪچهري دوران ٻُڌايو ته آئون مدرسي جو پڙهيل آهيان، قرآن مجيد حفظ به ڪيل اٿم پر وري به اسان کي الائجي ڪهڙا ڪهڙا لقب اهي ماڻهو ٿا ڏين جيڪي ڌاريا آهن. جن اسان جي ڌرتي ۽ ڌرتي وسيلن تي قبضو ڪيو آهي. سائين جي ايم سيد تهجد گذار هو پر هو غاصبن کي نه وڻندو هو سو آئون به ان ڪري ئي توکي نٿو وڻان. اسان پنهنجي سونهن غلامي ۾ وڃائي آهي نه ته سنڌ ۽ مصر جا ماڻهو حَسِين ماڻهو ليکيا ويا آهن. مصر واري تهذيب کي ڏسو ۽ موهن جي دڙي جي تهذيب کي ڏسو. جڏهن دنيا ۾ ڪپڙو ڪونه هو، اسان وٽ ڪپڙي ناهڻ جا هزارين آڏاڻا هئا ۽ زراعت کان اڳتي نڪري اسان موهن جي دڙي جهڙو جديد شهر جوڙي چڪا هئاسين. هاٽي ڪي پيا چون ته

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

اسان جي تهذيب گڏهن هڪلڻ واري آهي پر انهن کان ته ڪير پڇي ته پٽ اوهان جي ته ٻولي به پنهنجي ڪونهي.

www.sindhsalamat.com

راهو تنهنجي ريت

لاڙ مان شهيد دودي سومري، دولهه درياءَ خان ۽ ڄام نندي ڪانپوءِ جن جن به مٽيءَ ۽ مٽيءَ جي ماڻهن لاءِ قربانيون ڏنيون انهن جي قطار ۾ ناٿي جو نالو به اچي ٿو. اهو ناٿو جيڪو ديومالائي ڪردار جو مالڪ هو. جنهنکي زمانا ياد ڪندا، پر ان ناليءَ جي اصل ڪهاڻي ۽ اهميت کان عوام ۽ لکيل تاريخ اڻ واقف آهي. هي ماڻهو تاريخ جو اهڙو آئينو هو، جيڪو ڪڏهن ڏنڌلو نه ٿيندو. هُو هو ڪير؟؟!! ان جي آرٽ ۽ سچائي واري واٽ کي سمجهڻ ۽ پرکڻ سميت ان جي وڏن جي ڪردار تي روشني هڪڙي بيت ۾ جهڙي نموني شاهه عبداللطيف ڀٽائي وڌي آهي سا هن ريت آهي ته:

راهو تنهنجي ريت، پرکنديِن پڌري
گهڻا گهوڙي چاڙهين، مسافر ميت
پڇين ڪانه وڏيت، جي آيا سي اگهيا

سو لاڙ جو اهو بي ملهه هيرو، جنهن زماني جي گسن تي اهڙا پج پوکيا جو، ان وٽ جيڪو آيو سو اگهيو. دشمن به دوست ٿي سفر جا ساٿي ٿي ويا، ان مشهور شهيد محمد فاضل جو نالو ناٿو هو، جنهنجي عام عوام کي ڄاڻ نه آهي ۽ لکيل تاريخ ۾ هُو محمد فاضل ۽ شهيد فاضل راهو جي نالي سان سڃاتو وڃي ٿو. هُو باضمير ماڻهن جي دلين جي ڪاڪ جو راڻو هو. پاڻ پٺيل جي قتل ڪناري جي ڳوٺ راهوڪي ۾ وڏيري احمد خان جي گهر ۾ 1932ع ۾ پيدا ٿيو. وڏيري جو اولاد بچندو ئي نه هو، ان ڪري پيدا ٿيل ٻالڪ جنهن جو نالو ناٿو رکيو ويو، ان جو سوڻ خاطر نڪ ٽوپي به سير لوڻ واري سوڻ عيوض ٻالڪ کي وڏيري پنهنجي پيڻ حوالي ڪيو، جنهن کيس لاڏ ۽ ڪوڏ سان پاليو ۽ لاڏ مان کيس گهر ۾ فاضل جي نالي سان پڪاريو، اهو نالو سندس سڃاڻپ بڻجي ويو ۽ اڃان به سڃاڻپ بڻيل آهي. هُو وڏيرو هو پر سندس دل جي دنيا ۾ هارين، پورهيتن، مظلوم ماڻهن، غريبن ۽ ڌرتي جي ڏکويل ماڻهن سان اهڙي ته محبت هئي، اهڙو ته احساس هو، جنهن جي ماپ سمنڊ جي گهرائي جيان نه ٿي ڪري سگهجي. هن اهڙي دور ۾ پير کنيا جنهن دور ۾ ٻي مهاڀاري لڙائي هتان جي حاڪم انگريز حڪمرانن کي گوڏن ڀر جهڪائي ڇڏيو هو. جنهنڪري ڏسڻا واسڻا ماڻهو به غربت جي آخري ڇيڙي تي پهچي ويا هئا. وڏيري احمد خان جون زمينون به گهڻي ڀاڱي غير آباد هيون، هو گذران به مال جي ڌڻ تي ڪري رهيو هو، جنهنڪري فاضل صرف پرائمري تعليم ئي حاصل ڪري سگهيو ۽ پنهنجي اباڻي ڪرت کي لڳي ويو. سنڌي ۾ چوڻي آهي ته:

سياڻا پُٽ، پينگهن ۾ پڌرا

مٿئين چوڻي جيان، جڏهن پاڪستان جي قيام بعد ڪوٽڙي بئراج جُڙي راس ٿيو ته فاضل جي زمينن تي به پاڻي پهتو. فاضل محنتي ۽ جفاڪش هو، هو پنهنجي ذهني صلاحيتن سان، ان دور ۾ جديد زميندار ٿي اڀريو. فيلڊ مارشل محمد ايوب خان جي دور حڪومت ۾، جڏهن يونين ڪائونسلن جي شروعات ٿي ته، هي پنهنجي تڪ (ترائي) جي يونين ڪائونسل مان ميمبر چونڊجي آيو. ان وقت وتس پراڻي ماڊل جي هڪ جيپ هوندي هئي ۽ راهوڪي ۾ اوڏڪي ڪچي

books.sindhsalamat.com

پِٽ واري اوطاق هوندي هيس، جتي هي هفتي يا ٻئي هفتي حيدرآباد مان اچي رهندو هو ته اوطاري تي وڏي ڪچهري مچندي هئي. ان ڪچهري ۾ شاهه سائين جي شاعري، چيني ڪامريڊن جي لانگ مارچ جو احوال، وڏن ماڻهن جي چالبازين ۽ عوام تي ٿيندڙ ظلمن جهڙا موضوع بحث هيٺ ايندا هئا. انهن ڪچهرين ۾ سنڌ جي مظلوم هارين، غريبن ۽ پورهيتن لاءِ هڪڙو نياپو هوندو هو، جيڪو فاضل هر هفتي يا ٻئي هفتي ماڻهن کي ڪٺو ڪري پيو ڏيندو هو. اُها واٽ وڏيرڪي ڪونه هئي، اُهو ڳس اڙانگو هو. اُهو سفر جنهن تي فاضل هليو پئي، سو ”تي تند وڙهي تلوارن سان“ وانگر هو، اهو فڪر، آجپي وارو فڪر هو. انهن ڪچهرين ۾ شهيد شاه عنايت جي فڪر ”جيڪو کيڙي سو کائي“ جو ورد به ٿيندو هو. پاڻ بلدياتي چونڊن جي ٻئي مرحلي ۾ ترائي يونين ڪائونسل جو چيئرمين ٿيو. انهن ڏينهن ۾ ايوب خان ۽ فاطمه جناح جي وچ ۾ اليڪشن ٿي (تڏهن بدين، اڃان ضلعو نه ٿيو هو)، هي سمورو پَٽ حيدرآباد ضلعي ۾ شامل هو. فاضل راهو، مير رسول بخش ٽالپر، مير جعفر خان جمالي ۽ نواب زاهد علي خان، محترمه فاطمه جناح جا حامي هئا. باقي مير، پير، رئيس ۽ وڏيرا لٺ ۽ چِٽ واري فارمولي تحت مات ٿي ويهي رهيا. پر فاضل راهو جي جيپ تي محترمه فاطمه جناح جي انتخابي نشان ”لالٽين“ وارو وڏو بينر نمايان نظر اچي رهيو هو ۽ فاضل راهو اليڪشن ۾ سندس چيف ايجنٽ طور فرائض سرانجام پڻ ڏنا. اليڪشن جا حيدرآباد ضلعي جا نتيجا آيا ته محترمه فاطمه جناح ۽ ايوب خان جي ووٽن جو تعداد برابر يعني 201 هو. ان نفسا نفسي واري دور ۾ اهڙي نتيجي تي سياسي پنڊتن جا وات ڦاٽي پيا. انهي اليڪشن ڪانپوءِ محمد فاضل راهو وقت جي سرڪار جي اکين جو ڪنڊو ٿي پيو، سندس خلاف صف بندي شروع ٿي وئي ۽ هي محب وطن ماڻهو غريبن ۽ پورهيتن لاءِ پرجهلو ثابت ٿيڻ لڳو. 02 جنوري 1965ع ۾ ٿيل ان اليڪشن بعد ايوب خان جي آپي شاهي واري دور ۾ ون يونٽ ۽ سنڌي زبان ۾ لسٽون ڇپجڻ واري تحريڪ هلي، ان تحريڪ ۾ محمد فاضل راهو جوش ۽ جذبي سان هڪ ڪاهوڙي وانگر ڪردار ادا ڪيو. هن پنهنجي ساٿين سان گڏجي عوامي تحريڪ جو بنياد وڌو، تڏهن شهيد ذوالفقار علي ڀُٽي پ پ جو بنياد رکي ڇڏيو هو. محمد فاضل راهو سرڪاري زمينون ڌارين ۾ ورهائڻ ۽ آئل فيلڊن ۾ مقامي ماڻهن کي نظرانداز ڪرڻ واري سرڪاري پاليسي خلاف اهڙو ته آواز اٿاريو، جو وقت جي سرڪار کي گوڏا کوڙڻا پئجي ويا ۽ ان عمل کانپوءِ هي مظلوم ماڻهن جو انمول هيرو ٿي سامهون آيو. جنهن ڪري جاگيردار سندس دشمن ٿي پيا ڇاڪاڻ ته هي واحد ماڻهو هو، جيڪو هر ستم ۽ ڏاڍ خلاف ميدان ۾ ايندو هو، جنهنجي آواز اڳيان ڏاڍن کي پنهنجا ڪوٽ ڪرندي نظر پئي آيا. هن ماڻهن جي مئل جذبن ۾ ساهه وڌو، انهن کي جدوجهد جا ڳس ڏيکاريا ۽ پاڻ به ميدان ۾ سپهه سالار وانگر اڳيرو رهيو. شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي قداور شخصيت جي دور ۾ ڪيتريون ئي پارٽيون دٻجي ويون، پر عوامي تحريڪ ميدان تي هئي. هي ضياءَ جي مارشل لا جو مخالف هو. شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي ڦاسي واري افسوسناڪ واقعي کانپوءِ هلايل ايم آر ڊي جي تحريڪ دوران پ پ سان عوامي تحريڪ کلهو ڪلهي ۾ ملائي آمريت جي ڪاري رات خلاف شاندار جدوجهد ڪئي، ان جدوجهد ۾ محمد فاضل راهو جو نمايان ڪردار هو. سنڌين جي ان پهرين تحريڪ کي سنڌ ۾ محمد فاضل راهو منظم ڪيو. محمد فاضل راهو تي ڪيترائي حملا پڻ ٿيا. يونين ڪائونسل ترائي واري آفيس ۾ هن تي ٿيل حملي ۾ يونين ڪائونسل ترائي جو سيڪريٽري محمد موسيٰ جوکيو پڻ زخمي ٿيو،

سول اسپتال حيدرآباد ۾ ڪيترائي ڏينهن سندن علاج هلندو رهيو. ٻئي ڀيري الهڏني خان جي اڳواڻي ۾ 15 کان 20 ماڻهن سندس آفيس تي حملو ڪيو، ان وقت محمد فاضل راهو وٽ رائيفل به موجود هئي، پر فاضل راهو گولي هلائڻ کان سواءِ الهڏني خان ۽ جمع نوحاڻي کي پيار ۽ شفقت سان سمجهايو، اهو حملو فاضل راهو جي ڏيرج ۽ سياسي فڪر سبب ٽري ويو. جنهن بعد جمع نوحاڻي سندس پڳ مٽ يار ٿي ويو ۽ عوامي تحريڪ ۾ شامل ٿيو. محمد فاضل راهو سياسي دشمنين باوجود پاڻ سان گڏ هٿياربند نه رکندو هو، هن ماڻهو ايم آر ڊي جي تحريڪ ۾ جان وڌي، ان تحريڪ ۾ سندس پارٽي به اتحادي هئي، پاڻ جيلن ۾ به ويو، پر ڪڏهن ڪنهن آمر اڳيان نه جهڪيو، ڏاڍ جي ڪوٽن کي ڪيرائڻ لاءِ اهڙي جدوجهد ڪيائين، جو اها جدوجهد تاريخ ۾ سنهري اکرن ۾ لکجي پئي. هي عوام جو اهڙو هيرو بنجي ويو، جيڪو ٻي ملهه هو. هيٺن جي هن پرجهلي کي راهه تان هٽائڻ لاءِ ظالم قوتون شڪاري جيان هن جي تاڙ ۾ هيون. انهن سڀني ڳالهين جو علم هجڻ باوجود به هن ڪڏهن هار نه ڪاڌي، هُو هماليه جيان اڏول هو ۽ اڏول بنجي پنهنجو ڪردار ادا ڪندو رهيو، هُو تاريخ جا پَير هو، هن تاريخ کي اهڙيون اکيون ڏنيون جن جي روشني ايندڙ ۽ هلندڙ زمانه محسوس ڪندا. ڪيس ظالم وحشين جي اشارن تي گولاڙچي شهر ۾قتل ڪيو ويو ته سنڌ سَڪتي ۾ اچي وئي هئي، هر اک آلي ٿي وئي هئي، گهر گهر تڏو وڇايل هو ۽ ڪروڙين دلين جي اندر مان جيڪي سُڏڪا اٿيا، تن هن جي مهانتا جي ساک چؤڏسائن کي ڏني، هن ڪانپوءِ ايم آر ڊي جي شهيدن کي نام نهاد جمهوريت جو چوکو پائي هلندڙن به وساري ڇڏيو. آئل فيلڊن کان وٺي هزارين مسڪين هاري دربدر ڪيا ويا، پر ڪير آهي جيڪو شهيد فاضل راهو بڻجي ڏاڍن سان مهاڏو اٽڪائي. پنيور ڊويزن خلاف بدين ۾ ٿيل اي پي سي ۾ شهيد محمد فاضل راهو جون ڳالهيون ڪندي ڊاڪٽر آڪاش انصاري به اهو چيو هو ته محمد اسماعيل راهو کي سندس والد محمد فاضل راهو جيان ڪردار ادا ڪرڻ گهرجي. ڳوٺ بچو هاليپوٽو لڳ ٽنڊوباگو جي هڪ جهوني سان شهيد جو نينهن جو ناتو هو. مون سان به شهيد جي ملاقات ڳوٺ بچو هاليپوٽو ۾ ٿي هئي، سندس شخصيت راهو تنهنجي ريت، پر ڪنڊين پڌري هئي.ايوب خان جڏهن بدين ۾ ڌارين کي هتي جون زمينون الاٽ پئي ڪيون ته هن مقامي ماڻهن کي زمينون ڏيارڻ لاءِ وڏي جدوجهد ڪئي، هن جي جدوجهد هيٺئين طبقي جي دل جو آواز بنجي وئي ۽ هي ماڻهن جي دل ۾ ائين گهر ڪري ويو جيئن ”مينهن ڪنڊي پور، دوست وراڪو دل تي“ وانگر هي به ماڻهن جي دلين کي فتح ڪري ويو. هن ماڻهو جدوجهد جا نرالا ڳس ورتا، ماڻهن سان عشق ڪيا، ان سفر ۾ هن ڪٿي به ڪا بيوفائي نه ڪئي. هُو ڊاتسن تي به سفر ڪندو هو ته پيادل به، ڏک ۾ به مُرڪ مُک ۾، فڪر ڦرهي هٿ ۾ ڪري جدوجهد ڪئي. جنهنڪري ئي هو ان قطار ۾ اچي ويو جنهن قطار جي ماڻهن تي قومن ۽ صدين کي ناز ٿيندو آهي. شهيد محمد فاضل راهو هيرو هو، هيرو ٿي جيئو ۽ 17 جنوري 1987ع تي شهيد ڪيو ويو. سندس عظمت تاريخ کي اهي پَير ڏنا جن کي بيساکي جي ڪڏهن ضرورت نه پوندي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

سنڌ جو ناز اياز لطيف پليجو

تون ئي آهين لطيف تون ئي آهين اياز،
تنهنجو پٽ جي پونءَ تي، گونجي ٿو آواز،
ساري سنڌ جو ناز، توتي دودا ديس جا.

مٿيون بيت اياز لطيف پليجو جي شخصيت تي سرجڻهار سرجي، هن مدبر سياستدان، ناليواري قانوندان ۽ ڪيترن ڪتابن جي مصنف ۽ مظلومن جي آواز کي پيٽا ڏني آهي. واقعي اياز لطيف ان قسم جون هزارين پيٽائون لهي ۽ لهڻي ٿو. هن جيڪي ڪاوشون ڪيون آهن. انهن جي شاهدي سنڌ جو اتهاس بہ وڏي واڪي ڏي ٿو. مشهور ڏاهي رسول بخش پليجو جو پٽ ۽ جيجي زرينہ بلوچ جي ڪک مان جنم ورتل، اياز لطيف پليجو جڏهن 1970ع ڌاري صرف ڇئن پنجن سالن جي عمر ۾ هو تہ، هن کي جيجي زرينہ ۽ رسول بخش پليجو سنڌڙي تي سر ڪير نہ ڏيندو ۽ سائينم سدائين ڪرين مٿي سنڌ سڪار، دوست مٺا دلدار عالم سپ آباد ڪرين. شاهہ جا ڪافي بيت ۽ اياز جون وڄون وسڻ آيون مان شاعري برزبان ياد ڪري چڪو هو. 7 يا 8 سالن جي ڄمار ۾ مختلف ادبي ۽ سياسي ڪچهريون ڳوٺ ۾ منعقد ڪرائيندو هو. ڪرڪيٽ جو بہ شوقين هو، هاليجي ڍنڍ ۽ جنگشاهي ڳوٺ پرسان جڏهن نئي وهي ايندي هئي تہ، خوشي جو ماحول هوندو هو. اياز لطيف بہ سنگت سان ان خوشي ۾ شامل ٿي نئي ۾ وهنجندو هو، مڇيون بہ ماريندو هو ۽ سٺو تارُو بہ هو. هو انگريزي فلمون بہ ڏسندو هو تہ پنهنجي سؤٽن کي ڪتابن کان وٺي ڪپڙا ڪهڙا پائجن بابت سيکاريندو هو. سؤٽن ۾ انگريزي ڳالهائڻ جا مقابلا بہ ڪرائيندو هو. ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين ۾ فرق ڪونہ ڪندو هو. هي نندپڻ ۾ سٺي ڊانس بہ ڪندو هو. جيڪو ڪم ڪري ٿو، سو دل سان ۽ محنت سان ڪري ٿو. اياز لطيف جي ان خوبي ئي کيس وڏو ماڻهو بڻايو آهي. اياز لطيف ۾ رسول بخش پيلجو، جيجي زرينہ، شيخ اياز ۽ شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جو اولڙو نظر اچي ٿو. هن سفر ڪيا آهن. ملڪ گهميا آهن. ڪتاب لکيا آهن، ڪالم لکي ٿو، وڪالت ڪري ٿو، لاڪاليج ۾ ليڪچر ڏي ٿو. محبت سنڌ ريليون هجن، ٻوڏ دوران سنڌو درياءُ جي بندن تي پهرا هجن، بلدياتي ٻٽي نظام خلاف جدوجهد هجي، ڪراچي لانگ مارچ هجي، هندو پائرن جي قتل خلاف احتجاج هجي، عدليہ جي بحالي لاءِ جيل هجي، هن ماڻهو ڪٿي بہ پوئتي پير نہ ڪيو آهي. اڳي عوامي تحريڪ هاڻي وري قومي عوامي تحريڪ جي مرڪزي صدر ٿيڻ کان اڄ تائين هن لاڙڪاڻي کان وٺي ڪراچي تائين جلسن، ريلين ۽ ٽرين مارچ کان وٺي محبت سنڌ ريلين جي قيادت ڪري پاڻ کي مدبر سياستدان ثابت ڪيو آهي. هن ڪتاب قانون سيني لاءِ ۽ دنيا پنهنجي ديس پرايا سفرنامہ واري ڪتاب ۽ قانوني ڪتاب لکي پاڻ کي وڏن ليکڪن جي قطار ۾ شامل ڪيو آهي. تقريري فن، قانون جي استاد ۽ عالمي توڙي ڏيهي ادب جي وڏي ڄاڻ اٿس. سنڌ جو ڪيس وڙهيو آهي ۽ وڙهي پيو. مون سان ٽنڊوباگو ۾ شهيد نورمحمد زنئور جي ورسي جي موقعي تي ڪوٺايل جلسي کان اڳي، محمد سومار هاليپوٽو جي گهر واري اوطاق تي ڪچهري ٿيس. هن بعد ۾ پريس ڪانفرنس بہ ڪئي ۽ ماني اسان گڏجي ڪاڌي. رسول بخش پليجو جي هوبهو تصوير آهي. گهڻ پاسائين شخصيت اٿس. علم، ادب ۽ قانون جو وڏو ڄاڻو ۽ سياست تہ، هن جو سبجيڪٽ آهي. سنگيت جي فن ۽ علم ۾ بہ مهارت رکي ٿو. هن جي شخصيت تي ڪيئي ڪتاب لکي سگهجن ٿا. لکين ماڻهو هن سان پيار ڪن ٿا. هن جي فن ۽ فڪر سان، هن جي ڪاوشن سان،

هن جي محبوب ادائن سان، اهو آهي اياز لطيف پليجو! جيڪو مظلوم سنڌ جو آواز آهي. هن دهشتگردن سان بہ مهاڏو اٽڪايو. عالمي ميڊيا بابت بہ گهڻي ڄاڻ اٿس.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

نبي بخش خان پرڳڙي

رئيس نبي بخش خان پرڳڙي ولد محمود خان پرڳڙي جي گهر ۾ پيدا ٿيو. هن جي والد کيس ديني توڙي دنياوي تعليم جي زيور سان اهڙي نموني آراسته ڪيو، جو رئيس نبي بخش خان خانداني طور تي وڏو زميندار هجڻ جي باوجود غريبن، هارين ۽ پورهيتن جو همدرد رهيو. هيٺئين طبقي ۽ غريبن جي دلين جي دنيا جو راڻو بڻجي ويو. جڏهن رئيس نبي بخش خان پرڳڙي جو جوڀن هو، تڏهن سندس ساٿي ڪامريڊ نظير حسين حيدري، مولانا حاجي احمد ملاح، محمد خان جوٽيجو، محمود ملاح پنائي ۽ ٻين اهڙن هيرن سان ٿي، جن هن نوجوان جي دل ۾ تعليم ۽ غريبن جي مدد ڪرڻ سميت ٻي پهچ ماڻهن جا مسئلا حل ڪرائڻ واري راهه جو کيس پانڌيئڙو بنايو. هو اهڙي گس تي هليو، جنهن گس کان ان وقت جا روايتي سياست ڪندڙ مير ۽ پير هٽيا ان ڪري هي نوجوانن جي دلين ۾ گهر ڪري ويو. هن فيلڊ مارشل صدر محمد ايوب خان جي دور ۾ ان وقت فاطمه جناح جي حمايت ڪري ڪکر ۾ ڪڙو هٽي ڪڍيو. جڏهن وقت جا وڏا وڏا معتبر فيلڊ مارشل محمد ايوب جي حضوري ڪرڻ ۾ وسان نٿي گهٽايو. اهڙي سمي هن آمر ۽ آمريت سان بغاوت ڪندڙ فاطمه جناح جي طرفداري ڪري حق ۽ سچ جي راهه جو مسافر بنيو ۽ مدي خارج سياست جي محل ۾ ڏار وجهڻ واري جدوجهد ۾ هڪڙي وک وڌائي. ان وک کيس اڳتي وکون کڻڻ لاءِ اتساهيو ۽ پوءِ جڏهن شهيد ذوالفقار علي ڀٽو وزارتِ خارجه تان استيفيٰ ڏئي پ.پ.پ جو بنياد رکيو ته، رئيس نبي بخش خان پ.پ.پ ۾ شامل ٿي ويو ۽ کيس پ.پ.پ جي مرڪزي ڪميٽي جو ميمبر بنايو ويو. اليڪشن ۾ هي ايم.پي.اي چونڊيو ويو ۽ هن شهيد ذوالفقار علي ڀٽو کان 1975ع ۾ ضلع بدين جو اعلان ڪرايو. ان وقت کيس پ.پ.پ ضلعي بدين جو پهريون صدر به منتخب ڪيو ويو. بدين کي ضلعي جو درجو ڏيارڻ هن جو تاريخي ڪارنامو لکيو وڃي ٿو. 5 جولاءِ 1977 تي آمر ضياءُ الحق ذوالفقار علي ڀٽو جوتختو اونڌو ڪري ملڪ ۾ آمريت مڙهي. ذوالفقار علي ڀٽو کي شيهد ڪرايو. ان عمل خلاف ايم.آر.ڊي جي تحريڪ دوران رئيس نبي بخش خان پرڳڙي کي گرفتار ڪري کيس ڪراچي جيل ۾ رکيو ويو. پاڻ ايم.آر.ڊي جي تحريڪ کانپوءِ پ.پ.پ کان راهون جدا ڪري ممتاز علي ڀٽو ۽ عبدالحفيظ پيزادو سان گڏجي سنڌي بلوچ پشتون فرنٽ جو بنياد رکيو. ان پارٽي ۾ پاڻ مرڪزي قيادت ۾ شامل هو. جڏهن ممتاز علي ڀٽو سنڌ نيشنل فرنٽ جوڙيو ته، پاڻ ان ۾ مرڪزي جنرل سيڪريٽري ۽ سنيئر نائب صدر ٿي رهيو. جڏهن ممتاز علي ڀٽو سنڌ جو نگران وڏو وزير ٿيو ته، رئيس نبي بخش خان پرڳڙي سينئر وزير سميت آبپاشي کاتي جو وزير ٿي رهيو. هن سنڌ ڌرتي جي بقا ۽ قومن جي حقن واري جدوجهد ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو. پاڻ عيدن تي قيدين ۽ غريبن کي پنهنجي هٿن سان سٽا ڳاٽا ڪارائيندو هو. سدائين روزي ۽ نماز جو پابند رهيو. ٻن ديني مدرسن لاءِ زمين ڏنائين، عورتن جي تعليم لاءِ وڏي جاکوڙ ڪيائين، ۽ ان جي شروعات پنهنجي نياڻي ڪهڪشان کي پڙهائي ڪيس سياست ۾ ڀرپور حصو وٺرايائين. سندن ڪردار بدين ۽ سنڌ جي عوام کي سدائين ياد رهندو. پاڻ 75 سالن جي ڄمار ۾ 1/12/2005 تي هن فاني جهان کي الوداع ڪيو. سندس وڇوڙي تي ضلعي بدين جي سياست جو هڪڙو باب بند ٿي ويو. بدين ضلعي جي ترقي وارين وڪن ۾ هن جون ڪيئي وکون شامل آهن.

www.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر ذوالفقار مرزا ۽ ڊاڪٽر فهميده مرزا

ڊاڪٽر فهميده مرزا کي اهو اعزاز حاصل آهي ته، پاڻ 2008ع جي عام اليڪشن ۾ اين.اي 225 بدين، گولاڙچي ۽ ٽنڊو باگو جي تڪ مان وڏي ليڊ تي ڪاميابي ماڻي. پ.پ.پ جي شريڪ چيئرمين ۽ شهيد بينظير ڀٽو جي ور آصف علي زرداري ۽ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا جي مهرباني سان اسلامي جمهوريه پاڪستان جي قومي اسيمبلي ۽ اسلامي دنيا جي پهرين عورت اسپيڪر چونڊي، جتي هن پنهنجي ذهانت ۽ قابليت سان ايوان کي هلايو. اسيمبلي جي اسپيڪرشپ دوران ڪيترائي پيرا کيس قائم مقام صدر پاڪستان جون ذميواريون بجا آڻيون پيون. سندس ئي دور ۾ آئين جي 18 ترميم پاس ٿي. جنهن ڪري پارليامينٽ سگهاري ٿي. ڊاڪٽر فهميده مرزا 1993، 1997، 2003، 2008 ۽ 2013 جي عام اليڪشن ۾ قومي اسيمبلي جي ميمبر چونڊي. هن اقتدار ۽ اپوزيشن جا دور ڏٺا، ظلم ڏٺا ۽ سٺا. سندس ور ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا تي آيل ڏکين ڏينهن ۾ هن سياست ۾ پير پاتو. ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا جو والد جسٽس (ر) ظفر علي مرزا جتي انتهائي معتبر نالو آهي، اتي ڊاڪٽر فهميده مرزا به قاضي خاندان جي اهم ستاري مشهور سياستدان ۽ صحافي عبرت گروپ جي مالڪ ۽ اڳوڻي وفاقي وزير قاضي عبدالمجيد عابد جي نياڻي جو شرف رکي ٿي. هن جي اباڻي گهر ۽ سهراڻي گهر ۾ علم، ادب، صحافت، سياست، قانون ۽ مسيحائي جا پيشا چوڏهين جي چنڊ جيان چمڪيا. هن کي انتهائي خوبصورت ماحول ۽ تعليم ملي. هن بدين جي سياست ۾ انيڪ مسئلا حل ڪيا ۽ ڪرايا، پر مسئلا اڌ صدي جا هئا، سي سالن ۾ حل ڪرڻ ناممڪن هئا، پر وري به هن ڏينهن رات هڪ ڪري2011 جي برساتي ٻوڏ ۽ 2010 جي دريائي ٻوڏ ۾ خلق خدا جي خدمت ڪئي، ماهيگيرن جي مسئلن لاءِ آواز بلند ڪيو ۽ شهيد سنڌ راڻي جي ساٿياڻي هجڻ جو فرض ادا ڪيو. 2013 جي عام اليڪشن ۾ پاڻ قومي اسيمبلي اين.اي 225 ۽ سندس پٽ بئريسٽر حسنين مرزا ايم.پي.اي ٽنڊوباگو تڪ تان بڻيو. سندس ور ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا 2011 ۾ وزارت ۽ صوبائي اسيمبلي ٽنڊوباگو جي پي.ايس 57 تان استعيفيٰ ڏئي ڇڏي. منهنجون محترمه فهميده مرزا سان صحافتي بنياد تي ڪيتريون ئي ملاقاتون ٿيون، پاڻ توري تکي سياسي بيان جاري ڪندي آهي. تقرير جي به فهميده آهي، ڳالهائڻ ۾ به فهم اٿس. پنهنجي ماڻهن جي همدرد رهي آهي. پ.پ.پ سنڌ جي به اطلاعات سيڪريٽري رهي آهي. بدين ۾ هن خاندان جي سياست جي شروعات 1988ع کان ٿي. جڏهن ته قاضي فيملي جڏهن بدين ضلعو نه ٿيو هو ۽ هي خطو حيدرآباد ۾ هو، تڏهن کان هن پٽ جي سياست ۾ اهم پوزيشن تي رهي هئي ۽ هينئر به حيدرآباد ۾ اهم پوزيشن تي آهي. ڊاڪٽر فهميده مرزا چوٿون ڀيرو سڌي چونڊ ذريعي قومي اسيمبلي جي ميمبر چونڊي آهي. کيس ڪيترائي مڃتا ايوارڊ به مليا آهن. هن ملڪ سميت ڪيترن پرڏيهي ملڪن جا دورا پڻ ڪيا آهن.

books.sindhsalamat.com

اَرباب اَمير حسن

ٿر جو بي تاج بادشاھ ارباب امير حسن ولد ارباب تاج محمد جنهن جي وڏن کي ونگي جو ڄام چيو وڃي ٿو، اهو ونگو جيڪو قبل مسيح ۾ ونگا بازار جي نالي سان مشهور هو. هن جي وڏن حاڪم سنڌ ميان غلام شاھ ڪلهوڙي سان ڇوٽون ڪاڍيون. حاڪم ونگا بازار کي نيست و نابود ڪرائي ڇڏيو، پر سگهو ئي، مير ٿاري خان وري هن پَٽ کي آباد ڪيو، جنهن جي ڪيٽي اڄ ويران آهي ۽ نڌي جا نيڻ بہ هن بي تاج بادشاھ امير حسن جيان ننڊ ۾ آهن. هُو جڏهن هو تہ، شينهن جي گجگوڙ جيان هن جو آواز ٿر جي پِٽن ۾ گونجندو هو. ڪير هو جيڪو هن سان سينو ساهي؟! اڌ صدي تائين، ٿر جي پراٽي حد ۾ ميرپورخاص، عمرڪوٽ کان مٺي تائين، هن جي سياست جو سڪو هلندو هو. هي گهٽ پڙهيل هو پر 1970،71 واري عام اليڪشن ۾ هي واحد ماڻهو هو، جيڪو پ پ پ جي سيلاب واري دور ۾ جڏهن ذوالفقار علي ڀٽو سڄي پاڪستان ۾ وڏيرن جا بُت ڍاهي اليڪشن ۾ سُئيپ ڪيو هو، پر هن ٿر مان پنهنجي سيٽ کٽي هئي. هن جا ٿر جي واِري تي پَير ڄِٽا هئا. هو نہ رڳو نهڙيا ذات جو سردار هو، پر راڄواڙو، ڀلو ڀاڳيو ۽ سڃاڻپ وارِي اک رکندو هو. راڄوٽي فيصلا وڏي قابليت سان ڪرڻ ۽ ڪاوڙيل راڄ کي ٺاهڻ وارو ڏانءُ هن کي قدرت واري ڏنو هو. سندس آءِ ڪيو I.Q ايتري تيز هئي جو مون سان هڪ دفعو مليو، وري ڪيترن ئي سالن کان پوءِ جڏهن مليو تہ مونکي منهنجو نالو، ذات ۽ ڪرت پاڻ ئي ٻڌايائين، ڪيس سڀ ڪجھ ياد هو. رنگ جو سانورو، قداور، وڏيون اکيون، مٿي ۾ جناح ڪيپ ۽ لئنڊ ڪروزر تي سواري ڪندڙ، هي زندگي جي امتحان ۾ ڪڏهن بہ فيل نہ ٿيو. ضياءُ الحق جي مجلس شوريٰ جو ميمبر رهيو. 1985 ۽ 1988 واري اليڪشن ۾ آزاد اميدوار طور قومي اسيمبلي جو ميمبر چونڊجي آيو. اها هن جي ٻي وڏي فتح هئي جو هي شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي ۽ ان جي شهادت کانپوءِ سندس نياڻي شهيد محترمہ بينظير ڀٽو جي عوامي سيلاب واري دور ۾ بہ آزاد اميدوار طور ايم اين اي چونڊجي آيو ۽ پاڻ شهيد محترمہ بينظير ڀٽو جي حڪومت جو حصو ٿي ويو ۽ فقير شير محمد بلالاٽي ۽ گل محمد لاٽ ڏسندا ئي رهجي ويا. اهو ئي هن جو ڪردار هو، جنهنڪري هو عوامي سياست جي بادشاهن کان اليڪشن ۾ پنهنجي خطي ۾ آزاد طور تي سوڀارو ٿيو. ان کان وڏيڪ هن لاءِ ٻي ڪا مجتا نہ هئي ۽ نہ وري ٿي سگهي ٿي. هن جي سياسي بصيرت هئي جو، سندس ڀاءُ ڊاڪٽر ارباب غلام رحيم ميرپورخاص ضلعي ۾ بلدياتي چونڊن ۾ ضلعي چيئرمين ٿيو، ارباب انور مِٺي جو ضلعي ناظم ٿيو، ڊاڪٽر ارباب غلام رحيم سنڌ جو وڏو وزير بڻيو. هن جي راڻن سان بہ پريت هئي، ليار ۽ ماڪي جي لارجهڙو مٺو، امير حسن ٿر جي سياست جو اهڙو پَيرِي هو، جنهن جهڙو پيري ٿر کي وري نہ ملندو. ڪيتلاڙي هن جي يادن کي ساري ٿي، ٿر جا نيڻ سندس مرتئي تي رُنا هئا، سندس ڇِني ٿر جي مارُن لاءِ وڏو نياپو هوندي هئي. اهي ڇنيون اڄ بہ ڪيترن جهونن وٽ هن جي يادن جيان سانديي رکيل آهن. اليڪشن دوران جتي سنڌ جا وڏيرا لکين روپين جو تيل ساڙي ووٽرن وٽ ووٽ لاءِ وڃن ٿا. اتي ارباب جي هڪڙي ڇني تي ٿر جا ماڻهو هن کي ووٽ ڏيندا هئا. سندس پٽن مان ارباب امان الله، ارباب لطف الله، ارباب محمد عالم ۽ ارباب انعام الله بہ وڏا ڀاڳيا ۽ زميندار آهن. ارباب لطف الله وٽ راڄوٽي فيصلا ڪرڻ جي ذميواري آهي. ڀلا گهوڙا پالڻ ۽ ريس ڪرائڻ بہ سندن شوق ۾ شامل آهي. سندن خاندان جي هڪ فرد ”سنڌ گلوب“ نالي اخبار پڻ جاري ڪرائي آهي. ٿر جي ڀِٽن جي واري تي مرحوم ارباب امير حسن جي ڪيل خدمتن جا عڪس موجود آهن. جڏهن بہ اَڪ نيرا ٿا ڦلين تہ، هو ياد ٿو اچي. هن جو انگ، رنگ ۽ ڍنگ پنهنجو هو. گهٽ پڙهيل هجڻ جي باوجود بہ فيصلا بنا ريا جي ڪندو هو، ٿر جي ماڻهن سان چارين جي چانو ۾ ويهي ڪچهريون ڪندو هو. هو مَيرن ڪپڙن وارن کي بہ ائين ڀاڪر پائي مِلندو هو، جو ساڻس هڪ ڀيرو ملڻ کانپوءِ سدائين ساڻس ڪچهري ڪرڻ لاءِ تڙپ رهندي هئي، هن چارين جي چايلن سان ڪڏهن بہ نفرت نہ ڪئي. هن 15.09.2007 تي وفات ڪئي.

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

پير عاليءَ شاهه جيلاني

عالي شاهه جيلاني ولد پير پاون شاهه جيلاني بدين جي شاهه قادري جيلاني جو گادي نشين هجڻ سان گڏ سائين جي.ايم.سيد جو ساٿي به رهيو. مير ۽ سيد گروپن جي وچ ۾ ان وقت ضلعو حيدرآباد ۽ هاڻي بدين جي سياست ، صوفي ازم ۽ ادب ۾ انتهائي شانائتو ڪردار رهيو. شيخ محمد سومار جي صحبت هن شاهه صاحب "جيون جهروڪا" ڪتاب پڻ لکيو. جيڪو سنڌ يونيورسٽي طرفان ايم.اي سنڌي جي ڪورس ۾ پڻ پڙهايو وڃي ٿو. جنهن ۾ عالي شاهه جي جيون ڪهاڻي جا مختلف رنگ ڏنل آهن. سائين محمد اسماعيل ڪوسو هن گادي جو مريد هجڻ سان گڏ سائين جي زندگي جي فضيلتن جا ڪيترائي رنگ ٻڌائيندو آهي. منهنجي ڏاڏي حاجي دورو راهوڪڙو مرحوم مير جي گاڏي ۾ چڙهي وڃي ووٽ عالي شاهه جي حامي اميدوار کي ڪيو هو. ان ڪري ته ميرن جو به سياسي اثر هو ۽ منهنجي ڏاڏي جي اردگرد مير سگهارا هئا. ان ڪري هو ميرن جي گاڏي ۾ چڙهي ويو ۽ ووٽ عالي شاهه جي هدايت تي ڪري آيو. غلام علي الانه پنهنجي لاڙ جي علمي ۽ ثقافتي تاريخ واري ٿيسز ۾ پڻ عالي شاهه جو ذڪر ڪيو آهي. هن بدين ۾ لائبريري به قائم ڪئي هئي. پاڻ شاهه قادري جو ميلو به ڏام ڌوم سان لڳائيندا هئا. پاڻ ضلعي بدين جي قيام بعد ضلعي آفيسرن جي آفيسن ٺاهڻ لاءِ 100 ايڪڙ پنهنجي سروي زمين ڏني هئي. جنهن تي ايگروويل ڪالوني سميت ڊپٽي ڪمشنر جي آفيس سميت ٻيون آفيسون قائم ڪيون ويون. سندس پيري ۽ مريدي جو سلسلو پوري ملڪ ۾ آهي. سندس قربت مشهور محقق شيخ محمد سومار، ڊاڪٽر غلام علي الانا سميت پنهنجي وقت جي وڏن محققن ۽ اديبن سان هئي. پاڻ هر ماڻهو سان انتهائي شفقت سان پيش ايندو هو.

www.sindhsalamat.com

ظلم جي انتها

فقير حاجي هادي بخش ڪوسو چوپائي جانورن مان پلي نسل جو رڍون پالڻ ۾ ملڪان ملڪ مشهور آهي. پنهنجي حياتي جون 80 ڪان وڌيڪ بهارون ڏسندڙ هي فقير بهارن ۾ پريو هو، ٽڙڻ جي مند ۾ ڇٽيو هو، جڏهن هن جي مرشد سورهيه بادشاهه پير صبغت الله راشدي، انگريز راڄ خلاف بغاوت جو علم کڻي "وطن يا ڪفن، آزادي يا موت" جو نعرو هڻي پنهنجا غازي فقير ڪٺا ڪيا هئا. تڏهن هن جي ڳوٺ مريد خان ڪوسو ۾ به اهو آواز ۽ نعرو پهتو هو ۽ هن جي ڳوٺ مان فقير علي محمد پٽ ولي محمد ڪوسو غازي بڻجي ويو هو، جنهنکي انگريز سرڪار جي ڪارندن گرفتار ڪري شهيد ڪري رُڪ اسٽيشن جي قبرستان ۾ دفن ڪري ڇڏيو هو. ان کي پيرسن فقير حاجي هادي بخش ڪوسو ڪچهري ڪندي پهريون شهيد حُر ڪري ڪوٺي ٿو ۽ پنهنجو قصو بيان ڪندي هن جي اڇن وارن ۾ ظلم جون يادگيريون اٽڪي بيهي رهن ٿيون. هُو ڪن پل خاموش ٿي وڃي ٿو ۽ پوءِ پنهنجي پُٽن ۽ پوٽن ڏانهن ڏسندي چوي ٿو ته، ابا بس 10 يا 12 سالن جو هوندس جو اسان جي ڳوٺ ۾ بيل گاڏين تي پوليس وارا ملٽري سان گڏ پهتا. انهن الهجڙيو، خميسو، مبين، علي محمد، ننڊو، محمد علي، مجنون، يار محمد، ناٿن ۽ مونکي عورتن سميت گرفتار ڪري بيل گاڏين اڳيان ڪري پنڌ وٺي پنگريو ٽاڻي تي پهتا. واٽ تي اسانکي ڏاڍي مارڪُٽ ڪيائون، جتان اسان کي جهُڏو وٺي ويا، جتان راجا جي ريل ۾ ميرپورخاص آنڊائون، جتي اسان کي قطار جي صورت ۾ صرف ان ڪري وچ بازار مان گذاريو ويو ته، جيئن ٻيا ماڻهو حُرن جو حشر ڏسي سگهن. هن چيو ته: اسان کي پهرين سنجهوري جي لوڙهي ۾ قيد ڪري ڇئن پنجن ڏينهن تائين کائڻ جي لائق کاڌو به نه ڪارايائون. اٽي ۾ چُنو ۽ ڇُن ملائيندا هئا. سنجهوري جي ٿاهيل لوڙها جيل ۾ هزارين ٻار، مرد ۽ عورتون قيد هئا، جن جي روز ۾ دفعا جدا جدا حاضري ٿيندي هئي. لوڙها جيل جو انتظام ملٽري ۽ پوليس وٽ هو، دهشت پکيڙڻ لاءِ شهيد حُرن جا لاش کڻي ايندا هئا. ڪجهه عرصي بعد، اسان کان مزوري ڪرائيندا هئا ۽ پوءِ هنن لوڙها جيل ۾ اسڪول ۽ مسجد قائم ڪري اسان کي پڙهايو. قيدي استاد يار محمد خاصخيلي، قطب الدين ۽ گوپال داس پڙهائيندا هئا، جيڪي سنڌي، عربي ۽ انگريزي پڙهائيندا هئا. منهنجو والد دلاور خان ڪوسو، بچو بادشاهه ۽ پيرو وزير جو ساٿي هو. ڪيس انگريزن گرفتار ڪري ڪاري پاڻي موڪلي ڇڏيو هو، سندس والد شادي خان ۽ امڙ وفات ڪري ويا هئا. جڏهن ڪيس انگريز سرڪار اتان آزاد ڪيو، تڏهن خط پٽ ڪونه ايندا هئا. هُو پٽڪندي ۽ رُلندي رُلندي هتي پهتو هو، هنن جا مخبر هوندا هئا، جن کي برقعا پارائي حُر فقيرن جي انهن کان سُڃاڻپ ڪرائيندا هئا. برقعي وارو مخبر جنهن تي هٿ رکندو هو، ان کي گرفتار ڪندا هئا. اهي مخبر مقامي هوندا هئا. نورو وساڻ مخبر هوندو هو، بعد ۾ ڪيس به انگريزن ڦاسي ڏني. اسان کي لوڙها جيل ۾ پير پاڳاري سورهيه بادشاهه جي شهادت جي خبر (ڄاڻ) ڏنائون، پر اسان جي ذهنن ان ڄاڻ يا خبر کي تسليم نه ڪيو. هُن ٻُڌايو پئي ته اسان سان جيل ۾ پير پاڳاري جي جماعت مان ڪوبه سالم فقير ڪونه هو، 12 لوڙها جيل هئا، جن مان 11 جيلن ۾ پير پاڳاري جا حُر ۽ انهن جا خاندان قيدي ٻڌيل هئا. جڏهن ته هڪ جيل ۾ چور قيد هئا. قيامِ پاڪستان بعد اسانکي ميرپورخاص جيل ۾ آنڊائون اتي سختي ڪون هوندي هئي، پر اسان کي 1952 ۾ چٽ ڏٽي جي گادي بحال ٿيڻ بعد آزاد ڪيو ويو هو. فقير هادي بخش ڪوسو، جنهن ظلم جي انتها واريون راتيون وطن يا ڪفن،

books.sindhsalamat.com

آزادي يا موت جي نعري جي چانو ۾ گهاريون، ان جي چپن تي اڄ به جڏهن اهو نعرو اچي ٿو ته، هن جا جذبا جوان ٿي وڃن ٿا. هُن جي پُٽن گل محمد، واحد بخش، محمد امين ۽ الهبخش مان ڪوبه نوڪري ۾ نه آهي. ڊفينس مائينر جي پوچڙ ۾ هجڻ سبب هن جون زمينون به غير آباد ٿي بنجر ٿي ويون آهن. هن کي انگريز سامراج جي ڪيل ظلم تي ته ڪو پڇتاءُ ناهي، پر ”جيڪي پنهنجي هنيا پُٽ ۾“ انهن ايذائن تي هن جي دل اڄ به دُکي پئي! هُو چوي ٿو ته ادا ڪين چٽ ڏٽي معاف ڪري ڇڏيو، ان ڪري انهن جو ذڪر به نه ٿو ڄڃائي! هُن چاهيو پئي ته، حُر گوريلا تحريڪ جي لڪل ڪردارن کي ظاهر ڪيو وڃي. هن کي ڏک آهي ته قلمڪارن به حُر گوريلا تحريڪ جي ڪردارن سان اڄ تائين انصاف نه ڪيو آهي.

www.sindhsalamat.com

پاور جي حساب سان، جڏهن ڊپٽي ڪمشنر وڏي ڳالهه هئا، تڏهن بدين ضلعي جي پاپولر ڊپٽي ڪمشنر محمد سليم ميمڻ سان ڏيهڙو ڳوٺ جو رهواسي مير محمد بخش ٽالپر سندس آفيس ۾ اٽڪي پيو هو. صدر ايوب خان جي دور ۾ چروو ڍنڍ تي فيلڊ مارشل ايوب خان جي پکين جي شڪار دوران مير محمد بخش پنڊال مان پيشاب جو بهانو ڪري هليو ويو هو، جڏهن واپس آيو ته فيلڊ مارشل ساڻس اٿي مليو ۽ کيڪاريو. مير محمد بخش ساگري نيري يا پٽيهل جي دو آبي واري سڏجندڙ ڳوٺ ڏيهڙو ۾ مير حاجي صاحب خان جي گهر ۾ پيدا ٿيو. سنهڙو سيپڪڙو ۽ ڏکو هي ماڻهو ڳالهائڻ ۾ انتهائي سخت، پر اندر ۾ انتهائي نرم دل هو. هر مظلوم ۽ پنهنجي ماڻهو لاءِ 24 ڪلاڪ در کولي رکندو هو. ميرمحمد بخش ٽالپر جتي پنگريو ۾ حاجي ناٿو ڪوري کي چيئرمين ڪرايو، اتي سعيد پور ۾ مير منظور احمد ٽالپر، راڄو خاناڻي مان ميرالهبخش ٽالپر ۽ ڏيهڙو مان مير شاهد احمد کي تلهار ٽائون ڪميٽي جو چيئرمين ڪرايو. زمينداري حساب سان ٻنگار ۾ هن جي پير پاڳاري جي جماعت سان ڪشمڪش رهي. ماڻهن جي بيپناهه سماجي ۽ سياسي ڪم ڪرائڻ، ٿاڻن ۽ مختيارڪار آفيسن ۾ ڪمن سبب روزاني ٽنڊي باگي ۾ ڪريم پيٽرول پمپ تي رئيس عبدالحميد پرڳڙي وٽ اچي ويهندو هو. هي ڪامورن کان ڇنين تي ڪم وٺندو هو. مجال هئي ڪنهن ڪاموري کي، جيڪو مير محمد بخش جي چٺي کي موٽ نه ڏي. اگر ڪنهن چٺي تي ڪم نه ڪيو ته، ٻئي ڏينهن بدلي ٿي ويندو هو. مير محمد بخش جي قربت مير اعجاز ٽالپر سان هئي، جنهن جي صحبت ۾ رهي هن سياست جا گر ۽ داؤ سکيا. مير محمد بخش دلير مڙس هو. مڙس جو قدر ڪندو هو. مرحوم جي ستين پاڳاري شاهه مردان شاهه کان وٺي فيلڊ مارشل ايوب خان تائين سندس اپروچ هئي. هن جي چٺي تي ڪنهن به ڪاموري ڪڏهن به ڪنهن غريب کان هڪ رپيو به نه ورتو. مير محمد بخش هرڻن جي شڪار جو شوقين هو. منهنجي ڏاڏي حاجي دورو جي تمام گهڻي عزت ڪندو هو. اسان جي وڏن کي به اليڪشن ۾ حامي اميدوار کي ووٽ ڏيڻ لاءِ منهنجي ڏاڏي کي چٺي يا نياپو موڪليندو هو. مون ڪيس ڪافي ويجهي کان ڏٺو. هن جي وفات ڪانپوءِ ڏيهڙو بلڪ ضلع بدين جي عام ماڻهن جي ڪمن جي حساب سان ڪنهن به سياسي ماڻهو يا زميندار ۾ اها خوشبو ڏسڻ ۾ نٿي اچي. سندس پٽ مير مسعود احمد به معتبر ماڻهو آهي. چوندا آهن ته انبن جون سڪون انبڙيون نه لاهينديون. سو مير محمد بخش کي زمانا ياد ڪندا. هن جو ادا ڪيل ڪردار اڄ به غريب ماڻهن کان نٿو وسري. هو اڄ به غريبن جي دلين ۾ وسي ٿو. مير محمد بخش ڪافي غريبن جي ٻارن کي تعليم ڏياري. کيس تعليم ۽ استادن جو قدر هوندو هو. هُو بيمارن جي به پنهنجي هڙان مدد ڪندو هو. پاڻ 19هين صدي جي اٺين ڏهاڪي دوران وفات ڪيائين.

books.sindhsalamat.com

بشير احمد هاليپوٽو

بشير احمد هاليپوٽو بدين ۽ گولاڙچي تڪ مان ٻه ڀيرا ايم اين اي ٿيو، ٻه ڀيرا ضلع ڪائونسل بدين جو چيئرمين ۽ 2013ع جي اليڪشن ۾ ماتلي جي تڪ پي ايس 55 تان پ پ جي ٽڪيٽ تي ايم پي اي چونڊيل آهي. هن ڪي وڏيري شاهنواز جوڻيجي بعد سنڌ اندر ڪلچرل وڏيرو چيو وڃي ٿو. پاڻ پلو پاڳيو، سٺو زميندار، سماجي ڪمن ۾ اڳرو ۽ گهوڙن جي ڊوڙ يا ريس جو شوقين هجڻ سان گڏوگڏ سنڌ جي نڙ بيت جي وڏي شاعر سانوڻ فقير خاصخيلي جي نالي سان قلڪارا لڳ سندس ڳوٺ ۾ هر سال سنڌ سطح تي سانوڻ فقير خاصخيلي جو ميلو لڳرائي ٿو، جتي مختلف ثقافتي، ادبي ۽ راڳ جا شو ٿين ٿا. هن ماڻهو جو عشق خاص طور تي گهوڙن سان آهي،پاڻ بوسڪي جو پٽڪو ٻڌي ۽ سنڌي ٽوپي پائي جڏهن گهوڙو ميدان تي آڻي ٿو ته، سنڌ جو ڏاتار لڳي ٿو. هن جي سياست جو محور عام ۽ غريب ماڻهو رهيو آهي. هن گهوڙن جي ٽاپولين مان به سنگيت جا سندر سُر ماڻيا آهن. هن ڪي ”سُورن جو سانوڻ چئي“ وارن بيتن ۾ انسانيت جي دکن ۽ ارمانن جا سبق ياد اچو وڃن. هن جي روح جا راڳا، اُهي لاڙي گيت آهن، جن ڪي زمانن کان ماڻهو پنهنجي جيءُ ۾ جايون ڏيندا رهيا آهن. هن نڙ بيت تي سياري جي راتين جا مچ ٻاري صبح ڪئي آهي. هن جي دل غريب پرور آهي. هن جي ديري تي غريب هر وقت نظر ايندا. سنڌي ويس پائي هلندڙ وڏيرو بشير احمد هاليپوٽو پنهنجي ذات جو چڱو مڙس به آهي ته، صحافين جو دوست به آهي. مون سان ڪيترائي ڀيرا مليو آهي. گهٽ ڳالهائيندڙ ۽ دوستي جو سچو آهي. ڪرپشن کان نفرت اٿس ۽ ماڻهن جا ڪم ڪار ڪرڻ ۾ دلچسپي رکندڙ آهي.

محمد اسماعيل راهو

شهيد فاضل راهو جو موچي پٽ محمد اسماعيل راهو به بدين ۾ اينٽي پ.پ.پ طور سياست جي ميدان تي نمودار ٿيو. هن پنهنجي شهيد والد محمد فاضل راهو سان ليفٽ جي سياست ۾ غريبن جي داد رسي کان سياسي سفر جي شروعات ڪئي. شهيد جي شهادت بعد هنن شهيد فاضل راهو يادگار ڪميٽي ٺاهي. هي ۽ سندس ڀاءُ محمد اسلم راهو، ڀيڻ ادي شهناز راهو ۽ هنن جو سمورو سرڪل شهيد محمد فاضل راهو جي پارٽي سربراهه رسول بخش پليجو ۽ عوامي تحريڪ کي خير آباد ڪيو. جنهن بعد محمد اسماعيل راهو گولاڙچي (شهيد فاضل راهو) تعلقي مان آزاد اميدوار طور ايم.پي.اي ۽ صوبائي وزير ايڪسائيز اينڊ ٽيڪسيشن ٿي رهيو. راهوڪي ۾ هر سال شهيد جي مزار تي ميلو ۽ سياسي جلسو هر سال شهيد محمد فاضل راهو يادگار ڪميٽي طرفان ڪرائي ٿو. گولاڙچي مان 2008 ۽ 2013 جي عام اليڪشن ۾ صورتحال ۽ حالتن جي پيش نظر هن ٿورن ووٽن تان پ.پ.پ اميدوار محمد نواز چانڊيو هٿان شڪست کاڌي. بدين کي اعلانيل ڊويزن پنيور ۾ شامل ڪرڻ لاءِ اليڪشن ڪميٽي جوڙي ۽ بدين ۾ اي.پي.سي پاس ڪرائي جدوجهد ڪئي. جنهن ڪري پنيور ڊويزن جو اعلان پ.پ.پ حڪومت واپس ورتو. پاڻ هن وقت سنڌ ۾ مسلم ليگ (ن) جو صدر آهي. سياست ۾ رهي عالمي ادب به پڙهيو اٿس. بهترين مقرر آهي. ڳالهائڻ جو لهجو ڏيمو اٿس، ڊاڙون ڪون هڻي. عوام ۽ سنگت جو خيرخواهه آهي. شهيد فاضل راهو تعلقه ۾ عام غريب کان وٺي هر ووٽر ۽ ماڻهو هن سان محبت ڪري ٿو. هن پنهنجو ڪردار به اهڙو ئي ٺاهيو آهي. ڏکين حالتن ۾ به ثابت قدم رهيو آهي. مون سان ادبي طور سٺو تعلق اٿس. هن جي سرڪل ۾ هر قسم جا دوست آهن. دانشور صحافي، اديب، اسڪالر، سياسي ۽ سماجي ورڪر، وڪيل، عام ۽ خاص ماڻهن سان دوستيون اٿس، پر انهن کان وڌيڪ ترجيح شهيد والد وانگر مظلومن کي ڏيندو آهي. هي اڙدو سياسي ماڻهو ڪڏهن به پنهنجي نظرئي ۽ اصول تان نه هٽيو آهي. هن کي ڪيئي لالچون آڇيون ويون پر هن ڪٿي به چنيسر وارو ڪردار ادا نه ڪيو. هي بدين جي چند سياسي نالن مان آهي، جن پنهنجو نالو صدين تائين جيئري يادگار ڪري ڇڏيو آهي. هن جي صحافين، اديبن، شاعرن ۽ سگهڙن، فلاسافرن، استادن ، سماجي، سياسي ورڪرن سان تمام گهڻي دل لڳندي آهي. هن شهيد فاضل راهو جي پريس ڪلب کي به اهي گل، چتيون ۽ پتين جي رونق ڏني آهي، جيڪا به يادگار يار جيان لڳي ٿي. پاڻ ”جيل جا ڏينهن، جيل جون راتيون“ ڪتاب لکيو، جيڪو ٻن جلدن ۾ شايع ٿيو. ان ڪتاب وڏي پذيرائي ماڻي. ڪيس نيب پاران هڪ ريفرنس تحت گرفتار ڪري ڪراچي سينٽرل جيل ۾ رکيو، جنهن مان ڪيس باعزت نموني بري ڪيو ويو. پاڻ هن وقت مسلم ليگ (ن) صوبه سنڌ جو صدر آهي.

جنگ جنگ جنگ آ

منو مهيري ولد مير خان ڳوٺ چاڪر خان مهيري، ننڍي عمر ۾ شهيد فاضل راهو جي صحبت ۾ رهي اهڙو تہ، ظلم جي ڪاري رات ۾ آڌي رات جي گدڙن جي آمريتي راڄ جي خلاف ٿيو، جو شهيد ذوالفقار ڀٽو جي شهادت ڪانپوءِ تحريڪ ۾ هن اهڙا پير کنيا جو ڪيس ضيائي ڇاڙتن، انڌير نگري واري راڄ جا ٻکيا اڊيڙيندڙ هن ننڍي عمر جي نوجوان کي گرفتار ڪري، ڪيس بدين جي قاضيہ واهہ تي سرعام ڦٽڪا هنيا تہ هن جي چپن مان آواز بلند ٿيو تہ جنگ جنگ جنگ آ، تو سان منهنجي جنگ آ، پليٽ پير ڪر پري، هي ڌرتي منهنجو ننگ آ. ان آواز جي گونج دنيا جي سيني مظلومن ٻڌي ۽ هن جي ساٿين کي، هو آمرن جا پوڄاري پنهنجي رستن تان ڦٽڪا هڻڻ ۽ جيل ۾ اذيتون ڏيڻ جي باوجود هٽائي نہ سگهيا هئا. اها هئي سنڌ ۾ جمهوريت لاءِ جاکوڙ واري جدوجهد جنهن دوارن ننڍي عمر جي نوجوانن کان وٺي، هر عمر جي اٽڪٽين سنڌين جي جن لاءِ بي وفائي عيب هئي. وفا جي پنڌ ۾ هر قرباني، يار تان سر قربان واري ذمري جيان آمريت خلاف جدوجهد ۾ ڏسڻ ۾ آئي هئي. اها سياست سان عشق جي انتها هئي. جڏهن سياست ۾ عشق شامل ٿيو هو تہ، ايم.آر.ڊي جي تحريڪ منفرد ٿي وئي هئي ۽ سنڌين جي منظم تحريڪ ليکي ٿي وڃي. ان جدوجهد ۾ منو مهيري جو بہ رت شامل هو. هن کي مائٽن جي محبت ۽ سبز زمينون اباڻيون ورثي ۾ مليون هيون، پر هر سنڌي جيان ذوالفقار علي ڀٽو جي بيگناهہ شهادت هن جي دل کي زخمي ڪري وڌو هو . اهو زخم ئي هو، جنهن زخمي دلين کي هٿيارن جي آمر سان وڙهڻ تي مجبور ڪيو هو. اها راهہ، اهو پنڌ مقتل ڏانهن ٿي ويو. پر جنگ جنگ جنگ آ. واري نغماتي آرٽ ديس جي عام ماڻهن وڪيلن، شاگردن، هارين، صحافين، شاعرن ۽ ساڃاهہ وندن کي جهرن جهنگن مان، اوطاقن مان، ان عشق جي ادا تي ڪٺو ڪيو. جيڪا هن قافلي جي ساٿين راهہ ورتي هئي. سا مقتل ڏانهن ٿي وئي. پر ان منجهيل سٽ کي سمجهڻ جي باوجود هن اهو رستو اختيار ڪيو. هي نہ رڳو انڌير جا ڪوٽ ڪيرائڻ نڪتو هو پر هن عاشق زهر پياڪ جيان ڪردار ادا ڪيو. ڦٽڪا کاڌا. جيل ويو ۽ جڏهن هو پنهنجي منڙي آواز ۾، جنگ جنگ جنگ آ، ڳائي ٿو تہ فضا بہ خاموش ٿيو وڃي، لڳندو آهي تہ هي نئين روپ ۾ ٻيجل جي سرندي جو آواز پيو ورنائي، جنهن جمهوريت لاءِ هن ڦٽڪا کاڌا اها جمهوريت جڏهن آئي تہ هن کي لڙڪ ئي نصيب ٿيا. سو ماتم پنهنجي جاءِ تي پر جڏهن محمد فاضل راهو شهيد ٿيو تہ، هي وڇڙيل ڪونج جيان ڪٽڪي پيو، هن تان ڇپر ۽ چانوءَ لهي وئي ۽ پوءِ هن لکيو. سندس ليکن هن کي سٺو اديب بنائي ڇڏيو. هي سچ جي سهائي (روشني) واري تلاش جو مسافر وڃي شاهہ لطيف جي اوطاق تي نڪتو، جتان هن کي سبق مليو، جاڳو جاڙيجا، سمان سک مَ سمهو. ان سبق هن کي ڪيئي سفر ڪرايا. هي جيڪو سٺو زميندار هو ان کي شهيد فاضل راهو جي صحبت، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي ۽ شاهہ عنايت جي فلسفن تراشي ڇڏيو. اسٽيج جي حوالي سان ڳالهائڻ جو بہ ڏانوءُ اٿس. فن ۽ فڪر جي دنيا هن کي غريبن سان محبت سيکاري. هو وڏو پوڳائي بہ آهي. تعليم پرائمري بہ مڪمل ڪون اٿس. مون سان حُجت رهي آهيس، مصطفيٰ اياز مهيري جي ڪري هن جي دوستي جو دائرو وسيع آهي. هو اڄ بہ جنگ جنگ جنگ آ، ڳائي پيو!

www.sindhsalamat.com

رئيس علي اڪبر خان نظاماڻي ولد مرحوم رئيس الهبخش خان نظاماڻي تعلقي ماتلي جي ڳوٺ ٽري نظاماڻي 01.01.1941ع تي پيدا ٿيو. هن وقت بدين جي سياست جو اهم نالو آهي. انتهائي سادي گفتگو ۾ صاف ۽ دوستن سان سچو رهي ٿو. هن جون انيڪ خوبيون آهن. مون سان پاڙيسري وارا تعلقات اٿس. سياست ۾ هن ڪڏهن بہ منافقت نہ ڪئي آهي. ڏاڍو سياڻو آهي. مڇ ڪچهري جو ڪوڏيو، راڳ ٻڌڻ جو شوقين ۽ ڌيرج سان ڳالهہ ڪرڻ ۽ سمجهڻ جو ڏانءُ اٿس. نجي ڪچهري ۾ کل ڀوڳ بہ ٻڌندو آهي. سندس سنگت جو دائرو تمام وڏو آهي. هن جو والد مرحوم رئيس الهبخش خان نظاماڻي سنڌ اندر تعليم عام ڪرڻ جي حوالي سان انتهائي اهم نالو آهي. هن جي ايامڪاري دوران سنڌ ۾ ڪيترائي پرائمري، مڊل ۽ هاءِ اسڪول قائم ٿيا. پيٽارو ڪاليج جو بنياد بہ هن ئي رکيو. پاڻ ان وقت ايجوڪيشنل انسپيڪٽر جنرل آف سنڌ جي عهدي تي فائز هو. رڳو ان وقت حيدرآباد ضلعو هاڻوڪي بدين ضلعي اندر ساڍا چار سئو اسڪول قائم ڪيا هئائين. شاهہ عبداللطيف ثقافتي مرڪز ڀٽ شاهہ جو بہ سيڪريٽري ٿي رهيو. هن سنڌ جي اندر تعليم جو ڏيئو روشن ڪرڻ لاءِ جيڪي ڪاوشون ڪيون، سي يادگار آهن. سندس پٽن مان محمد شريف چيف انجنيئر هاءِ وي سنڌ ٿيو. ڊاڪٽر بشير احمد زرعي ماهر، محمد شفيق انجنيئر، ڊاڪٽر علي غلام ڊپٽي ڊائريڪٽر هيلٿ سنڌ ۽ ذوالفقار علي ايريگيشن ڊپارٽمينٽ ۾ انجنيئر طور تي رهي وڏيون خدمتون سرانجام ڏنيون آهن ۽ سندن ڀاءُ رئيس علي اڪبر خان نظاماڻي ضياءُ الحق جي دور ۾ ٿيل غير جماعتي چونڊ ۾ ماتلي تعلقي مان ايم.پي.اي ٿيو. ان وقت سينيٽ جي چونڊ دوران هن آڇون ٺڪرائي ڇڏيون ۽ پير پاڳاري ڇٽ ڌڻي جي چوڻ موجب ووٽ ڏنو. ان ڪري مٿس پير سائين پاڳاري شاهہ مردان شاهہ مرحوم ڇٽ ڌڻي جي شفقت ٿي. پير سائين ڇٽ ڌڻي جي دعا سان هي رڳجي ويو. جڏهن پير سائين پاڳاري ڇٽ ڌڻي مسلم ليگ فنڪشنل جو بنياد رکيو، تڏهن ڪيس صوبي سنڌ لاءِ نائب صدر مقرر ڪيائين ۽ جڏهن سنڌ جي ايريگيشن کاتي ۾ سڌارا آڻڻ لاءِ سيڊا قائم ٿي تہ رئيس علي اڪبر نظاماڻي کي پير سائين پاڳاري ڇٽ ڌڻي طرفان سيڊا سنڌ جو ايڊوائيزر مقرر ڪرايو. ان منصب تي رهي هن ايريگيشن ڊپارٽمينٽ ۾ تمام گهڻا سڌارا آندا ۽ ايم.پي.اي ۽ سيڊا سنڌ جي ايڊوائيزر دروان تمام گهڻا ڪم ڪرايا. مسلم ليگ فنڪشنل جي پليٽ فارم تان هن پارٽي کي فعال بنائڻ لاءِ سالن جا سال ڪم ڪيو آهي. اڃا وار ٽيڙ باوجود بہ هي ڪڏهن بہ ورچي نہ ويٺو آهي. هن مرحوم پير سائين پاڳاري ڇٽ ڌڻي ۽ موجوده پير سائين پاڳاري پير صبغت الله شاهہ راشدي عرف عام راجا سائين جي هر حڪم جي بجاآوري ڪئي آهي. هن سموريون و ڪون سياٽپ سان ڪنيون آهن. ڪيس سياڻو سياسي ماڻهو بہ چيو وڃي ٿو. واقعي پاڻ ڏاڍو سياڻو آهي. سياست سان گڏوگڏ بريجي ۽ ڦوسٽان ۾ سندس زميندار آهي. پاڻ جديد دور جي تقاضائن موجب زميندار ڪري ٿو. زمينن ۾ نيون نيون جنسون بہ پوکرائي ٿو. سندس ڦوسٽان ڍنڍ مڇي جي حساب سان مشهور آهي. ڪيس مڇي جي قسمن سميت فش فارمنگ جو بہ وڏو تجربو آهي. سنگت جو دائرو وسيع اٿس. هن جي پٽن مان رئيس مقصود خان زميندار سنڀالي ٿو ۽ رئيس منصور علي خان ماتلي تعلقي جو ناظم ۽ تعلقہ نائب ناظم ٿي رهيو آهي. هن وقت فنڪشنل مسلم ليگ ڊويزن حيدرآباد جو نائب صدر پڻ آهي.

books.sindhsalamat.com

سيد علي بخش شاهه ۽ بيبي ياسمين شاهه

بيبي ياسمين شاهه، سيد علي بخش شاهه عرف پپو شاهه جي گهرواري مشرف دور ۾ بہ پيرا پاڪستان جي سينيٽ جي ميمبر رهي. جتي هن ٽنڊوباگو لاءِ سئي گيس، آءِ ٽي ڪاليج، ڊگري ڪاليج، پبلڪ پارڪ، شادي هال ۽ گرڊ اسٽيشن ڏيارڻ لاءِ ڪم ڪيو. هن جي ڪوشش سان صدرپاڪستان پرويز مشرف وهڻائي موري تي اچي وڏا اعلان ڪيا. نہ صرف اهو پر گورنر محمد ميان سومرو ٽنڊوباگو آيو. هو صاحب جڏهن سينيٽ جو چيئرمين ۽ نگران وزيراعظم بڻيو تہ بيبي ياسمين شاهه ۽ سيد علي بخش شاهه عرف پپو شاهه جو قدڪاٺ ملڪ جي اهم ماڻهن ۾ ليکبو هو. ان کان سواءِ سيد علي بخش شاهه عرف پپو شاهه 1984ع ۾ بہ بدين مان غير جماعتي اليڪشن ۾ پهريون ڀيرو ايم.پي.اي ٿي سياست ۾ حصو ورتو، صحافين کي ٽوئر ڪرايائين. 2003ع کان 2007ع تائين ٽنڊوباگو مان ايم.پي.اي ۽ وزير ٿي رهيو. پاڻ ضلعي بدين ۾ اينٽي پ.پ.پ ۾ راڄوٽي اتحادن سميت مختلف مسلم ليگ جي ڌڙن ۾ رهي پنهنجي عمر جو وڏو حصو اينٽي پ.پ.پ سياست ۾ وقف ڪيو. بذات خود انتهائي شريف ماڻهو رهيو آهي. پنهنجي دورن ۾ ماڻهن جا ڪم ڪار ڪيائين. ۽ ترقياتي ڪم بہ پنهنجي وس کان مٿي ڪرايائين. مون سان سٺا تعلقات رهيا اٿس. بوسڪي جي ڪپڙن ۾ ملبوس سيد علي بخش شاهه عرف پپو شاهه بدين جي سياست ۾ گذريل ڇئن ڏهاڪن کان زبردست ڪردار ادا ڪري رهيو آهي. هن وقت پاڻ فنڪشنل مسلم ليگ ۾ اهم عهدي تي فائز آهن. ميان محمد نواز شريف ، عبدالحفيظ پيرزادو، مشرف، ميان محمد سومرو، ارباب امير حسن، شيرازي ۽ ڄام صادق ، غوث علي شاهه سميت وقت جو ستون ۽ اڻون پاڳارو هن جي دوستي جا وڏا ستارا هئا ۽ آهن. پ.پ.پ کان سواءِ هر سياسي ڪارڪن مذهبي ڪارڪن ۽سياستدان هن جي وهڻائي شريف واري بنگلي تي پير پائي ويو آهي. هن جو پڙ ڏاڏو خانصاحب علي بخش شاهه بمبئي ڪائونسل ۾ ايم.ايل.آي هو. سندس والد سيد عبدالرسول شاهه بہ بلدياتي اليڪشن جو ستارو هو. سندس چاچو غلام مصطفيٰ عرف الهبچايو شاهه سٺو اديب ۽ لطيف شناس هجڻ سان گڏ شيخ محمد سومار، ڊاڪٽر بلوچ ۽ شمشير الحيدري سميت وڏن اديبن ۽ اسڪالرن سان اٿ ويهه هيس ۽ سيد قبول محمد شاهه جو پيٽيو آهي. سيد علي بخش عرف پپو شاهه ۽ سندس گهرواري بيبي ياسمين شاهه پنهنجي محنت سان نالو پيدا ڪيو آهي.

درياءُ دل سردار ڪمال خان چانگ

سردار ڪمال خان چانگ ولد غازي خان، سردار محمد يوسف جو نياٽو آهي. هي پراڻ جي ڦتل ڍوري تي ڳوٺ سنجر خان چانگ ۾ ڄائو. ڳوٺ ۽ پبلڪ اسڪول حيدرآباد ۾ پڙهيو. صدر پرويز مشرف جي نافظ ڪيل بلدياتي چونڊ ۾ يونين ڪائونسل ڏندو جو ناظم عوام دوست پينل ذريعي ٿيو. ان وقت ضلعي ناظم بدين لاءِ ڊاڪٽر فهميدا مرزا اميدوار هئي ۽ سردار ڪمال خان چانگ ڪورنگ اميدوار هو. رٽرننگ آفيسر ڊاڪٽر فهميدا مرزا جو فارم رد ڪيو. جنهن ڪري عوام دوست پينل طرفان سردار ڪمال خان چانگ ضلع بدين لاءِ چونڊ ۾ حصو ورتو ۽ ڪاميابي ماڻي. هن جي ايامڪاري دوران ساحلي پٽي جي ملاحن رينجرس جي ظلم خلاف فشرفوڪ جي پليٽ فارم تان آواز اٿاريو. ان آواز سان ضلعي ناظم بدين سردار ڪمال خان چانگ اهڙو تہ، آواز کي سگهارو ڪري مظلوم ملاحن جو ساٿ ڏنو جو، ڪمال خان پوري ملڪ جي ناظمن جو چنڊ بڻجي ويو. سنڌ جي وڏي وزير علي محمد مهر، ميان محمد سومرو ۽ صدر جنرل پرويز مشرف جي هن ناظم سلامي نہ ڀري، هي مظلومن ۽ ميڊيا جي اک جو تارو بڻجي ويو. هن جي جدوجهد مڙسي ۽ ڪاوشن عيوض هن جيڪا ان وقت مڃتا ماڻي، ان جرئت تي ڪيس ٽنڊوباگو پريس ڪلب طرفان سونو تاج پارايو ويو. هن ٻين انيڪ ڪمن سميت بدين ۾ ٿيليسيميا سينٽر جو قيام عمل ۾ آڻي سوين ٿيليسيميا ۾ مبتلا ٻارن جون حياتيون بچايون. پنهنجي ضلعي ناظمي جي عهدي کان مٿئين ليول جي حاڪمن سان اکيون اکين ۾ وجهي ڳالهايو. بدين جي تيل، گئس جي رائلٽي کان وٺي، ڪالاباغ ڊيم خلاف بدين ضلعي اسيمبلي قرارداد پيش ڪئي. هن جي انهن جرئتن سبب هن جي شخصيت نہ رڳو عوامي بنجي وئي، پر عوام جي دلين جو هي هيرو بڻجي ويو. اهو ئي سبب هو جو جڏهن هن کي پ.پ.پ 2013 جي عام اليڪشن ۾ اين.اي 224 تان ٽڪيٽ ڏني ۽ اليڪشن واري ڏينهن کان 24 ڪلاڪ اڳي تائين هي پاڪستان جي ڏکي پاپوليشن جي حساب سان تڪ جي عام ووٽرن سان رابطو نہ ڪري سگهيو، پر سندس ادا ڪيل سگهاري ڪم سبب هن وڏي ليڊ سان ڪاميابي ماڻي. پر بدقسمتي اها ٿي تہ، سنڌ ۾ تہ پ.پ.پ حڪومت ٺاهي، پر وفاقي حڪومت ۾ پ.پ.پ هن دور ۾ اپوزيشن ۾ آهي. ان ڪري سردار ڪمال خان وٽ مرڪز ۾ تہ پاور نہ آهي بلڪہ سنڌ حڪومت طرفان هن جا ڪم ڪار ٿين پيا. هن مان عوام کي تہ وڏيون اميدون هيون ۽ آهن، پر هي جڏهن ايم.اين.اي ٿيو آهي تہ، پ.پ.پ جي وفاق ۾ حڪومت نہ آهي. ان جي باوجود هن پنهنجي ليکي عوام سان رابطو ختم نہ ڪيو آهي. هي درد جي صحرا مان گذريل آهي. ان ڪري اداس ۽ بيوس ماڻهن جي مجبورين کان، هي تمام گهڻو واقف آهي. هن پنهنجي سرداري جي دائري م اڄ تائين ڪابہ ڳاڙهي ڪاري ڪرائي قتل نہ ڪرائي آهي. هي بہ لاڙ جي گهميل ۽ ٿڌي ۽ وڇولي موسم جيان انتهائي ٿڌي دماغ ۽ دل جو ماڻهو آهي. هي سٺو مقرر ۽ سياست جي آرٽ ۽ اقتداري طور اپوزيشن جي پاور پاليٽيڪس جي پيچيده رستن تي هلندي بہ سٺي ڊرائيونگ ڄاڻي ٿو. ڪنهن شاعر جي سٽ آهي. تنهنجي قدم قدم تان قربان. سو هي پرين جي گهٽي جي روشني جو پروانو آهي. جنهن اصولن تي سوديبازي ڪڏهن بہ نہ ڪئي آهي. 2011ع جي برساتي ٻوڏ ۾ هن جي تڪ جو سمورو سرڪاري اسٽرڪچر ڊهي ويو، معيشت تباهہ ٿي وئي. ان تڪ تان هي ايم.اين.اي آهي. هن جو تڪ تمام وڏو آهي. جنهن ۾ لکين ماڻهو رهن ٿا. هرڪنهن ماڻهو جو

پنهنجو پنهنجو ڪم آهي. پر سردار ڪمال خان چانگ کي مون ڏکن ۾ به مرڪندي ڏٺو آهي. هي مشڪل گهڙيءَ ۾ به پنهنجي پارٽيءَ ۽ ڪارڪنن سان گڏ سچو هو. هي ڪم جي حساب سان ڪنهن به پارٽيءَ جي پڇا نه ڪندو آهي. درياءُ دل ماڻهو آهي. مون سميت صحافين سان ڇُڄتون اٿس. محبتي ميدان تي راند کيڏي پيو. هي دل جي دنيا جو اهڙو مسافر آهي، جنهن جي هر وک ۾ عشق سمايل آهي. هي بي وفائيءَ جي بازار مان به ڪڏهن ڪونه گذريو آهي. هن جي تڪ ۾ انيڪ مسئلا آهن، جن جي حل لاءِ به ڪوشش ۾ آهي. ڏينهن رات ماڻهن جا مسئلا حل ڪرائڻ ڪرائي ٿو ته، اسيمبليءَ ۾ وچي آواز به اٿاري ٿو. هن مان تڪ جي عوام کي ڪيئي اميدون آهن. هي درياءُ دل ماڻهو آهي. غريبن جي دل کولي مدد ڪندو آهي. ڪنهن بيمار کي ڏسندو آهي ته، هن جي اکين ۾ لڙڪ اچي ويندا آهن. هي اڄڪٽين نيٽن جو پرجهلو آهي. هي پارٽي ڪارڪنن سان به وفا جون وکون کڻي ٿو . هي اهڙو سردار آهي جنهن ڪا به ڳارهي ڪنهن سبب ڪاري ڪرائي نه قتل ڪرائي آهي. هن برادري فيصلن ۾ به سنگ چٽيون وجهي زندگين جي گلابي مرڪن کي قتل نه ڪيو آهي. هي ضلعي ناظم هو ته به، هن جي اوطاق تي ماڻهن جا ميڙا هئا. ايم.ين.اي آهي تڏهن به ان کان وڏيڪ ماڻهن جو ميڙو متل آهي. جڏهن خالي سردار هو ته به، ماڻهن جا هجوم هن سان گڏ هئا.

www.sindhsalamat.com

ڪاهوڙيءَ جا ڪوڙي ڪردار

مير عبدالقادر

مير عبدالقادر ٽالپر ولد مير شاهه محمد ٽالپر، ٽنڊي باگي ۾ جنم ورتو. وڏو ذهين ماڻهو هو. هن جو والد مير شاهه محمد ٽالپر ڪڏهرو پرسان ڳوٺ نبي بخش رستماڻي ۾ مدرسو هلائيندو هو ۽ وڏو جاگيردار هو ۽ لاڙ جي ابي مير غلام محمد خان ٽالپر جو ويجهو عزيز هو، جنهن جي اسرار تي ڳوٺ نبي بخش وارو مدرسو بند ڪري مير غلام محمد خان ٽالپر طرفان قائم ڪيل لارينس مدرسي ۾ ضم ڪيو. لارينس مدرسي جي مير غلام محمد خان ٽالپر جي غير حاضريءَ ۾ محقق ۽ سندس پٽ مير محبوب عرف عام مير سليمان جي چوڻ موجب نگراني ڪندو هو. مير غلام محمد خان ٽالپر جي تاريخي لارينس مدرسي ۾ جوڙايل ڊائننگ هال سندس ئي نالي سان منسوب ڪيل آهي. پاڻ پڙهيو لکيو هو. ريس جي ڪري پنهنجي پٽن مير عبدالقادر ۽ مير نورحسن جي تربيت به سٺي ڪيائين ۽ کين لاڏ ۽ ڪوڏ سان پاليائين. هي ٻئي ڀائر خاڪسار تحريڪ ۾ ايترا سرگرم رهيا جو، علامه مشرقي به وٽن آيو هو ۽ سنڌ ۾ خاڪسار تحريڪ جي سنڌ سطح جي ڪئمپ ۽ جلسا، هنن ٽنڊي باگي لڳ ڳوٺ ادوڙي ٽيل موري ۾ ڪرايا هئا. قيام پاڪستان بعد هي هاري ڪميٽي ۾ حيدر بخش جتوئي جا ساٿي ۽ ٻانهن ٻيلي ٿي ويا. تمام گهڻا ڪتاب پڙهڻ سبب مير عبدالقادر سٺو مقرر به هو. هن جو ڀاءُ مير نورحسن ڪيترائي ڀيرا ٽنڊوباگو سينيٽري ڪميٽي جو چيئرمين به ٿي رهيو. سندس ڪردار تي نه ڪي ٻه رايا آهن. هن جي ايامڪاري ۾ ڏاڍا ترقياتي ڪم به ٿيا ته صحت ۽ صفائي جو به خيال رکندو هو. سندس ڪردار يادگار رهيو آهي. ٻئي پاس مير عبدالقادر هو جنهن کان مون ڪافي سکيو ۽ معلومات پڻ حاصل ڪئي. ساڻس ٽيل ڪچهرين ۾ مير عرفان علي ٽالپر به شامل هوندو هو. هن جي پٽن مان مير شاهه محمد وفات ڪري ويو، مير محبوب عرف عام مير سليمان، مير الفت، مير اظهر ۽ مير حيدر حال حيات آهن. مير محبوب عرف مير سليمان وڏو ڏاهو ۽ محقق آهي. مير عبدالقادر پنهنجي دور جو انتهائي سچو، کرو انسان ۽ ظلم جي خلاف سدائين جهاد ۾ رهيو، هن ڪاهوڙي ٻڻجي پنهنجو ڪردار ادا ڪيو. هن پنهنجا پُٽ به پڙهايا ته سڄي حياتي مظلوم ماڻهن جي حقن لاءِ جاکوڙ ۽ جدوجهد ڪندي گذاري.

books.sindhsalamat.com

پير عليءِ بهادر شاهه صديقيءِ

پير علي بهادر شاهه صديقي، اڄ ٻهار جي تاريخي قلعي واري ماڳ ۾ سيد امام علي جي گهر ۾ جنم ورتو. خانداني حساب ڪتاب موجب مخدوم طالب المولىٰ سان رهيو، مخدوم امين فهيم سندس پيٽويو آهي. پاڻ شروع کان وٺي ذوالفقار علي ڀٽي جي ٿاهيل پ پ ۾ رهيو. بدين مان ايم پي اي به چونڊيو ويو. هر هفتي عوام سان ڪچهري ڪرڻ سميت پنهنجي تڪ جي ماڻهن جا مسئلا حل ڪرڻ ۾ دلچسپي رکندو هو. پاڻ پارٽي قيادت ڪي هڪ ڀيري پ پ ٽڪيٽ ان وقت واپس ڪيائين. جنهن وقت وڏا وڏا مير، پير ۽ جاگيردار ٽڪيٽ حاصل ڪرڻ لاءِ شهيد محترمه بينظير ڀٽو اڳيان قطارون ٺاهي ويهندا هئا. سادي طبيعت جو هي ماڻهو، سنڌي ٽوپي ۽ شلوار قميص پائيندو هو، پاڻ بهترين زميندار ۽ پلو ياڳيو هو. پ پ پ ٽڪيٽ واپس ڪرڻ ڪانپوءِ، هن پنهنجي راڄ ۽ مال متاع کي ڀرپور وقت ڏنو، هن راڄ ۾ ڪنهن سان به ٻاڙو نه ٻوليو، صاف سٿري سياست ڪيائين، راڄ ۽ تڪ جي هر ماڻهو سان سٺا تعلقات هوندا هئس، ڪرپشن کان ڪوهين ڏُور هوندو هو. سندس اوطاري تي هر وقت مهمان موجود هوندا هئا. هن نفرتن جي ٻوڪ نه ٻوکي ۽ نه وري اهڙي قسم جي سياست جي بازي ۾ ڪڏهن شامل رهيو. ڪيس نرينو اولاد نه هو. ٻن گهر وارين مان به نياڻيون اٿس. هن جي ايامڪاري ۾ ڄام عمراڻي جي سندس ڪري پلي پلي هوندي هئي. منهنجي ڏاڏي حاجي ڏُورو راهوڪڙي سان سندس دوستي هئي ۽ آئون به ساڻس ڪيترائي ڀيرا مليو هئس. ڳالهائڻ ۾ هر ڪنهن سان پلوڙ نموني پيش ايندو هو. ٻه ڀيرا ايم پي اي رهيو ۽ پنهنجي تڪ کي ڀرپور وقت ڏنائين. ضيائي مارشل لا دوران جيل به ويو.

پير اُمجد عليءِ صديقيءِ

پير امجد علي صديقي ٽلهار جي صوبائي تڪ پي ايس 56 تان پ پ جي ٽڪيٽ تي ايم پي اي ٿيو، ان دوُر ۾ پ پ اپوزيشن ۾ هئي، تنهنڪري ڪيس ڪا وزارت نه ملي سگهي. هن پنهنجي ايامڪاري دوُران پنهنجي تڪ جي ماڻهن سان انتهائي ويجها ۽ دوستاڻا تعلقات قائم ڪيا. سنڌ اسيمبلي جي اجلاسن ۾ تڪ جي مسئلن تي آواز به بلند ڪيو ته، راڄ جي ڏکن ۽ سکن ۾ راڄ سان گڏ به رهيو. 2007ع جي چونڊ دوُران ڪانئس ٽڪيٽ واپس وٺي بشير احمد سريوال حوالي ڪئي وئي. پير امجد علي صديقي پ پ سنڌ ڪائونسل جو ميمبر پڻ رهيو آهي. ڏک سک ۾ هي مخدوم امين فهيم ۽ ان جي خاندان سان ۽ پ پ سان وفادار رهيو آهي. نجي بنياد تي پير امجد علي صديقي ڏاڍو سادو ۽ سٻاجهڙو رهيو آهي. کائڻ، پيئڻ، اٿڻ ۽ ويهڻ ۾ هن ماڻهو ۾ اجائي وڏائي ڪونهي. هن جي ياري دوستي جو حلقو وسيع آهي. هي به بنيادي طور تي زميندار آهي ۽ چوپايو مال به شوق سان پالي ٿو. سياست جي واٽ تي هن به، مخالفن کي ڪڏهن ڪونه ڇِپيو. هن وقت به پ پ ۾ آهي ۽ پارٽي سان وفادار آهي.

www.sindhsalamat.com

ناصر خان نظاماڻيءِ

عبدالرزاق عرف ناصر خان نظاماڻي ولد پير بخش نظاماڻي ٺِري ۾ 19.05.1968ع تي پيدا ٿيو. پاڻ گريجوئيشن تائين تعليم حاصل ڪري فنڪشنل مسلم جي پليٽ فارم تان سياست جي شاهراهه تي سفر ڪرڻ لڳو. هن ڀين ڪافي سياسي ماڻهن جيان سياست کي ڪمائي جو ذريعو نه بڻايو نه وري پاڻ کي گارڊن سان ليس ڪري پروٽوڪول ۾ وڃي غريبن، هارين ۽ پورهيتن تي ڪڏهن به رعب يا دٻدٻو نه ڏيکاريو اٿس. پر هي لاڙ جهڙو نماڻو سياءُ رکندڙ سياستدان هوندي به سياستدان گهٽ ۽ سنڌ جو مويي پٽ وڌيڪ لڳندو آهي. هي پاڪستان جي هن وقت جي سياست ۾ رهي سياستدانن وارا داءُ ۽ پيچ گهٽ استعمال ڪندو آهي. هن سان جڏهن حُر تحريڪ ۽ شهيد سورهيه بادشاهه جو جڏهن ذڪر ڇڙندو آهي تڏهن هي مکيه جي وچايل رستن جو اجارو ڪردار لڳندو آهي. هن جي جماعت ۽ وڏن ۾ رئيس حاجي دودو خان نظاماڻي کان وٺي هن تائين ان حُر تحريڪ جي خاموشي ٻرندڙ جبل جيان اندر ئي اندر ٻري رهي آهي. هي وطن يا ڪفن، آزادي يا موت واري نعري جي لفظن تي جنبش ۾ اچي وڃي ٿو. ان ويل لڳندو آهي ته عبدالرزاق خاموش طوفان کي پنهنجي سيني ۾ سمايو وتي، پر حالتن جي ڪري ڪا خاموشي آهي جنهنکي پنهنجي اندر ۾ ئي سمائي ڇڏيو اٿس. پاڻ مسلم ليگ فنڪشنل صوبي سنڌ جي صدر پيرصدرالدين شاهه راشدي ۽ سندس پٽ پير محمد اسماعيل شاهه راشدي کي انتهائي قريب رهيو آهي. اُتي پنهنجي مرشد پير پاڳاري صبغت الله شاهه راشدي عرف راجا سائين جو هر حڪم هن لاءِ آخري لفظ رهيو آهي. ڪيس پير پاڳاري صبغت الله شاهه راشدي عرف راجا سائين سنڌ حڪومت ۾ صوبائي صلاحڪار منرل اينڊ مائينز ڪرايو. ان ڪاتي ۾ رهي هن قدرتي وسيلن ۽ ماحول بابت وڏي ڄاڻ حاصل ڪئي. هُو سنڌ جي قدرتي وسيلن ۽ ماحول تي جڏهن ڳالهائي ٿو ته ڪنهن ماهر جيان لڳندو آهي. جنهن مان محسوس ٿيندو آهي ته هي خالي صوبائي صلاحڪار نه هو پر جنهن ڪاتي جو قلمدان وٽس هو ان بابت ڪيس تمام گهڻي ڄاڻ پڻ آهي. عبدالرزاق عرف ناصر خان نظاماڻي بهترين زميندار سان گڏوگڏ ڪاروباري حوالي سان پڻ مشهور آهي. هُو ايڪانامي بابت به ڄاڻ رکي ٿو. مذهبي بنياد تي زڪوات به ادا ڪري ٿو ۽ نماز جو به پابند آهي. عيدن تي غريبن ۾ ڪپڙا ۽ ٻيو سامان ڏيڻ سميت هن کي غريبن سان وڏي محبت آهي. هي پنهنجن سان وفا جي حد تائين پيار ڪري ٿو. هر ڪنهن جي راءِ جو احترام ڪندو آهي. قديم ۽ جديد سياست سميت ادب ۽ صحافت جي موضوعن تي به مهارت اٿس. هي ملڻ ۽ ڳالهائڻ سميت پنهنجن لاءِ دل جو درياءَ آهي. هن جي سنگت جو دائرو تمام وسيع آهي. ڪيس اولاد ۾ ياسر خان، امير حمزه ۽ عبدالقيوم پٽ آهن. هن جي ڀائرن ۾ رئيس عبدالجبار نظاماڻي، رئيس حاجي عنايت نظاماڻي ۽ رئيس حاجي احمد علي نظاماڻي به پنهنجي فليڊن ۾ نالي وارا آهن. رئيس عبدالرزاق عرف ناصر خان فيصلن ۾ ڪوبه ريا نه ڪندو آهي. حُر جماعت ۽ فنڪشنل مسلم ليگ جي سياسي معاملن کي ترجيح ڏيندو آهي. سنڌ جيان ضلعي بدين جي سياست ۾ هن جو وڏو قد ۽ ڪاٺ آهي. ماتلي، ٽلهار ۽ ٽنڊوباگو جي غريب عوام جي انيڪ مسئلن کي حل ڪرائڻ ۾ هن جو وڏو ڪردار رهيو آهي. منهنجي ياءُ محمد صديق ۽ ماسات الهبچايو سان حجت اٿس. اڪثر اسان جي ڳوٺ ايندو آهي ته، سڄي رات هارين ۽ ڳوٺ وارن سان ويٺو ڪچهري ڪندو آهي. پاڻ ٽوٽڪا ۽ ڪل ٻوڳ ٻڌڻ جو به ڏاڍو شوقين آهي.

books.sindhsalamat.com

عليءِ مراد زنئور

استاد علي مراد زنئور مشهور استاد حاجي مصري جي گهر ۾، ڳوٺ حاجي احمد زنئور ۾ ساگري جي ڪپ تي پيدا ٿيو. ساگري جي ڦٽل ڍوري جي پيٽل پاٽي ۾ لهرن ڪي ڪنارن تي لڳندي، هن ڪيئي عڪس پسيا. هن بنيادي تعليم پهاڙمري، مئٽرڪ مير غلام محمد هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو ۽ انٽر جي تعليم سچل ڪاليج حيدرآباد مان حاصل ڪئي. هن ٽنڊوباگو ۾ درزڪو دڪان به قائم ڪيو، ان فن ۾ هن اهڙي ته مهارت حاصل ڪئي جو، پوري تعلقي ۾ مشهور ٿي ويو ۽ ماڻهو ڪيس استاد علي مراد جي نالي سان سڃاڻڻ لڳا. جيڪو ڪم هو اڃان به جاري رکيو اچي. جڏهن شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي شهادت جي ڪري پ.پ.پ، سنڌ جي لکين ماڻهن جي دل جي ڌڙڪن بڻجي وئي هئي ته، استاد علي مراد به ان پ.پ.پ سان عشق ڪرڻ جي حد تائين لهي پيو هو. ان وقت پ.پ.پ جي مقامي اڳواڻ پير علي بهادر شاهه سان هن جا ڳوڻائي وارا تعلقات هئا، احمد ٻان وري هن جو جگري دوست هو. ان دور ۾ شعور رکندڙ ماڻهو، پ.پ.پ، جيئي سنڌ، عوامي تحريڪ، وطن دوست يا خفيه ڪم ڪندڙ ڪميونسٽ پارٽي ۾ شامل هئا. آمر ضياءُالحق ۽ ان جي ٽولي ۾ شامل ماڻهن سان سنڌ جي سمورن ماڻهن کي ذوالفقار علي ڀٽي جي شهادت ڪري نفرت ۽ ڪاوڙ هئي. ان ڪاوڙ ۽ نفرت جو سڌي طرح اظهار هن ملڪ جي اندر ايم.آر.ڊي جي منظم تحريڪ هلائي ڪيو. جنهن سان جمهوريت جي بحالي لاءِ هڪڙو رڪارڊ ۽ نئون باب رقم ڪيو. ان تاريخي جدوجهد ۾ استاد علي مراد زنئور جو به وڏو ڪردار رهيو. ايم.آر.ڊي کان سواءِ ڄام صادق جي دؤر ۽ پرويز مشرف دؤر ۾ به مختلف ڪيس داخل ٿيندا رهيا، دهشتگردي ايڪٽ تحت به گرفتار ٿيو. ٻه مهينا سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ امتياز خواجه، غلام محمد هاليپوٽو ۽ احمد ٻان سان گڏ رهيو. جنهن کان پوءِ 1988ع جي عام اليڪشن کان وٺي 2013ع جي عام اليڪشن تائين پ.پ.پ سان نڀائيندو رهيو آهي ۽ ان راهه تي هن جيڪي تڪليفون سَٺيون آهن، اهي به ڪنهن کان لڪل ناهن. هن تي دهشتگردي ايڪٽ تحت ڪيس ان وقت جي اقتداري ڌر داخل ڪرايو. ميان نواز شريف ۽ ڄام صادق جي دؤر ۾، هن جي گهر ۽ ڳوٺ تي آڌي رات جو چمڙاپوش گدڙن چڙهايون ڪيون. هي ڪيترائي ڀيرا پنهنجي پارٽي سان ساٿ نڀائيندي جيل ويو، پر هن ڪڏهن به پارٽي سان ڪيل وفا جو واعدو نه ٽوڙيو. ڇهن ڏهاڪن کان مسلسل پارٽي جي اليڪشن ۾ تعلقه صدر ٽنڊوباگو چونڊبو رهيو آهي. ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ۽ اسپيڪر ڊاڪٽر فهميده مرزا جي ٽنڊي باگي ۾ آفيس جو اڍائي سال انچارج رهيو. عشر ۽ زڪوات جو چيئرمين تعلقه ٽنڊوباگو پڻ رهيو. سندس مارڪيٽ ڪميٽي جي چيئرمين لاءِ نوٽيفڪيشن آيو پر سبب رڪجي ويو. پ.پ.پ جي حوالي سان هنن جو ڳوٺ لياري سڏجي ٿو. گهرو وزير ذوالفقار علي مرزا جي استقبال دوران روڊ حادثي ۾ استاد علي مراد ۽ غلام محمد عرف دلبر سنڌي سخت زخمي ٿي پيا، ڪين ڳٽتي جوڳي حالت ۾ حيدرآباد اسپتال ۾ داخل ڪرايو ويو. لاڙڪاڻو ويندي رستي ۾ ڪيس دل ۾ تڪليف ٿي، جنهن ڪري ڪيس ديوان مشتاق ۾ داخل ڪرايو ويو. اڇا ڪپڙا پائي هلندڙ استاد علي مراد زنئور انتهائي سادو، نظرياتي طور تي پختو رهيو آهي. اسٽيڊي سرڪلن ۾ انقلابي، جمهوري ۽ عالمي ادب پڙهيائين، بهترين مقرر پڻ آهي. پارٽي کان ويندي پنهنجي ذاتي سنگت ۾ وفادار رهيو آهي. ڪنهن به ڪم سان ڪو ماڻهو وٽس ويندو ته، ان کي ڪوڙو آسرو نه ڏيندو آهي. سندس

ڳوٺ واري اوطاق کان ويندي ٽنڊوباگو ۾ موجود سندس دڪان تي ڪمن ڪارن لاءِ ايندڙ ماڻهن جو روزاني چڱو تعداد موجود هوندو آهي. هي هر ماڻهو کي ادا چئي ڪيڪاري ٿو، ان ادا واري رشتي سبب پارٽي ۽ تعلقي جي عوام ۾ سندس تمام گهڻي عزت آهي. هن پيسو ڪونه ڪمايو، پرعزت ڪمائي آهي ۽ هن کي خبر آهي ته ان ملڪيت ۾ ئي لذت آهي. استاد علي مراد سان منهنجو تعلق 1990ع کان رهيو آهي. اسان هڪبئي جي احساس کي پرکيو به آهي ته سمجهيو به آهي. منهنجي ذاتي راءِ استاد علي مراد لاءِ ڏاڍي بهتر آهي. هو پنهنجي پارٽي جي پاليسين تي هلي ٿو ۽ آئون پنهنجي اداري جي پاليسي لائين تحت ڪم ڪريان ٿو پر، 1990ع کان اسان جو جڙيل رشتو ڪڏهن به نه ٽُٽو آهي. جڏهن ته هن کي خبرن بابت مون سان شڪايتون به رهيون، پر انهن جو حقيقت سان ڪوبه واسطو نه هو، جنهن ڳالهه کي استاد علي مراد به نيٺ سمجهي ورتو ۽ پوءِ ڪابه شڪايت نه رهي. هن جو وڏو پٽ محمد سليم پوليس ۾ سپاهي آهي، جنهن جي انٽر ڪيل آهي. ننڍو پٽ محمد اسلم بلديات کاتي ۾ يونين ڪائونسل جو سيڪريٽري آهي. استاد علي مراد پنهنجي ڳوٺ کان ڪوسٽر يا موٽرسائيڪل تي روزاني پنهنجي دڪان تي اچي ٿو ۽ ايئن ئي واپس وڃي ٿو. ٻوڙ ۽ ڀاڄي واري ٿيلهي به گهڻو ڪري سندس هٿ ۾ هوندي اٿس. پارٽي ميٽنگن ۾ گهڻو ڪري پنهنجي يار ۽ پ.پ.پ تعلقه ٽنڊوباگو جي جنرل سيڪريٽري حاجي رمضان ڪاتيار جي گاڏي ۾ ويندو آهي. هن وٽ ڪو به بنگلو ناهي. "آٺين ۽ چاڙهين ڏٺ ڏيهاڙي سومرا"، واري زندگي گذاري اٿس. هن ماڻهو اهي ڏينهن به ڏٺا هئا، جڏهن فوج سندس گهر تي چڙهائي ڪري هن جي گهرڀاتين تي سخت تشدد ڪيو هو، جنهن ۾ هن جي چاچي الهڏنو جا ڏند به ٽُٽي پيا هئا ۽ سندس ڀاءُ محمد خان کي به سخت تشدد جو نشانو بڻايو ويو هو. هن جي ننڍن ڀائرن نورحسن ۽ بشير احمد تي به تشدد ڪيو ويو هو. ان حد تائين جو هن جي پوڙهي پيءُ حاجي مصري کي به نه بخش ڪيو ويو. سندس گهر جي عورتن سان به بدسلوڪي ڪئي وئي. هن جي ڀاءُ عزيز احمد کي گرفتار ڪري ڪيس ٽي مهينن تائين تشدد ڪيو ويو. ٻه مهينا هن جي ملاقات به بند ڪري هن کي خفيه هنڌن تي رکيو ويو. جنهن کان پوءِ استاد علي مراد ۽ سندس والد ان وقت جي چيف جسٽس ناصراسلم زاهد سميت اعليٰ اختيارين کي ٽيليگرام ڪيا، جنهن بعد هن جي ڀاءُ جي گرفتاري ظاهر ڪئي وئي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

غلام مصطفيٰ ڪلهوڙو

خليفو غلام مصطفيٰ ڪلهوڙو ولد فقير غلام محمد مشهور حضرت پير سائين محمد راشد روضي ڌڻي رحہ جي لاڙ جي پهرين خليفي سارنگ فقير ڪلهوڙو جي گادي جو سجاده نشين بہ آهي تہ هن جي خاندان حُر تحريڪ دوران سنجهوري جي لوڙهي ۾ ٻين هزارين حُرن جيان عقبوتون بہ برداشت ڪيون. انگريز سامراج جي ڪارندن طرفان ڪيل ظلمن جي گهاڻي ۾ پيڙهيا ويا، پر پوءِ بہ ڀيج پاڳارا جو نعرو هڻندا رهيا. انگريز دور جي ظلم جي رات پڄاڻي تي پهتي تہ بہ هي قيد هئا ۽ پوءِ پير سائين پاڳاري شاهہ مردان شاهہ راشدي 1952ع ۾ کين آزاد ڪرايو. خليفي غلام مصطفيٰ ڪلهوڙي کي بہ ڀيج پاڳارا ورثي ۾ مليو. خليفي غلام مصطفيٰ ڪلهوڙي پرائمري تعليم ڪڏهرو اسڪول مان، مئٽرڪ مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو مان ۽ بي اي اسلاميہ ڪاليج بدين مان ڪئي. 1985ع ۾ فنڪشنل مسلم ليگ جي ڊيلي ونگ ايم ايس ايف ضلعي بدين جو صدر بڻيو، ان بعد فنڪشنل مسلم ليگ جي ضلعي بدين ۽ حيدرآباد ڊويزن جي مختلف عهدن تي رهيو آهي. کيس سياست جو شوق آهي. ٻہ ڀيرا يونين ڪائونسل خليفو سارنگ فقير ايٽ ڪڏهرو جو نائب ناظم رهيو آهي. سياسي، مذهبي ۽ ادبي ڪتاب تمام گهڻا پڙهيا اٿس. ڪالم نگار بہ آهي تہ صحافي بہ رهيو آهي ۽ سنو مقرر پڻ آهي. پير سائين پاڳاري جي هر حڪم کي لبيڪ چوندو آهي. روضي ڌڻي راشد سائين جي دعا سان خليفي سارنگ فقير جا بہ لکين مريد آهن، جتي هي نياز ۽ نوڙت سان پيش ايندو آهي. روزي ۽ نماز جو پابند ماڻهو آهي. تعلقہ ڪائونسل جي ميمبر جي حيثيت ۾ هن مظلومن لاءِ هنن جي پارٽي جو تعلقہ ناظم هجڻ باوجود ڀرپور آواز اٿاريو. پريس ڪلب ٽنڊوباگو لاءِ تعلقہ ڪائونسل بجيٽ پاس ڪرائڻ ۾ هن ۽ تعلقہ ناظم سردار غلام رسول جمالي ۽ سڪندر علي ميمڻ عوام دوست پئنل جي تعلقہ ڪائونسل جي ميمبر جو وڏو ڪردار هو. خليفي غلام مصطفيٰ ڪلهوڙي پڏي کان درگاهہ سارنگ فقير ڪلهوڙي تائين پڪي رستي سميت 2011ع جي برساتي ٻوڏ توڙي پاڻي جي ڪوٽ دوران پنهنجو ڀرپور ڪردار ادا ڪيو آهي. فيصلن ۾ هن ڪڏهن بہ رياڪاري نہ ڪئي آهي. مظلومن ۽ غريبن جو همدرد رهيو آهي. روايتي ماڻهن جي قطار جو ماڻهو نہ آهي. علم ۽ ادب کيس گُڻ ۽ لڇڻ پڻ سيکاريا آهن. مسلم ليگ فنڪشنل ۾ پاڻ ضلعي بدين جي شخصيت رئيس علي اڪبر نظاماڻي کان وڌيڪ متاثر ٿو لڳي. سندس فرزند غلام مرتضيٰ بہ سمجهُو ۽ غريبن جو مددگار آهي. خليفو غلام مصطفيٰ ڪلهوڙو ڏنڊ جو پڪي نہ رهيو آهي. سدائين بااصول ۽ سنگت سان وفادار رهيو آهي. مون سان تعلقہ ڪائونسل جي ميمبرشپ ڪانسواءِ ڳوٺائي طور تي وڌيڪ پختا تعلقات رهيا اٿس. سنگت سان ڏک سک ۾ هڪجهڙو رهي ٿو.

محمد اسماعيل اڍيجو

محمد اسماعيل اڍيجو ولد محمد چٽل عرف حاجي خان جي گهر ۾ 07.08.1947 ۾ پيدا ٿيو. هاڻوڪي شهيد فاضل راهو تعلقي ۽ ان وقت جي گولاڙچي تعلقي مان پ پ جي ٽڪيٽ تي ايم پي اي ٿيو. هي انتهائي پڙهيو لکيو ۽ نظرياتي ڪارڪن هو. وچولي طبقي سان تعلق هجڻ سبب هن وٽ اليڪشن مهم جيتري بہ رقم ميسر نہ هئي، پر شهيد محترمہ بينظير ڀٽو نہ صرف کيس ايم پي چونڊرايو پر کيس سنڌ ڪابينا ۾ خزاني جي وزارت پڻ ڏياري، هي قيامِ پاڪستان بعد سنڌ اسيمبلي ۾ پهرين وزيرِ خزانہ هو، جنهن سنڌي ٻولي ۾ بجيٽ پيش ڪئي. پاڻ ماتلي پرسان ڳوٺ مور ۾ جنم ورتائين. انتهائي غريبي واري حالت ۾ تعليم حاصل ڪيائين. لانگ مارچ جي قافلي ۾ محترم علي قاضي، فقير محمد لاشاري، موتي ملاڻي ۽ ٻين سان گڏ ويندي محمد اسماعيل اڍيجو روڊ حادثي ۾ مالڪِ حقيقي سان وڃي مليو. وزيرِ خزانہ رهڻ باوجود پنهنجو گهر يا بئنڪ بئلينس نہ ٺاهي سگهيو. سندس فرزند بابر جيڪو ڪاوش اخبار ۾ سب ايڊيٽر هو، ان وقت جڏهن ڊيسڪ جي دوستن کي سندس والد جي مرتئي جي خبر پئي تہ، نياز پنهور، محمد يعقوب سومرو ۽ ٻين دوستن وڏي هوشياري سان کيس ڄاڻ ڏني. محمد اسماعيل اڍيجو جي وفات بعد نہ صرف سندس گهر ۾ تڏو وڇايو ويو پر سنڌ جي ساڃاهہ وندن ۽ پ پ ڪارڪنن پنهنجي دلين ۽ روحن ۾ تڏو وڇايو. ڪاوش جي اڱڻ کان وٺي ماتلي جي مور ڳوٺ تائين فضا غمگين ٿي وئي هئي. هي اهو ماڻهو هو جنهنکي زمانا ياد ڪندا. وفا جي گسن تي ڪڏهن بہ ڪاٺيارو نہ ٿيو. ان جيڪو ڪجهہ بہ ڪيو، سو پنهنجي گهروارن لاءِ نہ ڪيو، پر سندس پوڪيل پوک مان سيني کي فائدو رسيو آهي. سندس وفات بعد سندس يادن جا سيلاب پوري سنڌ کي سيراب ڪري ويا. هُو فلاسافرن، شاعرن، اديبن ۽ صحافين کي بہ پيارو هو تہ، پارٽي ورڪرن جي دلين جي ڌڙڪن پڻ هو. سندس آفيس جا در عام ماڻهن لاءِ هميشہ کليل هوندا هئا. سندس مرڪ ۾ پنهنجائپ هوندي هئي. هن شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جا درد پنهنجي دل ۾ ٿي محسوس ڪيا. ضياءُ الحق جي مارشلا جي ڪاڙهن ۾ ڪڙهيو هو. محمد علي قاضي، فقير محمد لاشاري ۽ مولا بخش چانڊيو سان هن ٿڌين راتين ۾ انقلابي تحريڪن، نظرين، صحافت، علم ۽ ادب تي وڏا بحث ڪيا هئا. هُو نہ روايتي ڊاڪٽر هو، نہ وڏيرو هو، هو تہ بس هڪ دور جو آواز هو، سچ جو سنيهو هو، مٿيءَ جو مور ماڻهو هو، جنهن جو مشن آدرش ۽ انساني قدر هئا. جنهن سان هڪ دفعو مليو اهو کيس سموري زندگي وساري نہ سگهيو. منهنجي بہ ساڻس ملاقات ضيا جي مارشلا وارن ڏهاڙن ۾ ٿي هئي. هُو جمهور جو سچو سپاهي هو. ڊاڪٽر محمد اسماعيل اڍيجي جا مائٽ وهٽائي لڳ ڳوٺ محمد رمضان اڍيجي ۾ رهندا هئا. جيڪو ڳوٺ هن وقت مڪمل طرح نقشي تان مِٽجي چڪو آهي. ڊاڪٽر محمد اسماعيل اڍيجو پنهنجي برادري جو پهرين شخص هو جيڪو ڊاڪٽر بڻيو. هي فڪري طرح ترقي پسند ۽ جمهوريت پسند هو. هن سماجي بغاوت ڪري برادري کان ٻاهران غير سنڌي ڪميونٽي مان شادي ڪئي. هي شخص سرڪاري ڊاڪٽر بڻجي ويو ۽ ايل ايم سي (هاڻوڪي لمس) ۾ ڊيوٽي ڪندو هو، اتان ترقي ڪري آر ايم او بڻجي ويو. شهيد ڀٽي جي شهادت تي ايل ايم سي ۾ غائبانہ جنازي نماز منعقد ڪرائي، سخت احتجاج ڪيو ۽ ان احتجاج جي اڳواڻي بہ پاڻ ڪيائين، جنهن سبب سندس نوڪري ختم ڪئي وئي. نوڪري مان فارغ ڪرڻ سبب سندس گهر ۾ فاقہ ڪشي واري

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

صورتحال ٿي وئي. ڊاڪٽر جنهن انداز سان شهيد ڀٽي لاءِ قرباني ڏني، ان سبب محترمہ نصرت ڀٽو ۽ شهيد بينظير ڀٽو ڊاڪٽر سان گهر ڀاتين جيان رلي ملي ويون. 1983ع جي تحريڪ دوران بدين ضلعي ۾ ايم آر ڊي جي تنظيم ۽ تحريڪ کي منظم ڪرڻ ۾ ڊاڪٽر جو اهم رول هو، بدين ۾ پ پ جا وڏا ليڊر ضياءُ الحق جي ڊپ سبب گم ٿي ويا پر ان وقت ڊاڪٽر بشير لغاري (ڀُهرو لغاري واري) کي سياسي ميدان ۾ آندو. پ پ جي تنظيم ۾ تعليمي ۽ سياسي ليڪچرن جو ڪلچر پيدا ڪيو. ڊاڪٽر، ٽنڊي باگي، بدين، ماتلي ۽ حيدرآباد جي جيلن ۾ نہ رڳو قيدي رهيو، پر اتي قيدين جو سياسي استاد پڻ ٿي رهيو. پ پ ۾ گروپ بندي ۽ سندس سخت مخالفت جي باوجود ڊاڪٽر پاڻ مجرايو، ڪارڪن سندس مداح هئا ۽ قيادت جو اعتماد بحال رکيو. هن هزارين ماڻهن کي نوڪريون ڏياريون. صحت جي وزارت دوران هن صحت لاءِ مثالي قدم کنيا. ڪارڪن ڀلي کھڙي بہ پارٽي جو هجي، پر هن جو ان سان انس هوندو هو. پاڻ وزارت واري دور ۾ جتي بہ ويندو هو تہ، اتي ڪارڪن ساڻس گڏ هوندا هئا. وزيرِ اعليٰ سيد قائم علي شاهہ جڏهن بدين جي دوري دوران يار محمد دل جي اوطاق تي آيو هو تہ هن ان کي ڪامريڊ محمد جمن جمالي، فيض اديجي، عبدالرحمان جمالي، علي مراد زئور، امتياز خواجہ، عبدالستار ميمڻ ۽ نادر خواجہ جهڙن ورڪرن سان ملاقاتون ڪرايون هيون. سندس پاءَ محمد يوسف گريجوئيٽ هئڻ باوجود هڪ معمولي سرڪاري نوڪري (روينيو ڪلارڪ) حاصل ڪري سگهيو، سندس اولاد ۾ وڏي نياڻي پنهنجي سياسي پاءَ ايم پي اي موتي ملاٽي جي گهر (مِٺي) ۾ رهي پڙهي ۽ ڊاڪٽر بڻي. پٽ بابر مهراڻ يونيورسٽي مان انجنيئرنگ پاس ڪئي ۽ ياسر جيڪو هن وقت نيورو سرجري جو ڊاڪٽر آهي، ننڍي نياڻي ڪمپيوٽر سائنس ۾ ماسٽرس پاس آهي ۽ سندس پائيٽو محمد سليم جيڪو هن وقت وڪيل آهي.

محمد اشرف سمون

محمد اشرف ولد نصير احمد سمون 23.03.1959ع تي پيدا ٿيو. هن ۽ هن جي ڀين سپاف جي ساٿي شاگردن 18 مارچ 1978ع تي لاهور هاءِ ڪورٽ پاران وزيراعظم پاڪستان ذوالفقار علي ڀٽو کي موت جي سزا واري ڏنل فيصلي خلاف، آمر ضياءُ الحق جي ضياءُ شاهي جي ٽتل ڏينهن ۾ جڏهن سنڌ ۽ پاڪستان جون اخبارون سينسر شپ جي ڪاري قانون جي چڪي ۾ پيسجي رهيون هيون تڏهن پاڪستان ۽ خاص طور تي سنڌ جا ماڻهو بي بي سي ريڊيو جي اردو نشريات جي خبرن تي اعتبار ڪندا هئا، سو جڏهن ذوالفقار علي ڀٽو کي ڦاسي جي سزا بابت خبر بي بي سي نشر ڪئي تہ ملڪ ۽ سنڌ جي ماڻهن کي پڪ ٿي وئي. تنهن بعد ٽنڊي باگي ۾ سپاف جي ساٿين 23 مارچ 1978ع تي اهڙي آيل فيصلي خلاف احتجاج لاءِ رٿيو. سو 23 مارچ 1978ع تي هاءِ اسڪول کان سپاف جي شاگردن محمد اشرف سمون، ڊاڪٽر محمد حسن ميمڻ، ڊاڪٽر محمد عارب ملاح، ڊاڪٽر لڪاڏنو عباسي، محرم عرف بالُو قمبراڻي ۽ عبدالعزيز عرف عام عبدل خواجہ جي اڳواڻي ۾ شاگرد جلوس ڪڍي شاهي بازار ۾ پهتا تہ، شهر بند ٿي ويو. هزارن جي تعداد ۾ سنڌي ماڻهو جلوس ۾ شامل ٿي ويا. شهر جي مک چونڪ وٽ پوليس جلوس کي روڪيو. جلوس واپس شاهي بازار طرف روانو ٿيو تہ، پوليس جلوس کي ڇڙوڇڙ ڪرڻ لاءِ لاٺي چارج ڪئي ۽ مٿي ڄاڻايل سپاف جي شاگردن سميت مرحوم دولت رام لوهاڻہ (وڪيل)، مرحوم فرمان علي رستماڻي، مرحوم محمد جمن شاهہ، علي احمد سمون ۽ سيٺ محمد سومار مگڻهار کي بہ گرفتار ڪيو ويو. 23 مارچ 1978ع تي گرفتار ڪيلن کي ملٽري ڪورٽ بدين ۾ پيش ڪيو ويو. 25 مارچ 1978ع تي ملٽري ڪورٽ 11 ڄڻن کي هڪ سال ٽِيپ (قيد) ۽ ڏهہ ڏهہ ڪوڙن جي سزا ٻڌائي ڪين سينٽرل جيل حيدرآباد موڪلي ڇڏيو. محمد اشرف سمون کي ننڍپڻ جي عمر ۾ اها سزا آئي سا بہ تڪڙي بنياد تي. ملٽري ڪورٽ ۾ صفائي هلي نہ وڪيل نہ بيان. بس جيڪي گرفتار ٿيا تن کي سزا ملي ۽ جيل هليا ويا انهي وقت حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ پ پ پ مان علي بهادر شاهہ صديقي، بشير حُسين لغاري، ڊپٽي چيئرمين سينيٽ صابر بلوچ، سيد حُسين شاهہ بخاري، عثمان ڪينيڊي، عبدالسلام ٿهيم، غلام رسول انڙ، محمد بخش ڏامراهہ ۽ ٻيا هئا. مئي مهيني ۾ حيدرآباد سينٽرل جيل مان پ پ پ سان تعلق رکندڙ قيدين کي ڪراچي، خيرپور ۽ سکر جيل منتقل ڪيو ويو. محمد اشرف سمون سکر جيل ويو، جتي ڪيس بند وارڊ ۾ رکيو ويو ۽ سخت تشدد بہ ڪيو ويو. اذيت گاهہ جي اذيت مان گذاريو ويو. هن ننڍپڻ ۾ نازي ڪئمپ جهڙا ظلم صرف وزيرِاعظم کي ڏنل ڪينگرو ڪورٽ جي ٻُڌايل سزا خلاف ڪڍيل پُرامن جلوس جي ڏوهہ ۾ برداشت ڪيا. هن جي اکين ظلم جي انتها کي پنهنجي جسم تي سَٺو. هن پنهنجي ڏيهہ جي پوليس ۽ فورس کي مٿئين جي آرڊر جي غلامي ڪندي، پنهنجن تي تشدد ڪندي، انهن جا بي رنگ ٿهڪ ۽ بي ضمير چهرا ڏاڍا ويجهي کان ڏٺا. هن تہ بس لارينس مدرسي جي گرائونڊ تي سنڌ راڻي ۽ مير باگي جي عشقيہ پيرن جي لٽيل مٽي مٿان ڪرڪيٽ راند کيڏي هئي. هن جون شامون چڪن، چونڪن، تاڙين، دوستن جي ٽهڪن ۽ تحريڪِ پاڪستان جو پاڪستان اسٽڊي سبجيڪٽ پڙهندي گذري هئي. اهو ماڻهو سکر جيل جي بند وارڊ ۾ هو، جتي مٿس ذهني ۽ جسماني تشدد پئي ٿيو تہ، سکر جي گرمي جا سيڪ بہ پئي آيس. جيل مان قيد ڪٽي آزاد ٿيو. وري پڙهائي جاري رکيائين. 1983ع ۾ ڪيس بشير حُسين لغاري مرحوم، پير عنايت علي عرف عام پير بابو جي اسپتال ۾ ڪوٺايل اجلاس ۾ ايم.آر.ڊي

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

تحريڪ ٽنڊوباگو جو صدر ۽ حاجي هارون پؤنريو کي جنرل سيڪريٽري چونڊيو. هنن 14 آگسٽ 1983ع کان ايم.آر.ڊي جي شروعات ۾ جلسا ڪيا ۽ هي 23 آگسٽ 1983ع ۾ روپوش ٿي ويو ۽ ايم.آر.ڊي جي پڄاڻي بعد اچي خاموش ٿي ويهي رهيو. نيشنل بئنڪ جي ملازم قاضي سڪندر اعظم جي معرفت نيشنل بئنڪ جي ملازمت ۾ اچي ويو. هن وقت او.جي ون گريڊ ۾ آهي. انتهائي سادو، مانيٽو ۽ سدائين ڪنهن گهري سوچ ۾ لڳندو آهي. جڏهن هڪڙي ڏينهن ڪانئس جيل جي عقوبتن بابت پڇيم ته، سنڌو جيان پلٽي پيو. ڪافي سچ آف دي رڪارڊ چيائين. تازو نيشنل بئنڪ ۾ اي وي پي جو انٽرويو ڏنو اٿس. سندس پٽن ۾ هارون رشيد نيشنل بئنڪ تلهار ۾ ڪيشيئر آهي. علي اورنگزيب سمون گورنمينٽ هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو ۾ ڪمپيوٽر آپريٽر آهي. ٻين پٽن ۾ جهانزيب، شاهزيب ۽ شعيب اشرف آهن. سندس ڀاءُ پٽيل احمد به سٺو زميندار، صحافي ۽ سوشل ورڪر آهي.

محمد اسلم راهو شهيد فاضل راهو جو پٽ آهي. سياست ۽ ادب ۾دلچسپي حد کان وڌيڪ اٿس. شاعري به الائي وڏن وڏن شاعرن جي ياد اٿس. غضب جو مقرر آهي. سياسي طور تي پنهنجي شهيد والد سان گڏ هو. هن وقت محمد اسماعيل راهو جو ساڄو هٿ آهي. شاهه عبداللطيف کان وٺي شيخ اياز ۽ دنيا جهان جي فلسفن سياست، ادب ۽ صحافت سميت مختلف مضمونن جي وڏي ڄاڻ رکي ٿو. ملڻ جو سدا ملوڪ، هڪ ڀيري ملي ته عمر ڀر ياد رهي. سنڌي ٽوپي ۽ اڇن ڪپڙن ۾ دودي جهڙو لڳندڙ هي ماڻهو تعلقه شهيد فاضل راهو جو به ڀيرا تعلقه ناظم رهيو آهي. شهيد محمد فاضل راهو جي پريس ڪلب کان وٺي، ڪاڇهي ڪولهي تائين جا مسڪين هن جا هيرا آهن. هن جي جدوجهد جي گسن تي مسڪين مارن جا لڙڪ هن کان سٺا ۽ ڏٺا نٿا ٿين. هن ماڻهن جي دلين ۾ مرڪن ۾ ۽ خوابن ۾ پاڻ کي سمايو آهي. هن قرب ونڊيا آهن ۽ محبتون پوکيون آهن. ڳالهائڻ ۽ خلوص ۾ سنگت سان انتهائي سچو آهي. مون سان ادبي طور تي ڏيٺ ۽ ويٺ ٿيس. جيڪا ڀاءُ وفا جوکيو، علي احمد جوکيو ۽ ناني محمد موسيٰ جوکيو سان منهنجي ويجهڙائپ سبب خلوص واري ياري ۾ تبديل ٿي وئي. نه هن ڪڏهن ڪا لالچ رکي آهي نه مون. سفرهلي پيو. هن جو ڪردار ڪاري رات جي چمڙن کان تمام گهڻو واقف آهي. هن هميشه رات کي رات چيو. هر ظلم خلاف مهاڏو اٽڪائي جدوجهد ڪئي ۽ ڪري پيو. هي اهڙو گل آهي، جيڪو شل نه ڪومائجي. هن جي خوشبوءِ موتئي کان وڌيڪ مٺم آهي. قديم ۽ جديد ادب جي ڄاڻ رکڻ سان گڏوگڏ ميڊيڪل ۽ مذهبن بابت به انتهائي گهڻي معلومات رکي ٿو. قرآن مجيد جي آيتن ۽ حديثن جا حوالا ڏئي ڳالهائيندو آهي. شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي پارکوئن ۾ هن جو نالو به شامل آهي. شهيد محمد فاضل راهو يادگار ڪيمٽي جو ڪنوينر هجڻ سبب هن وقت سنڌ جا تمام گهڻا شاعر، اديب، دانشمند ۽ صحافي هن جا واقفڪار ۽ دوستي جي دائري ۾ آهن. سکڻ ۽ ڳالهائڻ جو ڏانءُ اٿس. راهوڪي ۾ هن جي ڳوٺ ايندڙ مهمانن کي ماني ڪارائڻ سميت هٿ به خود ڌوئاريندو آهي. شهيد محمد فاضل راهو فائونڊيشن ذريعي هن پنهنجي وڏي ڀاءُ محمد اسماعيل راهو سان گڏجي 2010 جي دريائي ٻوڏ ۽ 2011 جي برساتي ٻوڏ جي متاثر غريبن ۽ ٻي گهر ٺيلن جي بحالي لاءِ چندا ڪري انهن متاثرن جي واهر ۽ سهائتا ڪئي. هي مسڪينن ۽ درد وند ماڻهن جي خدمت ڪرڻ دوران خوشي محسوس ڪندو آهي. کيس شهيد محمد فاضل راهو جي شهادت ۽ ڀاءُ محمد صديق جي وفات وارن وڇوڙن جون يادگيريون سندس ذهن تي نقش ٿيل آهن. غريبن جي مدد کيس ورثي ۾ مليل آهي. تعلقه ناظمي دوران هن انيڪ غريبن، هارين ۽ پورهيتن جا مسئلا حل ڪيا ۽ بنا فرق جي عوام جي بهتري لاءِ ڪم ڪيو. پاڻ بنيادي تعليم راهوڪي ۾ وٺڻ بعد سنڌ يونيورسٽي جي اولڊ ڪئمپس ۽ سنڌ يونيورسٽي مان گريجوئيشن ڪئي، کيس شوق ڊاڪٽر بنجڻ جو هو. پر سياست جي رستي تي سجاڳ ٿيڻ کان شروعات ڪري 1995ع ۾ مسلم ليگ (ن) ۾ شامل ٿيو. هن وقت ميان محمد نواز شريف سان سياسي سفر ۾ به شامل آهي. کيس محمد سچل، ارسلان ۽ علي جان نالي پٽ آهن. جيڪي تعليم حاصل ڪري رهيا آهن.

پير عابد عليءِ شاهه راشديءِ جي روح جو راڳو

پير عابد علي شاهه راشدي ولد پير شاهه محمد شاهه محمد عرف عام شهان راشدي، پنگريو لڳ تاريخي ماڳ ٻنگار جي ڳوٺ شاهه محمد شاهه ۾ 1961ع ۾ جنم ورتو. ٻنگار هن وقت ديهه آهي ۽ ٻنگار جي شهر جا کنڊرات ۽ هاڪڙي، پراڻ جي سنگم واري هن پٽ ۾ هن وطن جا ماڻهو پاڻي لاءِ ائين پيا سڪن، جئين ٿرواسي ڪڪرن جي وسڻ لاءِ دعائون گهرندا آهن. سو ڪڏهن هتي دريائن جو سنگم هو. ڪنن جا ڪڙڪاٽ هئا ۽ ٻنگار جي 12 وارو تڙ تاريخي شهر هو، پر ان زماني جا قصا هاڻي تاريخ جي ڪتابن ۾ به ڇتا ڇتا ملن. هاڪڙي ۽ پراڻ جي سنگم ۽ ٻنگار جا کنڊرات ۽ ڊورا اڄ به پنهنجي شاندار ماضي جي عظمت ٽڙيل پکڙيل ٺڪرن ذريعي ڏسين پيا. هن پَٽ کي پير عابد علي شاهه راشدي جون اکيون ڏسنديون رهيون آهن ۽ هن جي وڏن ۽ مرشد شهيد سورهيه بادشاهه پير صبغت الله شاهه راشي جي قرباني به، هن جي اڳيان آهي ۽ هن خاندان جا فرد روضي ڌڻي پير محمد راشد راشدي جا مريد آهن. پير عابد علي شاهه راشدي لاءِ روضي ڌڻي جي هر گادي نشين جو حڪم يا لفظ قانون بڻيل آهن. هن ۽ هن جي خاندان هر پاڳاري جو حڪم اکين تي ئي رکيو آهي. هي مرشد جي حڪم تي ڪو به بحث نه ڪندا آهن. هي عقيدي جي بنياد تي پڪو آهي. پاڻ پرائمري تعليم ڳوٺ مان پڙهي مئٽرڪ ۽ انٽر مسلم ڪاليج حيدرآباد مان ڪئي. پاڻ ۾ ياٺر پير حامد علي شاهه راشدي، جيڪو به پيرا تعلقه ناظم ٽنڊوباگو ۽ هن وقت فنڪشنل مسلم ليگ ضلعي بدين جو جنرل سيڪريٽري آهي. زاهد شاهه زمينداري ڪري ٿو. پير عابد علي شاهه راشدي جنهن جو مائٽ پير رفيق شاهه راشدي جيڪو ٽنڊوالهيار ۾ رهي ٿو. ان جا تعلقات رتوديرو مان سنڌ زرعي يونيورسٽي ۾ تعليم پرائڻ لاءِ آيل هڪڙي اهڙي شاگرد سان ٿيا، جيڪو تاريخ جو ليجنڊ ڪردار ٿي ويو. اهو هو شهيد بشير خان قريشي، جنهن سان پير رفيق شاهه راشدي جو واسطو ٿيو ۽ پير عابد علي شاهه راشدي سان بشير خان قريشي جي ملاقات رفيق شاهه راشدي وٽ ٿي ۽ پوءِ آهستي آهستي هي ٻئي ڄڻا هڪٻئي جي ويجهو ٿيندا ويا. شهيد بشير خان قريشي جئي سنڌ اسٽوڊنٽ فيڊريشن جو اڳواڻ هو ۽ پير عابد علي شاهه راشدي جو پنهنجو جهان هو. پر رفاقت وڌندي وئي، شهيد بشير خان قريشي هن وٽ ٻنگار ۾ آيو، جتي هن ٻنگار جا ڦٽل کنڊرات، ڦٽل دريائن جا وهڪرا، سيد سمن شاهه جي درگاهه، پنگريو، نئون ڪوٽ، ڪلوئي ۽ ٽر پير عابد علي شاهه راشدي سان گڏجي گهميا. ڪيس پير عابد علي شاهه راشدي جي ڳوٺ ۽ اوطاق اڳيان بيٺل نمن جي ڇانو، نموريون ۽ ڇٽندڙ پن ڏسندي، هوا جي جهونڪن ۾ ٻنگار جا ڦٽل کنڊرات گهائي وجهندا هئا. هڪڙو وقت اهڙو به آيو جو شهيد بشير خان قريشي ٻنگار ۾ پير عابد علي شاهه راشدي وٽ مهينن جا مهينا رهيو ۽ پوءِ بشير خان قريشي جي پارٽي جي جان نثارن کان به وڌيڪ هن جي وفا پير عابد علي شاهه راشدي سان ٿي وئي ۽ پوءِ بدين ۾ جڏهن به شهيد بشير خان قريشي پارٽي جي جلسن ۽ ريلين ۾ آيو ٿي ته، رهيو پير عابد علي شاهه راشدي وٽ ٿي ۽ هي ٻئي تقريبن گڏ گڏ هوندا هئا. شهيد بشير خان قريشي ٽنڊو باگو جيترا پيرا به آيو ته پير عابد علي شاهه راشدي گڏ هوندو هئس. مون ڪيترا پيرا پير عابد علي شاهه راشدي کان پڇيو ته سائين توهان جي پارٽي لائين پنهنجي آهي ۽ شهيد بشير خان قريشي جي پنهنجي، پوءِ به گڏ گڏ هوندا آهيو، هن چيو هو ته منهنجا بشير خان قريشي سان روح جا رشتا آهن ۽ هن عشق جي انداز کي آئون خود به سمجهي نه سگهيو آهيان. واقعي جڏهن بشير خان قريشي شهيد ٿيو ته پير عابد علي شاهه راشدي جو روح زخمي

www.sindhsalamat.com

ٿي پيو. سندس پٽ پير اظهر علي شاهه راشدي، پير شاهجان شاهه راشدي ۽ پير نعيم علي شاهه راشدي تعليم پرائي رهيا آهن.

books.sindhsalamat.com

قيد جون يادون

محمد سومار مگٹھار

تنڊي باگي جي محمد صديق مگڻهار جي قذافي هوٽل تي پ پ پ، جيئي سنڌ ۽ عوامي تحريڪ جي ڪارڪنن جو روزانو چڱو خاصو تعداد اچي شام ٽاڻي گڏبو هو. ٻچو هاليپوٽو ڳوٺ ڪانپوءِ گڏيل ٻحثن، سمورين پارٽين جي ڪارڪنن جي ٻحثن ۽ ڪچهرين جو ڪو مرڪز هو ته، اها هئي قذافي هوٽل. ڪامريڊ ۽ ساٿي ڪڏهن ڪڏهن چانهه پيءِ ماني کائي بل ڏيڻ ڪانسواءِ به هليا ويندا هئا. ڪڏهن لڳندو هو ته، هي ڄامشوري ڦاٽڪ جي هوٽل هجي. سڀني سياسي ڪارڪنن جون هوٽل تي مرڪون، کِل ۽ ڀوڳ ڪانسواءِ سياسي بحث پيا ٿيندا هئا. ان ڪري خفيه ادارن ۽ سي آءِ ڊي وارا به هن هوٽل جي ايئن نگراني ڪندا هئا، جيئن هوٽل جا بيرا ٽانو سنڀالي ڊوئيندا هئا. سو انهن کي به سمورن سياسي ماڻهن جا چهرا ياد هوندا هئا. محمد صديق مگڻهار هوئڻ به فنڪارن حاجي عثمان ڪڇي، مِٺو ڪڇي، محمد هاشم پڪوازي ۽ مصري ڊيپلائي جو به عزيز هو. ذوالفقار علي ڀٽو جي عاشق مرحوم محمد بخش ڏامراهه کان وٺي فقير قربان خواجه، مرحوم بشير حُسين لغاري جهڙا پ پ پ جا سچا سپاهي هن جي هوٽل کي پنهنجو سياسي مڪتب سمجهي ايندا هئا. ضلعي بدين ۾ قذافي هوٽل ۽ علي گوپانگ جي بدين جي شاهي بازار جي ڪنڊ واري هوٽل ڇڻ سياسي ماڻهن لاءِ ٺاهيل هيون. علي گوپانگ به محمد صديق جيان ڀٽو جو شيدائي هو. هنن جي هوٽلن تي پ پ پ جي ابتدا جون ميٽنگون به ٿيون هيون ته، فيلڊ مارشل محمد ايوب جي خلاف جدوجهد لاءِ به پلان جڙيا هئا ته محمد فاضل راهو ۽ شمشيرالحيدري جهڙا يگانا به ون يونٽ جي مهم ۾ هنن وٽ اچي چانهه يا ماني کائيندا هئا. فيلڊ مارشل محمد ايوب خان ۽ يحييٰ خان جي وڃڻ ڪانپوءِ ملڪ به اڌ ٿيو. ڪارڙا بنگالي ويا ۽ ذوالفقار علي ڀٽو وزيراعظم پاڪستان ٿيو. 5 جولاءِ 1977ع جي نياڳي رات ٿي، جنهن رات جا ڏنگ صدين جي تاريخ ٿي ويا. ذوالفقار علي ڀٽو جو جنرل ضياءُ الحق تختو اونڌو ڪري ڪيس گرفتار ڪيو. ملڪ ۾ مارشل لا لڳائي وئي. سنڌ جي فضا غمگين نوحا ڳائڻ شروع ڪيا. ذوالفقار علي ڀٽو جا شيدائي هاري، مزدور ۽ غريب غربا ڪاوڙ ۾ اچي ويا. محمد صديق مگڻهار جي قذافي هوٽل وري مقامي سياست جو مرڪز بڻجي وئي. 18 مارچ 1978ع تي ذوالفقار علي ڀٽو کي لاهور هاءِ ڪورٽ جي ڦاسي واري سزا جو فيصلو ٽنڊي باگي واسين قذافي هوٽل تي بي بي سي ريڊيو جي اردو نشريات ذريعي ٻُڌو. تڏهن سنڌ جي گهر گهر، شهر شهر جي چونڪ ۽ هر ماڻهو جي هٿ ۾ ننڍا ۽ وڏا ريڊيا هوندا هئا. سنڌ جا ماڻهو، ضياءُ الحق جا ڪرتوت ۽ ذوالفقار علي ڀٽو ڪيس بابت آگاهي بي بي سي ذريعي معلوم ڪندا هئا ۽ پوءِ بي بي سي جي خبرن تي اڄ جي ٽي وي ٽاڪ جيان پنهنجي پنهنجي سمجهه موجب بحث ڪندا هئا. بي بي سي جي خبر سنڌ ۾ جهنگ کي باهه جيان پکڙيندي هئي ۽18 مارچ 1978ع جي آيل فيصلي جي خبر به ائين جهرن ۽ جهنگن ۾، ڳوٺن ۽ شهرن ۾ پکڙي هئي. منهنجو ڏاڏو حاجي دُورو راهوڪڙو به روزاني بي بي سي جي اردو ۽ هندي نشريات سميت امن ۽ عبرت اخبار آٽي پڙهندو هو. ٽنڊي باگي ۾ سپاف جي شاگردن 23 مارچ 1978ع تي لارينس مدرسي کان جلوس ڪڍيو. جلوس ۾ هزارين ماڻهو شامل ٿي ويا. شاهي بازار جي مک چونڪ وٽ پوليس جلوس کي گهيري ۾ آٽي جلوس کي واپس ڪيو ته آرمي به اچي وئي. جلوس تي لاٺي چارج ڪري ماڻهن کي ڇڙوڇڙ

ڪرڻ سميت 11 ڄڻن کي گرفتار ڪيو ويو، جن ۾ قذافي هوٽل جي مالڪ محمد صديق مگڻهار جو پٽ سيٺ محمد سومار به شامل هو. هنن کي 25 مارچ تي بدين جي ملٽري ڪورٽ سزا ڏني. ڪيس سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ رکيو ويو. مهدي محمد خواجه، محمد صديق مگڻهار، سيد عبدالرسول عرف ابن شاهه ۽ ٻيا ٽنڊي محمد خان ۾ مير رسول بخش ۽ مير علي احمد ٽالپر وٽ پهتا. مير علي احمد ۽ رسول بخش جي ڪوشش سان سيٺ محمد سومار ۽ ٻين گرفتار ڪيل ڏهن ڄڻن کي ڦٽڪا معطل ڪيا ويا. محمد سومار مگڻهار حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ رهي سزا پوري ڪئي. سيٺ محمد سومار زندگي جي سفر ۾ ڪيترائي مشڪل پَل گذاريا آهن. اڄان تائين پ پ پ سان لاڳاپيل آهي ۽ قذافي هوٽل اڄ به بحثن جو مرڪز آهي. سندس فرزند سڪندر، لياقت ۽ پرويز به سندس ساڳي هوٽل کي مچايو ويٺا آهن. لياقت مختلف اين جي اوز ۾ ڪم ڪري ٻاهرين ملڪ ۾ به ٽريننگ ڪري آيو آهي.

دلبر سنڌي

غلام محمد ولد غلام حيدر خواجہ ٽنڊوباگو لڳ پھاڙمري ۾ 21.11.1969ع تي پيدا ٿيو. ابتدائي تعليم ڳوٺ جي اسڪول مان ورتي، ٽنڊي باگي مان انگريزي پڙهيو. 1983ع دوران ايم.آر.ڊي تحريڪ دوران اسڪول مان ڪڍيل احتجاجي جلوس ۾ شامل ٿيو، ان بعد باقاعدگي سان هن وڏيري ۽ ڀيڏار جي پٽ وطن دوست انقلابي پارٽي جي ٻالڪ سنگت کان سياست جي شروعات ڪئي. ان دوران هي ٻين ساٿين سان گڏ گرفتار ٿيو. سندس چاچي عبدالواحد ڪيس آزاد ڪرايو، پر هن سان اهڙي جُٽ ٿي جو هي سال ڪن ٿائين ٽلهار ۾ اظهر خواجہ جي گهر رهيو. ايئن ئي پورهيتن ۽ هارين سان ڪڏهن ڪٿي تہ ڪڏهن ڪٿي. سياست جي خاردار راهن تي سو بہ ضيائي مارشل لا جي ٽتل ڪاڙهن ۾ ڪم ڪندو رهيو ۽ پنهنجي پارٽي جي ٻين دوستن کان وڏيڪ هڪ زميندار گهراڻي جو فرد هو، پر هن جي دل ۽ دماغ تي، هاري ۽ پورهيت انقلاب حاوي هو. اڳتي هلي جڏهن وطن دوست انقلابي پارٽي جو سنڌ ترقي پسند پارٽي سان انضمام ٿيو تہ غلام محمد خواجہ جيڪو هاڻي دلبر سنڌي جي نالي سان مشهور ٿي ويو هو، سو ڊاڪٽر قادر مگسي کي ويجهو ٿي ويو. ڊاڪٽر قادر مگسي ڪيس پنهنجي پارٽي جي پليٽ فارم تان ايم.پي.اي جي ٽڪيٽ ڏني. هي اليڪشن تہ لڙيو، پر ڪامياب نہ ٿي سگهيو. 04 آڪٽوبر 1996ع تي جڏهن ٽنڊوباگو ٿاڻي جي لاڪپ ۾ پورهيت اڳواڻ محمد رفيق ڪوسو کي شهيد ڪيو ويو تہ، ٽنڊوباگو پوليس خلاف ٽنڊوباگو شهر ٽامڻي ٻڌجي ويو. پوليس خلاف ايڪشن ڪميٽي ٺاهي جدوجهد ڪئي ويئي، جنهن ۾ دلبر سنڌي، رفاقت الله جروار، فيض محمد اديجو، عبدالحيڪم هاليپوٽو، جيا قمبراڻي، خميسو قمبراڻي، ڏاڙهون ڏڪايل، مير فراز ٽالپر ۽ ٻيا بہ شامل هئا، جن سان بيگناهہ محمد رفيق جي شهادت تي پوليس خلاف پورو شهر گڏ هو، اتي اسان هنن جو پير ڪوڙي ساٿ ڏنو. ايئن ئي هن 2001ع ۾ مشرف جي دور ۾ يو سي ناظم جي چونڊ ۾ حصو ورتو، پر هن جو عوام دوست پئنل ٽنڊوباگو يو سي تان هارائي ويو ۽ ٻي چونڊ ۾ هي يو سي ٽنڊوباگو جو ناظم چونڊجي ويو. مشرف واري دور کان هن جا تعلقات پ پ پ جي اڳواڻ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا سان ٿي ويا. هي ان جو ساٿي بڻجي ان سان هر جدوجهد ۾ سياسي طرح سان واڳجي ويو. مشرف واري دور 2007ع ۾ محترمہ بينظير ڀٽو جي شهادت بعد ٿيل وڳوڙن ٿائين، ان دور ۾ هن تي 32 ڪيس داخل ٿيا. سندس گهر تي پوليس چڙهايون ٿيون. هن کي گرفتار ڪري ڊسٽرڪٽ جيل بدين ۾ وڌو ويو. جتان ڪيسن جي ضمانت بعد ڪيس ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا، ڊاڪٽر فهميده مرزا، نثار کهڙو، سردار ڪمال خان چانگ ۽ پارٽي جي سنڌ جي قيادت ڪيس ارباب دور ۾ وڏي ريلي جي صورت ۾ ٽنڊوباگو آندو. جتي هڪ وڏو جلسہ عام ٿيو. ان وقت ٿيل اليڪشن ۾ هي ٻين ساٿين سميت نارا جيل بہ ويو. 2008ع جي اليڪشن ۾ جڏهن ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ۽ ڊاڪٽر فهميده مرزا ڪاميابي ماڻي، ڊاڪٽر فهميده مرزا اسپيڪر نيشنل اسيمبلي ۽ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا گهرو وزير سنڌ بڻجي پنهنجي ٽڪ ٽنڊي باگي پهتا، جتي رکيل جلسي ۾ دلبر سنڌي سندن اڳيان سخت تقرير ڪئي، جنهنڪري هي پنهنجي دور ۾ ڪيترا سال پاسيرو رهيو ۽ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا جي استعيفيٰ بعد ضمني چونڊن ۾ سندس فرزند بئريسٽر حسنين مرزا جي ايم.پي.اي ٿيڻ بعد هي پاور پاليٽڪس ۾ اِن ٿي ويو. پوري ٻيل جي لاش جي تذليل تي هن جي اکين رت رُنو هو.

www.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر سڪندر علي ميندرو

پ پ پ ضلع بدين جو صدر ڊاڪٽر سڪندر علي ميندرو 2013ع جي اليڪشن ۾ ڪاميابي ماڻڻ بعد صوبائي ڪابينا سنڌ ۾ قانون جو وزير آهي. پاڻ 1970ع کان وٺي هن وقت تائين پ پ پ ۾ آهي. پاڻ جلاوطن بہ رهيو. بدين ۾ اسپتال بہ اٿس. اباڻو ڳوٺ تعلقہ فاضل راهو ۾ اٿس. شهيد فاضل راهو ۽ بدين مان 7 ڀيرا ايم پي اي بڻجي وڏو رڪارڊ قائم ڪيو اٿس ۽ ٻہ ڀيرا وزير پڻ رهيو آهي. پ پ پ ۾ مخدوم امين فهيم ۽ سائين قائم علي شاهہ سان رهيو آهي. پاڻ هڪ ايورگرين ۽ انتهائي سادو ماڻهو ۽ قانون جو ڄاڻو آهي. ساحلي پٽي جي ملاحن جي مسئلن کان وٺي بدين ۾ تيل ۽ گئس جي رائلٽي، پاڻي جي کوٽ ۽ ماحول جي بچاءُ لاءِ اسيمبلي جي فلور توڙي عام جلسن ۽ پريس سامهون ڳالهائيندو ۽ پنهنجو مؤقف رکندو رهيو آهي. هن تي شهيد ذوالفقار علي ڀٽو ۽ شهيد راڻي محترمہ بينظير ڀٽو سميت هاڻوڪي قيادت ۾ پ پ پ جي ڪو چيئرمين محترم آصف علي زرداري ۽ بلاول ڀٽو جو اعتماد آهي. هي پارٽي ڊسيپلين جي خلاف هڪ قدم بہ نہ کڻندو آهي. سياسي مخالفين کي بہ هن ڪڏهن تنگ نہ ڪيو ۽ نہ ڪرايو آهي. سنڌي، انگريزي ۽ اردو جو سٺو ڄاڻو آهي ۽ بهترين مقرر بہ آهي. عوامي لهجي ۾ عوام سان رلي ملي وڃڻ وارا سياسي داؤ ۽ گُر بہ ڄاڻي ٿو. گهڻو ڪري سنڌي ٽوپي ۽ اڇا ڪپڙا پائي ٿو. جذباتي ڪونهي، ڌيرج سان مسئلن ۽ معاملن کي ڏسي ٿو. تمام گهڻو سنڌ اسيمبلي جو ميمبر رهڻ باوجود هن جو تڪ بہ سنڌ جي ٻين تڪن وارو ڏيک ڏي ٿو. عوام جا مسئلا گهڻا ٿي ويا آهن. هن ڏکئي ۽ سکئي دؤر دوران پ پ پ سان غداري نہ ڪئي آهي. مونکي رپورٽر طور سڃاڻي ٿو. ساڻس اپوزيشن ۽ اقتدار دوران ملاقاتون ٿينديون رهيون آهن.

books.sindhsalamat.com

هُن جي عظمت جا گيت عام ماڻهو پيا ڳائين

سردار محمد يوسف چانگ

لاڙ جي خطي ۾ باقي سنڌ کان جدا ماحول آهي. اُتر سنڌ ۾ اڄ بہ سرداري نظام هلي ٿو، پر سنڌ جي لاڙ، وچولي ۽ ٿر وارن پاڱن ۾ گهٽ ڪري وڏيرو، رئيس، مُکي ۽ پَٽيل آهن، جيڪي پنهنجي پنهنجي ذاتين جا چڱا مڙس آهن، پر لاڙ پٽ ۾ چانگ ذات جو سردار محمد يوسف خان چانگ ۽ عمراڻي ذات جو سردار محمد رمضان عمراڻي ٿيا. سردار محمد يوسف چانگ جي پڳ ڪمال خان چانگ ٻَڌي، جيڪو سندس نياڻو آهي ۽ سندس پُٽ محمد سليم بہ هاڻي وڏو آهي ۽ سردار محمد رمضان جي پڳ سندس پٽ عبدالواحد کي ٻڌرائي وئي. سردار محمد يوسف چانگ 1984ع جي غير جماعتي چونڊن ۾ گولاڙچي مان ايم پي اي ٿيو. سندس تلهار جي آمون سومرو (هوٽل وارو) سان ياري هئي، جتي هُو ہر ٽي پيرا هفتي ۾ رات جو ايندو هو، ڪچهري جو ڪوڏيو هوندو هو. محمد خان جوڻيجو جي 5 نقاطي پروگرام تحت هن جي تڪ ۾ بہ ترقياتي ڪم گهڻا ٿيا. هُو درياءَ دل ماڻهو هو، ڪنهن سان بہ ساڙ نہ هوندو هئس، هُن جي پنهنجي دنيا هئي، غريب غربا ۽ چانگ ذات وارا هر ڪنهن سان هڪجهڙو هوندو هو، پنهنجي راڄ، تڪ ۽ ذات جي ماڻهن سان سٺي هلت هلندو هو، ڪنهن کي بہ ايذائيندو نہ هو، شهرت ۽ نَٺ کان پري هوندو هو، عام ماڻهن جا مسئلا دلچسپي سان حل ڪرائيندو هو. وفات کانپوءِ بہ غريب غربا کيس حياتي جيان ياد ڪن ٿا. هُو ضياءُ الحق جي دور ۾ ايم.پي.اي ٿيو هو، پر پنهنجو نالو ڇڏي ويو. اڄ بہ سندس ذڪر ماڻهو سٺن لفظن سان ڪن ٿا. هُن جي عظمت جا گيت عام ماڻهو پيا ڳائين. هُن سردار هوندي ڪا ڳاڙهي ڪاري قتل نہ ڪرائي. هُن عوام ۾ سجاڳي ۽ پنهنجي تڪ ۽ ذات ۾ تعليم جي جاڳرتا لاءِ ڪم ڪيو. فيصلي ۾ ريا نہ ڪندو هو ۽ ظلم جي خلاف هو. جڏهن آئون شاگرد هئس، تڏهن منهنجي ساڻس ملاقات ٿي هئي.

www.sindhsalamat.com

نانا نجم الدين سريوال ۽ بشير احمد سريوال

نجم الدين سريوال تعلقہ ماتلي جو وڏو جاگيردار هو. 40 سالن تائين، ان وقت حيدرآباد ۽ هاڻي بدين جي سياست تي ڇانيل رهيو. وزارت ماڻيائين. ذوالفقار علي ڀٽو کي عام اليڪشن ۾ سامهون بيهي، هارائي ويو. پ.پ.پ اميدوار حاجي عبدالله هاليپوٽو کان بہ اليڪشن ۾ هار کائي ويو. اڇا ڪپڙا پهريندڙ حاجي نجم الدين سريوال سياسي بنياد تي غلام مصطفيٰ جتوئي سان ويجهو رهيو. جتوئي صاحب جي ٺاهيل پارٽي اين.اين.پي ۾ بہ اهم ڪردار ادا ڪيائين. اڇا ڪپڙا پائي گهمندڙ نجم الدين سريوال کي عام ۽ خاص ماڻهو پيار مان نانا جي لقب سان نانا نجم الدين چئي ياد ڪري ٿو. سندس سياسي ڪردار هاڻوڪي بدين ۽ حيدرآباد ضلعي جي انهن چند اهم سياسي نالن ۾ ڳڻي سگهجي ٿو. هن ماڻهو بااصول ڪردار ۽ اصولي سياست ڪئي. هن وقت سندس پٽ بشير احمد سريوال پ پ پ ضلعي بدين جو نائب صدر آهي. 2007ع ۾ پرويز مشرف جي ڏکئي دور ۾ اعلانيل اليڪشن ۾ کيس پي ايس 56 تلهار مان پ پ پ طرفان ايم پي اي لاءِ ٽڪيٽ ملي. 27 ڊسمبر 2007ع تي محترمہ بينظير ڀٽو جي شهادت بعد اليڪشن ملتوي ٿي، جيڪا 2008ع ۾ ٿي، جنهن ۾ هي وڏي ڪاميابي ماڻي ايم پي اي ٿيو. ايم پي اي ڪوٽا مان تَڪ ۾ اسڪيمون ڏنائين، ڪيترن ئي بيروزگارن کي نوڪريون ڏياريائين ۽ کُلين ڪچهرين ذريعي عوام سان رابطي ۾ رهيو. 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ هن جي تَڪ جو سرڪاري اسٽرڪچر جتي تباهہ ٿيو، اتي آبادگار معاشي طور تي ڪنگال ٿي ويا. هزارين گهر ڊٺا، دڪانن سميت ڪاروبار ۽ زراعت مڪمل طور تي تباهہ ٿي ويا. اهڙي ڏکي حالت ۾ هن کان جيڪا مدد پهتي، سا ڪرڻ ۾ وسان ڪونہ گهٽايائين. مون سان ڪاوش عيوضي ۽ هن جي تڪ ۾ اسان جو اَصل ڳوٺ هجڻ سبب تعلقات هئا. 2013ع ۾ پارٽي کيس پي ايس 56 تان ٽڪيٽ نہ ڏني. هُو هن وقت پارٽي جي ذميواري نڀائي پيو. سادو سودو ماڻهو آهي. هي انتقامي سياست ۾ يقين رکندڙ نہ آهي. ساڳي ريت بشير احمد سريوال پ پ پ جي تنظيمي عهديدارن کي پڻ سنڀاليو. ارباب دور ۾ ڪوڙن ڪيسن جي بارش باوجود ورڪرن سان ساٿ نڀائڻ، ضمانتون ڪرائڻ ۽ روپوش عهديدارن کي سندس طرفان ضروري ڪاغذ ٺهرائي مختلف ڪورٽن مان ضمانتون ۽ وڪيل ڪري ڏيڻ سان گڏ بدين ضلعي جي ماڻهن سان سادگي سان ملڻ ۽ هر ننڍي وڏي ماڻهو سان رابطي ۾ رهڻ سندس خانداني روايت پڻ رهي آهي. اڄ بہ تعلقہ تلهار جيڪو سندس تڪ رهيو آهي، مگر ساڳي وقت تعلقہ ٽنڊوباگو، ماتلي، بدين، گولاڙچي، ٽنڊوالهيار ۽ حيدرآباد جي راڄن جا ماڻهو جن جن سان سندس خانداني ۽ سياسي واسطا رهيا آهن، کيس قدر جي نگاهہ سان ڏسن ٿا. خاص ڪري بدين ضلعي جي تعلقي ٽنڊوباگو ۾ سيلاب دوران بي سهارا ماڻهن جي خدمت، ڏکي گهڙي ۾ انهن سان همدردي، پل پل رابطي ۾ رهڻ ۽ پ پ پ جي پوري ٽيم ساڻ ڪري ماڻهن جي ڏينهن رات سهائتا ڪرڻ، سندس لازوال ڪارنامو پڻ رهيو آهي. پاڻ بيشمار خاصيتن جو مالڪ آهي.

books.sindhsalamat.com

خلوصِ دل

میر محمد بلیدي

ڳوٺ پريل بليدي جو رهواسي مير محمد بليدي ولد محمد عثمان بليدي 1965ع ۾ پيدا ٿيو. هي هڪ اهڙو ڪردار آهي، جنهن ضياءُ الحق جي مارشل لا واري ڪاري رات ۾ ڪيئي ڏيئا روشن ڪري، ان رات کي روشن صبح ۾ تبديل ڪرڻ لاءِ جاکوڙ ڪئي، هن ڪاري رات جي چمڙن سان جهيڙيو. هن ان ڳس تي جيڪا جدوجهد ڪئي، ان کي عشق جي اک سان ڏٺو، هن سياست جي خاردار رستن تي رومانس ڪيو، سو به سندس هنن سِٽن جيان:

محبت ۾ جنهن جا ملازم ٿيون ٿا،
انهي ڏر جي پاران ڏٽي تي بيهون ٿا.

هي واقعي ايم آر ڊي جي تحريڪ دوران ڏر تي بيٺو، جيل ويو. سياست سان محبت واري ملازمت ۾ ڪا به ڪمي نه آيس، هن جدوجهد ڪندي وقت جي آمرن کي للڪاريندي، رياستي ڏنڊي واري بازار ۾ هلندي، سياست ۽ ادب ۾ پنهنجو هڪ الڳ مقام ٺاهيو. غربت سبب درسگاهن مان اعليٰ تعليم ته حاصل نه ڪري سگهيو، پر عوامي تحريڪ ۾ شامل هجڻ سبب تنظيم جي اسٽڊي سرڪلن ۾ خادم ٽالپر جي محنت سان مائوزي تنگ کان وٺي لينن تائين، محمود درويش کان وٺي شيخ اياز جي شاعري تائين ۽ عالمي سياست جي ڳُرن کان وٺي پاڪستان جي خاردار سياسي راهه جو مسافر بڻجي ويو. هي جڏهن ڪنهن اسٽيج تي اچي ڳالهائي ٿو ته، وڏو مدبر لڳي ٿو. هن جي دل ۽ دماغ کي عوام سان محبت واري سياست روشن ڪري ڇڏيو، ان روشني هن جي ضمير کي جاڳايو، جنهنڪري هن ڪڏهن به زماني سازي جي ڳسن تي سفر نه ڪيو. ساڻس ڪچهري ڪندي جڏهن منهنجي سندس ڳوٺ جي ڪچي رستي تي نظر پئي ته، تڏهن هو مونکي سچ پچ شهيد فاضل راهو ۽ شمشير الحيدري جي واٽ جو مسافر لڳو. هن سڄي زندگي ڳاڙها جهنڊا ۽ ڳاڙها ڪتاب کڻي روشن صبح لاءِ انڌير نگري ۾ انڌيرن سان جهيڙيو آهي. غربت سبب پيٽ تي پٿر رکي پنهنجي پٽن ۽ نياڻين کي تعليم جهڙي زيور سان آشنا ڪيو آهي. سدائين مرڪندڙ مير محمد بليدي، انتهائي کرو ۽ وفا جي بازار ۾ وفادار رهيو آهي. موقعي ۽ مهل جي حساب سان پلوڙ مزاح نگار به آهي. ذات جي ڏيهه کان وٺي سياست جي راهه ۾ هن جي جدوجهد جا رنگ ۽ عڪس اڄ به چٽا آهن. هن عشق جي آخري حد تائين پنهنجي پارٽي سان وفا ڪئي، پر ڪيسِ وفا جي رڻ ۾ اڪيلو ڪيو ويو ۽ هاڻي عوامي جمهوريه پارٽي سان سلهاڙيل آهي. سندس ڪل ملڪيت هيٺئين شعر جيان آهي ته:

پلين آيا سائين، پليڪار ڇئون ٿا
نڪو ڌن دولت نه تحفا اسان وٽ
خلوص دل ساڻ ڪيڪار ڇئون ٿا

ٽنڊوباگو کان ننڊو لڳ سندس ڳوٺ تائين ڪچي رستي تي، هن جيڪي ڏکون ڪنيون آهن، انهن جا عڪس اڄ به چٽا آهن. طبيعت ۾ سادو سڀاجهڙو پر ڏاهپ جي دنيا جو سمجهُو ۽ پلوڙ شخصيت جو مالڪ آهي.

www.sindhsalamat.com

اپوجهن ۾ اڙين جو آسرو

هوت خان کوسو

سنڌ جي سرزمين جهڙي زرعي طور تي زرخيز ۽ معدني وسيلن سان مالامال آهي، تهڙي ئي پلوڙ ماڻهن ۽ انساني خدمت وارين خوبين وارن انسانن، سياسي ۽ سماجي کيتر ۾ به انيڪ خوبين جي مالڪ ماڻهن سان پري پئي آهي. اهڙي خوبين وِارو هڪڙو محبوب ماڻهو مسڪين گهراڻي ۾ جنم وٺندڙ، رُکي سُکي کائي، ڇِتيون لڳل پراڻا ڪپڙا پائي، تعليم جي روشن رستي تي نڪري، اميرن جي سماج ۾ پنهنجي غربت من اندر لڪائي، خوبصورت خيال کڻي اڳتي وڌندڙ هڪ ڏينهن پهاڙ جا پنڌ ڪُٽائي، پنهنجي پنهون جهڙي منزل کي ماڻيندڙ حاجي ولي محمد کوسي جو غريب پارڙو هڪ ڏينهن سنڌ جي معصوم مستقبل جي مڪتب جو رکوالو ۽ سندس اکين ۾ علم جو نُور وڌائڻ جي منصب تي فائز ٿي، سائين هوت خان کوسو جي نالي سان مشهور ٿي وڃي ٿو. سائين هُوت خان کوسي پاڻ به جنهن فرسوده سماج جو ساڙيل ۽ حقارت جي هزارين لُنڊين جو ڏنگيل انسان آهي، تنهن هن وقت پنهنجي ئي طبقي جي آجپي ۽ اؤسر لاءِ وڏي وِٽ سان وڏا چيلينج قبول ڪندي مقابلا ڪيا آهن ۽ ڪندو پيو اچي. سائين هوت خان کوسو هن وقت جنهن اسڪول جي هيڊ ماستر طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏئي رهيو آهي، ان اسڪول جي گرائونڊ تي ڪجهه ماڻهن جڏهن قبضي جي ڪوشش ڪئي ته، هي مرد مجاهد انهن جي سامهون ڏونگر جيان بيهي رهيو ۽ اڄ ان اسڪول جي گرائونڊ تي هڪ عاليشان اسڪول جي عمارت اڏيل آهي. ڪجهه ماڻهن چواڻي ته، جيڪڏهن سائين هوت خان کوسو نه هجي ها ته، ان گرائونڊ تي ڪو فساد يا قبضو ٿي وڃي ها! هوت خان کوسي پنهنجي اسڪول کي هاءِ اسڪول جو درجو ڏيارڻ لاءِ مخير حضرات کان مدد وٺي، آفيسن جا چڪر ڪاٽي ڪاٽي، پنهنجو رت ولوڙي جيڪا اٽڪ محنت ڪئي آهي، ان جو اهو نتيجو آهي ته اڄ ان اسڪول ۾ 400 کان وڌيڪ ٻارڙا ۽ ٻارڙيون تعليم پرائي رهيا آهن. ڪيترن ئي غريب شاگردن جي امتحاني في پاڻ ۽ پنهنجي سٽ سان گڏجي پري، انهن جي مائٽن کي همٿائيندو رهندو آهي. سندس اهڙي ئي ڪردار سبب ڏيئي هاءِ اسڪول ٽنڊي باگي تعلقي جي بهترين ادارن مان هڪ آهي. پاڻ پنهنجي خوش اخلاقي سبب سڄي اسٽاف جي دلين تي راڄ ڪري ٿو، سندس قربائتو اسٽاف به ساڻس اهڙو ئي ورتاءُ ڪري ٿو جيڪو ڪنهن محسن جو ڪرڻ گهرجي. ڏٽي در دعا آهي ته سنڌ جي جهولِيءَ ۾ اهڙن مٽيادار مڙسن جا ميلا متل هجن ۽ سدائين پيا وڌندا ويجهندا رهن ته، جيئن سڄي عالم لاءِ، امن جي ڌرتي اڳواٽي وارو ڪردار ادا ڪري ۽ لطيف سرڪار جي انهن لازوال لفظن وانگر سڄي عالم لاءِ ڇپر ڇانو بڻي رهي ته:

دوست مٺا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين

آخر ۾ هوت خان جهڙن لازوال ڪردارن کي لطيف مرشد جون هي سِٽون ارپيندس ته:

نه ڪي ڪٽن پاڻ سين، نه ڪي ساٽن پاڻ،
اهڙا جن اهڃاڻ، آئون نه جيئندي ان ري.

books.sindhsalamat.com

ويڙهو پٽ وريام!

والد جهڙو نالو عبداللطيف رکيو، هي واقع نالي جهڙو ثابت ٿيو آهي. ڳوٺ حاجي بادل خان راڄپر جي رهندڙ حاجي ڪمن خان راڄپر جي گهر ۾ جنم ورتل عبدالطيف چوندا آهن هر ماڻهو نالي جي چاليهه پتي جي چڪ ڪري ٿو، سو هي عبدالطيف شاعر تہ ڪون ٿيو، پر شاهہ عبدالطيف ڀٽائي وانگر سچ جي واٽ تي هلندي، ظالمن سان اکيون اکين ۾ وجهي جهيڙيو. شاهہ عبداللطيف يونيورسٽي ۾ پڙهڻ دوران جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جو صدر هو ۽ 7 ڏينهن اي سيڪشن ٿاڻي خيرپور جي لاڪ اپ ۾ رهي باندي دنيا جوسبق بہ حاصل ڪيائين. 5.8.1958ع ۾ ڄائو، شروعاتي تعليم سُپيرير سائنس ڪاليج خيرپور، ايم.ايس.سي شاهہ لطيف يونيورسٽي خيرپور، بي.ايڊ ۽ ايم.اي سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو مان پاس ڪيائين. ڪاليج واري زماني کان جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن سان لاڳاپجي ويو. 1983 ۾ ايچ.ايس.ٽي سائنس ٽيچر طور مقرري پنگريو هاءِ اسڪول ۾ ٿيس. 1985ع ۾ ٽنڊوباگو لارينس مدرسہ، 1986ع ۾ امن آباد هاءِ اسڪول ۽ 1987ع ۾ پنگريو هاءِ اسڪول 1988ع ۾ ٽنڊوباگو. 1989ع ۾ خيرپور بدلي ٿي ويو. هن بدين ضلعي اندر لطيف سنگت ۽ محاذ جا يونٽ کوليا. ۽ قومي ڪم ڪندو رهيو. تڏهن آئون بہ جيئي سنڌ محاذ جو ميمبر هئس ۽ سائين عبداللطيف سان ويجهڙائي تہ ٿي پر تعلقات سنگت ۾ بدلجي ويا. هن ڪان سکندو بہ رهيس. هن ماڻهو بدين ۾ نظرياتي طور تي ڪم ڪيو. ڪارڪنن کي نظرياتي ڪتاب پڙهايا. ڪچن ذهنن جا فڪري بنياد پختا ڪرڻ ۾ هن تمام گهڻو ڪردار ادا ڪيو. 1991ع ۾ سنڌ پبلڪ سروس ڪميشن ۾ امتحان پاس ڪري ليڪچرار ٿيو. 2003ع اسٽنٽ پروفيسر ۽ 2014ع ۾ اسيوسئيٽ پروفيسر ٿيو. 2006ع کان 2008ع تائين تعلقہ ٽري ميرواهہ جو اسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر ميل رهيو. جتي جي تعلقہ ناظم هڪ اسڪول ڊهرائي پنهنجي بنگلي کي وسيع ڪيو، جنهن تان هن جون اکيون ارڏي چيتي جهڙيون ٿي ويون. هن مزاحمت ڪئي ۽ پوءِ ڪيس لاڙڪاڻو جي رتوديرو ڪاليج ۾ بدلي ڪرايو ويو. هن وقت ڪروندي ۾ ڊيوٽي ڪري پيو. مهل جو مڙس ماڻهو آهي. 2011ع جي المياتي ٻوڏ ۾ جڏهن تعلقہ ٽنڊوباگو جا سمورا ماڻهو متاثر ٿيا تہ، هي پنگريو پهچي ويو. اسان جي ڳوٺ بہ آيو. جيڪا مدد ٽيس سا پنگريو ۾ پنهنجي دوستن، شاگردن، واقفڪارن ڪانسواءِ هر ماڻهو جي ڪيائين. سماجي ڪمن ۾ بہ اڳرو رهيو آهي. مون ۽ منهنجي ماسات الهبچايو سان تہ ائين جڙيو آهي جو شادين ۽ غمين ۾ گڏ آهي. هاڻي وار چاندي ٿي ويا اٿس. نہ رهي آهي اها محاذ نہ رهيا آهيون اسين ۽ سائين. پر انهن تتل آمريت وارن ڏينهن جون يادون آهن باقي سيئي روزگار کي لڳا پيا آهيون. هي پنهنجن اصولن تي قائم رهندڙ سنڌ جو اهڙو ويڙهو پٽ وريام آهي، جنهن تي سنڌ جي مٽي جي مارن جي ڪابہ ميار نہ آهي. هي جتي بہ رهيو آهي. اتي عزت، احترام، شان ۽ مان سان رهيو آهي. هن هزارين شاگردن جي دلين ۾ پاڻ سمايو آهي. هن جي هر وک تاريخ جي وک رهي آهي. هن تاريخ جي گهٽين ۾ پاڻ کي رولڻو ڪون، جيڪو بہ سفر ڪيو اٿس، سو پنهنجي ضمير موجب ڪيو اٿس. ڪڏهن بہ عهدي جي پرواهہ نہ ڪئي اٿس، ڪنهن بہ ڏاڍي اڳيان ڪڏهن جهڪيو نہ آهي.

www.sindhsalamat.com

زمانا پيا ياد ڪندا

اُمداد حسين جت

امداد حُسين جت ولد گل محمد جت جي پيدائش 23.11.1962ع ۾ خان شاهہ ڳوٺ لڳ ٽنڊو باگو ۾ ٿي. ٽنڊي باگي ۽ آسپاس ۾ حسابن Maths جي ماهر استاد طور سڃاڻپ رکندڙ سائين امداد حُسين جت ايم.اي ۽ ايم.ايڊ تائين تعليم حاصل ڪئي آهي. سماجي ڪمن ۽ تعليم جي ميدان ۾ سائين امداد حُسين جت ڪيترين ئي وڪون کنيون آهن. هن استادن جي تنظيم گسٽا ۾ رهي استادن جي جائز مطالبن لاءِ هر جدوجهد ۾ ٽنڊي باگي سميت ضلعي بدين ۾ اڳواٽي وارو ڪردار ادا ڪيو آهي. تعليم جو ڏيئو روشن ڪرڻ لاءِ هن مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ سالن جا سال استاد ۽ ايف اي رهي جيڪي خدمتون ۽ انتظام هلايا آهن، سندس انهن ڪاوشن کي جتي وساري نٿو سگهجي اتي هن هزارين شاگردن کي اسڪائوٽنگ جي سکيا ڏيڻ سميت ثقافتي ڏينهن ملهائڻ ۽ ڪاوش گروپ جي ايڪتا ڏهاڙن ۾ پروگرامن ۾ راتيون جاڳي ڪوششون وٺي ريليون ڪيڊرايون ۽ اسڪول ۾ شاندار پروگرام ڪرايا آهن. سائين امداد حُسين جت جڏهن سڳا ٽنڊوباگو جو جنرل سيڪريٽري هو تہ، تعليم ۽ صحت جي شعبي ۾ تمام گهڻو ڪم ڪيائين. بي نور ماڻهن لاءِ ڪئمپن کان وٺي هن سماجي جاڳرتا پيدا ڪرڻ لاءِ هر موڙ تي پنهنجو شاندار ڪردار ادا ڪيو آهي. ٽنڊي باگي جي هڪ پرائيويٽ اسڪول اورينٽ پبلڪ اسڪول ۾ بہ پرنسپل طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏيڻ وارو امداد حُسين جت، هن وقت تعليم جي فروغ لاءِ پنهنجو پرائيويٽ اسڪول کولي رهيو آهي. پاڻ هڪ بهترين مقرر بہ آهي. منهنجو مئٽرڪ ۾ ڪلاس ٽيچر ۽ بي ايڊ دوران استاد پڻ رهيو آهي. انتهائي خلوص وارو ماڻهو آهي. حسابن سميت مختلف سبجيڪٽس ۾ مهارت رکي ٿو. سموري زندگي تعليم ۽ سماج کي سڌارڻ واري ڪمن ۾ صرف ڪئي اٿس. اسڪول جي باغيچي کي مالهي ٻڌجي ٿاهڻ سميت علم جي واٽ جو اهڙو استاد آهي، جنهن جي ادا ڪيل ڪردار کي زمانا پيا ياد ڪندا. مير غلام محمد خان ٽالپر گورنمينٽ هائير سيڪنڊري اسڪول، جنهن ۾ مير غلام محمد خان ٽالپر ۽ معزز استاد محمد صديق مسافر جهڙي تعليمي ماهر جيڪي گل پوکيا، هي انهن جو مالهي آهي. انهن گلن مان جيڪا خوشبو اچي ٿي، هي ان خوشبو جهڙو استاد آهي، هي ڪڏهن بہ منافقي جي بازار جو وکر نہ رهيو آهي. ”وکر سو وهاءِ، جو پئي پراڻو نہ ٿئي“، وانگر هن جو ڪردار بہ اڇو ۽ اجرو رهيو آهي. امجد علي، عدنان، ارسلان، عرفان ۽ عمار سندس پُٽ آهن.

books.sindhsalamat.com

هي هڪ ئي وقت آفيسر هئڻ سان گڏ تحريري ڪمن ۾ به انتهائي چست ۽ چاڙهو آهي.

books.sindhsalamat.com

خدا داد صلاحيتن جو مالڪ ۽ ايماندار آفيسر

ڪريم بخش پنهور

ڪي ماڻهو اهڙا پير پري ويندا آهن، جن جي پيرن جا آواز ۽ ڳڻن جو ڳالهيون وساري ئي نه سگهبيون آهن. اهي دل جي دنيا جا ستارا ٿي، اندر جي ارمانن ۾ پيا چمڪندا ۽ روشني ڏيندا آهن. ٽنڊي باگي جي مشهور تعليمي ماهر مرحوم غلام رسول پنهور جو پٽ ڪريم بخش پنهور، جنهن تعليم جي آخري ڊگري ته مهراڻ انجنيئرنگ يونيورسٽي مان حاصل ڪري انجنيئر ٿيڻ جا خواب ڏٺا. پر هُو انجنيئر ٿي نه سگهيو ۽ پنهنجي والد جيان تعليم کاتي سان لاڳاپجي ويو. ڪميشن جي امتحان پاس ڪرڻ کانپوءِ کيس ننڊو هاءِ اسڪول ۾ هيڊ ماستر مقرر ڪيو ويو، جتان کيس هائير سيڪنڊري اسڪول پنگريو جو پرنسيپل مقرر ڪرڻ بعد هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو جو پرنسيپل مقرر ڪيو ويو. ان بعد اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر ميل ٽنڊوباگو ۽ هن وقت اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر ميل تلهار ۾ مقرر ٿيل آهي. هڪڙي انتهائي سگهاري شخصيت جي چوڻ باوجود هڪڙو پرائمري اسڪول شفٽ نه ڪرڻ سبب کيس معطل ڪيو ويو، پر هن ضمير جي آواز کي پُٺي نه ڏني، عتاب برداشت ڪيو. پر ان وڏي شخصيت جي نادري حڪم کي ٺڏي ڇڏيائين. سائين ڪريم بخش پنهور منهنجو بي ايڊ ۾ استاد به رهيو، انتهائي گهٽي ڄاڻ اٿس، پر جڏهن هن نادري حڪم ٺُڏيو، تڏهن کان مون هن جي زندگي جي رخن کي ضمير واري اک سان ڏسڻ شروع ڪيو. انتهائي سوشل، ذات ۽ پات واري چڪر کان ڪوهين ڏور، تعليم کي سڌارڻ لاءِ ڪم ڪندڙ ۽ پلوڙ ايڊمنسٽريشن هلائيندڙ اهڙو آفيسر لڳو، جنهن جي دل ۾ غريبن جا ٻار تعليم جي زيور سان سنوارڻ لاءِ جيڪا تڙپ آهي، سا ورلي تعليمي آفيسرن ۾ نظر ايندي. هن مير غلام محمد خان ٽالپر جي نالي سان ٺهيل اولڊ بوائز ايسوسيئيشن ۾ سگا ۾ رهي تمام گهڻا سماجي ڪم به ڪيا آهن. اڇا ڪپڙا پائي هلندڙ هي ماڻهو ڪڏهن به پاڻ کي پڌائيندو ناهي. بي ايڊ، ايم اي، بي اِي سميت ٻين ڊگرين جي هجڻ باوجود هن جي انگريزي به ڏاڍي پلي آهي، پر زماني جي هن دور جي چالو رواج واري سسٽم ۾ هن کان جي حضوري نٿي پڄي. ان ڪري ڪيترائي ڀيرا وقتي حڪومتن جي صاحبن جي عتاب هيٺ رهيو آهي. جڏهن به ڪا ڏکي گهڙي ايندي اٿس ته مرڪي پوندو آهي. خوشي ۽ غم ۾ هن جي چپن تي جيڪي مرڪون مون ڏٺيون آهن، اهي هن جون مرڪون ئي آهن، جن کيس ڪڏهن به ويڪائو ڪر نه بڻايو آهي. روزي ۽ نماز جو پابند آهي. ڏيهي ۽ پرڏيهي ادب به پڙهيل اٿس ۽ هڪ سٺو مقرر پڻ آهي. دوستي جو پڪو ۽ ڪڏهن به ڪنهن سان دوکو نه ڪيو اٿس. سدائين منافقن جي منافقين جو شڪار رهيو آهي. هن ڪنهن به استاد کي ذاتي رنجش يا ڪنهن وڏي اختياري ۽ حاڪمن جي اشاري تي ڪڏهن به لکت ۾ ڪو به نقصان نه ڏنو آهي، پر هن گهوسٽ استادن کي ريگيولر بڻايو آهي ۽ بند پيل اسڪول کولرايا اٿس. تعليم جي سڌاري لاءِ هي تعلقي ٽنڊي باگي ۾ جڏهن اسسٽنٽ ڊسٽرڪٽ آفيسر هو ته، سپروائيزرن کي ته اسڪولن جي نگهداشت لاءِ پابند ڪيو، پر هي بدين ضلعي جي تاريخ ۾ واحد اي ڊي او رهيو، جنهن هر اسڪول وڃي پاڻ وزٽ ڪيو ۽ ٻارن کان ڪورس بابت ڄاڻ حاصل ڪئي. هن جي ئي دور ۾ ٽنڊي باگي جي پرائمري ۽ مڊل اسڪولن ۾ استادن ۽ شاگردن جي حاضري ۾ رڪارڊ اضافو ٿيو.

www.sindhsalamat.com

پچ وڏيرا، شيدي آيو

پروفيسر عبداللهؒ شيديءَ

پروفيسر عبدالله شيدي، بدين شهر جي وارڊ نمبر 6 کان زندگي جون وڪون ڪٽندي، ڪاڙهن ۾ ڪڙهندي، غريبي جي گهاٽي ۾ پيڙهجندي پڙهيو ۽ هزارين مسافرن جيان زندگي جي ريلوي اسٽيشن تي پهتو. ان ريلوي اسٽيشن جي پليٽ فارم تان، هي ڪنهن گوڙ ۽ رش ۾ گم نه ٿيو، پر هن پاڻ کي دنيا جي اسٽيج تي پيش ڪري اهڙو ته زماني جو ڌيان ڇڪايو جو جڏهن هي 1993ع جي عام اليڪشن ۾ اين اي 225 تان آزاد اميدوار طور اليڪشن جي ميدان تي آيو ته، هي نعرو گونجيو ته "پچ وڏيرا، شيدي آيو". اهو نعرو اجرو من رکندڙ پروفيسر عبدالله شيدي جو ايجاد ڪيل هو. هي ان اليڪشن ۾ ڪامياب ته نه ٿي سگهيو پر بدين جي ڳوٺ رحيم ڏنو سومرو وارڊ نمبر 6 جي پورهيت اوپايو شيدي جي گهر جنم وٺندڙ هن ڪارڙي شيدي جي جرئت نيلسن منڊيلا جهڙي هئي. هن بيل گاڏي ۽ سائيڪل تي اليڪشن جا ورڪ ڪيا. هونئن به هي جنهن قبيلي ۾ پيدا ٿيو آهي، انهن کي احساسِ محرومي ڏيج ۾ مليل آهي. هن پنهنجي 70 سالن جي ڄمار ۾ علم ۽ سچ جو عَلم کڻي اونداهي سان جهيڙيو آهي ۽ گفتگو ۾ وتائي فقير جهڙو لڳندو آهي. سندس عمر جا 47 سال تدريس ۾ گذريا آهن. هي ماڻهو گهڻ رخي شخصيت جو مالڪ آهي. هڪ بهترين استاد، اداڪار، صداڪار، رنگن ۽ برشن سان پيار ڪندڙ زندگي جا نقش چِٽيندڙ چترڪار به آهي ته، موسيقار ۽ شاعر به آهي. معاشي طور تي ڪنگال پر دل جو امير ۽ بادشاهه آهي. هي انتها پسند سوچ جو مالڪ نه رهيو آهي. هي ته پنهنجا لڙڪ لڪائي ٻين جا لڙڪ اگهندو رهيو آهي. هن پنهنجي دل جي نصاب موجب اهو سبق سکيو آهي ته، ڪوڙ وڏي لعنت آهي. هي ڪڏهن به ڪوڙ نه ڳالهائيندو آهي. مون سان هڪڙي پليٽ فارم تي مليو ۽ پوءِ ملندو رهيو آهي. سِکي به ٿو ته سيکاري به ٿو، ٻُڌي به ٿو ته ٻُڌائي به ٿو. عام طور تي پينٽ شرٽ پائيندو آهي. پر پُٽ ڪنهن به سچائو يا يار جي ڳالهه ڪان برداشت نه ٿيندي آهي. هن جاکوڙي ۽ سچار پوري زندگي علم ۽ تبديلي لاءِ جاکوڙ ڪئي آهي ۽ اڃان به سندس اها جاکوڙ جاري آهي.

www.sindhsalamat.com

اشفاق احمد ميمڻ

اشفاق احمد ميمڻ جو والد مرحوم سيٺ لڪاڏنو ميمڻ ٽنڊي باگي شهر ۾ وڏي پساري واپاري طور تي مشهور هو. اشفاق احمد جو والد سنهڙو سيپڪڙو هوندو هو. سندس دڪان تي مشهور شاعر محمد صديق "مجذوب" لاشاري به اڪثر ويٺل نظر ايندو هو. سندس گهر ۾ 26.08.1973ع تي جنم وٺندڙ اشفاق احمد کي، هن ڏاڍي لاڏ ۽ ڪوڏ سان پالي وڏو ڪيو هو. پرائمري کان مئٽرڪ تائين تعليم هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊي باگي ۾ حاصل ڪيائين. هن وقت ايم اي، ايم ايڊ ۽ ايم ايس سي تائين تعليم حاصل ڪيل اٿس. هن وقت مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو ۾ ايچ ايس ٽي طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏئي رهيو آهي. 22 سالن کان وٺي هن استاد طور شاگردن کي جيڪي سبق پڙهايا آهن، انهن ۾ ايڪتا جي ليڪچرن کان وٺي موهن جي دڙي جي ناچڻي، امن ۽ تبديلي بابت نه رڳو هن پاڻ پر هن جي پڙهايل شاگردن به هن جي ڏنل سبقن تي عمل ڪندي هن جي واٺ ورتي آهي. سڳا، گسٽا، ٽنڊوباگو ادبي فورم ۽ مولوي حاجي احمد ملاح ادبي فورم جي پليٽ فارم تان هن ادب، استادن جي حقن، مظلوم ۽ بي سهارا ماڻهن جي دردن جو دارون ٿيڻ لاءِ چمڙي جي بيمارين کان وٺي 2010ع جي دريائي ٻوڏ ۽ 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ متاثرن جي دل کولي مدد ڪئي. ايڪتا ڏهاڙن دوران هي تبديلي جو سفير پئي لڳو. هن پنهنجي عملي زندگي ۾ جيڪي وڪون کڻيون آهن، انهن وڪن ۾ استادن جي حقن لاءِ گسٽا جي پليٽ فارم تان جدوجهد هجي، سڳا طرفان اکين ۽ چمڙي جي ڪئمپن کان وٺي ٻوڏ متاثرن جي مدد هجي، ٽنڊوباگو ادبي فورم يا حاجي احمد ملاح ادبي فورم هجي، هر جاءِ تي هن جو ڪردار اڳواٽي وارو رهيو آهي. هن جي زندگي جون حَسِين بهارون جدوجهد جي ميدان تي ظلم خلاف ۽ پنهنجي طبقي جي حقن جي حاصلات واري ميدان تي گذريون آهن. هن جي اکين ڪڏهن به واپاري ٻڌجي ڪنهن مسئلي کي نه ڏٺو آهي. هي مفادن جي ميدان ۾ ڪڏهن به نه ويو، پر وفا جي ميدان ۽ جدوجهد جي گسن تي انساني خدمت جو اهڙو سپاهي رهيو آهي، جنهن پنهنجي ذميواري سان ڊيوٽي سرانجام ڏني آهي. هن جيڪا به جاکوڙ ڪئي آهي، جيڪي به وکون کنيون آهن، سي قابلِ تعريف آهن. مون سان سڳا ۾ گڏجي ڪم ڪيو اٿس. هي هڪ سٺو مقرر ۽ ڪالم نگار به آهي. هن سدائين پيڙهيل ۽ مظلوم ماڻهن جي مدد ڪئي آهي. غريب شاگردن کي اڳتي آڻڻ، انهن جي پڙهائي کان وٺي ڪين ڊريسون ڏيارڻ تائين مدد ڪندو رهيو آهي. سندس فرزند ذوالقرنين، مظفر حسين، سڪندر اعظم، منور حسين ۽ عابد حُسين تعليم پرائي رهيا آهن. پاڻ هڪ انتهائي جاکوڙي ماڻهو آهي. هن وقت سڳا جو جنرل سيڪريٽري آهي. سير و تفريح جو شوق رکندڙ اشفاق احمد ميمڻ سان گڏ مون ڪارونجهر جبل کان وٺندي ڪشمير جي وادين تائين ڪيترائي معلوماتي ٽوئر پڻ ڪيا آهن. انڊس ڊيلٽا کان وٺندي موهن جو دڙو، لاهور جي تاريخي جاين کان ٿيندي پاڪ ڀارت واهگا بارڊر، سوات، ڪاغان، ناران سيف الملوڪ ڍنڍ ۽ ڪوهه مري جي حَسِين وادين جا سفر اسان گڏجي ڪيا آهن.

books.sindhsalamat.com

تتي ٿڌي ڪاهه

محمد اسماعيل ميمڻ ”آزاد“

محمد اسماعيل ميمڻ تخلص ”آزاد“، تعلقي ٽنڊي باگي جي ڳوٺ منگهه ميمڻ ۾ هاري مرحوم الهڏنو جي گهر پيدا ٿيو. غربت جي گهاٽي ۾ پيڙهجي پيڙهجي پڙهيو. پرائمري ۽ سيڪنڊري تعليم ماتلي مان ۽ هائير سيڪنڊري تعليم ڊگري ڪاليج ٽنڊو محمد خان ۽ گريجوئيشن جي ڊگري سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو مان حاصل ڪيائين. نوڪري نه ملڻ سبب ريڊيو مڪينڪ ٿي پيٽ جي اُڃ اُجهائڻ لاءِ جتن ڪندي ڊسپينسر جو ڪورس به ڪيائين ۽ 1977-78 ۾ نيشنل انسٽيٽيوٽ آف ٽيڪنالاجي لاهور مان اليڪٽرانڪس جي ڊگري به حاصل ڪيائين. ناظره قرآن مجيد جڳسي محله ماتلي جي جامع مسجد جي استاد مرحوم عبدالستار شاهه هاشمي جي زيرِنگراني مڪمل ڪيائين. شاگردي واري زماني ۾ سپاف ۾ رهيو. مٿس شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي شخصيت جو گهرو اثر رهيو. آمرن ۽ آمرانه سوچ جي خلاف آواز اٿاريندو رهيو آهي. 09 جنوري 1958ع ۾ جنم وٺندڙ محمد اسماعيل آزاد صحافي به ٿي رهيو ۽ سگا جو ميمبر رهي، سماجي خدمتون به سرانجام ڏيندو رهيو. 21.02.1982 تي تعليم کاتي ۾ مقرر ٿيو. هن وقت خليفو قاسم هاءِ اسڪول جو انچارج هيڊ ماستر آهي. هن جي خليفي قاسم هاءِ اسڪول ۾ مقرري کان هن وقت تائين اسڪول کي سنوارڻ، گل پوکڻ ۽ شاگردن جي تعليمي ۽ ذهني حالت سُڌارڻ لاءِ هن جيڪي ڪوششون ورتيون آهن، سي هن جا پڙهايل شاگرد ڪڏهن به وساري نه سگهندا. هن اسڪول کي ٿاهڻ ۾ وسان ڪونه گهٽايو. هي شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو پارکو آهي. نوڪري اڪثر گهر کان ٻاهر ڪئي اٿس، موٽر سائيڪل تي سوار ٿي اسڪول وڃي ٿو. پنج پُٽ محمد ابراهيم (پوسٽ گريجوئيٽ)، محمد سليم (انٽرميڊيئيٽ)، محمد ادريس (انٽرميڊيئيٽ)، عبدالرحمان (انٽرميڊيئيٽ) ۽ اسامه (مئٽرڪ) ڪري رهيو آهي. منهنجي اڪثر ساڻس ملاقات ٿيندي رهندي آهي. ڪوڙ کان نفرت ڪندڙ هن استاد جو مقصد تتي ٿڌي ڪاهڻ آهي.

پلوڙ سماجي ڪارڪن ۽ اُستاد

محمد دلاور ملاح

موسيقي، شاعري، ادب ۽ انگريزي لٽريچر سان محبت رکندڙ، زندگي جون 36 بهارون ڏسندڙ ، محنتي استاد، شاعر ۽ سماجي خدمت جو جذبو رکندڙ محترم محمد دلاور ملاح، بيلدار محمد رمضان ملاح جي گهر 20 آگسٽ 1978ع تي جنم ورتو. چار ڀائرن ۽ هڪ ڀيڻ جي هن ڀاءُ جو ٻچپن به عام ملاحن جي ٻارن وانگر گذريو. پرائمري تعليم مرحوم رحيم داد ملاح جي بنياد رکيل اسڪول مان هر سال پهرين پوزيشن ماڻي حاصل ڪيائين. پئسي ۽ ٽرانسپورٽ جي اڻهوند باوجود به هاءِ اسڪول تلهار مان مئٽرڪ ۽ گورنمينٽ پاڪستان ڪاليج سعيد پور مان پري ميڊيڪل ۾ انٽرميڊيئيٽ پاس ڪيائين. جواني جي دهليز تي قدم رکندي هن جا نيڻ به ڪنهن هنيلي ٻانوري سان اڙجي پيا، پر وقت ويرين هٿان اهو پهريون پيار ڪنهن اپاڳي جي اک لڳي ويو. ڪاليج مڪمل ڪرڻ کانپوءِ جلد ئي شادي جي ٻنڌڻ ۾ ٻڌجي ويو. 1999ع ۾ محترم سَر وسيم احمد ڀلاٽي جي ڪوشش سان ٽنڊي باگي جي مشهور اورينٽ پبلڪ اسڪول ۾ انگريزي استاد طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏنائين. 2002ع ۾ پهريون ڀيرو ورلڊ بئنڪ جي تعاون سان مشرف دور ۾ ميرٽ بنياد تي ماسترن جون ڀرتيون ڪيون ويون، جنهن ۾ محمد دلاور به پرائمري ماستر چونڊيو ويو. سندس خوشي جي انتها ان وقت ڏسڻ وٽان هئي، جو ته غربت جي گهاٽي ۾ پيڙهيل هن نوجوان جا خواب ڄڻ ساڀيان ماڻڻ لڳا هئا. ڪيس جتي پرائمري ماستر طور مقرر ڪيو ويو. اتي ڪيترائي ڪلوميٽر پنڌ ڪري پاڻ پنهنجي ڊيوٽي ايمانداري سان سرانجام ڏنائين. گريجوئيشن مڪمل ڪرڻ بعد ۽ گهر جي ذميوارين جي باوجود به پاڻ همت نه هارايائين ۽ ڀيهر سنڌ سرڪار طرفان تعليم کاتي ۾ ماستري جو امتحان پاس ڪري پي ايس ٽي مان جي ايس ٽي بڻيو. هن وقت منهنجي ڳوٺ جي ويجهو گورنمينٽ هاءِ اسڪول عثمان راهمون ۾ انگريزي پڙهائي رهيو آهي. هن پنهنجي ڳوٺ نما هاٽي ننڍڙي شهر ۽ ڪنهن سمي تاريخي شهر جمالي ڦڙدو ۾ نياڻين ۽ ڇوڪرن جي تعليم سميت سماجي ڪم پنهنجي ساٿين نظير احمد ملاح، مقبول احمد سمون، جاويد راهمون، امان الله راهمون، لکي محمد راهمون، ويسو ريٻاري، انور علي رستماڻي ۽ محمد صديق راهوڪڙو سان گڏجي ڪيا آهن. هي سندس مرحوم والد محمد رمضان، سندس وڏو ڀاءُ محمد عارب ۽ پيا پَن مان تڏا، توريون ۽ نڪون ٺاهڻ جا ماهر ڪاريگر به آهن. اتي محمد دلاور سٺو شاعر ۽ مقرر به آهي. هن جي رولاڪ نيڻن جمالي ڦڙدو جي ماضي واري قليلي جي بندر، سيد مهاولي شاهه جي مزار، ڪوڙي داس جي سمادي، ميرن جي باغ ۽ ڏاندو مل جي واءِ جي اردگرد، ڳولا جي رڻ ۾ اداسيون به قميص جي پلئه ۾ سانڍي ڀڏيون آهن ۽ جڏهن املتاس جي سڪل وڻ تان ڪوئل ڪوڪ ڪندي آهي ته، هي اداس ٿي ويندو آهي. اها اداسي هن جي نماڻن نيڻن مان ظاهر ٿي ويندي آهي.

راڻي جي راڄ ۾ جهاتي

ٽنڊوباگو لڳ ڳوٺ سونو خان جمالي ۾ رئيس راڻي خان جي گهر ۾ پيدا ٿيل سندس پٽن نور محمد، حاجي سائين بخش، سردار غلام رسول، شاهنواز، صدر ۽ عطا حسين کي پنهنجي والد اهڙي تربيت ڏني ۽ سيکاري، جو هو ڏسندي ئي ڏسندي 1990ع کان ٽنڊي باگي تعلقي جي سياست، ڪاروبار ۽ زمينداري جا جتي ستارا ٿي پيا چمڪن. اتي صدر پلا ڊڳا پالي ۽ ميلن ۾ هلائي جتي سنڌ ۾ نالو ڪمايو آهي. اتي سردار غلام رسول يونيورسٽي ۾ پڙهيو. تعلقہ ٽنڊوباگو مشرف دور ۾ تعلقہ نائب ناظم رهيو. جتي هن بهترين ڪردار ادا ڪيو. ڳائيڪي کان وٺي پلا گهوڙا ڏاري ٽنڊوباگو ۾ گهوڙن جا سنڌ ليول ”سطح“ جا ڪيترا ميل ڪرايا اٿس. بهترين مقرر ۽ سٺو زميندار، سياسي طور تي ارباب غلام رحيم جي سنڌ پيپلز پارٽي ارباب گروپ جي مرڪز ۾ رهيو آهي. هن وقت پ.پ.پ سان تعلق اٿس، سٺو مقرر آهي. حاجي سائين بخش يونين ڪائونسل چيرالو جو ناظم، زميندار ۽ ڪاروبار سميت ارباب گروپ بعد هن وقت پ.پ.پ ۾ آهي. بدين ۽ تلهار مان ايم.پي.اي طور سياست ۾ حصو ورتائين. 2007 بعد 2008 جي عام اليڪشن ۾ محترمہ جي شهادت سبب هار کاڌائين ۽ 2013 ۾ بہ تلهار پي.ايس 56 تان هار کائي ويو. هن جي سنگت جو وسيع سرڪل آهي. اڳوڻي وزيراعظم سردار ظفرالله جمالي، جان محمد جمالي، ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا، ارباب غلام رحيم، سيد علي بخش عرف پپو شاهہ، سردار بشير احمد هاليپوٽو، محمد خان جوڻيجو سميت دوستي جي سرڪل ۾ اٿس. سياست جي رستي تي محنت سان سفر جاري اٿس. عطا حسين سماجي ڪمن، فيصلن ۽ ڪاروبار ۾ وقت ڏي ٿو. شاهنواز زمينداري ڪري ٿو. نورمحمد زمينداري ۾ دلچسپي رکي ٿو. هنن ڀائرن ۾ ڀڏي ۽ قرب آهي. سياست جي اڳواڻي حاجي سائين بخش جي حوالي آهي. هنن جو ٽنڊي باگي وارو بنگلو سياست جي رنگن ۾ رڱيل آهي. بنگلي تي روزانو ماڻهو ڪمن ۽ ڪارن لاءِ اچن ٿا. هي ڀائر پنهنجي والد ۽ پٽن سميت 24 ڪلاڪ عام ماڻهن ۽ سنگت جي ڪم اچن ٿا. حاجي سائين بخش جو وڏو پٽ خان صاحب هن وقت پيپلز يوٿ ونگ ضلعي بدين جو صدر ۽ سماجي تنظيم ڪنسائينس جو روح روان آهي. هي سماجي ڪمن کي بہ اوليت ڏئي رهيا آهن. مون سان سندن ڳوڻائي وارا تعلقات آهن. هر گل جيان هنن جي پنهنجي پنهنجي خوشبو آهي. سنگت لاءِ سر قربان ڪرڻ لاءِ بہ تيار رهندا آهن. منافقي ڄاڻن ئي ڪونہ. دوستي ۽ دشمني ۾ ڪير جهڙا اجرا ۽ چِٽا هوندا آهن. جنهن پاسي سندرا ڀڏي بيٺا تہ توڙ نڀائيندا. هنن سياست جي رستي تي سفر ڪندي اڻ ڳڻين مشڪلن کي بہ مڙس ٿي منهن ڏنو آهي. وچ سير ۾ هنن ڪنهن بہ ساٿي سان دو کو نہ ڪيو آهي. هن وقت ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا کي ويجها آهن.

محمد نواز چانڊيو

محمد نواز چانڊيو، شهيد فاضل راهو تعلقي مان ٿيو پيرو شهيد محمد فاضل راهو جي وڏي پٽ محمد اسماعيل راهو کان عام اليڪشن ۾ ڪاميابي ماڻي، ايم.پي.اي ٿيو آهي. محمد اسماعيل راهو هن سان تاريخ جا خوبصورت مقابلا ڪيا آهن، پر محمد نواز چانڊيو جي اها خوشقسمتي آهي، جو هُو 2008ع واري اليڪشن ۾ شهيد محترمہ پٽو جي شهادت سبب محمد اسماعيل راهو کان اليڪشن کٽي ويو ۽ 2013ع جي اليڪشن ۾ بہ هُو ڪامياب ٿيو. وري بہ محمد نواز چانڊيو جي قسمت تي رشڪ اچي ٿو جو هن شهيد فاضل راهو جي پٽ کان اليڪشن کٽي آهي. محمد نواز چانڊيو جي برادري جا ووٽر هن تڪ ۾ تمام گهڻا آهن ۽ پ پ پ جو ٽڪيٽ ئي هو جو هُو ٽي ڀيرا عام اليڪشن کٽي چڪو آهي. سرڪل جي حساب سان محمد نواز چانڊيو سيد قائم علي شاهہ جي ويجهو رهيو آهي. اليڪشن 2013ع بعد هن جو سرڪل اقتداري سياست ۾ بدين اندر حاوي آهي. ڪيس تازو سنڌ ۾ سيڊا جو وائيس چيئرمين بہ مقرر ڪيو ويو آهي. بنيادي طور تي هن جي خاندان جو شهيد فاضل راهو تعلقي سميت چانڊيا برادري جي حساب سان لاڙ ۾ سگهارو نالو ۽ ڪردار آهي. هي انتهائي سادو ۽ يارن جو يار آهي، اجايون ڊاڙون ڪونہ هڻي، پنهنجي پارٽي سان سج جي روشني جيان سچو آهي.

محمد زمان جمالي

محمد زمان جمالي ولد شير محمد جمالي، ڏيئي شهر ۾ هڪ زميندار گهراڻي ۾ 1966ع ۾ جنم ورتو. هن جو والد محترم هن جي ٻالڪپڻ ۾ ئي وفات ڪري ويو، پر هن جو ڏاڏو حاجي غازي خان جمالي هڪ سٺي شخصيت جو مالڪ هو، جنهن سندس تربيت ۾ ڪا ڪسر نہ ڇڏي. حاجي غازي خان ڏيهہ توڙي پرڏيهہ ۾ هڪ مشهور شخصيت طور سڃاتو ويندو هو. هن ڏيئي ۽ ان جي پسگردائي ۾ جمالي برادري جا ڪيترائي فيصلا ڪيا ۽ ڪجهہ اصول بہ ڏنا، جنهن تي جمالي برادري جي ماڻهن کي سڏائي اعتماد ۾ پڻ ورتو. سندس اهي اصول ڏيئي ۽ ان جي پسگردائي جي جمالي برادري لاءِ وڏي حيثيت رکن ٿا. سندس اصول هي هئا.

1. ڪوبہ جمالي هڪٻئي جي شادي ۽ غمي ۾ ناراض ٿي ڪائڻ ۽ حاضري جو انڪار نہ ڪري، جيڪڏهن ڪنهن کي ڪنهن کان ڪا شڪايت هجي تہ اها ڳالهہ رڪارڊ ڪرائي تہ جيئن ان جو جائز فيصلو ڪيو وڃي.

2. برادري ۾ ڪنهنجي بہ شادي هجي، برادري جو ان ۾ شريڪ ٿيڻ لازمي آهي، باقي ڏيتي ليتي پنهنجي حيثيت مطابق هر ڪو پاڻ ڪري سگهي ٿو. جيڪڏهن ڪنهن جي ٿاري ڏيڻ جي صلاحيت ڪونهي تہ خير آهي، شادي ۾ شرڪت ضرور ڪري پوءِ ڀلي ٻي ڌر بہ ان سان ڪو ننگ ڪري يا نہ ڪري، ان تي ڪا ميار ڪونهي.

3. ڪنهنجي گهر ۾ اگر ڪا فوتگي ٿي وڃي تہ ٻي جمالي برادري تي اهو فرضي فيصلو آهي تہ سندس حيثيت مطابق هر ماڻهو پئسا يا سامان وغيره هن تائين پهچائي. برادري هر لحاظ کان سهڪار ڪندي. برادري کي هلي يا ڪارڊ ڏيڻ جي ضرورت ڪونهي.

اڄ بہ اهي قاعدا ڏيئي شهر جي جمالين تي لاڳو آهن ۽ سندس پوٽو محمد زمان جمالي سندس پوئواري ڪري رهيو آهي. محمد زمان جمالي هڪ خانداني زميندار هئڻ سان گڏ علائقي جي هڪ معتبر شخصيت جو مالڪ پڻ آهي ۽ عام روايتي وڏيرن ۽ رئيسن کان سندس طبيعت نرالي آهي. سندس اوطاق تي امير توڙي غريب، سڀني لاءِ هڪجهڙي عزت هوندي آهي. ڏيئي شهر ۾ واٽر سپلاءِ، سلطاني واهہ جي کوٽائي، روڊ رستا ۽ مختلف ڳوٺن ۾ بجلي جهڙيون سهولتون ميسر ڪرڻ ۾ سندس وڏو هٿ آهي. سندس پاڙي ۾ ويٺل ماڻهن لاءِ هن پنهنجي سروي زمين پاڙيسرين کي پڌ طور ڏني آهي. سندس پاڙي جو ڪوبہ شريف شهري هن کان گهر اڏڻ لاءِ زمين جي گُهر ڪري ٿو تہ انهي کي سندس زمين ۾ گهر ٺاهڻ جي اجازت ڏي ٿو. محمد زمان جمالي هڪ غريب نواز شخص آهي. هي وي ڊي اي جو چيئرمين پڻ آهي، جنهنجو جنرل سيڪريٽري ماستر عبدالڪريم جمالي، مرتضيٰ جمالي، نثار جمالي، مجيد جمالي ۽ ڊاڪٽر چمن لال جون همدرديون پڻ شامل آهن. محمد زمان جمالي هاري ناري سان پڻ هڪ جهڙو هلندو آهي. منهنجي ساڻس جڏهن بہ ملاقات ٿيندي آهي تہ انتهائي پيار، شفقت ۽ خوش اخلاقي سان ملندو آهي. سندس علائقي ۾ سڀني ماڻهن سان سٺو سلوڪ ۽ ورتاءُ رکندو آهي. هن جي همدرد شخصيت کان ڪوبہ انڪار نٿو ڪري سگهي.

مختيار علي پتافي

حاجي مختيار علي پتافي ولد ڄام خان پتافي جنم تہ ٽنڊي باگي تعلقي جي ڳوٺ ڳوٺ ڏڏي بخش پتافي ۾ ورتو آهي، جيڪو انگريز سرڪار طرفان ديهہ جي نقشي ۾ آهي، پر سنڌ جي قديم نقشي ۾ هن ڳوٺ جي ڏکڻ طرف اڌ ڪلوميٽر تي همون جو تلاءَ هو، جنهن جا نشان اڄ بہ آهن، پر سڃاڻپ لاءِ ڪو سائن بورڊ بہ لڳل نہ آهي. ڳوٺ جي ڏاکڻي ڪنڊ تي حاجي مختيار علي پتافي جي اوطاق سان لڳ سيد قنبير شاهہ جو مقبرو آهي. هن علائقي ۾ مشهور آهي تہ دولهہ درياءَ خان، جيڪو سيد قنبير شاهہ جو پوٽو هو، تنهن جو عشق راڻوڙ ذات جي همون ڏي ڀالو سان ٿي ويو. همون ساهيڙين سان گڏ تلاءَ تي وهنجڻ ڪرڻ ايندي هئي. سندس سونهن علائقي ۾ ايتري تہ مشهور هئي جو ڪيس همون پري ڇپو ٿي ويو. ان جي واٽن تي حضرت عشق، دولهہ درياءَ خان کي خيما کوڙائڻ چڏيا. هوا جي ڪنهن جهونڪي جيان ٻنهي جي اکين ۾ عشق اُڇل ڪاڏي ۽ هُو ٻئي هڪٻئي جا ٿي ويا. انهن پَٽن تي ڄاول مختيار علي پتافي جهُڏو ۽ ٽنڊو جان محمد جي تعليمي ادارن ۾ پڙهيو. جهُڏي ۾ هن جا پيچ محمد ايوب کوسو جي شاعري سان پيا. نياز پتافي بہ هن جي ڳوٺ جو هو. ايوب کوسي ۽ نياز پتافي جي شاعري، ڳوٺ جي چؤگرد چاندي جهڙو اڇو ڪپهہ ۽ ڪٽڪ جي سون ورنن سنگهن کي ڏسندي ڏسندي ڪو هوا جو جهونڪو آيو، جنهن هن جي دل کي بہ همون جي تلاءَ وٽ گهائي وڌو. هن جي اکين ۽ ارمانن جا ڏيئا ٻرڻ لڳا. همون ۽ دولهہ درياءَ خان جي گسن جون ٽُٽل واٽون هن کي پنهنجي اکين ۾ ليئا پائي عشق جا سبق ياد ڪرائڻ لڳيون. عشق جي يونيورسٽي جو طالب علم ٿيڻ بعد، جڏهن مختيار علي پتافي خيرپور گنبو جو يو سي ناظم ٿيو تہ هن عوام دوست ڪردار ادا ڪري پنهنجي شخصيت کي عوامي بنائڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪئي. جڏهن محترمہ بينظير ڀٽو جي شهادت ٿي ۽ .... جي عام اليڪشن ۾ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ٽنڊي باگي جي ٽڪ مان عام اليڪشن جي سلسلي ۾ ورڪ تي ويو تہ هُو ڪيترائي ڀيرا ڳوٺ ڏڏي بخش پتافي ويو، جتي هن جي دوستي ڄام خان سان تہ ٿي پر سندس فرزند مختيار علي پتافي جا ڊاڪٽر سان اهڙا پيچ پختا ٿيا، جيئن هن شعر جون سِٽون آهن تہ:

> ڪي ڪي اکيون آرسيون، جن ۾ نينهن نياڻ
> ڇڪجي پنهنجو پاڻ، جڙيو وڃن جيءَ ۾

سو ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ۽ مختيار علي پتافي جو قصو بہ عشق جي حد جهڙو ٿي ويو ۽ ڊاڪٽر اليڪشن کٽي گهرو وزير بڻيو. سال 2011 ۾ المياتي برساتي ٻوڏ دوران ڳوٺ ڏڏي بخش پتافي سميت تعلقي ٽنڊي باگي جا 100 سيڪڙو ماڻهو بي گهر ٿيا، ڪن رستن تي وڃي پناهہ ورتي، ڪي وري دوستن ۽ عزيزن ڏانهن هليا ويا ۽ ڪن وري ڪئمپون وسايون. اهڙي ڏکوئيندڙ صورتحال ۾ مختيار علي پتافي ڪنهن غريب کي اٽو، ڪنهن کي تنبو ۽ ڪنهن جو وري علاج ڪرائي اهڙو منفرد ڪردار ادا ڪيو جنهن مان هي نوجوان ڪاهوڙي لڳو. هن مسڪينن سان ڏک ۾ جنهن انداز سان وفا ڪئي، ايئن لڳو تہ ڄڻ هن کي هر غريب جي اداس اک ۾ پنهنجو محبوب پئي نظر آيو ۽ هن وٽ ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا ايندو رهيو، ڪيس بہ دولهہ درياءَ خان ۽ همون جي پَٽ اهڙو ڇڪيو ۽ سندس دل تي دولهہ درياءَ خان جي ڪردار اهڙو تہ اثر ڪيو جو ظالمن خلاف جدوجهد ڪندي گهرو وزارت تان استعيفيٰ ڏئي ڇڏيائين ۽

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

پوءِ روز دولهه درياءَ خان جي پَٽن تي مختيار علي پتافي وٽ هن جون ڪچهريون ٿيڻ لڳيون. هڪڙي رات ڪچهري ڪندي جڏهن چوڏهين جو چنڊ چمڪيو ته مون مختيار علي پتافي جي اکين ۾ عجيب چمڪ ۽ مرڪ ڏٺي. همون جي تلاءَ مان هوا جا جهونڪا پئي آيا ۽ اسان لڙئي چنڊ موڪلايو. مون ڪيترائي ڀيرا هن سان ڪچهري ڪري ان مرڪ کي پڙهڻ ۽ سمجهڻ پئي چاهيو آهي ۽ مغل اعظم ۽ شهزادي سليم جي عشق جي ادائن ۽ مختيار علي پتافي جي مرڪ کي آئون سمجهي نه سگهيس. شاهه سائين چيو آهي ته:

کهڙي منجهه حساب، هئڻ منهنجو هوت ري

وانگر هن جا هاري سندس والد کي وڏو رئيس ۽ کيس شهزادو چوندي چون ٿا ته رئيس ڄام خان ته پلو مڙس آهي پر مختيار علي جو مٽ ئي ڪونهي. هن جي ڳوٺ کان صرف 4 ڪلوميٽر اوڀر طرف پراڻ درياءَ جو قُتل ڍورو به وهي ٿو.

دلين ۾ وسي ٿو

مرحوم بشير حُسين لغاري

بشير حُسين لغاري ولد رئيس نور محمد خان لغاري ڀُهرو صاحب خان لغاري جي جاگير جو اهڙو زميندار هو، جنهن پنهنجي امڙ جي لوليءَ ۾ به يا حُسينؑ جي لوليءَ واري ٻولي ٻُڌي هئي. هُو جڏهن هلڻ سکيو ته اسڪول کان اڳي، ڀهرو صاحب جي عَلم هيٺ ڪارا ڪپڙا پائي يا حُسينؑ جي صدائن تي محرم الحرام جي مهيني ۾ ماتم ڪندو هو. هن لڙڪ ته ٻاروتڻ جي وهي ۾ شهداءِ ڪربلا لاءِ وهايا هئا، پر جڏهن کان ذوالفقار علي ڀٽي وزارتِ خارجه تان استعيفيٰ ڏئي پ پ پ جو بنياد رکيو هو ته هُو به پ پ پ جي قافلي ۾ شامل ٿي ويو ۽ ڪربلا جي شهيدن جو درد دل ۾ سانڍي هلندڙ هن جاگيردار جي دل ۾ اڳي ئي مظلومن جو ماتم ويٺل هو، سو جڏهن 5 جولاءِ 1977ع تي جنرل محمد ضياءُ الحق چونديل وزيراعظم ذوالفقار علي ڀٽو جو تختو اونڌو ڪري، کيس نظر بند ڪري مارشلا لڳائي ته هن جو من تپي ويو. 18 مارچ 1978ع تي جڏهن لاهور هاءِ ڪورٽ ذوالفقار علي ڀٽو کي سزا ٻُڌائي ته سنڌ ۾ اهڙي فيصلي خلاف احتجاج شروع ٿي ويو ۽ هن کي به گرفتار ڪيو ويو ۽ پوءِ جڏهن 1983ع ۾ ايم آر ڊي جي تحريڪ هلي ته ان تحريڪ ۾ هن جو ضلعي بدين ۾ اهم رول هو، ان تحريڪ دؤران به هن کي گرفتار ڪري حيدرآباد سينٽرل جيل ۽ ٻين جيلن ۾ رکيو ويو. مارشلا جي تتل ڏينهن ۾ هن ڪارڪن ٻٽجي جدوجهد ڪئي. شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي شهادت هن جي دل تي ايترو اثر ڪيو جو هي ”جيئڻ ڪاڻ جيڏيون، مون وڏا وس ڪيا“ وانگر موکي ۽ متارن جو يار ٿي ويو.هن جيڪا پارٽي ۽ ان جي ڪارڪنن سان وفا ڪئي، اهڙي وفا واقع دردمند متارا ئي ڏئي ۽ ڪري سگهن ٿا. هُو جڏهن 1988ع ۾ ٽنڊي باگي تعلقي مان ايم پي اي ٿيو ته هن جو اقتدار ۽ ايم پي اي شپ ڪارڪنن ۽ عوام لاءِ هئي، اسڪيمون عوام لاءِ هئس، فيصلا به عوامي انداز ۾ ڪندو هو ۽ ڪارڪن هن جي جان هئا. هن ڪڏهن به ڪنهن مخالف تي ڪُتا مارائي سياسي ڪيس داخل نه ڪرايا ۽ پنهنجي ڳوٺ تائين پڪو رستو به نه ٺهرائي سگهيو. پنهنجي ڳوٺ ۾ پرائمري بوائز ۽ گرلس اسڪول جون عمارتون ٺهرايائين. هُو ڄام صادق جي دؤر ۾ به نه وِڪيو ۽ نه وري جهڪيو. ان دؤر جو رڪارڊ شاهد آهي ته ڪهڙا ڪهڙا خانصاحب جهُڪيا، وڪيا ۽ قِريا هئا، پر هن جي زندگي جي رڪارڊ ۾ وفا ڪانسواءِ ڪو به ڳاڙهو نشان نه آيل آهي. هن جي شادي تي محترمه شهيد بينظير ڀٽو صاحبه ڀهري صاحب خان لغاري آئي هئي. 1988ع جي اليڪشن ۾ اسان جي ڳوٺ ۾ ڪارنر گڏجاڻي کي خطاب ڪندي چيائين ته: يار اسان جي لڇڻ کي نه ڏسو، ووٽ شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي امانت اٿؤ. آئون شهيد جي نياڻي ادي بينظير جو روحاني پاءُ آهيان، ادي مون تي اعتماد ڪيو آهي. مرحوم بشير حُسين لغاري جي وفات کان اڄ ڏينهن تائين سنڌس تڪ جي عوام ۽ ڪارڪن چورا چنا لڳن ٿا. هن جي ورسي پارٽي وارا پلي نه ملهائين پر هُو عوام ۽ ڪارڪنن جي دلين ۾ وسي ٿو. بشير خان سياست جي شروعات ۾ ون يونٽ ٽوڙيو واري تحريڪ ۾ حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ رهيو. هن جي جيل جا ساٿي جهانگير رستماڻي ۽ ٻيا ٻُڌائين ٿا ته هن اسان کي حوصلو ڏنو، ڄام ساقي کي سزا مليل هئي، پر اسان هن جي آزادي ڪانسواءِ نڪرڻ کان انڪار ڪيو. هن جو پاءُ ملازم حسين لغاري پ پ پ سنڌ ڪائونسل جو ميمبر آهي. هنن جو پُٽن سان عشق امامن وانگر آهي، جنهن کان ڌار نٿا رهي سگهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

رئيس حاجي عبدالڪريم پرڳڙي

رئيس حاجي عبدالڪريم پرڳڙي ولد عبدالله پرڳڙي تعلقي ٽنڊي باگي جي سياست جو سگهارو نالو رهيو آهي. هن جو والد جتي زميندار، مالدار ۽ مهمان نواز هو، اُتي هن جي اک هن علائقي جي زمينن تي قبضا خور ۽ اسان جي ٻولي نہ سمجهندڙ ٽولي جي ميرين نهارن کي پرکي ورتو. هن ماڻهن ميرين اکين وارن، ميرا من رکندڙن سان جوٽون کاڌيون ۽ پنهنجا پُٽ عبدالڪريم، عبدالحميد ۽ عبدالحق پڙهايا ۽ سندس پائر ڀراڙي واري ماحول مان نڪري پڙهيا ۽ عبدالڪريم ۽ عبدالحميد روينيو کاتي ۾ ملازم ٿي ويا. اڳتي هلي عبدالڪريم ملازمت تان استعيفيٰ ڏيئي زمينداري ۽ سياست ۾ حصو وٺڻ لڳو. هن جو عزيز رئيس نبي بخش خان پرڳڙي ان دور ۾ بدين ضلعي جي سياست جو وڏو نالو هو، ان سان گڏجي هي پ پ پ ۾ شامل ٿي ويو ۽ شهيد ذوالفقار علي ڀٽو سان بہ واقفيت ٿي ويس. هن سعيد خان يونين ڪائونسل جي هارين ۽ نارين ۾ وڏي سجاڳي آندي. هارين کي زرعي زمينون الاٽ ڪرائي ڏيڻ سميت انهن جا ٻار پڙهائڻ ۽ بيمارن جي مدد ڪرڻ هن جو نصب العين ٿي ويو هو. هنن پائرن جي هڪٻئي سان انتها درجي تائين محبت هئي. ٽنڊي باگي تعلقي ۾ ٽنڊي باگي شهر ۾ پي ايس او طرفان پيٽرول پمپ قائم ڪيائون. پنهنجون ۽ آسپاس جي زميندارن جي زمينن ۾ جديد ۽ زرعي اوزار جتي هن متعارف ڪرايا ، اتي ڪمند پوکڻ بہ شروع ڪرايائين. هي ضلعي ڪائونسل بدين جو ميمبر ۽ يونين ڪائونسل سعيد خان پرڳڙي جو چيئرمين بہ ٿي رهيو. راڄوٽي فيصلن ۾ ريا نہ ڪندو هو، جنهن ڪري هن جا سياسي مخالف بہ هن جي ايمانداري ۽ بي ريا ڪردار جا گُڻ ڳائيندا هئا. هي جڏهن ٽنڊي باگي ايندو هو تہ اڪثر طور تي پاڻ ۽ عبدالحميد ڪلاڪن جا ڪلاڪ اڪيلا ويٺا ڪچهري ڪندا هئا. جنرل پرويز مشرف جي دور ۾ ٿيل ناظمي جي اليڪشن ۾ پ پ پ جي عوام دوست پينل تان هن کي ٽڪيٽ ملي، مقابلو ڪيائين پر هارائي ويو. پرويز مشرف طرفان ڪرايل اليڪشن ۾ پڻ سيد علي بخش شاهہ عرف پپو شاهہ سامهون محترمہ بينظير ڀٽو کيس پي ايس 57 تان صوبائي اسيمبلي جي ميمبر طور ٽڪيٽ ڏني. هن وڏو مقابلو ڪيو، پر سرڪاري مشينري هن جي خلاف پئي ڪم ڪيو، جنهن ڪري آيل سرڪاري نتيجن ۾ هار کائي ويو. ان اليڪشن ۾ هڪ پولنگ تي هن تي حملو بہ ٿيو ۽ هڪ ٻي پولنگ تي ٿيل جهيڙي ۾ نياز احمد، جاويد ۽ غلام محمد خواجہ سميت 40 کان وڌيڪ پ پ پ ڪارڪن گرفتار تہ ٿيا پر ٿيل گهيري ۾ انهن جي حياتين کي بہ خطرو ٿي چڪو هو. سندس ٽي پُٽ آهن، جن مان خليل احمد پرڳڙي يونين ڪائونسل خليفو قاسم جو چيئرمين ۽ ايريا واٽر بورڊ بدين جو چيئرمين رهڻ سميت اڳوٽي قومي اسيمبلي جي اسپيڪر ڊاڪٽر فهميده مرزا ۽ اڳوٽي گهرو وزير ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا جي آفيس جو انچارج بہ رهيو آهي. ٻيو پٽ ڊاڪٽر نظير احمد پرڳڙي تعلقہ اسپتال ٽنڊوباگو ۾ سرڪاري ڊاڪٽر آهي ۽ ٽيو پٽ منير احمد پرڳڙي جتي وڏو ڪالم نگار آهي اتي منير ٽرسٽ بہ قائم ڪئي اٿس ۽ ننڊو شهر جي اسپتال ۾ سرڪاري ڊاڪٽر پڻ آهي، جيڪو سماجي خدمتن کي اوليت ڏي ٿو. رئيس عبدالڪريم پرڳڙي 07.07.2007ع تي وفات ڪئي. مونکي رئيس عبدالحميد، نياز احمد ۽ صحافت جي حوالي سان پائيندو هو. سادا ڪپڙا پائي هلندڙ وڏي صبر وارو ماڻهو هو.

www.sindhsalamat.com

سيٺ محمود علي ميمڻ

ٽنڊي باگي ۾ مختيارڪار آفيس ۾ نائيڪ طور ڊيوٽي ڪندڙ محمد بچل ميمڻ جي گهر جنم وٺندڙ سندس چئن پُٽن مان محمد جعفر ڊڪ منشي ٿيو، لڪاڏنو ٺيڪيدار، علي محمد ٽرانسپورٽر ۽ ڪپڙي جو دڪاندار ۽ سيٺ محمود علي ميمڻ پنهنجي قابليت ۽ ذهانت سبب اهڙي مشهوري ماڻي جو کيس جڏهن شهيد ذوالفقار علي ڀٽو وزارتِ خارجہ تان استعيفيٰ ڏئي فيلڊ مارشل ايوب خان جي دور ۾ پ پ پ قائم ڪئي تہ، سيٺ محمود علي ميمڻ کي خط لکي پ پ پ ۾ شامل ٿيڻ جي دعوت ڏني هئائين پر هي پ پ پ ۾ شامل نہ ٿيو. سنڌي فائنل پاس سيٺ محمود علي ميمڻ انگريز دور ۾ خاڪسار تحريڪ ۾ عملي زندگي جي شروعات ڪري نيشنل گارڊ ٿيو. کاڌِي وارا ڪپڙا پائي هلندڙ هن ماڻهو جي علامہ مشرقي سان ڏيٺ ۽ ويٺ هئي. هن جي ڪم سبب کيس ڪانگريس ۾ شامل ڪرڻ لاءِ ولڀ ڀائي پٽيل بدين آيو، پر هي ڪانگريس ۾ شامل نہ ٿيو ۽ هُو ان وقت مسلم ليگ ۾ شامل ٿي چڪو هو، سو ولڀ ڀائي پٽيل کي چيائين تہ مسلم ليگ منهنجي رڳ رڳ ۾ شامل ٿي چڪي آهي، ان ڪري هي پ پ پ ۾ شامل نہ ٿيو. تحريڪِ پاڪستان لاءِ جدوجهد ڪندڙن ۾ هن جو نالو شامل آهي. کيس 1985ع ۾ حڪومتِ پاڪستان طرفان تحريڪِ پاڪستان ۾ جدوجهد جي لاءِ مڃتا طور سِلور ميڊل ۽ سرٽيفڪيٽ ڏنو ويو. اصولن ۽ نظريي تي پوري عمر رهيو، ڪنهن بہ موڙ تي اصولن تي سوديبازي نہ ڪيائين. ٽنڊي باگي جي وڏي جاگيردار مير خدا بخش ٽالپر جي اميدوار سامهون سينيٽري جي چونڊ ۾ حصو ورتائين. زندگي جي آخري ڏينهن دوران اڇا ڪپڙا پائي موٽر سائيڪل تي شهر ۾ گهمندو هو. ڪافي پيرا مارڪيٽ ڪميٽي ٽنڊوباگو جو چيئرمين ٿي رهيو. 07 جولاءِ 1988ع تي وفات ڪيائين. کيس ٽنڊوباگو جي شيدي محلہ ۾ بکردار قبرستان ۾ مٺيءَ ماءُ حوالي ڪيو ويو. سندس موت جي خبر جهر جهنگ ۾ پکڙجي وئي. مون کيس عمر جي آخري ڏينهن ۾ مارڪيٽ ڪميٽي جي چيئرمين جي حيثيت ۾ ڏٺو هو. قداور ۽ حشمت وارو شخص هو. ڳالهائڻ وقت نواب لڳندو هو. وڏيون مُڇون هئس. هن جو وچوڙو هڪڙي دور جو وچوڙو هو. هُن برصغير جي ڪسن تي آزادي لاءِ جدوجهد ڪئي هئي. مسلم ليگ تعلقہ ٽنڊوباگو جو صدر ٿي رهيو هو. مشڪل گهڙين ۾ بہ ڪڏهن دل برداشتہ نہ ٿيو هو. هُن والد جي غربت جا ڏينهن بہ ڏٺا تہ مشڪل حالتن ۾ صرف سنڌي فائنل پڙهي سگهيو هو، پر زندگي جي وڏن ماڻهن سان صحبت هجڻ سبب هن جي اندر ۾ علم جو ڏيئو روشن ڪرڻ، غريبن سان همدردي ۽ ظالمن ۽ ظلم خلاف جدوجهد ڪرڻ جي واٽ تي سڄي عمر هلي جدوجهد ڪيائين. ان ڪري هن پنهنجي پُٽن قادر نواز، والي نواز عرف شمعون، والي حيدر، سڪندر علي، امير عباس ۽ ڪريم مصطفيٰ عرف آصف کي پڙهايو ۽ سياست جا داءُ پيچ سيکاريا. جنهن ڪري ئي قادر نواز ٽنڊوباگو يونين ڪائونسل جو آزاد اميدوار طور ناظم چونڊجي ويو ۽ سندس ٻيو پٽ سڪندر علي ميمڻ تعلقہ ٽنڊوباگو جو 14 مهينا تعلقہ ناظم رهيو ۽ تعلقہ ٽنڊوباگو جي يونين ڪائونسل جو نائب ناظم پڻ ٿي رهيو. والي حيدر اولڊ بوائز ايسوسيئيشن ۾ سماجي طور تي خدمتون سرانجام ڏيندو رهيو آهي. هن وقت سڪندر علي ميمڻ ۽ قادرنواز سياست ۾ سرگرم آهن. جڏهن تہ سندس ٻيا پٽ ڪاروبار ڪري رهيا اهن.

books.sindhsalamat.com

هولي رنگ هاريو پي، يار جهڪن ٿيون اکيون!

شهاب نهڙيو ولد محمد سانوڻ 11.02.1989ع تي ان پٽ جي ڳوٺ گانگيو ۾ پيدا ٿيو. جتي جر جو پاڻي ۽ ترايون ڪڪرن جي نينهن ۾، چڪور جيان اڏارون ڪندي ڪندي سڪي ٺوٺ ٿي ويون، پر بوندون ڪڏهن وسن ٿيون ته، ڪڏهن سانگي اکيون اپ ۾ آڙائي آس جو پارڻ ٿيندا رهن ٿا. هنن جون آسون جڏهن 21 صدي ۾ ڪر موڙي اٿن ٿيون ته هي صدي به هنن جي ارمانن جو اجان ته ڪو سج اڀاري نه سگهي آهي. پر پوءِ هنن آس نه پلي آهي، هو ان ساٽيهه جا اهڙا سپاهي آهن. جيڪي اڄ ۽ بک اُجهائڻ واري جنگي محاذ تي صدين کان وڙهي رهيا آهن. ائين به نه هو. ڪڏهن هي خطو سبز ۽ آباد هوندو هو. جڏهن هاڪڙو پريو ترپو وهندو هو، پر اهو ماضي جو قصو آهي ۽ هن وقت هي علائقو سنڌ پرڳڻي جو حصو آهي. اهو دنيا ۾ هڪڙي سڃاٽپ صحراءِ ٿر واري سان به ڄاتو ۽ سڃاتو وڃي ٿو. اهڙي پسمنظر واري پٽن ۾ شهاب اک کولي، ويران رستن تي تتل واري ۾ پهريون وکون کنيون، همرچو ڙي جا آواز ٻڌا ۽ لڪن جي لنگهن ۾ هن جون اکيون کنهن جي اکين جي سمنڊ ۾ اهڙيون ٻڏيون جو، دنيا جو ڪوبه ٽوبو انهن کي ڳولي نه سگهيو آهي. انهي اونهي سمنڊ جي عميق ۾ هن جيڪي اکين جي ڪنارن سان ڪنوٽين جي چمڪاٽن جيان ڳالهين جا ڳوٺ ٻڌا، سي لفظن جا روپ ڌاري، هرڻ جي چالن جيان جڏهن گيت، وايون، غزل ۽ نظم بڻيا ته، اهي دل جا اهڙا داستان ٻڌجي پيا آهن، جيڪي هن جي لفظن جا انوکا ويس ڍڪي جڏهن ڪاڳر جي ڪينواس تي نروار ٿيا ته،

هر پل روئي جهڪن ٿيون اکيون
تولئہ ڪيڏو لڇن ٿيون اکيون

جهڙا غزل تخليق ڪيا ۽ جڏهن روئي جهڪن ٿيون اکيون، تڏهن اهو پل قيامت جي گهڙي کان گهٽ ڪٿي هوندو! سو شهاب جي نيڻن سان نينهن ۾ ائين ئي قيامتون ئي قيامتون پي ٿيون آهن، پلصراط جو پنڌ ڪٿي ئي نٿو، پر ڌاتي منهنجا ڍول ۽ ٿر تي ٿڌو چنڊ، وارا پروگرام مٺي ريڊيو تان آواز جو روپ ڌاري ڪنن تي هن جا ٻول پون ٿا، تڏهن لڳندو آهي ته ٿر سمورو رهڙي جي رتن گلن جيان گلابي ٿي ويو آهي ۽ هن جي دل ميران جو تنبورو ٿي ويندي آهي. جڏهن هن جي خيال واري خواب موجب.

رات ستي جو خواب ڏٺم،
هن هولي جو رنگ هاريو پي.
ان رنگ جي اڏرڻ ۽ هر پل روئي جهڪن ٿيون اکيون، ۽ جڏهن
ساڻ تون ناهين سڄني،
رڳو هن سور جوين ۾.

واريون صدائون گونجن ٿيون ته، ديپڪ جا سر چڙيو پون ٿا. انهن ئي اندلٺي رنگن ۾، هن جي جواني جوين ۾ سورن جي ور چڙهي وئي آهي. انهن سورن جو نبيرو ڪرڻ لاءِ هن ذات جو ڏيئو ٻاريو آهي. جنهن جي پنهنجي روشني آهي. انهي ڪلا ۾ اڪ جي اڇي ڪپر جهڙا هن جا اجرا لڙڪ به شامل آهن. هن جون اکيون روئي جهڪن ٿيون، تڏهن ڪائنات روئي ٿي پوي! دل چوي ٿي ته، هن سريلي شاعر، بهترين ڪمپيئر ۽ سماجي ڪارڪن جي شاعري جا سمورا رنگ پنن تي اوتي ڇڏيان. هن سادي ۽ پرخلوص دوست سان ٽنڊوباگو ۾ منهنجي واقفيت ٿي. جيڪا اڳيان هلي دوستي ۾ بدلجي وئي.

www.sindhsalamat.com

صدين جو نوحو

هُو مير ٿارو خان جي پڙپانگ ٿيل ڪيٽي ۾، هاڪڙي ۽ پراڻ جي سنگم ۽ وقت جي قتل ونگا بازار ۾ پيدا ٿيو، جتي هاٽي نه ڪا چلر چٽ آهي نه مير آهن. ونگا بازار جا ڪنڊر ۽ دريائن جي بيهجي ويل وهڪرن جا نشان آهن، اتي هڪڙي ڳوٺ کي نالو ڏنو ويو آهي، ڪيٽي مير محمد لنڊ. اهو مير محمد لنڊ جنهن جرمني ۾ سنڌ جي مٽي مان ٺهيل بوڙيندو لکين ڊالرن ۾ به نه وڪيو، ڇئي سنڌ جي مٽي مان ٺهيل بوڙيندو ٽورئي چند ٽڪن ۾ وڪڻندس. هُو جرمني ۾ فنڪارن جي عالمي ميلي ۾ پاڪستان جي ثقافت واري ڪاتي طرفان فن جو مظاهرو ڪرڻ ويو هو، جتي هُن جي بوڙينڊي وڄائڻ ۽ ان جي ساز دنيا جي 50 کان وڌيڪ سربراهن کي موهي وڌو هو. عالمي مڃتا ماڻيندڙ بوڙيندو نواز فنڪار مير محمد لنڊ وري ذوالفقار علي ڀٽو جي ڪرشماتي شخصيت کان اهڙو ته متاثر ٿيو، جو پنهنجي پٽ جو نالو ذوالفقار علي رکيائين. ذوالفقار علي لنڊ غربت سبب تعليم ته نه پرائي سگهيو، پر پنهنجي والد فقير مير محمد لنڊ جي سکيا هن کي فن جو ماهر بڻائي ڇڏيو. ذوالفقار علي هڪ ئي وقت گائڪ، موسيقار، بوڙيندي نواز، دنبورو (تنبوري نواز)، چنگ، بانسري، ڍولڪ ۽ باجو وڄائي ٿو. سندس آواز ۾ قدرت واري اهڙو سوز رکيو آهي، جو ٻڌندڙ تي سحر طاري ٿيو وڃي. گهٽ ۾ گهٽ مون، نصرالله جروار، نصرالله ناشاد سمون، ڀارو مل امراڻي، فقير لڪاڏنو جت، شهاب الدين نهڙي، نورالدين بليدي، محمد اسماعيل ريگستاني، محمد ملاح ۽ الهڏنو جوٽيجي جي راءِ ته هن لاءِ اها ساڳي ئي آهي ته هي پنهنجي والد کان به هڪ وک اڳتي وڌي. هي عالمي مڃتا ماڻي چڪو آهي. هن جي والد جيان سندس ڏاڏو فقير الهڏنو به نڙ وڄائڻ ۾ مشهور هو. هُو پنهنجي دور جي نڙ بيت جي بادشاهه شاعر سانوڻ فقير سان گڏ نڙ وڄائيندو هو. 2011 جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ پنهنجي والد فقير مير محمد لنڊ جو ٿاهيل اجهو ۽ اوطاقڙي ڍهي وڃڻ بعد ڳوٺ جي اسڪول اڳيان پنهنجي والد جي ويهڻ واري چار جي ڇاپولي ۾ جڏهن،

پهر نه جاڳئين وري ڇو، چري هاٽي ويٺي روءُ
ڏسيو هي جايون جتن جون الا.

ذوالفقار پئي ڳايو، اسان جي اکين ۾ لڙڪ هئا ۽ ذوالفقار علي لنڊ وجد ۾ اچي ويو، ان حالت ۾ هن ۽ اسان لسي به پيتي پئي. هن جو ڳوٺ جتي جڏهن ڪنن جا ڪڙڪاٽ هئا، وڻجارا هئا، واپار هئا، ونگا بازار هئي، اهو پٽ ويران ٻڌجي ويو آهي. سُڪل پني دريائن جي پيٽن مان هن جي آواز سان ڪي اجنبي آواز پئي مليا، جن هن مٽي جو درد، هن سان ايئن پئي ڳايو، جيئن هن ۽ سيف سميجو پنهنجي مهارت سان پوري پيل جي لاش جي بي حرمتي واري نظم کي ڪمپوزيشن ۽ بوڙيندي جي ساز جي آلاپ ۾، صدين جو نوحو بڻائي ڇڏيو آهي. هن جي ڳوٺ مٿان جڏهن ٻي سج جي شام ٿي، سورج سامهون گم پئي ٿيو ته، هن ڳايو:

لڙيو پئي لاڙ تان سورج، مهاٽي پار وانگي هو

books.sindhsalamat.com

تڏهن نيڻ نهار تائين هن ماڳ ۾ سُڄ ئي سُڄ هئي. هن جي سازن ۽ آواز ۾، شاهه عبداللطيف ڀٽائي گهوٽ، شيخ اياز، حسن درس ۽ مظهر لغاري جون وايون هيون. جيڪي قتل پراڻ ۽ هاڪڙي کي نياپو ڏئي رهيون هيون ۽ چار جا پن هوا جي جهونڪن ۾ هن جي آواز تي جڻ تہ نچي رهيا هئا. ڏور ڪان مير باگي خان ۽ سنڌ راڻي جي پيرن جا آواز اسان طرف اچي رهيا هئا. چنڊ جو نالو ڪونہ هو ۽ تارن جي ڪنن جيان مستي هئي جن ذوالفقار علي لنڊ کي بہ مستي ۾ آڻي ڇڏيو هو. هن جا ساٿي اسين ۽ ستارا هئاسين. مون ٻُڌو هو تہ علي نواز عرف نازڻ سائين ٻالي جي اڳيان رقص ڪيو هو ۽ اڄ هتي اسان پنهنجي اکين سان چارين جي پنن کي رقص ڪندي ڏٺو هو. سيف سميجو جي سنگت تي ناز ڪندڙ ذوالفقار علي لنڊ هن وقت ساڻس لاهوتي آشرم قاسم آباد ۾ گڏجي ڪمپوزيشن ڪري پيو ۽ نيپال ۽ چائنہ ۾ فن جو مظاهرو ڪري وڏو داد بہ وٺي چڪو آهي. مون ۽ پين دوستن هن جي مهمان نوازي کي عمر جي طعامن کان وڏيڪ لذيذ پائيو هو. هن جو ڳوٺ ڪيٽي مير محمد لنڊ، شادي لارج جي ويجهو هئڻ باوجود پراڻ ۽ هاڪڙي جي نانگ ور وانگر پٽي ۾ هجڻ سبب ضلعي مٽي جي تعلقي ڏيپلي ۽ يونين ڪائونسل ڪلوئي ۾ شامل آهي. جتي هن وقت هنن لاءِ منو پاڻي اٽلپ آهي. سندن زمينون برساتي پاڻي تي آباد ٿين ٿيون. ڳوٺ جي چؤڦير ضلعي بدين جي حد آهي. ذوالفقار لنڊ، سندس پاءُ غلام محمد ۽ پائيٽو ممتاز جو اٿڻ ويهڻ بدين ضلعي سان آهي، ان ڪري مٽي ضلعي ۾ ڪمن ڪارن ۾ بہ هنن کي تڪليفون درپيش اچن ٿيون. سادا ڪپڙا، پيرن ۾ چپل ۽ گولڊ فليڪ جا سگريٽ پيئندڙ فقير مير محمد لنڊ جيان انتهائي سادو ۽ خوددار آهي. هن کي پنهنجي مسڪيني حال تي ڪوبہ درد نہ آهي، پر سنڌ کي جڏهن ڪڏهن ڪابل قنڌار ڪان جوکو واري کهاوت ٻُڌائيندي، پاڪستان ۽ سنڌ ۾ ٿيندڙ دهشتگردي ۽ سنڌ ڏانهن ڌارين جي لوڏ کي ڏسي ٿو تہ هي شاهه لطيف ڀٽائي جيان ”ملاح تنهنجي مڪڙي، اچي چور چڙهيا“ وانگر سنڌ لاءِ فڪرمند آهي. ريڊيو پاڪستان حيدرآباد، پي.ٽي.وي، ڪي.ٽي.اين ۽ سمورن سنڌي چئنلن تي فن جو مظاهرو ڪري چڪو آهي. پئسن جي لالچ ۾ ڪمپوزيشن نٿو ڪري، پر هن جو خيال آهي تہ ”جِت نہ پکي پير، ات تمڪي باهڙي“ وانگر انهن وائين ۽ ڪافين جون ڌنون ڪمپوز ڪريان جيڪي هن کان اڳ ڪو موسيقار ڪمپوز نہ ڪري سگهيو آهي. هن سلسلي ۾ هن شاهه عبداللطيف ڀٽائي، شيخ اياز، حسن درس ۽ مظهر لغاري جي شاعري جون ڌنون ڪمپوز ڪري چڪو آهي. شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي وائي ”مڙنيائون موڪل ڪالهہ، ڪندا ويا ڪاپڙي“ جي ڌن ڏاڍي زبردست نموني ڪمپوز ڪئي اٿس. هن مون ۽ نصرالله جروار، نور الدين ٻليدي، شهاب الدين نهڙيو ڏڪاريل ٿر جو 2014ع ۾ گڏجي ڏکيو سفر ڪيو. ان سفر ۾ موسيقي، موسيقار، فنڪار، فن ۽ شاعري هن جا موضوع هئا. هن کي ٽي پُٽ مختيار علي (مئٽرڪ پاس)، محمد اسلم (مڊل پاس) ۽ امتياز علي آهن. امتياز علي کي فن سان دلچسپي آهي. وڏي نياڻي ماروي بيماري سبب اپاهج آهي ۽ تبسم ٽي ڪلاس ۾ پڙهي پئي. هي عابده پروين، سجاد يوسف، ذوالفقار علي ۽ شاهه جي راڳين جي جتي وڏي ساراهہ ڪري ٿو اتي ڪيس اهو ڏک سنڌ ۽ سنڌ جي گهڻ گهرن سميت ثقافت کاتي تي بہ آهي تہ 1999ع ۾ فقير مير محمد لنڊ وفات ڪئي پر اڄ تائين ڪنهن ان جي ياد بہ نہ ملهائي آهي ۽ حبدار سڏائيندڙ وري نہ وريا.

استاد ۽ فنڪار

الهڏنو جوڻيجو

مال جو ڌنار، هاري ۽ 10 سال مسجد ۾ پيش امام طور ڪم ڪندڙ، سنڌ جي ڀلوڙ فنڪار الهڏنو جوڻيجي جي خاندان ۾، ست پيڙهين کان مالدار، ڌنار ۽ زرعي ڪرت ڪندڙ ماڻهو پيدا ٿيا آهن. 1953ع ۾ مسو خان جي گهر جنم وٺندڙ الهڏنو جوڻيجو ڳوٺ جي اسڪول ۾ لکي لکي تعليم پرائڻ ويندو هو. سندس والد جي مارُن ڪيس مال جو ڌنار بنائي ڇڏيو. جهنگ ۾ مال هڪليندي الهڏنو قرآن مجيد پڙهي ويو، جيڪا سندس تعليم سان دلچسپي جي انتها هئي. سندس خواهش هئي تہ، هو تعليم پرائي پنهنجو ۽ پنهنجي والدين جو نالو ڏيهان ڏيهہ مشهور ڪري. سندس تعليم پرائڻ واري خواهش تہ پوري نہ ٿي سگهي، پر مال چارڻيدي قسمت هن کي ڌنار، هاري، مسجد جو پيش امام ۽ اڳتي هلي سنڌ جو ناليوارو فنڪار ضرور بڻائي ڇڏيو. سندس آواز سنڌ جون سرحدون ٽپي هندوستان ۽ ٻين هنڌن تي پهچي ويو. هن سُر ۽ تال جي ابتدائي سکيا مشهور لوڪ گيت فنڪاره نور بانو جي مامي محمد حيات گوپانگ ۽ محمد عيسيٰ جويو کان ورتي، جن جي صلاح سان هي استاد منو ڪڇي جو شاگرد بڻيو، جنهن ڪيس فن جي بلندين تي پهچائي ڇڏيو. 1986ع کان هن وقت تائين هي فنڪار ريڊيو، ٽي وي تي پنهنجي فن جو مظاهرو ڪندو پيو اچي. 1991ع ۾ ريڊيو پاڪستان حيدرآباد ذريعي هن جو آواز جهرن جهنگن ۾ پهتو. سندس پهرئين گيت ”جنت الفردوس آهن ٻئي ڪنڌيون مهراڻ جون“، ڪيس شهرت جي بلندين تي پهچائي ڇڏيو. سياست ۾ هن شهيد محمد فاضل راهو سان گڏجي عوامي تحريڪ ۾ ڀرپور ڪردار ادا ڪيو. سندس هڪڙو پٽ امداد الله (پرويز) باجو وڄائي ٿو، جڏهن تہ پاڻ بہ باجو وڄائيندو آهي. گهٽ تعليم جي باوجود بہ سنڌي، سرائيڪي ۽ اردو ٻولين ۾ ڪلام ڳائيندو آهي. هندوستان جي گجرات صوبي ۾ سندس گهڻا چاهيندڙ آهن. پنهنجي ٻارن کي سٺي تعليم ۽ نوڪري نہ ڏياري سگهڻ وارو خواب اڃان بہ اڌورو رهجي ويو اٿس. منهنجون ساڻس ڪافي ڪچهريون مختلف پروگرامن ۾ ٿينديون رهنديون آهن. سنڌي چئنلن جو ٿورو مڃيندي اهو اقرار ڪري ٿو تہ، مختلف چئنلن جي اچڻ سان ڪافي نوان فنڪار متعارف ٿي رهيا آهن، پر سندس خيال موجب فنڪارن جي ڪشش جيڪا اڳ هئي سا هاڻ نہ رهي آهي. ڪيس شاهه عبداللطيف ڀٽائي، شيخ اياز، استاد بخاري ۽ حافظ محمد سنڌ جا تارا لڳن ٿا. سندس خواهش آهي تہ، هو اها سنڌ پسي جيڪا شاهه لطيف واري سنڌ هجي. هُو ڳالهين ڳالهين ۾ ڏکارو ٿي ٻُڌائي ٿو تہ سنڌ ۾ موسيقي کي تباهہ ڪيو پيو وڃي. سندس خيال موجب استاد منو ڪڇي ۽ استاد عثمان ڪڇي سدا رنگي کي جنهن مقام تي پهچايو، اتان اڳتي ٻئي ڪنهن فنڪار جي وس جي ڳالهہ نہ آهي. عبدالله ميمڻ عرف عام نقاش علواڻي ڪيس موسيقي جو پنڊت لڳي ٿو. هن فنڪار جي شاگردن ۾ محمد خان رند، راڻو سنڌي، خوشبو لغاري ۽ علي حيدر شاهه شامل آهن. منو ڪڇي، عثمان ڪڇي ۽ استاد محمد يوسف جي ڳائيڪي کان متاثر الهڏني جوڻيجي کي سنڌ ۾ مرحوم محمد هاشم ڪڇي جهڙو پيو ڪو بہ ڍولڪ نواز نظر نٿو اچي. ڳوٺ ميُون ملوڪ ۾ پيدا ٿيل استاد الهڏنو جوڻيجو هن وقت بدين شهر ۾ رهي ٿو. هن کي سنڌ جي ثقافت کاتي کان بہ ڪوڙ شڪايتون آهن، جن جو اظهار هي صرف ڪچهرين ۾ ئي ڪري ٿو.

ٻيجل ٻوليو

خالد نالي نينگر هاڪڙي ۾ پراڻ جي ٻيٽارو واري ٻنگار جي پَٽ جي ڳوٺ مير جان محمد ٽالپر جي ڳوٺ ۾ عثمان علي صوفي خاصخيلي جي گهر ۾ 02.02.1963ع ۾ پيدا ٿيو. ان وقت ملڪ ۾ ايوبي آمريت هئي. هن جي رڳ رڳ ۾ غمگين فضا ساهه جي نلي ذريعي داخل ٿيندي رهي. هن جو ڏاڏو علي بخش غريب ماڻهو هو، پر هن پائي پائي رقم گڏ ڪري، پنهنجي پٽ عثمان علي کي پڙهايو، جنهن ٽنڊي باگي سميت بمبئي يونيورسٽي ۾ ڪشالا ڪٽي، پيڙائون برداشت ڪري گريجوئيشن ڪري پهرين استاد طور ۽ بعد ۾ روينيو کاتي ۾ ملازمت اختيار ڪئي، جتي پاڻ مختيارڪار جي حيثيت ۾ رٽائرمينٽ اختيار ڪري ٽنڊو محمد خان شهر جي وارڊ نمبر 01 ۾ سُڪونت اختيار ڪئي. هن نوڪري سانگي گهاٽ گهاٽ جو پاڻي پيتو. ان ڪري خالد بہ هن سان گڏ سانگهڙ، بدين، نوابشاهه، ٽنڊو الهيار، سڪرنڊ ۽ ٻين شهرن ۾ گڏ رهيو. ٽنڊو محمد خان ۾ خالد جي والد سان گڏ ڊيوٽي ڪندڙ ڪليڪٽر بنگالي هو. بنگلاديش جي قيام کانپوءِ هُو پاڪستان کي الوداع ڪري، پنهنجي ملڪ هليو ويو. ڪيس ڏنل الوداعي پارٽي دوران سندس زال عثمان علي کي تحفي ۾ باجو ڏئي ڪانئس روئي موڪلايو. ان باجي کي عثمان علي جي گهر ۾ سندس ٻئي پٽ نعيم محمود ۽ خالد وڄائي سُر ڪيندا رهيا، پر کين باجو وڄائڻ جو فن نہ ايندو هو، سو وڏي ڀاءُ خالد نعيم پنهنجي والد کان اجازت وٺي، بهترين باجو وڄائيندڙ استاد شاهه محمد ڪلوئي کان سکيا وٺڻ لڳو، جتي خالد بہ باجي وڄائڻ جي سکيا وٺندو رهيو. خالد جي 1979ع ۾ سائين جي ايم سيد سان ملاقات ٿي، جيڪو سنڌ جي پاڪستان کان آزادي لاءِ جيئي سنڌ هلچل جو باني هو. ان سان ملاقات بعد ساڻس ۽ عبدالواحد آريسر سان هن جي ويجهڙائپ ٿي وئي ۽ هن سريلي آواز واري راڳي، سائين جي ايم سيد ۽ عبدالواحد آريسر کي موهي وڌو. هن جي آواز تي عبدالواحد آريسر هن جو تخلص ٻيجل رکيو ۽ سائين جي ايم سيد ان ۾ سنڌي جو لفظ ملائي کيس ٻيجل سنڌي بڻائي ڇڏيو، جنهن کانپوءِ هي ٻيجل سنڌي طور سُڃاڻجڻ لڳو. شيخ اياز جي لکيل قومي تراني ”سنڌو ديش جي مٽي ماٿي لاهيان“ ڳائڻ سان هي شهرت جي بلندين تي پهچي ويو. هي فن جو پروانو جيڪو قومي تحريڪ سان سلهاڙجي چڪو هو سو، 17 آڪٽوبر 1984ع جي بدنصيب گهڙي ۾ جڏهن سندن قافلو سنڌ يونيورسٽي کان سَن وڃي رهيو هو تہ، ٿوڙهي ڦاٽڪ وٽ سندن قافلي کي فوج روڪي، کين گولين جو نشانو بڻايو هو، جنهن ۾ مٺو بليدي، امان الله، ذڪريا ميمڻ ۽ ٻيا گهوٽ شهيد ٿي ويا، گل محمد جکراڻي، دودو مهيري، انور ڪرناٽي، ستار موريو، قادر جروار، ٻيجل سنڌي ۽ ٻيا ڪيترائي ڪارڪن گرفتار ٿيا جن کي سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ قيد ڪيو ويو. ان واقعي کان متاثر ٿي مون بہ سعيد پور ڪاليج (تلهار) ۾ جيئي سنڌ اسٽوڊنٽ فيڊريشن ۾ شموليت اختيار ڪئي. قومي تحريڪ جو حصو هجڻ سبب سينٽرل جيل حيدرآباد وڃي ٻيجل سنڌي سميت ٿوڙهي ڦاٽڪ جي اسيرن سان ملاقات ڪيم. ٿوڙهي جا اسير ان وقت منهنجا هيرو هئا. وقت گذرندو ويو، ان مالها مان ڪيترائي موتي داڻا الڳ ٿي ويا، پر ٻيجل جي سرندي جي تند بند نہ ٿي. هن تي سائين جي ايم سيد سان گڏ سکر ۾ پاڪستان جي قومي جهنڊي کي ساڙڻ بابت بغاوت جو ڪيس داخل ٿيو، جنهن سبب جيل ويو. شهيد بشير خان قريشي سان گڏ هن تي بہ، شاهمراد شگر مل (جهوڪ شريف) وارو ڪيس داخل ٿيو. ڪيس سکر جيل جي

گرمي زندگيءَ جي آخري هِڏڪي تائين نہ وسرندي. قيد ۾ بند ديوارن جي پويان، پرينءَ کان پري، هن فڪر، فن ۽ محبت جي اکين جو اهڙو مڏ پيتو، جنهن کيس هماليہ جبل جيان اوچو ڪري بيماري ڇڏيو آهي. جيلن کانپوءِ هن کي جيئي سنڌ لطيف سنگت ونگ ۽ پورهيت ونگ ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ عهدا بہ ڏنا ويا، جتي هن آجپي جي جنگ جا ڪافي سپاهي تيار ڪيا. پاڻ ڪڏهن بہ ڪنهن سرڪاري اسٽيج يا ٽي وي تي نہ ويو هو ۽ نہ وري ڪنهن ايوارڊ يا سرٽيفڪيٽ جي ضرورت اٿس. هن کي حليم باغي جي نظم ”منصور جو همنشان“ پڙهڻ تي جيڪا شهرت ملي، ان کان وڏو ڪهڙو ايوارڊ يا سرٽيفڪيٽ ٿي سگهي ٿو. جي ايم سيد، عبدالواحد آريسر، شهيد بشير خان قريشي ۽ جمن دربدر جي قافلي جو هي سپاهي، هن وقت پنهنجي گلن جهڙي پٽ ساجد علي جو روڊ حادثي ۾ زخمي ٿيڻ ۽ ڪسمپرسي جي حالتن سبب سندس علاج نہ پيو ڪرائي سگهي. ان درد کيس گهائي وڌو آهي. مون سميت کيس ڪيترن ئي دوستن اها صلاح ڏني تہ، اخبارن ۾ خبرون هلائجن، اپيلون ڪجن ۽ سرندي وارن جا در کڙڪائجن پر سندس ضمير اهو سڀ ڪجهہ ڪرڻ جي اجازت نہ ٿو ڏي. گهڻي سوچ ويچار بعد اسان سندس مالي سهائتا لاءِ ايوان صحافت بدين جي موجوده جنرل سيڪريٽري غلام مصطفيٰ جمالي ۽ ٻين ساٿين گڏجي ساڻس شام ملهائي. فن جي پارکوئن کيس داد طور جيڪا رقم ڏني، سا هن پنهنجي پٽ جي علاج تي خرچ ڪئي. ٻيجل، هن ڏک وارين گهڙين ۾ بہ جي ايم سيد جي قافلي جو اهو ئي ساڳيو ڏنگو ٻار لڳي ٿو. سندس سؤٽ فنڪار محمد يعقوب خاصخيلي ٽنڊي باگي لڳ ڳوٺ يعقوب خاصخيلي ۾ رهي ٿو، ٻيو سؤٽ شريف خاصخيلي يونين ڪائونسل ٽنڊو باگو ۾ ملازم آهي. مختلف تقريبن ۾ اڪثر ٻيجل سان ملاقاتون ٿينديون رهنديون آهن، جن جو ڳاٽيتو نہ هُن ڪڏهن ڪيو آهي نہ وري مون ڪيو آهي. هُو آجپي جي جنگ جو سپاهي آهي، هن لاءِ اهو ئي ڪافي آهي تہ، هن ٻيجل ٻڃي جو ٻوليو آهي، سو نغمو اڄ بہ فضائن ۾ گونجي پيو. شل آجپي وارو اهو ڏينهن هي پنهنجي اکين سان ڏسي سگهي!!

ونگي پٽڻ جي ونگ ۾، ڪيٽي مير محمد لنڊ ڳوٺ ۾، فقير الهڏنو لنڊ جي گهر ۾ 1945ع ڌاري ساز جي دنيا جو بادشاهه سڄڻ مير محمد لنڊ پيدا ٿيو. سندس نڙ هندوڪش راڪا پوش جبلن جون بلنديون لتاڙي ويندو هو. هو هڪ ئي وقت نڙ ۽ تنبورو وڄائيندو هو. جنهن ڪري پوري دنيا جي منفرد ماڻهن ۾ سندس شمار ٿيڻ لڳو. نه رڳو اهو ته هُو نڙ بوڙينڊو ۽ تنبورو وڄائيندو هو، پر انهن جي ٺاهڻ جو به ماهر ڪاريگر هو. ريڊيو پاڪستان حيدرآباد کان، فن جي شروعات ڪندڙ هن فنڪار جي فن جرمنن کي به موهيو ته پارت، چين، دبئي ۽ ٻين ملڪن ۾ به، فن جي ڪايا پلٽ سنڌو جي مست ڇولين جيان ڪئي. فن سميت هي يگانو انسان شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو وڏو پارکو، پنهنجي زندگي نوري جي نوڙت جيان بسر ڪيائين. سنڌ جي مٽي جي عاشق، سنڌ جي مٽي مان ٺهيل بوڙينڊو جرمني ۾ پيسن تي وڪرو نه ڪيو، پر ڊاڪٽر ارنيسٽ ٽرمپ طرفان شاهه جو رسالو ڇپائڻ وارو ٿورو لاهڻ لاءِ بوڙينڊو تحفي ۾ جرمن جوڙي کي ڏنائين. ذوالفقار علي ڀٽي جو سچو عاشق هو. ان ڪري پنهنجي پٽ جو نالو ذوالفقار علي رکيائين ۽ ضياءُالحق پاران گهرائڻ جي باوجود ايوان صدر نه ويو. 1990ع ۾ حڪومت پاڪستان کيس سول ايوارڊ ڏنو. هي لاڙ ۽ ٿر جي پڙيانگ پٽن جو اهڙو فنڪار هو، جنهن جي فن بابت ايچ. جي خان Ph.D جي ڊگري حاصل ڪئي. استاد مير محمد لنڊ بابت مشهور ڪالم نگار اعجاز منگي لکيو ته، هي ماڻهو وڏو آهي يا فنڪار وڏو آهي، اها ماپ نٿي ڪري سگهجي. استاد ميرمحمد لنڊ سادو، سچو ۽ پوري زندگي فن ۽ شاهه کي ارپيندڙ اهڙو انسان هو. جيڪو لالچ کي ڪڏهن به اوڏو ڪون ويو. ان ڪري ئي هن ماڻهو محبتون ماڻيون. شيخ محمد سومار، نبي بخش بلوچ، ممتاز مرزا کان وٺي استاد محمد جمن، استاد محمد يوسف، مٺو ڪڇي سميت ڪيترائي اداڪار، صداڪار، فنڪار، پروڊيوسر ۽ ليکڪ هن جا دوست هئا. مون سان به جهونو جوڳي به ٿي پيرا مليو هو. ڪڇري جو ڪوڏيو هو، مٽي آواز جو مالڪ 16 اپريل 1997ع تي بوڙينڊي، نڙ ۽ تنبوري کي اداس آواز ڏئي وڇڙي ويو. تنبوري جون تارون تڙپي اٿيون. بوڙينڊي جا آواز الوپ ٿي ويا.

حسن درس هن جو ذڪر هينئن ڪيو ته،

پراڻي عشق پوڙهي جي
وڄت نڙ ڦوڪ مان نڪتي
ملڻ هي مير محمد جو
جوانن کي جڙي ٿو پيو.
او هان مرڪي ملي آخر
هليا ويا شهر پنهنجي ڏي
اسان جي ڳالهه جي ڳل تان
اجان ڳوڙهو ڳڙي ٿو پيو.

جان محمد جت، علي محمد، لال بخش، ساهڙ فقير، ميانجي صالح ملاح، سالاردرس، باغ علي رونجهو، فقير لکا ڏني جت ۽ ٻيا ڪيترائي سندس شاگرد هئا.

www.sindhsalamat.com

مِٺو ڪڇي

بدين ضلعي ڪائونسل جي هال ۾ بادل راهي، الهڏنو جوڻيجو ۽ استاد مِٺو ڪڇي منعقد ڪيل پروگرام ۾ ڳائي رهيا هئا، جڏهن استاد مٺو ڪڇي سُر مارئي ڳائڻ شروع ڪيو ته، برسات وسڻ شروع ٿي وئي. برسات به زوردار وسي ته استاد مٺو ڪڇي به پلر جي پالوٽ جيان پلٽا پئي هنيا. ان پروگرام ۾ آئون نالي واري محقق ابوبڪر جي ڏنل دعوت سبب شريڪ ٿيو هئس. پروگرام لاڙ جي ثقافت کي اجاگر ڪرڻ لاءِ ڪرايو ويو هو. مون باباءِ ثقافت رئيس ڪريم بخش جي ڪتاب ۾ مٺو ڪڇي بابت پڙهيو هو ۽ اسان جي ڳوٺ پرسان ڳوٺ غلام حسين واڍي جو رهواسي محمد صديق واڍو مٺو ڪڇي سان گڏ هارمونيم وڄائيندو هو. ان ڪري ڪڇي ڀائر اسان جي تَر ۽ خاص طور تي واڍن جي هر ڪاڄ ۾ فن جو مظاهرو ڪندا هئا. شادين ۾ حيدر ڪوسو ۽ مٺو ڪڇي واري واري سان ڳائيندا هئا. مون هنن کي روبرو ۽ ڪئسٽن ۾ به ٻُڌو هو. منهنجو ڀاءُ محمد صديق ۽ سندس سهرو لکاڏنو جاپاني ڪمپني جي سانيو ٽيپ تي رات جي وقت مختلف فنڪارن جون ڪئسٽون ٻُڌندا هئا. ان زماني ۾ اسان جي ڳوٺ ۾ بجلي نه هئڻ جي ڪري وڏا بيٽري تي ٽيپ ٻڌندا هئا ۽ آئون لکي پڙهي ڪونه سگهندو هئس ڇاڪاڻ ته، سندن مرضي موجب هلڻو پوندو هو. ان زماني ۾ منهنجون اکيون به ڪنهن جي نيڻن سان اٽڪي پيون هيون. آئون دل ئي دل ۾ خوش هوندو هئس، پر سبق ڪچو هئڻ جي ڪري ڪلاس ۾ مار جو خوف به دل ۾ هوندو هو. انهن ڏينهن ۾ استاد مٺو ڪڇي ٽنڊي باگي گهڻو ايندو هو. سانوڻ خاصخيلي جي هوٽل تي مٺو ڪڇي ڪانسواءِ ٻئي ڪنهن فنڪار جي ڪئسٽ نه هلندي هئي. پروفيسر ضرار رستماڻي، محمد اسماعيل ريگستاني، منظور سمون ۽ عبدالستار بليدي به سانوڻ جي هوٽل تي مٺو ڪڇي جا ڪلام ٻُڌڻ، مولوي حاجي احمد ملاح ۽ شاهه لطيف جي شاعري تي بحث ڪندا هئا. ضراز رستماڻي کي مولوي حاجي احمد ملاح جي شاعري سان بيحد عشق هوندو هو. مٺو ڪڇي ضراز رستماڻي وٽ گهڻو ايندو هو. مٺو ڪڇي قداور، جسم ۾ پريل، وڻنو هوندو هو ته جاگيردار يا رئيس لڳندو هو. جيڪو ماڻهو کيس نه سڃاڻندو هو، سو اهو ئي تصور ڪندو هو ته ڪو وڏيرو يا جاگيردار آهي. مون هن جي ئي شاگرد ۽ هن وقت جي مشهور فنڪار الهڏنو جوڻيجي کان ٻُڌو هو ته، استاد مٺو ڪڇي ۽ استاد عثمان ڪڇي سدا رنگي ڳائڻ جا بادشاهه هئا. هنن ئي سدارنگي ايجاد ڪيو هو. منهنجي استاد مٺو ڪڇي جي عزيزن ڪريم ڪڇي، محمد قاسم عرف قاسو پکواسي ۽ مرحوم محمد حسن سان سٺي دوستي رهي آهي، اهي به فن جا وڏا ماهر ليکيا وڃن ٿا. سو انهن سان ته هن جي فن بابت ڪچهريون ٿينديون هيون پر عالمي شهرت يافته فقير ذوالفقار علي لُنڊ هن وقت وڏو ميوزڪ ڪمپوزر ۽ فن جي دنيا جو ستارو آهي. استاد عثمان ڪڇي، استاد مِٺو ڪڇي، استاد هاشم ڪڇي، محمد قاسم عرف قاسُو جي راڳداري فن جي ڄاڻ ۽ پکواس وڄائڻ واري مهارت کي داد ڏي ٿو، سندس وڄت ۽ ڳائڻ جي ڪلا جي ساراهه ڪري ٿو. ذوالفقار لُنڊ جا لفظ تاريخ آهن، هڪڙو سرٽيفڪيٽ آهن. استاد مٺو ڪڇي گجرات صوبي جي ضلعي ڪڇ ۽ ڀُڄ جي ڳوٺ موندان تعلقي ليا پور ۾ محمد بچل جي گهر ۾ 1909 يا 1910ع ڌاري پيدا ٿيو. سندس نالو محمد اسحاق رکيو ويو. اُهو محمد اسحاق مِٺو ڪيئن ٿيو ۽ محمد اسحاق اسڪرين تان آئوٽ ڪيئن ٿيو؟ اها ئي مٺو ڪڇي جي ڪهاڻي آهي. هن جي

books.sindhsalamat.com

پرورش موندان ڳوٺ ۾ ٿي. سندس والد محمد بچل ۽ وڏا ڀائر محمد عثمان ۽ محمد هاشم راڳداري ڪري پيٽ گذر ڪندا هئا. ڀائرن کي فن جي سکيا والد ۽ استاد ناٿي ڪڇي ڏني. برصغير ۾ انگريز راڄ هو ۽ گجرات ۽ سنڌ جا صدين کان لاڳاپا هئا. ڀُڄ جي ماڻهن جا تعلقات گهاڙي، بدين، علي بندر ٺٽ جي ڏيپلي شهر ۽ جاتي شهر سان گهڻا هئا. ٻنهي پاسي هنن جون مِٽيون مائٽيون هيون. ماڻهو سانگي هئا، واپار به پيا ڪندا هئا. استاد مٺو جا وڏا، والد ۽ ڀائر به بدين، ٺٽي ۽ ٽنڊو محمد خان سميت ساڪري، ميرپورخاص ۽ ٻين ڳوٺن ۾ اچي ڳائيندا وڄائيندا هئا، ڪين سنڌ جي ماڻهن اهڙي جيءُ ۾ جاءِ ڏني ۽ قدر ڪيو جو هي خاندان 1921ع ڌاري پنهنجي اصل ڳوٺ جي وڻن، گسن ۽ گهٽين کي الوداع چئي بدين ۽ ٽنڊي محمد خان ۾ اچي اجها اڏي ويٺا. محمد اسحاق ڀائرن ۾ ننڍو هو. مال متاع وٺي ڪري چارڻ شروع ڪيائين، پر سندس خواهش هئي ته هُو به فنڪار ٿئي پر ڀائرن کيس فن کان پري رکيو ۽ پيو جهنگ ۾ مال چاريندو هو ۽ جڏهن ضد ڪيائين ته ڀائرن کيس ٻاجو وٺي ڏنو، جهنگ ۾ پيو پيجل جيان تارون تپائيندو هو. نه سُر نه گُر پر دل کي پئي خوش ڪيائين. سندس آواز قدرتي مِٺو هو، جنهن سبب گهر وارا کيس لاڏ مان مٺو مٺو ڪري سڏيندا هئا. اهو نالو ايترو مشهور ٿيو جو هي استاد مٺو جي نالي سان مشهور ٿيڻ لڳو. سندسن فن جي دنيا ۾ وڃڻ به هڪ ڪهاڻي آهي. مِٺو جي دل ۾ فن سان محبت هئي پر سندس والد ۽ ڀائرن اجازت نه ٿي ڏني. هن مجبور ٿي گهر ڇڏيو، پنڌ ۽ پڇائون ڪندي ڪندي اچي ٻٺوري ۾ رهندڙ راڳي قاسم علي شاهه وٽ پهتو، جنهن کيس سُر، تال ۽ ٺيڪا سيکاريا ۽ کيس لڳاتار ٽن سالن تائين مختلف شادين مرادين ۾ ڳارايو. ڪو واءُ وريو، مِٺو ڪجهه دوستن سان گڏجي ڪراچي ويو، ان سفر ۾ هڪ ننڍڙو فنڪار گگڙو ٻڙو، هن جو واقف ٿي ويو، جنهن کيس خانصاحب قدرت الله سان وڃي ملايو ۽ خانصاحب کي گذارش ڪيائين ته، هي ڇوڪرو فن جي سکيا پرائڻ چاهي ٿو هن کي فن سيکاريو. ايئن ئي مٺو ڪڇي خانصاحب قدرت الله کان ڪلاسيڪل ۽ نيم ڪلاسيڪل موسيقي سکڻ لڳو ۽ ڪا ڪسر نه ڇڏيائين، هن 12 سال مسلسل خانصاحب قدرت الله وٽ فن سکيو، ان وقت اڄ جيان موسيقي جا ڪلب نه هوندا هئا. استاد قدرت الله کيس موسيقي جي سمورن گُرن بابت ڄاڻ ڏئي پاس ڪيو ۽ کيس دعا به ڪيائين ته هاڻي وڃي ڳاءِ. استاد جي اجازت ملڻ بعد استاد مٺو ڪڇي بدين اچي پنهنجي ڀائرن سان شادين ۾ ڳائڻ شروع ڪيو. ڪراچي ۾ ڪا ڇڪري (يعني فنڪارن جو مقابلو) رکيل هو، جنهن ۾ استاد محمد عثمان ۽ محمد اسحاق ڪارو جو مقابلو ٿيڻو هو پر، محمد عثمان جي بيماري سبب استاد مِٺو ۽ محمد هاشم کي روانو ڪيو ويو. محفل شروع ٿي. فن جي ماهرن چيو ته مِٺو، استاد ڪاري کي ڪهڙي ڇڪري ڏيندو؟ بهرحال محمد اسحاق ڪاري پنهنجو وارو ورتو ۽ خواب داد مليس پر، جڏهن مٺو ڳائڻ شروع ڪيو ته سڄي محفل ۾ واهه واهه ٿي وئي، بس پوءِ محمد اسحاق پيو وارو نه ورتو ۽ ڇڪري نه ڪيائين. پوءِ سڄي رات محفل هلندي رهي ۽ مٺو ڳائيندو رهيو. اها مِٺو جي پهرين مڃتا ۽ سوڀ هئي، اهڙي طرح مٺو شهرت جي بلندين تي پهتو ۽ استاد واري مڃتا واري درجي تائين محنت ۽ ڪاوشن سان پهتو جيڪو اڄ هند ۽ سنڌ ۾ مشهور آهي. مِٺو ڪڇي جو انداز نرالو هو، ڌنون پاڻ ڪمپوز ڪندو هو. سنڌ جا لوڪ داستان ڳائي مشهوري ماڻيائين. اردو، سنڌي، سرائيڪي ۽ ڍاٽڪي ۾ خوب ڳايو. ماسٽر ڪريم ڪڇي، انور ڪڇي، خدا بخش، حاجي ڏينو، غلام قادر ۽ الهڏنو جوڻيجو سميت هن ڪافي شاگرد پيدا ڪيا، جيڪي سندس رنگ ۾ ڳائين ٿا. سندس پُٽ فنڪار نه ٿيا. مِٺو ڪڇي،

www.sindhsalamat.com

ڊاڪٽر آڪاش انصاري جي شاعري نه ڳائي. هڪڙي ڪوٺايل اجلاس ۾ محمد قاسم عرف قاسو جي چوڻ موجب ڊاڪٽر آڪاش انصاري چيو هو ته، مڱڻهار پاڻ کي انصاري لکن ۽ سڏائين، جنهن تان مٺو ۽ آڪاش انصاري ۾ اختلاف ٿيا هئا. مٺو جو چوڻ هو ته اسان شاهه جي سُر سورٺ تان هٿ نه کڻنداسين، اسين مڱڻا آهيون ۽ مڱڻا ئي رهنداسين. استاد مٺو ڪڇي شاهه ڀٽائي ۽ مولوي حاجي احمد ملاح جو ديوانو هو. سندن شاعري هن جي دل تي سڄڻ جي ديري جيان ديرو ڪيو هو. پاڻ حاجي شاهه، بابا غلام فريد، غوث محمد شاهه، سچل سائين، احسن الهاشمي، يعقوب سولنگي، يوسف سولنگي ۽ بچل واڍو جي شاعري به ڳائي. استاد مٺو ڪڇي اٽڪل 80 ورهين جي ڄمار ۾ 14 مئي 1995ع تي بدين ۾ وفات ڪئي، کيس مهاولي جي قبرستان ۾ مٽيءَ ماءُ حوالي ڪيو ويو. سندس مزار تي سندس ڳايل ۽ مشهور ٿيل ڪلام جي هي سٽ لکيل آهي ته:

مرد تنهنجي ڪا وڃي، باقي دنيا ۾ ڳالهه رهندي،
هي دنيا ساري اوهان لئه، يار مثل خواب رهندي. (حاجي شاهه)

books.sindhsalamat.com

موهن ڀڳت

مٺي جي گڏي ڀٽ جي چانوءَ ۾ هريجن پاڙي ۾ پيدا ٿيل، موهن ڀڳت، ڀڳتي راڳ کان شروعات ڪئي. هندي ۽ مارواڙي گيتن کي ڳائيندي، پنهنجي مرشد ڪوڙي داس جون مٺيون پريندي پريندي، هن جي من جون مرادون پوريون ٿينديون ويون. اسان جي پراڻي ڳوٺ ۽ هاٽوڪي ڳوٺ کان ڪلو ميٽر اولهہ طرف ڦليلي جي ڦٽي ويل وهڪري جي ڪپ تي، ڦٽل قديم شهر جمالي ڦڙدي ۽ هاٽي احمد راهوڪڙو جي زرعي فارم ۾، ڏاندومل جي واءِ پرسان ڪوڙي داس جي سمادي آهي. هي برصغير ۽ سنڌ جي هريجن جو وڏو داعي ۽ بزرگ هستي ٿي گذريو آهي. هر سال سنڌي ڪَتِي واري مهيني جي 14 تاريخ تي هريجن جي رواجن ۽ رسمن تحت هتي ساليانو هڪ روزه ميلو ٿئي ٿو، جتي هاٽي هند مان گهڻ ۽ سنڌ جا سمورا هريجن زالين مڙسين سڪائون ڪٽي، پنڌ يا مختلف گاڏين تي پهچن ٿا. هو هتي مختلف ڪاڏن، مٺائين ۽ باسن سميت پڄن بہ ڳائيندا آهن. هر سال هريجن هن ميلي تي 16 ئي سينگار ڪري ايندا آهن. عورتون ۽ مرد ڪپڙن ۾ نہ ماپندا آهن. هنن جي خوشين جو محور ڪوڙي داس جي سمادي جو ديدار هوندو آهي. منهنجو ڳوٺ هجڻ جي ناتي سان، مون ننڍي هوندي کان اڄ تائين، هر سال ڪوڙي داس جا ميلا ويجهي کان ڏٺا آهن. جتي هندو توڙي مسلمان گڏجي پڄن پڏندا آهن. مون اتي ڪوڙي داس جي ميلي دوران هڪڙي ڀيري موهن ڀڳت کي پاٽي پريندي ڏٺو ۽ اتي ئي هن کان انٽرويو ڪيو. تڏهن هن جي آواز ۾ ڳايل هي وائي ”سرتيون اوهين تہ وڃو ڙي وڃو“، جهر جهنگ ۾ مقبول ٿي چڪي هئي ۽ هر ڪنهن جي وات تي اها ئي وائي هوندي هئي. مون کي هاڻ اهو سال تہ ياد ڪونهي پر 1994 يا 95 دوران ڪاوش ميگزين ۾ منهنجي طرفان ورتل هن جو انٽرويو شايع ٿيو هو. جنهن جو عنوان ”اديون ڙي اوهين تان وڃو، منهنجو لوڙ لڪن ۾“ هو ۽ پوءِ وقت وهي ويو، ڀڳت بہ وڇڙي ويو. ان کان پوءِ بہ آئون ڪيئي ڀيرا مٺي ۾، هن جي در تي ويو آهيان. هن جو ڀائيٽو پريم ساگر بدين جي ايوان صحافت ۾ ميونسپل پاران ڀهاريدار مقرر ٿيل آهي ۽ پٽ شنڪر مٺي ۾ رهي ٿو. هو بہ بهترين ڳائين ٿا. هن سان ملاقاتون ٿينديون رهنديون آهن. موهن ڀڳت شاهہ سائين جي وائين کي جنهن انداز سان ڳائي مچتا ماٽي، سا هر ڪنهن راڳي جي وس جي ڳالهہ ناهي. هن وائي کي واقع پنهنجي منفرد انداز سان ڳائي مقبول ڀڻايو. هن کان اڳ ڪو بہ فنڪار وائي جي گائيڪي ۾ ان جهڙي مچتا نہ ماٽي سگهيو هو. هن کي ڪيترائي ايوارڊ مليا، پر عوام کان جيڪا هن کي محبت ۽ مچتا ملي، اها سڀني ايوارڊن کان مٿي آهي. اڇا ڪپڙا ۽ مٿي تي پٽڪو ٻڌي هلندڙ، هي انتهائي پرخلوص ۽ سادو ماڻهو هو. هن جي محبت جو محور انسانيت هئي. ڀٽائي جي وائين کي جنهن انداز سان ڳائي عام ڪيو ۽ جيڪو مقام حاصل ڪيو، اهو ڪنهن بہ ٻئي فنڪار جي حصي ۾ نہ اچي سگهيو آهي. هن ڪبير، ميران ۽ ڊاتڪي گيت پڻ ڳاتا. هن ڀڳت يا ڀڳتي واري گائيڪي جون محفلون مچايون، جن کيس عوام ۾ مقبول ڪيو. پر هن کي شهرت جي بلندين تائين شاهہ سائين جي وائي ”اديون اوهين تان وڃو ڙي وڃو“ پهچايو. هن جو پٽ شنڪر بہ سندس ئي انداز ۾ ڳائي پيو. هو مٿي جو ماڻهو هو، هن جي آواز ۾ مٿي جي ماڻهن جا درد سمايل هئا. سندس نيڻن جي ڪنارن تي ويران ڀٽن جهڙا عڪس هئا. هُو ٿر جو مور هو، سندس ٺهوڪا ڪڏهن بہ نہ وسرندا. هن جي آواز کي ڪا بہ حد بندي قيد ڪري نہ سگهندي.

دوست محمد چانڊيو

دوست محمد چانڊيو ولد صدا بخش چانڊيو جو اصل ڳوٺ نبي بخش چانڊيو آهي. هن ننڍپڻ کان غربت جي گهاٽي واري ڇَڪي ۾ پيسجندي، پراڻ ۽ هاڪڙي جي پڊن تي وڃي محنت مزدوري ڪري، اتان کان ٽنڊي باگي ۾ مفت اکين جي اسپتال ايل.آر.بي.ٽي ۾ ملازمت ڪيائين، جتان هُن محنت سان هوميوپيٿڪ جو امتحان پاس ڪري ٽنڊي باگي ۾ پنهنجي ڪلينڪ کولي ۽ فيملي سميت ٽنڊي باگي جي وارڊ نمبر 03 ۾ آباد ٿيو. زندگي جي ٽتل ڪاڙهن ۾ هن جو جوڀن گذريو. جفاڪشي ڪندي ڪندي جڏهن وار چاندي ٿيس، تڏهن وڃي مڇي ماني جهڙو ٿيو آهي تہ، زماني جي نظرن ۾ اچي ويو آهي. ڪجهہ سالن کان انساني حقن جي تنظيم ۽ صحافت ۾ ڪم ڪري رهيو آهي. 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ ۾ هن شخص انسانن جي بنا لالچ، رنگ ۽ نسل جي جيڪا خدمت ڪئي، انهن ٽتل لمحن ۾ مون کيس جاڳوڙ ڪندي پنهنجي اکين سان ڏٺو هو. سندس ڪلينڪ تي تمام گهڻن غريبن جو علاج مفت ۾ ٿيندو آهي. هن جا وڏا ضلعي دادو جي شهر ماڏو کان لاڙ ۾ آيا هئا. هن ماڻهو انساني حقن ۽ طب جي دنيا ۾ جيڪو ڪردار ادا ڪيو آهي، سو وساري جهڙو نہ آهي. هي ٻي سهارن جي مدد ايئن ٿو ڪري، جيئن سندس ٻيو هٿ بہ کيس نہ ڏسي. ٽنڊي باگي جي تاريخ ۾ هڪ ئي ٽائيم ڀيل برادري جا 17 ڇڙا مسلمان سندس هٿ تي ٿيا، جيڪو خاندان هاڻي 40 کان بہ مٿي آهي. مئٽرڪ جو امتحان ٽُتل ڇپل سان بدين هاءِ اسڪول مان پاس ڪيائين. مرحوم سجاد حيدر ڪاڪڙو، ايم سومرو، مقبول ميمڻ ۽ رامون ميگهواڙ انهي وقت بدين جي سياست ۾ دلير ڪردار هئا. جڏهن اسڪول جا بائيڪاٽ ڪرائڻ ايندا هئا تہ ساڻن هي بہ گڏجي پوندو هو. سجاد حيدر ڪاڪڙو مير مرتضيٰ سان گڏ شهيد ٿي ويو. هن طب جي ڊگري اعظم طبيہ ڪاليج مان حاصل ڪئي. هڪ دفعو مير مرتضيٰ ڀٽو جي اليڪشن ۾ ايجنٽ ٿي ويٺو، جنهن تان ذري گهٽ مري بچيو هو. سندس والد شروع کان پيپلز پارٽي سان محبت رکندو هو، تنهنڪري گهر ۾ ڪو ٻيو نعرو ڪونہ ٻُڌائين، ڪجهہ وقت عبدالحڪيم هاليپوٽو ۽ سليمان هاليپوٽو جي معرفت عوامي تحريڪ ۾ شامل ٿيو، جتي هي تعلقي صدر مرحوم رشيد چانڊيو جي صدارت ۾ تعلقي جو ميمبر رهيو. هن پهرين تقرير ڳوٺ سڄو آٿيلو ۾ ڪالاباغ ڊيم خلاف ڪئي. انهي تقرير ۾ هن جنهن انداز سان شعر چيا ۽ جوابي تاڙيون لڳيون، اهو هن لاءِ اعزاز هو. دوست محمد چانڊيو شهيد ذوالفقار علي ڀٽو، شهيد محترمہ بينظير ڀٽو، شهيد بشير خان قريشي ۽ مرحوم پير پاڳاري ڇَٽ ڌڻي جي سياست کان متاثر رهيو آهي. وهٽائي جي پڊن کان اڳيان هن جا اباڻا ڪک آهن. سندس والد کي ايل بي او ڊي ۾ نوڪري ملي، جنهن ڪري ڪجهہ وقت قبائلي چڪ جي پرسان ڀٽن جي اوٽ ۾ رهيو. شاهہ جي ڪوٽ اسڪول مان سائين حاجي هاشم کوسو کان الف ب پڙهيائين. بدين هاءِ اسڪول ۾ سائين موسيٰ اڊيجو، اعظم طبيہ ڪاليج جو رجسٽرار محترم عبدالعزيز شيخ ۽ هوميو ڪاليج جو انچارج ڊاڪٽر عبداللطيف صاحب کيس بيحد ڀائيندا هئا. سندس ترقي ۾ ايل.آر.بي.ٽي ۽ ڊاڪٽر مراد بلوچ جو وڏو ڪردار آهي. ڊاڪٽر لڇپت راءِ جڳاڻي کيس ٽي بي جي باري ۾ هٿ جهلي سمجهاڻي ڏني. هن ڀني جي ڪيڙي کان هوٽل تي بيرو ٿي ڪم ڪيو. ڪڏهن بہ زندگي ۾ ڪنهن کي گهٽ نہ سمجهيائين. ادبي ۽ صحافتي دنيا ۾ محمد عثمان راهوڪڙو ۽ رازق ڏنو کوسو کي پنهنجو استاد سمجهندو آهي، جن هن کي صحافتي گُر سيکاريا. سندس خيال موجب تہ، صحافت دنيا جو ڏکئي ۾ ڏکيو ڪم آهي.

قلم جي حرمت

21 هين صدي کي ميڊيا جي صدي جو نالو ڏنو ويو آهي. واقعي ميڊيا پنهنجي سورنهن ئي سينگار سان، هن وقت دنيا جي هڪ ڪنڊ کان ٻي ڪنڊ تائين سيڪنڊن ۾ خبر پهچايو ڇڏي. ان ۾ ڪمال جتي انٽرنيٽ ۽ فيڪس جو آهي اتي اهي اڻ ڳڻيا صحافي به آهن، جن پنهنجي جان جوکي ۾ وجهي ڏکين محاذن ۽ حالتن ۾ قلم جي حرمت تي داغ ڏيڻ نه ڏنو آهي. انهن قلمڪار صحافين جي لسٽ ته ڊگهي آهي، پر اسان جي لاڙ خطي ۾ به اهڙا ڪوڙ نالا آهن جن زندگي جي واپاري مارڪيٽن ۾ پنهنجي قلم کي وڪيو نه آهي. ڪاوش بدين جو رپورٽر غلام مصطفيٰ جمالي به انهن قلمڪارن جي قطار جو اهڙو قلمڪار آهي، جنهن قلم جي حرمت قائم رکي. جنهن ڪري ڏاڍ جي رستي تي هلندي سياسي ڏاڍ مڙسي ڪيس جڏهن گرفتار ڪرائي لاڪ اپ ڪرايو ته، سنڌ سميت اسلام آباد تائين صحافين هن جي آزادي ۽ اظهار جي آزادي واري دائري ۾ رهي سچ لکندڙ هن صحافي جي آزادي لاءِ احتجاج رڪارڊ ڪرايا ۽ ڪاوش اخبار جا صفحا ان ڏاڍ خلاف صبح جا روشن ڪرڻا ٻڌجي پيا. وقت جي سرڪار جي ان سياسي ڏاڍ مڙسي قلم جي نوڪ کان شڪست کاڌي ۽ غلام مصطفيٰ جمالي آزادي ماڻي. جڏهن وري، لکڻ جي ڊيسڪ تان لکيو ته اڳي کان اڳرو ٿي ظلم جي رات وارن چهرن جا چهرا ظاهر ڪيا. غلام مصطفيٰ پيٽ جي اڃ اجهائڻ لاءِ پرائيويٽ اسڪول ۾ پڙهائي ٿو، اسٽامپ وينڊر طور ڪم ڪري ٿو ۽ لکي ٿو. هن ڪڏهن پنهنجا آدرش نه وڪيا. هن محبت جي مسافري ۾ مسافر شعر سرجيا آهن، محبت ۾ محبوب کي ميرو نه ڪيو. هي زندگي ۾ تڪليفن جي آوي ۾ پچندو رهيو آهي. ڪينجهر ڪناري ڪچهري ڪندي، رات جي جاڳندڙ نيڻن ۾، مون هن جي دل ۾ درد جون چوليون هڻندڙ ندي محسوس ڪئي هئي. عالمي ۽ ڏيهي فڪرن مان جي ايم سيد جي فڪر جي جڏهن صحافت کان اڳ پرچار ڪندو هو ته، هن کي پنهنجا ساٿي عنايت، گورباچوف ۽ ياسر عرفات جي نالن سان هن جي سچائي، مڙسي ۽ حڪمت علمين سبب ياد ڪندا هئا. هن ۽ سندس وڏن کي امڙين جي لولين ۾ فڪر بلاول جي سُتي ملندي هئي. هن جي ڏاڏي فتح محمد جي قبر به بلاول جي پيراندي کان آهي. بلاول هنن جو خانداني ۽ روحاني رهبر آهي. عبدالواحد جي تقريرن هن جي جسم ۾ گرمي، سياسي جاڳرتا ۽ بصيرت پيدا ڪئي. شيخ اياز جي وائي "سنڌڙي تي سِر ڪير نه ڏيندو" هن جي روح جون تندون تپائي ڇڏيون. هن سنڌ جي آجپي واري جدوجهد دوران ڪافي فڪري ڪالم لکيا ۽ اسٽڊي سرڪلن جي جان رهيو. سنڌي ادبي سنگت ۽ سگا ۾ به، ڪافي سرگرم ڪارڪن طور سماجي ڪردار ادا ڪندو رهيو آهي. هن يارن جي يار صحافي جي نجي سنگت ۾ ڊاڪٽر آڪاش انصاري، عبدالله نقاش علواڻي، ابوبڪر شيخ، سيد جڙيل شاهه بخاري، نورحسن پؤنريو، محمد هارون گوپانگ، مهرالدين مري، عثمان راهوڪڙو، مصطفيٰ لغاري، ارشاد ڪهيري، عبدالجبار گهراڻو، غلام مصطفيٰ لغاري (جج)، منصور لغاري، صادق فقير ۽ ٻيا ڪيترائي دوست شامل آهن. هن صحافتي ۽ سياسي راهه ۾ پيار جا ٻوٽا پوکيا، دل جو صاف ۽ يارن جو يار. صحافتي سفر ۾ جرئت مند قلمڪار رهيو آهي. هن جا چاهت جي مومل سنڌ آهي. هن ڪهاڻيون به لکيون هيون جيڪي ڊائرين جي ڪفن ۾ دفن ٿيل آهن. مونکي هن گهڻ رخي شخصيت جو گڏريل پن ڍاڪن کان گهرو مشاهدو رهيو آهي. هن ۾ سچ چوڻ ۽ مظلوم جي ڏر ٻڌجڻ جي خاص سگهه ڏسندو رهيو آهيان.

عظيم انسان

محمد خان جوڻيجو

ٽنڊي باگي جي، مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ بي سهارا ماڻهن جي زندگي روشن ڪرڻ واري تعليم پرائيندڙ، هي انسان جڏهن زندگي جي رستن تي عملي طور تي آيو ته، هن پنهنجي چاچي عبدالله جوڻيجو جي بدين واري اخباري ايجنسي تان، اڻ ڏٺل ۽ مشڪل رستن تان سفر جو آغاز ڪيو. پنهنجي دوست زاهد ملاح سان گڏجي نيڪيداري شروع ڪئي. 1973ع ۾ هن ٻين دوستن سان گڏجي بدين پريس ڪلب جو بنياد رکيو، جنهن جي چونڊن ۾ پهريون جنرل سيڪريٽري ٿيو، بعد ۾ صدر ۽ جنرل سيڪريٽري جي عهدن تي سالن جا سال فائز رهيو. بدين پريس ڪلب جي سِر سِر هن جي جاکوڙي ڪردار جي ساکي آهي. 1975ع ۾ بدين ضلعي جو قيام عمل ۾ آيو ته، هن جون صحافتي ذميواريون به وڌيون. انهن ڏينهن ۾ ڪا اهم خبر ٽيليفون وسيلي لکرائبي هئي، جڏهن ته عام خبرون پوسٽ يا ريل وسيلي لفافن ۾ اخباري ادارن ڏانهن بدين مان اماڻبيون هيون. ان وقت فيڪس ۽ فونن جي سهولت ڪونه هئي. انهن ڏينهن ۾ محمد خان پنهنجي قلمي ڪاوشن وسيلي، غريب ماڻهن جا ڪم ڪار بنا لالچ جي ڪرڻ وارن طريقن تي هلندو رهيو ۽ ماڻهن جي دلين ۾ محبت جا ٻوٽا پوکڻ شروع ڪيا. پاڻ 1951ع ۾ رپ لڳ ڳوٺ ڏاتو جوڻيجو ۾ جنم ورتائين. اُن وقت سخي ڏاتار وڏيري اشرف ٽيٻي جي سخاوت ۽ امام مخدوم جي ڪُني جا اجتماع ڏسندو هو. سندس دل ۾ آنڌ مانڌ شروع ٿي، ريڻ جو بيهجي ويل وهڪرو ۽ جهالار جو ميدان، هن کي ڪو پيغام ڏيندا هئا. پنهنجي اڃ اجهائڻ ۽ ماڻهپي جي سفر جي تلاش ڪندي وڃي سنڌ گريجوئيٽس ايسوسيئيشن (سگا) ۾ شامل ٿيو ۽ پنهنجي پريس به قائم ڪيائين. ان سفر ۾ هن غريب ۽ ٻي پهچ ماڻهن جو آواز پنهنجي قلم ذريعي اعليٰ ايوانن تائين پهچايو. 1990ع ۾ مون ڪچي ڦڪي شاعري ڪرڻ شروع ڪئي. سليمان خاصخيلي مهراڻ ۽ عوامي آواز اخبارن جو نمائندو هو. سليمان جو بدين جي صحافين سان سڌو واسطو هو. هڪ دفعو ساڻس گڏجي بدين ويس جتي محمد خان سان ملاقات ٿي. ان اخبار جو باني ۽ چيف ايڊيٽر محمد خان جوڻيجو ئي هو. ائين ئي بدين جي ابوبڪر شيخ (جيڪو نواءِ لاڙ اخبار جو ايڊيٽر هو)، محمد خان، عبداللطيف زرگر، عبدالمجيد ملاح ۽ ٻين دوستن سان منهنجي ويجهڙائپ ٿي وئي. سگا ۾ به محمد خان منهنجي ڪافي رهنمائي ڪئي. سُجاڳي ۽ ٻي پهچ ماڻهن جي مدد ڪرڻ سندس مشن ۾ شامل هو. طوفانن ۽ سوڪهڙي وارن ڏينهن ۾، هي بدين جي ماڻهن جو آواز هو. سگا جي مرڪزي ڪنوينشن ڪان وٺي، هن هر ماڻهو جي نمائندگي ڪئي. هڪڙي بهترين مقرر، صحافي ۽ سماجي سڏارڪ طور ڪم ڪيائين. سگا طرفان ڪيس اعليٰ خدمتن تي ايوارڊ پڻ ڏنو ويو. هن ڪڏهن به پنهنجي لاءِ آسائش جي طلب نه ڪئي. سڄي عمر جاکوڙيندو رهيو. سندس زندگي جي بهترين گهڙين ۽ ڪاوشن تي ڪو ڪتاب شايع نه ٿي سگهيو آهي. سندس وڏو پاءُ قائم به پريس کي هلائيندو پيو اچي. سندس فرزند .... سُنو صحافي آهي. پاڻ 02 فيبروري .... تي وفات ڪيائين.

سوشل ميڊيا جو ستارو

اُميد عليءِ چانڳ

اميد علي چانڳ ولد محمد الرحيم چانڳ بدين لڳ ڳوٺ ڪرم علي چانڳ ۾ 19.10.1992 تي پيدا ٿيو. سنڌ سوشل ميڊيا (سماجي رابطن جي ويب سائيٽ، ٽوئيٽر) جو ننڍي عمر ۾ ٺاهيل سوشل ميڊيا فورم جو صدر چونڊجي آيو آهي. هن نوجوان ان تنظيم کي ٺاهڻ ۽ ٽڙيل پکڙيل دوستن کي گڏ ڪري هڪڙي گلدستي جيان هڪ تنظيم جي نيٽورڪ ۾ شامل ڪري، منهنجي خيال موجب هڪڙو تاريخي باب رقم ڪيو آهي. اميد علي چانڳ نه صرف سوشل ميڊيا جي ٽڙيل پکڙيل گلن کي گڏ ڪيو، پر هن جي اڪين ڪي التجائن جا لڙڪ به هاريا آهن. هن جي گهر اڳيان ميرواهه وهي ٿو، جڏهن سج لڙي ٿو ۽ راسيون رتن ٿيون ته هي ميرواهه جي ڪناري تي ويهي لهرن ڏي ڏسي ٿو ۽ سج ڏانهن نهاري ٿو ته هن کي اها ياد اچيو وڃي، جڏهن هن جي نيٽن جو هُن سان ناتو ڇنو هو ۽ پوءِ ڪيڏو ميرواهه جي ڪپ تي رُنو هو ۽ هاڻي به ڪنهن خوشي يا ڏک جي موقعي تي هي اندر اڌ ٻٽيل پلوڙ صحافي پنهنجا لڙڪ لوڪ کان لڪائيندي به لڪائي نه ٿو سگهي. هن پرائمري تعليم 2003ع ۾ گورنمينٽ پرائمري اسڪول ميرخان چانڳ، سيڪنڊري 2010 ۾ بدين هاءِ اسڪول ۽ بي ڪام 2012ع ۾ اسلاميه ڊگري ڪاليج بدين مان ڪئي.غربت ۽ والد جي وفات سبب وڌيڪ تعليم جاري نه رکي سگهيو. روزاني سُڪار، هفتيوار اخبارن جذبو، ميرانپور، جلاوطن، اُيرنڊڙ سج ۽ حق نيوز ۾ رپورٽر طور ڪم ڪيو اٿس. ڪاليج جي لاڙ مئگزين جو ٻه سال اسٽوڊنٽس ايڊيٽر به رهيو آهي. روزاني شام اخبار ۾ ڪالم شايع ٿيندا رهيا اٿس. هي هڪ سٺو مقرر آهي. صحافين مان غلام مصطفيٰ جمالي کي هي پنهنجو استاد مڃي ٿو. سماجي ڪمن ۾ به اڳرو آهي، پنهنجي ڳوٺ کي بجلي ڏياري اٿس ۽ مسلسل جاکوڙ ۾ رهي ٿو. مون سان نينهن جو ناتو اٿس، سادو ضرور آهي پر مخلص ۽ دردوند به آهي، ڪيس ڪافي سفر ۽ پنڌ اجان به ڪرڻو آهي.

هڪ هردلعزيز صحافي

محمد يوسف ميراڻيءِ

محمد يوسف ميراڻي، جنهن سان منهنجي ڏيٺ ويٺ ٽڏهن ٿي، جڏهن هن 1994ع ۾ مهراڻ اخبار کان صحافت جي شروعات ڪئي. ماٺيڻو مزاج، مختصر گفتگو، اصول ۽ ياري دوستي جو پڪو ۽ اندر ٻاهر هڪجهڙو مزاج رکندڙ هي صفا پلوڙ مڙس آهي. سنگت ۾ انگ اکر ڄاڻي ئي ڪونه. قوتِ برداشت به بي انتها اٿس. سنجيده طبيعت جي ڪري اڪثر صحافي دوستن ۾ مِينهن وساڙن جهڙو ملائم ۽ سنگت ۾ رُڪ جهڙو مضبوط لڳندو آهي. سرڪاري ملازمت جي حوالي سان پڻ هي، پنهنجي فرض سان صفا سچو آهي. صحافت جي ميدان ۾ پارٽ ٽائيم ۾ جيڪا محنت ڪندو آهي اها به جس لهڻي. ٽنڊي باگي تعلقي ۾ جتي مهراڻ اخبار جو ذڪر هلي، اتي هر ماڻهو جي منهن تي محمد يوسف ميراڻي جو نالو به ضرور ايندو آهي. خبرن جي معاملي ۾ وري اهڙو جاکوڙي صحافي جو مظلوم ماڻهن کي ٻانهن کان جهلي سندن اخباري دنيا جي حوالي سان مدد ۽ رهنمائي ڪندو آهي، ان ڪري سوين غريب ماڻهو جيڪي خبرون لکرائڻ لاءِ ايندا آهن، اهي محمد يوسف ميراڻي کي انتهائي عزت ۽ احترام جي نگاهه سان ڏسندا آهن. هر متاثر ماڻهو جي مدد ڪرڻ سبب مونکي محمد يوسف ميراڻي هڪ صحافي سان گڏ هڪ بهتر سماجي ورڪر پڻ لڳندو آهي. صحافت جي دنيا ۾ آئون ڪيس ٻن ڏهاڪن کان سرگرم ڏسندو پيو اچان ۽ خوش قسمتي سان هي ٽنڊوباگو پريس ڪلب جو سينئر ميمبر ۽ مختلف عهدن تي پڻ رهيو آهي. منهنجي ذاتي مشاهدي مطابق محمد يوسف ميراڻي سکڻ کان ڪڏهن به عار محسوس نه ڪيو آهي، جنهن ڪري سندس صحافتي سرگرمين ۾ هميشه نکار ايندو رهيو آهي. هي دوست هر وقت شهر ۽ آسپاس جي مسئلن کي هائيلائيٽ ڪري اختيارين جي ڪمزورين کي پڻ منظر تي آڻيندو رهيو آهي. اهڙن گڻن سان سرشار، هي دوست پنهنجي هڪ منفرد حيثيت رکندڙ پڻ آهي. هڪ پرائمري استاد هئڻ جي حوالي سان قاعدن ۽ پنهنجي فرائض جو ذڪر ڪندي اڪثر چوندو آهي ته ”مونکي سٺو استاد بنائڻ ۽ پنهنجي ڪم سان سچو رهڻ جي پٺِيي محترم محمد خان سمون پڙهائي ۽ سندس صحبت ۽ شفقت ذريعي مون جيڪو ڪجهه حاصل ڪيو ان منهنجي زندگي جا نيَم تبديل ڪري ڇڏيا“. آئون محمد يوسف ميراڻي جي زندگي جي ڪيترن ئي پاسن جو ورهين کان جائزو ڪندو پيو اچان. هن مفاد پرستي واري دور ۾ جتي ماڻهو پنهنجي نجي زندگي لاءِ اجتماعي آدرش به ڪيش ڪرائيندي دير نٿا ڪن، اتي هن دوست پئسي ۽ رتبي لاءِ ڪنهن ڪمپرومائيز کان نفرت ڪندي پنهنجي سچائي واري سفر کي جاري رکيو آهي. ڪيس ڏسندي مونکي سنڌ جي انهن هردلعزيز انسانن جي مزاج جو اولڙو محسوس ٿيندو آهي، جيڪي سياري جي سانتيڪي رات جو مچ جي روشنين تي ڪچهري ڪندي، هر اداس دل کي پرچائڻ جو هنر ڄاڻندا آهن. اهڙين محمد يوسف ميراڻي پنهنجا درد لڪائي هر ماڻهو جو غمخوار ٻٽيل رهندو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

محمد خان رستماڻي

محمد خان رستماڻي ولد محمد يوسف رستماڻي اصل ڳوٺ نبي بخش رسمتاڻي، جيڪو حُر تحريڪ دوران هن علائقي جي حوالي سان، حُرن جو مرڪز بہ هو. حر تحريڪ دوران محمد يوسف رستماڻي جي گهر ۾ مشهور حُر گوريلي فقير ميرو نظاماڻي جي شادي جو نڪاح ٿيو هو، ان نڪاح ۾ عمر ورياهہ سميت 40 حر گوريلن شرڪت ڪئي هئي. تڏهن محمد خان ننڍو هو ۽ سنڌ ۾ حر ايڪٽ لاڳو ٿيل هو. سي آءِ ڊي سميت وڏا خان صاحب حرن جي چرپر تي نظر رکندا هئا. اهڙن تتل ڏينهن ۾ محمد خان جي والد جي گهر ۾ هڪڙي گوريلي جو ڪاج ٿيو هو. محمد خان جي والد ۽ والده هن کي لولِي ۽ تتل لمحن ۾ پيچ پاڳارا جو نعرو سيڪاريو هو. انهن ڪنن گهڙين ۾ هن جي ڏيٺ ۽ ويٺ سنڌ لاءِ "وطن يا ڪفن، آزادي يا موت" جو نعرو هٽي سِر گهوريندڙ 40 گوريلن سان ٿي هئي. غربت جي باوجود پورهيو ڪري سندس والد کيس تعليم ڏياري. مئٽرڪ تائين تعليم حاصل ڪري، محمد خان پرائمري استاد ٿيو. تعليم کاتي ۾ استاد طور هن پنهنجو شاندار ۽ نہ وسرندڙ ڪردار ادا ڪيو، جنهنڪري استادن جي تنظيم آل سنڌ پرائمري ٽيچرس ايسوسيئيشن جي مختلف عهدن تان مرڪزي جنرل سيڪريٽري ٿيو هو، تڏهن قادر بخش قالباڻي صدر هو. هنن ٻنهي گڏجي استادن جي حقن لاءِ جيڪا جاکوڙ ڪئي، اها هنن جي جاکوڙ پ ٽ الف جي تاريخ جو سنهري باب آهي. پ ٽ الف ۾ هن جو جيڪو ڪردار رهيو آهي سو مثالي ۽ اڻ وسرندڙ آهي. هن ۾ سٺي استاد جيان اڳواڻي ڪرڻ جي صلاحيت بہ موجود هئي. پاڻ زندگي جي ڪٺن ۽ ڏکين حالتن ۾ بہ، پنهنجي مقصد تان تِر جيترو بہ نہ هٽيو، ذاتي فائدا حاصل نہ ڪيائين. هڪ سچو، خوددار ۽ وفادار انسان هو. جڏهن نوڪري تان رٽائر ٿيو تہ، صحافت جي شروعات مهراڻ اخبار کان ڪيائين. هُو پريس ڪلب جو صدر پڻ رهيو. ظهير ميمڻ طرفان تعلقہ اسپتال جي ڊاڪٽرن خلاف خبر شايع ٿيڻ تي ڊاڪٽرن ۽ صحافين جا اختلاف چوٽ چڙهي ويا، محمد خان پير کوڙي ظهير ميمڻ جو دفاع ڪيو، سچي خبر تي پردو اچي ويو. محمد خان، ظهير ميمڻ ۽ محمد اسحاق ميمڻ تي ڏکيا ڏينهن اچي ويا. محمد خان کي گرفتار ڪيو ويو. ان وقت جي ايم اين اي ۽ ايم پي اي سميت شهر جا بااثر ڊاڪٽرن سان گڏ هئا. ٽنڊوباگو پريس ڪلب ۾ باقي جيڪي صحافي بچيا سي اشارن تي ڪم ڪرڻ لڳا. عجيب صورتحال هئي. جمهوري دور جي رکوالن ڊاڪٽرن ۽ پوليس وارن پريس ڪلب ۾ ڪارا قانون لاڳو ڪري ڇڏيا، هنن پنهنجي مرضي سان پريس ڪلب جو صدر چونڊرايو. اهڙي ڏکي صورتحال ۾ ٽنڊوباگو ٽائون ڪميٽي جي اڳوڻي چيئرمين مهدي محمد خواجہ ۽ نادر حسين خواجہ ان وقت آصف علي زرداري جي پڳ مٽ دوست ۽ ايم اين اي بدين ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا کي چئي محمد خان جي جان آجي ڪرائي. اهڙي صورتحال ۾ محمد خان ۽ سندس ساٿين ٽنڊوباگو ۾ الڳ نيشنل پريس ڪلب ٺاهيو. ان جو صدر بہ محمد خان کي ڪيو ويو. بهرحال محمد خان ان مرحلي ۾ مڙس ماڻهو وارو ڪردار ادا ڪري، پنهنجو صحافتي فرض نڀايو ۽ ڏاڍن جي ڏاڍ سبب جيل پڻ ويو. نہ رڳو اهو پر هن جي پاڻيجي الهجڙيو سان جڏهن اسان جو زميني تڪرار هليو تہ بہ محمد خان مون سان گڏ هو ۽ پنهنجي پاڻيجي کي ڏوهي قرار ڏنائين. سندس اها وک مونکي ۽ اسانجي سموري خاندان کي هميشہ ياد رهندي. محمد خان ٻہ شاديون ڪيون، پهرين گهر واري مان کيس اولاد نہ ٿيو ان ڪري پنهنجي پهرين گهر واري جي اجازت سان دادو ضلعي جي ڳوٺ چني مان ٻي شادي ڪيائين جنهن مان کيس هڪ پٽ عامر ۽ چار نياڻين

www.sindhsalamat.com

جو اولاد آهي. سندس ٻہ نياڻيون هڪ انور علي ۽ ٻِي اشفاق کي ڏنل آهن، جيڪي منهنجي ڳوٺ پرسان رهن ٿا ۽ اسان جا انهن سان بہ محمد خان جي ڪري فيملي ٽرمس جڙيل آهن. سندس پٽ ۽ گهر واريون ٽنڊي باگي جي وارڊ نمبر 2، مير محلہ ۾ رهن ٿا. محمد خان چيڙاڪ طبيعت هو، کوڙي ماڻهو سان اصل ڪونہ ٺهندو هو. ڪڏهن بہ اپرندڙ سج جي سلامي نہ ڪيائين، جنهنڪري پنهنجو سٺو گهر بہ نہ ٺاهي سگهيو. سندس ڀائرن مان رستم علي وفات ڪري ويو. جهانگير ۽ محمد صالح حيات آهن. سندس پٽ کي نوڪري نہ ملي سگهي آهي، ان ڪري مزوري ڪري پيٽ گذر پيو ڪري. محمد خان تي اوچتو فالج حملو ڪيو، جنهن سبب 21.10.2002 تي وفات ڪري ويو. هن ڪانپوءِ! "پسيو بازارون، هينئڙو مون لوڻ ٿئي"، وانگر اهي واٽون لڳنديون آهن، جتي اسان گڏ رهي ٿڪ ڏنا هئا. پريس ڪلب جو هال بہ سندس ئي نالي سان منسوب ٿيل آهي. وچوڙي کان صرف 8 ڪلاڪ اڳ هُو مون سان گڏ هو، چيائين تہ يار! اباڻي ڳوٺ ڀائرن ۽ نياڻين وٽ ٿو وڃان، سياڻي واپس ايندس، پوءِ وڏيڪ حال احوال ڪبا. بس! ان رات مٿس فالج حملو ڪيو ۽ حيدرآباد جي اسپتال ۾ وڃي داخل ٿيو، جتي سندس روح پرواز ڪري ويو.

books.sindhsalamat.com

يادون چِتا گهاٽن تي

غلام شبير لغاري

سپ يادون چِتا گهاٽن تي چڙهيون،
هر آس دل جي سڙي وئي.

گهڻا ماڻهو ڪافي صحافين ڪي بي حس چوندا آهن، پر شايد انهن ماڻهن کڏهن به، صحافين جي اندر جي دنيا ۾ هڪ پل لاءِ به جهاتي نه پاتي هوندي! مٿيون سِٽون به هڪ اهڙي صحافي جي اندر جي ارمانن جو اولڙو ۽ عڪس پسائين ٿيون، جنهن جي صحافتي ۽ ادبي دنيا ۾ سڃاڻپ غلام شبير لغاري ولد مرحوم علي اصغر لغاري، ڳوٺ محمد ابراهيم طور ٿيل آهي. هن جي ڳوٺ پرسان ليهور جو کنڊر بڻيل قديم ماڳ به آهي ته، نار ندي جو ڦٽي ويل وهڪرو به آهي ۽ نج ڪيڏاري جي خالق خليفي نبي بخش قاسم لغاري جو ڳوٺ به هن جي ڳوٺ جي سامهون آهي. هي روضي ڌڻي محمد راشد شاهه راشدي جو مريد آهي. هن جي ناني مرحوم فقير الهبچايو لغاري حُر تحريڪ دوران گرفتار ٿي پنج سال جوهي جي لوڙهي ۾ قيد ڪاٽيو. ان جوهي لوڙهي جي قيد ۽ حُرن سان انگريزن طرفان ٿيل ظلم ۽ پير شهيد سورهيه بادشاهه صبغت الله راشدي جي شهادت جا حقيقي قصا پيار ڪندي ٻُڌايا هئا. ظلم جا اهي داستان ۽ سانگهڙ ناول، هن پنهنجي ناني مرحوم جي واتان تڏهن ٻُڌا. جڏهن هي اڃان ٻار هو ۽ گورنمينٽ پرائمري اسڪول ابراهيم لغاري ۾ پنهنجي والد وٽ پرائمري جا سبق پڙهندو هو. 24.07.1984ع ۾ جنم وٺندڙ غلام شبير لغاري 1999ع واري طوفان ڪانپوءِ ٿيل ويرانيون به پنهنجي اکين سان. وڏيل وايون ڪري وانگر هن به اندر جي آواز کي لفظن جو ويس پارائي مختصر ڪهاڻيون، ”ڪارو“ ۽ ”وفا جي پوڳنا“، مدي خارج ريتن، رسمن ۽ انڌن عقيدن بابت لکيون، جيڪي ڇپجڻ سان ڪيس تمام گهڻي موٽ ملي ۽ ائين هي سنڌي ادبي سنگت شاخ ٽنڊوباگو جي ڪلاسن ۽ پريس ڪلب ۾ اچڻ لڳو. مون سان صحافي ۽ ڪالم نگار نصرالله جروار هن جي بهترين لکڻين بابت ڳالهه ڪئي ۽ ٻئي ڏينهن تي ساڻس پريس ڪلب ٽنڊوباگو ۾ ملاقات ٿي. هي ملندو رهيو ۽ خيالن جي ڏي وٺ ٿيندي رهي. 2001ع کان هي روزاني مهراڻ اخبار جو اعزازي نمائندو مقرر ٿيو ۽ ڪيس پريس ڪلب ۾ به ميمبرشپ ڏني وئي ۽ پوءِ اسان ٿر، ساحلي پٽي، رڻ ۽ ڪوهه مري سميت ڪارونجهر جي تراشيل پٿرن تي هٿ هٿ ۾ ڏئي جتي گڏ فوٽو ڪڍرايا، اتي مظفرآباد کان ٽيڪسيلا ۽ واگها بارڊر کان وٺي عادل لغاري جون لکيل ڪهاڻيون ٻُڌڻ تائين گڏ سفر ڪيو. هي ۽ آئون هڪٻئي جي ڏکن سکن جا ساٿي ٿي ويا آهيون. غلام شبير پلوڙ ڪهاڻيڪار ۽ شاعر هجڻ سان گڏ سٺو صحافي به آهي. هن جي هر لکڻي مان ظلم خلاف لفظن جا جزيرا نظر ايندا آهن. شاعري ۾ به مزاحمت سميت پنهنجي دل جي دنيا جي سمورين يادن ۽ سڙي ويل آسن ڪانپوءِ، هر موسم ۾ هي اداس نظر ايندو آهي. هن جو ڪو مجموعو ته نه اچي سگهيو آهي پر هن جي دل جي ڪتاب تي هر لفظ هن جي نيڻن کان شروع ٿئي ٿو! سنڌس والد مرحوم سائين غلام اصغر ٻه سال اڳ وفات ڪري ويو، جنهن ڪري زمينداري سميت گهر جو وڏو هجڻ سبب، هن جو ن ذميواريون وڏي ويل يادن جيان وڌي ويون آهن. ڪيس عادل ۽ جميل نالي ٻه پٽ آهن، جيڪي ڪي جِي ۾ پڙهن پيا. هن بي ايڊ ۽ ايم ايڊ جون ڊگريون ته حاصل ڪيون پر گهڻين ڪوشش باوجود ڪيس نوڪري نه ملي سگهي.

www.sindhsalamat.com

اعظم زئور

اعظم زئور ولد عبدالله زئور ٽنڊي باگي پرسان ساگري جي ڦٽل ڪناري تي ڳوٺ حاجي احمد زئور ۾ 01.04.1963 جي گهر ۾ پيدا ٿيو. بنيادي تعليم ڳوٺ مان حاصل ڪري انگريزي تعليم پرائڻ لاءِ هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊي باگي ۾ داخل ٿيو، جتي عمر فاروق بلوچ، خالد بلوچ، صلاح الدين بلوچ، قاضي سڪندر اعظم ۽ محمد اشرف سمون جي سنگت ۾ رهي ڪرڪيٽ کيڏيو ۽ ڪرڪيٽ سان، هن جو بي انتها عشق ٿي ويو. هن جي ان سنگت ۾ ڪرڪيٽ جو وڏو شوقين علي اڪبر رستماڻي (بلوچ) هو، جيڪو نيشنل بئنڪ ٽنڊوباگو جو مئنيجر پڻ هو. علي اڪبر رستماڻي ڏکين حالتن ۾ پڙهيو هو، سخت ڪشالا ڪٽيا هئائين ۽ محنت سان نيشنل بئنڪ جو مئنيجر ٿيو هو، ان جي سوچ ۾ تعليم ۽ صحتمند معاشري کي اڏڻ لاءِ ڪرڪيٽ کي فروغ ڏيڻ ۽ ٽنڊوباگو مان هڪڙي سٺي ڪرڪيٽ ٽيم پيدا ڪرڻ هو، ان ڪري هن پنهنجي پُٽن ۽ شهر توڙي آسپاس جي ذهين ڇوڪرن جي ٽيم جوڙي، ان ٽيم ۾ اعظم زئور پڻ شامل هو. پنهنجي سنگتين سان هي پڙهندو به هو ته، ڪرڪيٽ راند پڻ ڪندو هو. تعليم مڪمل ڪرڻ بعد علي اڪبر رستماڻي جي ڪوشش سان قاضي سڪندر اعظم، اعظم زئور ۽ ٽنڊي باگي جا ٻيا ڪيترائي نوجوان نيشنل بئنڪ جا ملازم ٿيا، جتي هنن سخت محنت ڪئي ۽ گڏوگڏ ڪرڪيٽ سان دلچسپي به برقرار رهي. هنن دوستن گڏجي ايم جِي ايم نالي سان ڪرڪيٽ ٽيم ۽ ڪرڪيٽ ڪلب جوڙيو. انهي ڪرڪيٽ ڪلب مان اعظم زئور جو فرزند ذيشان گل نه صرف حيدرآباد ڊويزن پر پوري سنڌ جو ناليوارو کلاڙي ٿي اُڀريو آهي. ذيشان گل ڪيترائي اعزاز ۽ تمغا پڻ حاصل ڪيا آهن. پنهنجي فرزند جي پڙهائي ۽ ڪرڪيٽ ۾ ايم جِي ايم ڪلب جو نالو روشن ڪرڻ ۾ اعظم زئور وسان نه گهٽايو. اعظم زئور پنهنجي پٽن عدنان گل، بازيد گل، اذان گل، ذيشان گل ۽ فيضان گل سميت ٻين نوجوانن کي پڻ اڳيان آڻڻ لاءِ ڪوشش ورتيون. اعظم زئور نيشنل بئنڪ ۾ ترقي ڪندي او جي ون گريڊ تائين پهتو. ٻارن جي تعليم لاءِ ٽنڊوباگو جي نئون آباد محلي ۾ رهائش اختيار ڪيائين. اعظم زئور ٽنڊوباگو، بدين، شهيد فاضل راهو ۽ ٻين نيشنل بئنڪ جي برانچن ۾ ڪم ڪندي ڪندي آفيسر گريڊ تائين پهتو. هڪ ڏينهن سندس فيملي دبئي مان ٽوئر ڪري، جڏهن واپس حيدرآباد اچي رهي هئي ته هي انهن سان ملڻ لاءِ حيدرآباد وڃي رهيو هو. ماتلي لڳ متارو اسٽاپ تي سندس پروگرام تبديل ٿي ويو ۽ هو حيدرآباد وڃڻ بجاءِ واپس ٽنڊي باگي ڏانهن مڙيو. ان بدنصيب ڏينهن تي تلهار ٻاءِ پاس وٽ، سندس انتهائي خطرناڪ ايڪسيڊنٽ ٿيو ۽ اعظم زئور 08 جون 2011 تي اسان کان هميشه هميشه لاءِ وڇڙي ويو. هن جون ساروٽيون روئاڙي وجهن ٿيون. جڏهن به ٽنڊوباگو جي نيشنل بئنڪ جي عمارت تي نظر پوي ٿي ته، اعظم زئور ياد اچي ٿو. مير غلام محمد خان ٽالپر اسٽيڊيم تي وڃبو آهي ته هو ياد ايندو آهي. اعظم زئور جون مون سان هڪ ڳوٺائي نه پر ليڪ هجڻ سبب تمام گهڻيون ڪچهريون ڪرڪيٽ ۽ تعليم سڌارڻ بابت ٿيون هيون. مون سندس ڇپن تي محبتي مرڪون ڏٺيون هيون. هن جا تعليم ۽ ڪرڪيٽ لاءِ بهتر خواب هئا. هن جي آس جا بتيلا روڊ ايڪسيڊنٽ ۾ هن سان گڏ دفن ٿي ويا.

books.sindhsalamat.com

ساڳري يا نيري درياءَ جي ڦتل ڪناري تي، ٽنڊي باگي لڳ والي شاهه جو ڳوٺ آهي. ان ڳوٺ ۾ سيد والي شاهه ۽ الهيار شاهه ٻه ڀائر پنهنجي وقت جا قداور نالا رهيا آهن. الهيار شاهه پڙهيل ۽ روينيو ڊپارٽمينٽ جو ملازم هو، جتان اسسٽنٽ مختيارڪار جي حيثيت ۾ رٽائرمينٽ ورتائين ۽ سيد والي شاهه پنهنجي اباڻي زمينداري سنڀاليندو هو. سنڌ جو چوٿون پائيو سڏجندڙ وهڻائي شريف جي سادات خاندان مان سيد مقبول شاهه هن جو سالو هو. ان وقت جي ٽيل هڪڙي اليڪشن ۾، سيد مقبول شاهه جي سامهون جڏهن ڪو به اميدوار نه بيٺو ته هن ان جي خلاف اليڪشن ۾ فارم ڀرايو، اليڪشن ٿي، سيد والي شاهه هارايو. چونڊ نتيجن بعد هن وڃي سيد مقبول شاهه کي اجرڪ اوڍائي ۽ هار پارايو . ماڻهن ڪانئس پڇيو ته، سائين توهان جو هڪڙو گهر آهي، اوهان سائين جي سامهون اليڪشن ۾ ڇو بيٺا؟ چيائين، بابا وزن جي خبر ٿي ورتم، سپاٽي ماڻهو مونکي ياد ڪندا ته، ڪو سيد مقبول شاهه جي سامهون اليڪشن جي ميدان ۾ بيٺل هو. هُو راڄ جو راڻو هو. هن پنهنجي راڄ ۾ ڪنهن به غريب غربي ڏانهن، ڪنهن به ماڻهو کي ميري اک سان نهارڻ نه ڏنو، هو غريبن جو همدرد هو. تونگرن سان مهاڏو اٽڪائڻ ۽ ميدان تي مڙس ٿي بيهڻ سندس عادت ۾ شامل هو. پنهنجي ڳوٺ کان ٽنڊي باگي شهر بگي (گهوڙي گاڏي) ۾ ايندو هو. سندس ڳوٺ پرسان پيدا ٿيل ڀٽائي جو ياد حافظ فقير لڪاڏنو جت، والي شاهه جي ڪردار کان ڏاڍو متاثر لڳي ٿو. هُو مٽيادار ۽ مڙس ماڻهو هو، سندس اوتاري تي آيل کي جيءُ ۾ جايون ڏيندو هو. اوڙي پاڙي لاءِ پلوڙ مڙس هو. سندس کهڙيون ڳالهيون ڳائجن. ”مرد ڪا تنهنجي وڃي رهندي ڳالهه“ وانگر انسان دوست ماڻهو هو، فيصلا ڪرڻ وقت ڪنهنجي به ڊر نه ٿيندو هو. ڏکي ويل ۾ پاڙيوارن، پنهنجي يارن ۽ مدد لاءِ وٽس آيلن جي مدد مڙس ٿي ڪندو هو. هو مهل جو مڙس هو. هن جا تعلقات وسيع هئا. هن تلهار واري غلام احمد ”بيدم“ خواجه جي ڪاڻ نه ڪڍي، ان سان سندس اٽبٽت رهي هئي. هُن جي اوطاري تي لوڪ ڏاهپ جون ڳالهيون ٿينديون هيون.

ڊاڪٽر گلزار علي خواجه ولد پيار علي خواجه، 15.09.1957ع تي ٽنڊي باگي ۾ پيدا ٿيو. ڊاڪٽر گلزار جي باري ۾ مون ڪيترن ئي ماڻهن کان، سالن کان وٺي ڪيئي عجيب و غريب ڳالهيون ٻُڌيون هيون. دل ۾ هڪڙي تڙپ پيدا ٿي ته، ان ماڻهو تي اسٽڊي ڪجي، جنهنجا ڀائر ٽنڊي باگي بلڪ ضلعي بدين جا وڏا ڪاروباري، ناليوارا ۽ سُني گهراڻي سان تعلق رکندڙ اپر ڪلاس سوسائٽي جا ماڻهو آهن. آئون سيٺ محمد اسلم خواجه، نيزار علي عرف عام شهري بابو، ڊاڪٽر منظور خواجه ۽ ڊاڪٽر گلزار علي خواجه تي پردي جي پٺيان اسٽڊي ڪرڻ لڳس. سنڌ ۾ تبديلي پسندن جي علمبردار، ڪاوش گروپ جي سرواڻ محترم محمد علي قاضي طرفان ڀٽ شاهه ۾ ڪنو ٿيڻ جو سڏ مليو. اسان ڪاوش گروپ جا عيوضي ڀٽ شاهه وڃڻ جي تياري ۾ لڳي وياسين، مونکي ٽنڊي باگي تعلقي مان قافلي جي سرواڻي ڪرڻي هئي، اوچتو موبائل فون تي هڪ نئين نمبر تان ڪال آئي، همراهه انتهائي مهذب طريقي سان دعا سلام ڪري ٻڌايو ته، آئون نيزار علي عرف شهري بابو پيو ڳالهايان، ڇا توهان فورن مون سان ملي سگهو ٿا؟ پنهنجي غريباڻي سواري موٽر سائيڪل تي چڙهي ساڻس ملڻ لاءِ سندس رائيس مل تي پهتس، سندس ڪجهه دوست جن ۾ نواز خواجه، بخشو خان عمراڻي ۽ ٻيا ويٺل هئا، نيزار پاڻ مون سان مخاطب ٿيندي چيو ته ادا نادر خواجه هنن دوستن ۽ مون ڀٽ شاهه هلڻ لاءِ گاڏين ۽ ماڻهن جو بندوبست ڪيو آهي، ڇا شيڊول آهي؟ شيڊول موجب نيزار علي خواجه ۽ سندن دوست گاڏين جي قافلي جي صورت ۾ ڀٽ شاهه هليا. سندن انهي قومي ڪم ۾ تعاون ڪرڻ مونکي هميشه ياد رهندو. هڪ ڏينهن آئون پريس ڪلب تي ويٺو هئس ته، ڊاڪٽر گلزار علي خواجه ۽ محمد يوسف ميراڻي مون وٽ آيا، ڇانهه پيئڻ ڪانسواءِ ئي ڊاڪٽر گلزار علي خواجه مونکي چيو ته، ادا اڄ غريب اسڪولي شاگردن ۾ ڊريسون، ڪتاب ۽ ٻيو سامان ورهائيندا سين، توهان مهرباني ڪري سي بي ايس اسڪول تي اچجو، توهان لاءِ ايوارڊ رکيل آهي، ڊاڪٽر وارا ته ويا هليا پر آئون پريشان ٿي ويس ته مون لاءِ ايوارڊ!؟ خير رٿيل پروگرام موجب شريڪ ٿيس، سوين ٻارڙا، شهر جا معزز والدين موجود هجن، ٻارڙن کي ڪتاب، ڊريسون ۽ روڪ رقم ڏني وئي، پروگرام جي اناؤنسر مونکي تبديلي لاءِ ڪاوشون ڪرڻ تي اسٽيج تي گهرايو ۽ ڊاڪٽر گلزار علي خواجه مونکي ايوارڊ ۾ ”شاهه جو رسالو“ ۽ ٻيا ڪتاب ڏنا ۽ منهنجي خوشي جي انتها نه رهي. خير سڀجي پروگرام ۾ مونکي نيزار علي خواجه، محمد اسلم خواجه ۽ ڊاڪٽر گلزار علي خواجه سڀني ”کان نرالا نظر آيا. ٻئي ڏينهن آئون ڊاڪٽر گلزار جي ٻن ڪمرن تي مشتمل ڪلينڪ تي ويس، ڪافي رش هئي، ڊاڪٽر مريضن کي مفت دوائون ڏيڻ کان وينديءِ ڪن مريضن کان ته مقرره فيس به نه ورتي ۽ ڪن مريضن کي ته وري پنهنجي پئسن سان دوائون وٺي ڏنائين. هر مريض سان گڏ آيل کي ايئن چوي ته بابا صبح جو ناشتو ضرور ڪريو، هر هفتي ننهن لاهيو، روز ٻه يا ٽي پيرا ڏندڻ ڪريو، ڪپڙا صاف پايو، روز وهنجندا ڪريو، پاڻي صاف پيئو، پنهنجي گهر ۽ گهٽي کي صاف رکو، رت جي گهٽتائي جي ڪري ٿيندڙ موذي مرضن کان بچڻ جا مشورا ڏيڻ ۽ غريبن کي هئنڊ پمپ لڳرائي ڏيڻ سميت اهڙيون ٻيون ڪيتريون ئي سٺيون ڳالهيون هر مريض کي سمجهائڻ هن جو مشن آهي. غريبن کي چندو ڪري گهر ٺهرائي ڏيڻ کي به انسانيت جي وڏي خدمت سمجهندو آهي. هي ڪنهن تي تنقيد به نه ٿو ڪري ۽ خود اشتهار ڏيڻ نٿو چاهي، هي اهي ڪم

ڪري ٿو جيڪي حقيقت ۾ ماحوليات کاتي، صحت کاتي ۽ يونين ڪائونسلن کي ڪرڻ گهرجن ۽ سندن ذميواري به آهي پر اهي ادارا جڏهن خاموش آهن تڏهن هي ماڻهو جيڪا جاڳرتا پيدا پيو ڪري ان جو اثر ٽنڊي باگي جي مشهور بڪ ڊيپو ”المنصور بڪ ڊيپو“ وارن تي به ٿيو جن پنهنجي هر بڪ جي ڇپائي تي صحت ۽ صفائي بابت سلوگن پڻ ڇپرايا آهن. ڊاڪٽر گلزار علي خواجہ جو والد ۽ پائر آغا خان جماعت ٽنڊو باگو جا مکيہ پڻ رهيا آهن پر پاڻ سيني کان نرالو ان ڪري به آهي جو پاڻ پنهنجي سڄي حياتي غريبن جي فلاح ۽ بهبود لاءِ وقف ڪري ڇڏي اٿس. انتهائي سادو پر اخلاق ۽ ڪردار جي لحاظ کان عظيم انسان آهي. هُو پنهنجي ڪم مان ان ڪري به مطمئن نہ آهي جو ڪيس ايندڙ نسل جو فڪر آهي، مون ڪيس ويجهي کان ڏٺو آهي، منجهس ماڻهپي جا گڻ آهن. هي شخص مايا ملڪيت، نٽ، وڏائي، ذات پات، رنگ نسل کان هٽي ڪري، ڀين کي سُک ڏيڻ واري فلسفي جو قائل آهي. ڪنهن به اين جي اوز يا سرڪاري سرپرستي جي ڇانو ۾ نہ رهيو آهي. ان کان علاوه ڪيترن ئي غريبن کي گهر ٺهرائي ڏنا اٿس، غريب ۽ بي پهچ ماڻهن جي ٻارن کي پنهنجي خرچ تي پڙهائي به ٿو. صحت جي حوالي سان سندس وڏيون خدمتون آهن. ٿيليسيميا جي حوالي سان ٽنڊي باگي ۾ وڏو ڪم ڪيو اٿس. هي اهڙو آئينو آهي، جنهنجو عڪس ڪڏهن به ڌنڌلو نہ ٿيندو.

ڊاڪٽر محمد سومار ڪوسو

ڊاڪٽر محمد سومار ڪوسو ولد لونگ خان ڪوسو جيڪو ماسڪو مان پي.ايڇ.ڊي ڪري پاڪستان سميت ڪميونسٽ بلاڪ جي ملڪن ۾ مشهوري ماڻيندڙ عاصم آخوند جو استاد به رهيو ۽ پيٽيو. 2001 ۾ پاڪستان جي صدر محمد رفيق تارڙ هن کي Best Surveillance Award ڏنو. ڊبليو ايڇ او جي طرفان ايوارڊ مليس. دبئي کان وٺي دنيا ۾، پاڪستان جي صحت کاتي جي نمائندگي پيو ڪري. ان محمد سومار ڪوسو جي شروعاتي زندگي ڏکن سان پريل هئي. هن درد جو درياءُ محنت سان پار ڪيو. هن جو ساٿي تہ ڪچو گهڙو بہ ڪونہ هو. 1985ع ۾ آئون پاڪستان ڪاليج سعيد پور ۾ پڙهندو هئس، پرنسيپل پروفيسر مٺا خان مري هو، جيڪو مڃيل فلسفي هو. اُن کان محمد سومار متاثر بہ هو ۽ وٽس پڙهيو بہ هو. سو محمد سومار سائين سان ملڻ آيو هو. ۽ پروفيسر مٺا خان جي اجازت سان اسان کي اخلاقيات ،علم ۽ سياست تي ليڪچر ڏنو هئائين. هن کي سادا ڪپڙا پاتل هئا. سنهڙو نوجوان. ليڪچر ختم ڪري چيائين تہ آئون هتي پڙهيو هئس، منهنجو ڳوٺ محمد سومار ڪوسو ڍيهڙو لڳ ديهہ مور ۾ هن ئي يونين ڪائونسل ۾ آهي. ڊاڪٽري جو علم ڄامشوري ۾ پڙهان پيو. غريب آهيان. شام جو شاگردن کي ٽيوشن ڏئي، پنهنجي تعليم کي جاري رکيو اچان پيو. منهنجو والد هر هلائيندڙ هاري آهي. آئون هن ڪاليج ۾ ڳوٺان پنڌ ڪري پڙهڻ ايندو هئس. اوهين محنت ڪري پڙهو، سکو ۽ مائٽن سان گڏ استادن جي عزت ڪريو. انهن جو شان ۽ مان ٻڌڻ کان ئي وڪون ڪٽو. اهو هو پهريون تعارف هن سان ديهہ مور ۾ هن جي ڳوٺ پرسان ڳوٺ گل محمد راهوڪڙو ۾ منهنجي والد احمد جا رشتيدار ڪاڪا عبدالله، عبدالستار ۽ دائود رهندا هئا. اتي آئون شادين ۽ غمين ۾ بہ ويندو هوس. هن جي ڳوٺ پرسان ڪچو رستو هو. مون هن جي ڳوٺ وڃي هن جي والد جو ڪکائون گهر، جهڳي نما اوطاق ۽ ان جي اڳيان پوکيل وڻ ڏٺا ۽ هن جي ڀاءُ محمد صديق سان ڪچهري ڪئي. وقت گذرندو ويو. محمد سومار ڪوسو ڊاڪٽر بڻجي ويو. قاسم آباد ۾ هوٽل مسواڙ تي بہ ڪوليائين، جتي ٽيوشن ڏيندي هن عاصم آخوند کي پڙهايو هو. سندس هوٽل تي آئون ۽ مام سليمان خاصخيلي هن سان ملياسين. هي ماما سليمان خاصخيلي جو هجتي دوست هو. ذات راهوڪڙو ٻڌائڻ تي غلام نبي راهوڪڙو انجنئير جو ذڪر ڇڙي پيو. پاڻ غلام نبي راهوڪڙو کان ڏاڍو متاثر هو. ۽ غلام نبي بہ هن وانگر ئي ڏکن ۾ پلي انجنئير ٿيو هو. ان جو اصل ڳوٺ گل محمد راهوڪڙو هو، هن جي دنيا سسئي جيان پهاڙن جا ڏکيا پنڌ ڪري اهڙي منزل تي پهتي جو سپ ڏک ڏور ٿي ويا. هينئر محمد سومار ڪوسو صحت جي عالمي اداري (WHO) ۾ هيلٿ ايمرجنسي جو صوبائي ڪوآرڊينيٽر سنڌ هجڻ سان گڏوگڏ يو.ايس.ايڊ جي هيلٿ اسٽرينٿنگ پروگرام ۾ ڪنسلٽنٽ بہ آهي تہ يونيسيف ۾ ڊسٽرڪٽ سپورٽ آفيسر ٺٽہ ۽ بدين بہ آهي ۽ صحت کاتي ۾ ميڊيڪل آفيسر. صحت کاتي سنڌ جي هر ضلعي ۾ لياقت ميڊيڪل يونيورسٽي ۽ آغا خان ميڊيڪل يونيورسٽي جي ڊاڪٽرن کي مختلف ٽريننگز بہ ڪرائي ٿو. دبئي ۾ بيمارين جون وصفون سڃاڻڻ بابت انٽرنيشنل ڪانفرنس جي ميزباني بہ ڪري چڪو آهي. ان سفر جي سڦلتا ۾ هي مائٽن جي دعائن ۽ پنهنجي استادن دلشاد ڪوسو، غلام رسول افڪار خواجہ، عبدالستار ملاح، محمد يعقوب ٽيپو، گهٽو خان ٽالپر، ارشاد، خالد وهاب خان، اظهر ۽ محمد علي شيخ جي ڪردار کي بہ نظر انداز نٿو ڪري. هن جي شخصيت تي جن شخصيتن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

موهن جي دڙي جي مٽيءَ جو ماڻهو

سنڌ راڻي جي ديس جي خوشبودار مٽيءَ ۾، 09.10.1957ع تي جنم وٺندڙ ايڊووڪيٽ جيوترام ولد پوڄو مل ڪنهن بہ تعارف جو محتاج ناهي. عاجزي، اخلاق ۽ خلوص هجڻ جي ڪري پاڻ پنهنجي الڳ سڃاڻپ رکي ٿو. ايڊووڪيٽ جيوترام سنڌ راڻي ۽ ميرباڳي جي شهر ٽنڊوباگو ۾ لارينس مدرسہ (هاڻوڪي مير غلام محمد خان ٽالپر) هائير سيڪنڊري اسڪول ۾ انگريزي جي تعليم حاصل ڪري، عملي طور تي ڪورٽ ۾ ريڊر جي حيثيت سان پنهنجي زندگي جي شروعات ڪئي، جتان نوڪري دوران قانون جي ڊگري حاصل ڪري وڪالت شروع ڪئي. هن وقت هڪ سٺو وڪيل هجڻ سان گڏوگڏ ٽنڊوباگو جي هندو پنچائت جو صدر پڻ آهي. ڏاڏي پاربرهم جو هي چيلو بنيادي طرح انسان دوست طبيعت وارو آهي. هن جي اندر جو انسان سنڌ جي سُڪار ۽ امن لاءِ جتي پاربرهم مندر ۾ روزانہ آرتي پڻ ڪرائيندو آهي، اتي ايڪتا جا ڏينهن، ثقافتي رنگن ۾ بيل گاڏين کي سينگاري پاڻ کي موهن جي دڙي جي مٽيءَ جو ماڻهو ثابت ڪندو رهيو آهي. ڏکين دورن ۾ هن ٽنڊوباگو ۾ هندو مسلم اتحاد جي نازڪ تند ٽُٽڻ نہ ڏني آهي. هن ماڻهو گرناري مندر جي گهنڊ واري امن جي آواز جيان هميشہ امن ۽ محبت جا نغما ۽ پيار جا رستا سيڻي لاءِ جي وات تي رهي محبت جا درس ڏنا آهن. هي خلوص وارو دوست ۽ انسانيت جي فلسفي جو اهڙو پانڌيئڙو آهي، جيڪو ورچي نہ ويهندو آهي. هن شخص پنهنجي پنچائت جي صدارت جي ايامڪاري واري دور ۾ مسڪينن جي سهائتا لاءِ گهڻو ڪجهہ ڪيو آهي ۽ هر ظلم خلاف پنهنجو مثبت ڪردار پڻ ادا ڪندو رهيو آهي. سگا ۾ بہ هن انسانيت جي خدمت واري جذبي تحت وڏو ڪم ڪيو آهي. لوهاڻہ ڪميونٽي جي ٻيس تي هن صحت، تعليم ۽ ماحول کي بهتر بنائڻ ۽ سول سوسائٽي سان بهتر لاڳاپا پيدا ڪري پنهنجو منفرد ۽ نرالو ڪردار ادا ڪيو آهي. مون سان ڪاوش ۽ ڪي ٽي اين نيوز جي سربراهہ محترم علي قاضي جي ايڪتا ۽ ثقافتي هر سڏ تي هي ماڻهو پنهنجي پوري ڪميونٽي سميت گڏ رهيو آهي. ٽنڊي باگي ۾ لوهاڻہ ڪميونٽي پاران ايڪتا ڏهاڙي تي نڪرندڙ ريلي هميشہ سيني ڪان وڏيڪ سُٺي، نظم و ضبط واري ۽ دهل شرنائين سان نڪرندي آهي، جنهن ۾ لوهاڻہ ڪميونٽي جا سڀ مرد ۽ ٻارڙا سنڌي ٽوپي ۽ اجرڪ پائي جمهريون هڻندي سنڌ ڌرتي سان ايڪتا جو وچن نڀائيندي نظر ايندا آهن. هن ڪيترن ئي مسڪين ماڻهن جا نجي مسئلا پڻ حل ڪرايا آهن پر ”لِڪو گهُمي لوڪ ۾ وانگر“ هي پنهنجو پاڻ کي عام ماڻهن اڳيان ظاهر ڪرڻ پسند نٿو ڪري. هن جي سوچ معاشري ۾ صحتمند ماحول ۽ سٺا لاڳاپا پيدا ڪرڻ واري رهي آهي. هي هر وقت جاڪوڙ ۾ لڳو پيو آهي. هر ڪنهن سان نوڙت ۽ عاجزي سان ملڻ سندس فطرت ۾ شامل آهي. سندس پڳدار پٽ ڪپيل ديو تعليم سان گڏوگڏ سندس هر ڪم ۾ ٻانهن ٻيلي هوندو آهي. سماج ۾ اهڙن ماڻهن جو پنهنجو مقام هوندو آهي.

گهرو اثر ڪيو، تن ۾ پروفيسر مٺا خان مري، عبدالسلام شاهہ، غلام نبي راهوڪڙو، ميڊم قمر واحد، ميڊم شمس النساءُ انصاري، زينت صديقي ڪيس تمام گهڻو متاثر ڪيو آهي. پاڻ ايم.بي.بي.ايس، ماسٽرس سوشيالاجي، ڊپلومہ رورل ڊيولپمينٽ ۽ ڪميونيڪيشن آهي. اولاد ۾ چار ٻار سرمد، منصور، هالار ۽ جبران اٿس. هي اڄ بہ سادو سڀاجهو آهي. هن کي عاصم تي ناز آهي. پنهنجي ڳوٺ ۾ بهترين اسڪول هليس پيو. رستو بہ پڪو ٿي ويو اٿس، بجلي بہ ڳوٺ کي ملي وئي آهي. بشير احمد ڪوسي، ماما سليمان خاصخيلي ۽ مون سان جڏهن بہ ملي ٿو تہ ماضي ياد اچي ويندو اٿس. ڏاڍو محنتي آهي. صحت کاتي سنڌ ۾ هن جون خدمتون صدين تائين يادگار رهنديون. انتهائي بااخلاق ۽ خلوص وارو ماڻهو آهي.

سخي

محمد اشرف ٽيٻو

اُها رِپ، جنهن جي عشق ۾، ڪڏهن بروي نالي عاشق پنهنجي جسم جو گوشت ڪوري ڏنو هو، ان رپ جي نالي آباد ٿيل شهر ۾، وڏيري محمد رحيم ٽيٻو جي گهر ۾ پيدا ٿيل محمد اشرف جي والد جي زمين جو دنگ ئي ڪونہ هو. وڏيري محمد رحيم رپ شهر ۾ جيڪو رهائش لاءِ بنگلو ٺهرايو هو ان جو تر ۾ مثال ئي نہ هو. هُن وٽ اَن جا انبار هئا، گهوڙن ۽ مينهن جا ڌڻ هئس. سندس پاءُ عبدالله وقت جو وڏو عالم هو، جنهن جا ساٿي مولوي عبدالله جوٽيجو، مولوي خير محمد نظاماڻي ۽ مولوي حاجي احمد ملاح هئا، انهن چئني جي دستاربندي بہ ڳوٺ گهَڙو ۾ گڏ ٿي هئي. اهو انگريزن جو دور هو، مسلمان تعليم جي لحاظ کان پوئتي هئا. رپ واري ماڳ وٽان وهندڙ ريڻ جو وهڪرو بيهي چڪو هو، ان سمي وڏيري محمد اشرف ٽيبي رپ ۽ بروي جي يادن واري پَٽ تي پيرڙا ڪنيا. هن ڪي رپ ۽ بروي جي عشق جي ادائن، غريب پرور بنائي ڇڏيو، هن پنهنجون مُرڪون، زمينون، مال ۽ ملڪيت بکايلن لاءِ وقف ڪري ڇڏي. آيل ڏڪار ۾ هن اناج جا در غريبن لاءِ کولي ڇڏيا، سندس اوطاري تان ڪو بکيو ۽ سوالي هٿين خالي نہ ويو، ڪيس انسانن سان محبت هئي. هن پنهنجي خرچ تي رپ ۾ مدرسو قائم ڪيو جتي مئٽرڪ تائين تعليم ڏني ويندي هئي. ان مدرسي ۾ اڪثر غريبن جا ٻار داخل ٿيا هئا، جن جي رهائش ۽ ڪتابن جو خرچ بہ هُو پاڻ ادا ڪندو هو. سندس منشي جو پٽ محمد حسين تُرڪ پڙهي وڏي مرتبي تي پهتو، پروفيسر محمد عمر ملاح ۽ ٻيا ڪيترائي سندس مدرسي ۾ پڙهيا. سندس راڄ ۾ ڪنهن بہ ماڻهو کي ڪنهن بہ ٻئي ماڻهو ڏانهن ميري اک سان نهارڻ جي ڪڏهن بہ جرئت نہ ٿيندي هئي. زندگي جو گلشن ايئن ڳهارپائين جو اڄ صحرا مان بہ سندس خوشبو اچي ٿي. حياتي وارن ڏينهن ۾ سندس سخاوت جا قصا هند ۽ سنڌ ۾ گونجڻ لڳا، وفات بعد سندس گيت غريب غربو اڄ تائين ڳائي رهيو آهي. هُو اهڙو سخي هو، جو سندس هٿ جي سخاوت جي پنهنجي ئي ٻئي هٿ کي خبر نہ پوندي هئي. هن شخص جي کاٽي هر دور جي ماڻهو کي انسان بڻائڻ واري هئي. هن سڄي حياتي بنا ڪنهن فرق جي انسانن، پکين ۽ جانورن جي حياتي جي بقا لاءِ جدوجهد واري طريقي سان گذاري. ويجهي ماضي ۾ لاڙ ۾ هن جهڙو ڪو سخي نہ ٿي گذريو آهي، پر بدقسمتي اها آهي جو هُو شاهہ عبداللطيف جي دور ۾ پيدا نہ ٿيو نہ تہ هُو بہ شاهہ سائين جي ٻين ڪاهوڙي ڏاتارن جي لسٽ ۾ هجي ها. ڪيس ڪو پان ۽ پٽ جتي نہ ملي سگهيو اتي جديد اليڪٽرانڪ ۽ پرنٽ ميڊيا بہ هن ماڻهو جي ڪردار تي پردو رکي ڇڏيو آهي. درسي ۽ تاريخ جي لکيل ڪتابن ۾ بہ هن عظيم انسان بابت خاموشي اختيار ڪئي وئي آهي. هُن لاءِ اهو ئي ڪافي آهي تہ، هُو ٻين ڪاڻ جيئندو هو ۽ وڏو جاگيردار هجڻ جي باوجود بہ ظالم نہ هو، هن غريبن ۽ مسڪينن سان وفا ڪئي. هن 19هين صدي جي ڇهين ڏهاڪي دوران وفات ڪئي.

اداس مرڪ

غلام محمد

ٽنڊي باگي لڳ نار ندي جي ڦٽي ويل وهڪري ۽ راجا ڏاهر ۽ محمد بن قاسم جي فوجن ۾ ٿيل دوبدو ويڙهہ واري پَٽ جي ڳوٺ، درياءَ خان ٽيٻو، جتي ڪجين، انبن، موتئي، ليمن ۽ املتاس جا وڻ ۽ گل گهڻي مقدار ۾ پوکيل آهن. اهي گل ان ماڻهو پوکيا جيڪو پنهنجي وقت جي وڏي شاعر، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي پارکو هوت خان گهر ۾ پيدا ٿيو، سندس نالو غلام محمد رکيو ويو. هن جو جنم بهار جي رُت ۾ ٿيو. گلن ٽڙڻ واري مند ۾ جنم ورتل هن ماڻهو پنهنجي پوري زندگيءَ ۾ باگي واهہ جي ڪپ تي ٺاهيل نرسري ۽ ٽنڊي باگي ۾ قائم ٿيل آڪين جي مفت اسپتال جي باغيچي ۾ قسمين قسمين جا گل پوکيا. هن موتئي جي خوشبوءَ جهڙي ماڻهو کي موتئي جي گلن مان نرالي خوشبو ايندي هئي. سندس هٿ ۾ شيرين بہ هئي، جنهن سبب سٺو بورچي پڻ هو. جوڀن جي ڏينهن ۾، سندس نيڻن ۾ هڪ حَسينا جي نيڻن ليئا پاتا، اهي رلي جي ٽِڪ جيان بيهي رهيا ۽ هُو پيار جي گسن جو پانڌيئڙو بڻجي ويو. پنهنجي ساڄي ٻانهن تي رت سان محبوبہ جو نالو بہ لکرايائين، لتا منگيشڪر جي گيتن ۾ پناهہ ورتائين. سندس دل جون تندون تپي ويون هيون. هُو جيڪو خوشبو جو هيراڪ هو، جيڪو پيار ۾ پليو، ان جي دل جي دنيا، دل لڳي کي ماڻي نہ سگهي. سندس جوڀن رُت ۾ خزان جو واءُ گهُلي ويو، هُو محبت ۾ مست هو. هن جا پوکيل گل، پن پن ٿي ڇڻڻ لڳا، جن کي هن جون اکيون ڏسي نٿي سگهيون. هي اهو عاشق هو جنهنکي، ايل.آر.بي.ٽي جي مالڪ ليٽن (Layton) اسپتال جي باغيچي ۾ من موهيندڙ گلڙا پوکڻ تي خوشي مان ايوارڊ طور ايم ايس جي پگهار کان 300 روپيہ وڌيڪ انڪريمينٽ ڏني هئي، تڏهن بہ سندس چهري تي مُرڪ نہ آئي. هُو اداس ئي هو، اها اداسي وچوڙي جي روپ ۾ کيس ملي هئي. ان اداسي جي وارتا هن هڪ دفعو مون سان اوري. هڪ ذات کي مرشد ڪري چوندو هو. هن جو گلن ۽ ڪويل جي ڪوڪ سان ان حَسينا جيترو لڳاءُ ٿي ويو هو، جو هن پنهنجي نياڻي جو نالو بہ گلزادي ئي رکيو. پنهنجي ڀاڻيجي عزيزالله، برڪت خواجہ ۽ مون سان سندس نينهن جو رشتو ٿي ويو هو. هُو مون سان ان باغيچي ۾ پيار جون ڳالهيون پيو اوريندو هو. نابين ماڻهن کي ڏسي سندس نيڻن جا بند ڀڄي پوندا هئا. مهيني ٻئي مهيني هيرڻ جاگير کان وچي ڪوٽڙي کان هيٺ ويران بڻيل سنڌوءَ درياءَ جون ڇوليون ڏسندو هو. هي ويرا جو وريام پُٽ هو. آسپاس جي ڳوٺن ۾ سندس تعارف مڙس ماڻهو جي نالي سان هوندو هو. مجال آهي جو ڪير سندس ڳوٺ يا آسپاس مان چوري ڪري. هڪ دفعو سندس ڳوٺ مان چور چوري ڪري ويا، ان خبر سندس دل تي گهرو اثر ڇڏيو ۽ هن کي دل جو دورو پئجي ويو، کيس اسپتال نيو ويو، جتي هن عزيزالله ۽ محمد حنيف جي هٿن ۾ جواني ۾ ئي پساهہ پورا ڪيا. سندس پوکيل باغيچي ۾، ڪويل جون ڪوڪون اداس ٿي ويون، گل ڪومائجي ويا ۽ فضا غمگين ٿي وئي. اڄ بہ انهي اداس باغيچي مان سندس خوشبو اچي ٿي ۽ هن جي چپن تي رهجي ويل اداس مرڪ جي ياد بہ اچيو وڃي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

اوسيئڙي ۾

راڄي عرف راڄُو راوڙي جنهن کي پيار مان راڄي چيو وڃي ٿو، ان هڪ صدي کان مٿي پنهنجي زندگي ۾ رڳو ڏک ڏنا ۽ دردن جو اهڙو درياءُ پار ڪيو اٿس، جيڪو هن جي اکين مان اڄ بہ وهي ٿو. جُهور پوڙهي هن عورت جي ڪهاڻي ڏاڍي ڏکوئيندڙ ۽ انوکي آهي. هن جي لڙڪن کي ڪو ڪنارو نہ مليو. 1947ع جي 14 آگسٽ کان ڪجهہ ڏينهن اڳ راڄو راڏڻ پور مان پنهنجي ننگر پارڪر ۾ ويٺل رشتيدارن وٽ گهمڻ لاءِ آئي. ڪارونجهر جي ڪور ۾ هن پنهنجي مائٽن جي اڱڻ تي مورن جا عجيب ٺهوڪا ڏٺا. هن جي من ۾ عجيب ڪيفيت پيدا ٿي وئي. ڪيس ڪارونجهر بي رنگ محسوس ٿيڻ لڳو. هوا تيز ٿي وئي، آنڌي اچي وئي، اک نہ ڏسي گوڏي ڪي، وانگر 14 آگسٽ جي رات اچي وئي، وايو منڊل بدلجي ويو ۽ برصغير بہ اڌ ٿي ويو. نوان نقشا ٿي ويا، راڏڻ پور ۽ ننگرپارڪر جي وچ ۾ سرحدي ليڪو اچي ويو. راڄو ننگر پارڪر ۾ رهجي وئي. هن جو مڙس ويرسي مل ۽ چار ٻار راڏڻ پور ۾ رهجي ويا. هي انهن کي سارينديِ رُني، ٻوڙون پاڻي ننگر پارڪر ۾ پار ڪيديائين، پر هوائون بہ بي رخيون ٿي ويون. هن جا سڏ پڙاڏا ٻڌجي ننگر پارڪر ۾ تہ گونجڻ لڳا، پر ڪير هو جيڪو هن کي بارڊر پار ڪرائي؟ هر ڏسا اوپري ٿي چڪي هئي، هر ڪنهن کي پنهنجو سِر بچائڻ جي لڳي وئي هئي. جناح ۽ گانڌي جي وطن ۾ مارو شروع ٿي ويو هو. ان وير راڄو جي لڙڪن کي ڪنهن نہ ڏٺو. ناتا ۽ احساس چڪيا تي چڙهي چڪا هئا. موهن جي دڙي جا روح پي زخمي ٿيا. فضا اوچنگار ڏني، املتاس جي وڻ تان ڪوئل اداس ڪوڪون ڪيون. راڄو رت رُنو، ڏرتي دانهن ڪئي! پڌڻ ۾ بہ ٿي ويا ۽ راڄو ننگرپارڪر ۾ رهجي وئي. سڀ ناتا ۽ رشتا ٽُٽي ويا. هن کي ٻڌايو ويو تہ تون هاڻي راڏڻ پور ان ڪري نٿي وڃين سگهين جو برصغير ٻن ملڪن هندستان ۽ پاڪستان ۾ ورهائجي چڪو آهي. هِن جا هُن ۽ هِن پار رهندڙ وارث پڙهيل ڪون هئا. جنهن ڪري هن جو پاسپورٽ ٺهي ڪون سگهيو ۽ راڄو ڀٽڪيل روح جيان ننگرپارڪر کان ڏيپلو پهتي، جتان جُهڏو گدام، اتان ڏيئي شهر ۽ آخري منزل ٽيس ڳوٺ چنڙي جو پتڻ، جيڪو بہ هن جيان ورهاڱي ۾ ويران ٿيو هو، ان ڳوٺ ۾ رهي هن شادي ڪئي. ڪيس اٺ ٻار پئي مڙس مان آهن. ساهہ جا آخري پساهہ ڪٽندڙ راڄو سان جڏهن ذڪر راڏڻ پور، سندس مڙس ۽ ٻارن جو ٿيو تہ، هوءَ ساوڻ مينهن جيان اکين مان لڙڪ هاريندي رهي. هي وڃائجي ويل راوڙ جي قلعي جيان اڄ بہ راڏڻ پور ۾ رهندڙ پنهنجي ٻارن جي اوسيئڙي ۾ آهي ۽ هن کي اڄ بہ ورهاڱي جي لڪير سمجهہ ۾ نہ آئي آهي. هن کي اها بہ ڄاڻ نہ آهي تہ هن جا پوٽا ۽ پوٽيون راڏڻ پور ۾ ڪيترا آهن؟ هن جي عمر هن وقت 130 سالن کان مٿي آهي. هن جو ذهني توازن درست آهي. هن ورهاڱي بعد جهُڏي گدام ۽ ڏيئي شهر ۾ ڪجهہ هٽ (دڪان) ڏٺا هئا ۽ چنري جو پتڻ ويران ٿيل ڏٺو هو.

www.sindhsalamat.com

اکين ۾ پڏي ويل دنيا!

مير نصيراحمد جو ڏاڏو مير حاجي خدابخش ٽالپر سنڌ جي مک جاگيردارن ۾ ڳڻيو ويندو هو. هن ٽنڊي باگي لڳ پنهنجي جاگير جي ڪڏهرو ڳوٺ ۾ تاج محل جي طرز تي صاحبہ محل جوڙايو. جتي حاجي خدابخش جي ڀين پٽن سان گڏ سندس پٽ حاجي محمد خان ٽالپر بہ پيار سان پليو هو. مير حاجي محمد خان ٽالپر اونهاري جا گرم ڏينهن هر سال ڪوهہ مري ۾ رهي گذاريندو هو. ڪيس چار پٽ ٿيا، جن ۾ ميرخدابخش خان ٽالپر جيڪو هن محل ايل.ايم.سي اسپتال حيدرآباد ۾ ريڊيولاجي ڊپارٽمينٽ ۾ پروفيسر آهي. مير ثاقب عرف عام مير بشير جيڪو زمينداري ڪندو آهي ۽ مير نصير احمد جيڪو مير حاجي خدابخش خان جي صاحبہ محل ۾ بي خاندان جي فردن جيان ڪوڏ سان پليو. مير حاجي خدابخش خان جي 65000 ايڪڙ زرعي زمين مان هن جي پٽ حاجي محمد خان کي حصي ۾ 7000 ايڪڙ آئي هئي. صدر ايوب خان جي دور ۾ هن جي 3000 ايڪڙ زمين رزيوم ڪري هارين ۾ تقسيم ڪئي وئي هئي. مير حاجي خدابخش جي وفات بعد مير حاجي محمد خان ٽنڊوباگو ۾ مير حاجي خدا بخش طرفان 1912 ۾ ٺهرايل بنگلي ۾ اچي رهيو. ڪيس نصيراحمد 3 سيپٽمبر 1963ع ۾ ڄائو. ننڍڙي نصير احمد کي جڏهن 1972ع ۾ چتو ڪتو ڪائي ويو تہ، هن جي والد ماهر ڊاڪٽر کان سندس علاج ڪرايو. نصيراحمد رانديڪا ٽوڙيندو هو تہ ڀيا رانديڪا اک ڇنڀ ۾ اچي ويندا هئا. نصيراحمد تي والد سندس وڏي ۽ ڇوٽياري ۾ شامل مير نصير جي پويان نالو رکيو هو. نصيراحمد ميٽرڪ ڪئي تہ سندس والد وفات ڪري ويو. هي اڳتي پڙهي نہ سگهيو ۽ ڀائر بہ هڪ ٻئي کان جدا ٿي ويا. ۽ نصير جنهن کي والد جي زمين جي ڪا ڄاڻ اڄ بہ ڪون آهي. سو مارڪيٽ ڪميٽي ٽنڊوباگو ۾ ٽيڪس انسپيڪٽر مقرر ٿيو. جتي هن 10 سال نوڪري ڪئي. ۽ 7 سالن کان سندس پگهار بند آهي. نصير احمد کي هڪ نياڻي ۽ هڪ پٽ ٽالي قدير احمد آهي. جيڪو هن وقت حيدرآباد ۾ رهي انٽر ڪري پيو ۽ شام جي وقت پيٽرول پمپ تي نوڪري ڪري پيٽ جي اڄ اجهائي ٿو ۽ پڙهي بہ پيو. هو پنهنجي والد جي ڏرا ڏئي ويل نيٽن ۾ نهاري ئي نٿو سگهي. نصيراحمد کي آئون روزاني چاندي ٿيل وارن ، تن تي ڪارا ڪپڙا ڍڪيل ۽ پيرن ۾ هوائي چپل سان ٽنڊوباگي جي شاهي بازار مان لنگهندي ڏسندو آهيان تہ هن کي سڏ ڪري ڪنهن نہ ڪنهن هوٽل تي وڃي ويهي چانهہ ۽ سگريٽ پيئندا آهيون. آئون هن جون ڳالهيون ويٺو غور سان ٻڌندو آهيان. هن جي اکين ۾ پڏي ويل هن جي دنيا کي ڏسندو آهيان. هي محل ۾ پليو هو، پئسن سان رانديون ڪندو هو، دادلو هو. هن کي نپائڻ ۽ راند ڪرائڻ لاءِ ٻانهيون مقرر ٿيل هونديون هيون. هي موٽر ڪارن ۾ گهمندو هو. هن جا انگل ۽ آرا پورا ٿيندا هئا، ڪجهہ ڏينهن کان هي مون کي ڪون مليو، سو هن جي گهر وٽ ويس جيڪو بہ هن جي اکين جيان ڏار ڏئي ويو آهي. هي گهر ڪون هو. پاڙي مان پتو پيو تہ، سيد نظر محمد شاهہ بخاري جي قبرستان ۾ ويٺو آهي. اتي ويس تہ مير نصير احمد پنهنجي ڏاڏي حاجي خدابخش ٽالپر ۽ پنهنجي والد مير حاجي محمد خان جي قبرن جي وچ ۾ ويٺل هو ۽ هن جي اکين ۾ لڙڪ هئا!

books.sindhsalamat.com

ارڏو مڙس

حاجي دورو راهوڪڙو

جڏهن توسان نيٽن جو ناتو چنو هو، مون کي ياد آهي تڏهن آئون ۽ هزارين غريب ڪيترو رنا هئاسين. ۽ آئون تہ اڄ بہ هن کي روز ڏسندو آهيان. ۽ ڪيس ياد ڪري روئندو آهيان. هو منهنجي ڏاڏي ابريو جو ڀاءُ حاجي دورو راهوڪڙو هو، جيڪو 1947ع کان اڳي جڏهن ڦليلي پري تري وهندي هئي، اسٽيمر جهاز، وڏيون ۽ ننڍيون ٻيڙيون جمالي ڦردي واري پتڻ تي لنگر ڪنديون هيون. ٻيڙائتا هئا، وڻج ۽ واپار هو، جمالي ڦردو وڏو شهر هو، ڪاروبار ۾ واڻيا، لوهاڻہ پيش پيش هئا، ميرن جو باغ ڏاندو مل جي واءِ، قاسم ملاح، سيد علي حيدر شاهہ، مخدوم محمد رحيم، سيٺ جمعون منڇري، محمد جکرو، حاجي دورو راهوڪڙو، شفيع محمد شاهہ، ڏاندو مل، محمد عارف عرف عام عارو سمون شهر جي چوڙي ۽ نبيري ۾ سيد مهاولي شاهہ جي درگاهہ اڳيان هاٽي سکل نم جي وڻ هيٺان ويهي فيصلا ڪندا هئا. ڦليلي تي ڪاٺ جي پل هئي، جنهن ڪري ڦڙدو سڏي وئي ۽ مشهور بہ ان نالي سان ٿي وئي. ڪچو رستو ٽنڊوباگو ۽ تلهار کان حيدرآباد تائين هو. جمالي ڦڙدي جي پتڻ تي ٻيڙين ذريعي ڪڏهرو ۾ ٺهيل صاحبہ محل جو سامان بہ لٿو هو. مدد خان جڏهن حملو ڪيو تہ جمالي ڦڙدو ۾ ٿيل تباهي جي بابت ڪا ڄاڻ نہ پئي ملي. هتي وڏو مڪتب هو تہ هريجنن جي سنت ڪوڙي داس جو آستان بہ هتي آهي. انگريزن جي دور ۾ جمالي ڦڙدو ۾ ڊڪ ۽ ڪليڪٽر جي منزل گاهہ قائم ڪئي وئي هئي. شهر جو ڏوڀي گهاٽ بہ ڦليلي جي ڪناري تي هو ۽ شاهي بازار بہ مهاولي جي درگاهہ کان ٿي شروع ٿي. سيدن جي حويلي کان مک پاڙو ٿي شروع ٿيو، مک پاڙي ۾ سيد، لوهاڻہ، راهوڪڙا، جکرا، ملاح، سمان رهندا هئا. غريب پاڙي ۾ هريجن ۽ ڀيا. 1947ع جي ورهاڱي جي واءُ هن شهر ۽ هتي جي رهواسين کي ڪک پن ڪري ڇڏيو. ڀريل بازارن وارو شهر ويران ٿي ويو. ان وقت ڀريل هندو مسلم ٻاهہ ۾ جڏهن ڪن ڪاٽڪوئن هندن جون ملڪيتون پئي ڦريون تہ حاجي دورو راهوڪڙو ڍال بڻجي بيهي رهيو. جيڪي لوهاڻہ، سک، گورگا، هريجن لڏي پئي ويا تن کي هن سلامتي سان پئي روانو ڪيو. هن گهڻن هندن کي روڪيو تہ وطن جا وڻ نہ ڇڏي وڃو. لڙڪن جي سمنڊ ۾ پيارا هڪٻئي کان پئي جدا ٿيا، هن ڪنهن بہ هندو جي ملڪيت کي هٿ نہ لاٿو. وچوڙي ۾ هن جو وجود ڀہ اڌ ٿي ويو. پاڻ عربي، فارسي، سنڌي، اردو ۽ هندي ٻولين کي سمجهندو هو. وچوڙي جي واءُ هن جو اندر اڌ ڪري وڌو هو. جمالي ڦڙدي جي پتڻ تي مرڪون ۽ ٽهڪ ڦليلي جي لهرن ۾ مٽا پئي. هو سياست جو سپاهي هو. هن کي خبر هئي تہ سنڌ سهٽي جيان ياڳا ياڳا پئي ٿئي، انهن گهڙين ۽ پلن ۾ هو ڪيڏو رنو هو، اهي ڳالهيون ڪندي ڪندي هو پوڙهائپ واري عمر ۾ بہ روئي پوندو هو. مير غلام علي خان ٽالپر ۽ سيد عالي شاهہ جي اليڪشن ۾ هن سيد عالي شاهہ جي حامي اميدوار کي ووٽ ڪيو هو. فيلڊ مارشل صدر ايوب خان ۽ فاطمہ جناح جي اليڪشن ۾ هن فاطمہ جناح کي ووٽ ڪيو هو. شهيد ذوالفقار علي ڀٽي وزارت خارجہ کي ٽڏي پ.پ.پ ٺاهي تہ هي بہ پ.پ.پ ۾ شامل ٿي ويو. پير علي بهادر شاهہ صديقي ۽ ڪامريڊ جهانگير رستماڻي سان سٺي سنگت هئس. ٽنڊوباگو ۾ ٿيندڙ هر پارٽي پروگرام ۾ هڙان خرچ ڪندو هو. اصولن جو پڪو، واعدو ڪيائين تہ سر وڃي تہ وڃي پر واعدو وفا ڪندو، غريب بيمارن جو علاج ڪرائيندو هو. ڪنهن

وٽ ان داڻا ڪتا تہ هن جي ننڊ ڦٽي ويندي هئي. جيسين ان غريب کي ان نہ ملي. هارياڻي پرمي ڪولهڻ کي پيڻ ڪري چوندو هو. عبرت، هلال پاڪستان، امن ۽ ٻيون اخبارون روز پڙهندو هو. گلستان ۽ بوستان کان وٺي ان وقت جي سياسي ۽ ادبي علم کان سٺي واقفيت هئس. اڇو پٽڪو، صدري ۽ شلوار پائي هلندو هو. سٺا سگريٽ پيئندو هو. حج ڪيائين، نماز پابندي سان پڙهندو هو. روزا رکڻ سميت زڪوات بہ ڏيندو هو. خيرات ۽ اوطارو هن جو ڪڏهن بند نہ ٿيو. ڪنهن ۾ بہ، ڪڏهن ڪا لالچ نہ رکيائين. ڪوڙ برداشت نہ ڪندو هو. سچ پنهنجي والد محمد صديق کي بہ چٽي ڏنائين. مظلومن جو پاسو وٺي وقت جي وڏن ظالمن سان اٽڪي پوندو هو. ڪڏهن نفعي ۽ نقصان واري رستي تي سفر نہ ڪيائين. سندس ڀائر لڪاڏنو، ابريو ۽ عثمان فوت ٿي ويا، ان ڪري ابريو جي پٽ احمد ۽ لڪاڏنو جي ڌيءَ رکيت جيڪي منهنجا ماءُ پيءُ آهن انهن کي ڌيءُ پٽ ڪري پاليائين. ڪيس اولاد ڪون هو. جڏهن منهنجو وڏو ڀاءُ پيدا ٿيو تہ، ان تي پنهنجي والد جو محمد صديق نالو رکيائين. ان کي بہ ابا چئي سڏ ڪندو هو ۽ مون تي پنهنجي ڀاءُ عثمان جو نالو رکيائين. اسان جي پڙهائڻ ۾ ڪا ڪسر نہ ڇڏيائين، پر بدقسمتي اها ٿي جو منهنجي وڏي ڀاءُ محمد صديق کي پيار وڏيڪ مليو جنهن ڪري هو صرف پرائمري جا چار درجا پڙهي سگهيو. سندس ڀائرن، والد ۽ سندس ملڪيت سموري منهنجي والد حوالي ڪيائين جيئري. اسان ٻنهي ڀائرن ۾ پساهہ هئس. 1982ع ۾ سنڌي چيٽ مهيني جي 22 تاريخ پيٽ ۾ سور پيس، اوچتو ڀئي گردا فيل ٿي ويس. لڳ ڀڳ 90 سالن جي ڄمار ۾ وفات ڪيائين. اسان تان ڇپر ۽ ڇاءُ وارو ڇاڇو هٽي ويو. هن جو ميت پڻ کڻيو تہ هزارين اکيون آليون هيون ۽ ڏور آڪاس ڪيڏو رنو هو. هو جنهن ٻير جي وڻ هيٺان ويهندو هو ان ٻير جي وڻ جي ڇانوءُ اڄ مون کي ڇانورو محسوس ٿيندي آهي. آئون ان ٻير کي ڏسندو آهيان تہ، مون کي هن جون اهي اکيون ياد اينديون آهن، جن ۾ نياڻي ۽ سياڻي لاءِ جيڪو حياءُ هو، شايد ماڊرن دور جي ڪنهن انسان جي اک ايتري حياءُ دار هجي. هن رشتن جي تقدس سان جيئڻ نڀاهيو، هن جي هرادا ۽ وک سماجي ڀلائي ۽ تاريخ جي وک هئي. هو ڀلو ڀاڳيو بہ هو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

حاجي قربان علي خواجه

حاجي قربان علي خواجه، جنهنجو هڪ پٽ اقبال احمد خواجه هن وقت سيشن جج آهي ۽ ٻيو پٽ سڪندر علي خواجه ٿوري عرصي ۾ پاڻ کي هاءِ ڪورٽ جو مشهور وڪيل ثابت ڪري چڪو آهي. زندگي جا عجيب لاها چاڙها هوندا آهن، محنت ۽ ڪاوش هڪ ڏينهن رنگ ضرور لاهيندي آهي. جڏهن حاجي قربان علي خواجه جو والد حاجي ابراهيم پهاڙمري ڳوٺ ۾ رهندو هو ته حاجي قربان علي خواجه هُن سان گڏ پنهنجي ٿورڙي زمين تي هارپو به ڪيو، پنهنجي والد جو ڳڙ جو ڊيپو به هلايو ۽ پڙهندو به رهيو. سندس والدين پهاڙمري مان لڏي ٽنڊي باگي آيا، جتي مرڪزي امام بارگاهه وٽ اچي پنهنجا اجها اڏيائون ۽ حاجي قربان علي خواجه امام بارگاهه جو متولي ٿيو. هنن جو گهراڻو اهلِ تشيع مسلڪ سان منسلڪ هو. پنهنجي دور جا انتهائي وڏا نالا ڪامريڊ نظير حسين حيدري، شمشير الحيدري ۽ ڊاڪٽر مولا بخش جعفري هنن جا ويجها عزيز هئا. سندن صحبت ۾ رهندي حاجي قربان علي خواجه مرثيه گوئي جو فن سکيو. سنڌ جي وڏن مرثيه گوئن ۾ سندس شمار ٿئي ٿو. حاجي قربان علي خواجه نه صرف مرثيه گوئي ڪئي پر ان فن کي منتقل ڪري هن ارشاد علي خواجه، عمران خواجه، نبي بخش خاصخيلي، منير احمد خواجه ۽ عاطف علي خواجه کي به اهڙي سکيا ڏني جو اهي به نالي وارن مرثيه گوئن ۾ شمار پيا ٿين، نه صرف اهو پر حاجي قربان علي خواجه ڪربلا موليٰ، نجف، عراق ۽ ايران وجي امام پاڪن جي روضن جون زيارتون ڪري پرسا ڏنا ۽ زوار وارو درجو به ماڻيائين ۽ حج جو فرض به ادا ڪيو. جڏهن شهيد ذوالفقار علي ڀٽي وزارت خارجه تان استعيفيٰ ڏئي پاڪستان پيپلز پارٽي جو بنياد رکيو ته، هي ٽنڊوباگو ۾ پ پ جو بنيادي ميمبر بڻيو. هن شهيد ذوالفقار علي ڀٽي سان ملاقاتون به ڪيون ته پ پ جي ابتدائي تنظيم ڪاري ۾ به پيش پيش رهيو. نظرياتي بنياد تي اصولي سياست ڪيائين، ڪڏهن به ڪنهن غلط فيصلي تي ڪمپرومائيز ڪري سچ جي منهن ۾ ڌوڙ نه وڌائين، پنهنجو ڪردار اڇو ۽ اجرو رکيائين. جتي سياسي ميدان ۾ هن سپاهي پاڻ تي ڪو داغ اچڻ نه ڏنو، اتي سماجي ڪمن ۾ به ڀرپور حصو ورتائين. پنهنجي تنظيم ۽ سرندي وارن سان ملي ٻي گهر ماڻهن کي گهر ٺهرائي ڏيڻ سميت جماعت ۽ پنهنجي حلقي ۾ نياڻين سميت ٻارن جي تعليم لاءِ ڪوششون ڪندو رهيو. پاڻ فقه جعفريه جا ضلعي عهديدار، سنڌ شيعه آرگنائيزيشن جا صوبائي عهديدار ۽ فيڊريشن آف خواجه شيعه اثناعشري جماعت بدين جا عهديدار ۽ باني ميمبر رهيو. انهن آرگنائيزيشنز ۾ رهي هن تنظيم سازي، عورتن کي تعليم ڏيارڻ ۽ مسجدون ۽ مدرسه قائم ڪرڻ سميت اڪيچار ڪم ڪيا، جن جي فهرست ايتري ڊگهي آهي، جو هڪ ڪتاب جيترو مواد آهي. سياسي ۽ سماجي ڪم ڪرڻ سان گڏ جتي پلوڙ مقرر آهي ته اتي سياست، مذهب، ادب، تواريخ ۽ سوشيالاجي سميت مختلف سبجيڪٽن تي سوين ڪتاب پڙهيا اٿس. سنڌي، اردو، عربي ۽ فارسي ٻوليون ڄاڻي ٿو. گفتگو سليقي سان ڪندو آهي. اڪثر ڪري سفيد ڪپڙا ۽ محرم ۾ ڪارا ڪپڙا پائيندو آهي. حاجي قربان علي خواجه سنهڙو ۽ قداور هجڻ سان گڏوگڏ ڄاڻ جا خزانه به سندس سيني ۾ سانڍيل آهن. مون سان انور علي عباسي ذريعي پهرين ملاقات ڪيائين ۽ پوءِ اڪثر هفتيوار ڪچهريون مرحوم سيشن جج نورالحق راهوڪڙو وٽ ٿينديون هيون. مرحوم نورالحق ۽ اقبال خواجه دوست هئا ان ڪري حاجي قربان علي خواجه جي نورالحق سان قربت تمام گهاٽي هئي. هن ڪافي ڪچهرين ۾ مونکي تمام گهڻن ڪتابن جا حوالا ڏئي، ادب، سياست، صحافت ۽ مذهب تي ڳالهايو ۽

چيائين ته، هي ڪتاب پڙهه، هُو ڪتاب پڙهه، وڏن جي ڪچهري ۾ ننڍن کي ادب ۽ اخلاق سان ڪيئن ڳالهائڻ گهرجي. صحافت آئينو آهي، ان ۾ پنهنجو عڪس ڏنڊلو نه ڪجان ڪان شروع ٿي هي ڪربلا جي شهيدن جي شهادت جي فلسفي ۽ قرباني تي هر ڪچهري ۾ روشني وجهندو هو. 1993ع کان منهنجي ساٽس ويجهڙائپ ٿي، جيڪا ان حد تائين پهتي جو آئون ڪيس چاچا ڪري سڏيندو آهيان. هن وقت جهُور پوڙهو ٿي ويو آهي. پنهنجي وڪيل پٽ سڪندر علي خواجه، مظفر حسين خواجه يا انور علي عباسي کي چوندو آهي ته يار راهوڪڙي کي وٺي اچو ته ڪچهري ڪريون. ڪچهري شروع ٿي پلي سج اپري وڃي. هُو نه صرف ڳالهائي ٿو پر ٻُڌي به ٿو، پنهنجا خيال هروبرو ڪنهن تي زوري نٿو مڙهي. طبيعت ناچاڪ رهيس ٿي، ورنه ڪچهري جو مور آهي. سندي وڏي پٽ اقبال احمد جون نياڻيون ۽ پٽ وڪالت پيا ڪن، ننڍو پٽ سڪندر علي به وڪالت جي شعبي سان لاڳاپيل آهي جيڪو شام جي وقت زمين جي نگراني ڪرڻ سميت سماجي ڪم ڪري ٿو، مسڪينن جي ڪيسن تي ڪانئن وڪالت جي في مقرر ڪونه ڪري، مظلومن جو پنهنجي والد وانگر آواز آهي ۽ مذهبي بنياد تي به سرگرم آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ماڻهپي جي گسن تي

محمد سليمان ميمڻ

محمد سليمان ولد محمد اسماعيل ميمڻ ننڊوشهر ۾ 01.01.1969ع تي پيدا ٿيو. مئٽرڪ تائين تعليم پرائڻ بعد زميندارِي ۽ ڪاروبار ۾ عملي طور تي شامل ٿي ويو. هن جو والد مهمان نواز، سخي ۽ ڏکويل انسانن جي مدد ڪندو هو ۽ درياءُ دل ماڻهو هو. هن کي امڙ جيڪا سُتي ۽ لولِي ڏني، ان ۾ انساني ڀلائي ۽ سخاوت واريون لوليون ننڍڙي هوندي کان ئي هن جي ڪنن ۾ گونجيون هيون. گهر کان وٺي اسڪول جي درسي ڪتابن تائين هن جي اٺ ويهہ، هلڻ ۽ گهمڻ انسان دوست ماڻهن سان رهيو. جنهن جي ڪري هن جي دل ۾، انساني آدرش اهميت ماڻي ويا ۽ محمد سليمان ميمڻ کي جيڪي اکيون ويجهيون رهيون آهن انهن سندس اها سخاوت ڏٺي آهي. زميندارِي جي ميدان ۾ هن گدرن جون نيون نيون جنسون متعارف ڪرايون آهن تہ، ڪاروبار ۾ وري رائيس مل بہ اٿس. هن جا مزدور ۽ هاري هن جي لاءِ سٺا لفظ استعمال ڪن ٿا. هي جهڙو سٺو زميندار آهي، اهڙو سٺو ڪاروبار ڪندڙ بہ آهي. ان کان علاوه هي دوستي جو مور ماڻهو آهي. ڪڏهن بہ دوستي ۾ ليڪا چوڪا ڪرڻ ئي ڪونہ ڄاڻي. غريبن تي ساهہ ٿو ڏي. غريبن جي مدد ڪرڻ واري تڙپ تہ، هن جي دل ۾ هر پل رهي ٿي. ڪنهن جو درد هن کان برداشت نٿو ٿئي. جڏهن هن جي اکين ۾ ڏسجي ٿو تہ اهي ڪنهن جي تلاش ۾ ڏسبيون آهن. هن جي اکين مان ڪو سنهيو لياڪا پائي جڏهن هن جي چپن تي مرڪ آڻيندو آهي تہ موتئي جي خوشبو جيان هن جي اندر وارو لڪل انسان ظاهر ٿي پوندو آهي ۽ مون جڏهن بہ هن سان ڪچهري ڪئي آهي يا هن سان مليو آهيان، مون کي شاهہ سائين جو هي بيت دل تي تري ايندو آهي تہ،

جنڊي چاڙهي جان تي، ويٺي ڏريان ڏک
ماڻهن ليکي بک، مونکي سک سڄڻ يار جي.

سو ڪا سِک ۽ چِڪ آهي، جيڪا هن ڪاروباري دنيا جي ماڻهو کي ماڻهپي جي گسن تي پئي هلائي. هن ماڻهو جي ڪير جهڙي اڇي ۽ اجري دل آهي. هن ريگستان ۽ رڻ ۾ اجايل ۽ بکايل انسانن کي ويجهي کان ڏٺو آهي. هن کي عشق جي اکين ڪيئي سفر بہ ڪرايا آهن. هن هر سفر ڪانپوءِ، بي سهارن جي مدد اڳي کان اڳرو ٿي ڪئي آهي. هي ماحول جو بہ خاص خيال رکي ٿو. مختلف پکين کي بہ پالي ٿو. پرت نہ ڇنن پاڻ ۾ جي فلسفي جو قائل آهي ۽ امن لاءِ جاکوڙيندو رهي ٿو.

سنڌ راڻي جي شهر جي مٺيءَ مان جنم وٺندڙ رهواسين جي خاندان جي فرد راجڪمار لوهاڻي عرف عام راجا لوهاڻي 06 مارچ 1980ع تي ڏيونداس ولد ڀرُو مل لوهاڻي جي گهر ۾ جنم ورتو. خوش اخلاقي جي ڪري ڀرو مل جو خاندان هڪ الڳ حيثيت رکي ٿو. هن ٿنڊي باگي ۾ ئي پرائمري ۽ پوءِ خانبهادر مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول مان 1996ع ۾ مئٽرڪ پاس ڪئي، جنهن بعد انٽرميڊيئيٽ، سي. ٽِي، ڊي. آءِ. ٽي، بي اي، بي.ايڊ ۽ ايم اي جي ڊگري حاصل ڪيائين، جنهن کان پوءِ پرائيويٽ اسڪول ۾ پنهنجي ڪيريئر جي باقاعده شروعات ڪيائين. سندس ابا ڏاڏا واپاري ڪرت سان لاڳاپيل آهن. هن، اباڻي ڪرت بہ ڪئي تہ تعليم ۽ خاص ڪري ڪمپيوٽر سان لاڳاپيل هجڻ جي ڪري اباڻي ڪرت کي خيرباد چئي ڀرين پرائيويٽ اسڪول ۾ استاد طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏنا، جنهن بعد 3 سال نادرا NADRA ۾ ملازمت ڪئي ۽ هاڻي سرڪاري استاد طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏئي رهيو آهي. ڊيوٽي کان پوءِ شوق طور ڪمپيوٽر تي سنڌي، اردو ۽ انگريزي ڪمپوزنگ جو ڪم ڪندو آهي. ڪمپيوٽر سان سندس تمام گهڻو لڳاءُ رهيو آهي. لڳ ڀڳ ڀن ڏهاڪن کان ڪمپيوٽر سان سلهاڙيل هجڻ جي ڪري ٿنڊي باگي ۽ آسپاس جي ڀلوڙ شاعرن، اديبن، ليکڪن ۽ سماجي ماڻهن سان تمام گهڻا رابطا اٿس. هيستائين منظور سمون جا چار سنڌي شاعري جا ڪتاب ”اويناش“، ”منظور سُوليءَ تي“ ۽ ”تنهنجي ئي خيال ۾“ (ٽي ڇپيل ۽ هڪڙو اڻ ڇپيل)، فراق هاليپوٽي جو اردو شاعري جو ڪتاب (اڻ ڇپيل)، ٿنڊي باگي جي ويجهو رهندڙ اردو ٻوليءَ جي شاعر مالڪ ”دل آويز“ جو اردو شاعري جو ڪتاب (اڻ ڇپيل)، سنڌ جي نالپواري شاعره رخسانہ ”پريت“ جو شاعري مجموعو (ڇپيل)، مراد ”مجذوب“ لاشاري جو شاعري مجموعو (اڻ ڇپيل)، عبدالمجيد جمالي جو شاعري جو مجموعو ”حسرتن جو سفر“ (ڇپيل)، شاهد حميد شيدي جو شاعري مجموعو (اڻ ڇپيل) ۽ منهنجا بہ نثري ڪتاب ڪمپوز ڪري چڪو آهي. ڪيس ٻن پُٽن نڪليش راجا ۽ والميڪ ڪبير جو اولاد آهي. سندس خواهش آهي تہ، سندس ٻئي پُٽ ڪمپيوٽر جي فيلڊ ۾ پنهنجو الڳ مقام ماڻين. پنهنجي ڀائيٽن اوم پرڪاش ۽ وشوامِتر کي بہ ڪمپيوٽر جي سکيا ڏئي تيار ڪري رهيو آهي. سندس پسنديده سبجيڪٽ انگلش ۽ ڪمپيوٽر آهن. پرنٽ ۽ اليڪٽرانڪ ميڊيا کان بہ وڌيڪ تيز، سوشل ميڊيا، جن ۾ فيس بوڪ، ٽوئيٽر، واٽس ايپ، وائيبر، لائين ۽ انسٽاگرام جهڙا ذريعا، هن جا پسنديده ذريعا آهن. پاڻ سماجي ڪمن ۾ بہ اڳڀرو رهيو آهي. ثقافتي ڏهاڙا هجن يا عيدون، ٽيليسيميا تي ڪرايل پروگرام هجن يا جشنِ آزادي هجي، پاڻ هر پروگرام ۾ ڪوشش ڪري شرڪت ضرور ڪندو آهي. ڪيس ڪمپيئرنگ ڪرڻ جو تمام گهڻو شوق آهي. هولي ۽ ديوالي جي فنڪشنز سميت جشنِ آزادي ۽ ٿنڊي باگي ۾ پاڪستان هندو ڪائونسل پاران غريب ماڻهن ۾ راشن ۽ سلائي مشينون ورهائڻ واري پروگرام ۾ ڪمپيئرنگ بہ ڪئي اٿس. سماجي ڪمن ۾ سر ڪئلاش ڪمار، اِشو لوهاڻو ۽ ياون داس، هن جا همعصر ۽ هم خيال دوست آهن. پبلشنگ جي معاملي ۾ منهنجي دوست ابوبڪر شيخ سان سٺي نسبت اٿس. راجڪمار، ابوبڪر شيخ کي پبلشنگ ۽ گرافڪس جو ماهر سمجهندو آهي، ڇو تہ هِن ابوبڪر مان گهڻو ڪجهہ سکيو آهي ۽ اڃان بہ سندس ڪوشش جاري آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

ءِ هُو هليو ويو

عليءَ اڪبر رستماڻيءَ

علي اڪبر رستماڻي مرحوم ولد محمد الرحيم رستماڻي جي گهر ۾ 22.12.1940ع تي، ڳوٺ نبي بخش رستماڻي لڳ ڪڍهرو ۾ پيدا ٿيو. ان وقت جديد سفري سهولتون ڪونه هيون، ماڻهو بيل گاڏين، گهوڙن ۽ اُٺن تي چڙهي، ڪچن رستن جا لوڏا سهندي سهندي ٽنڊي باگي ايندا هئا، سو علي اڪبر به ان رستي تان ڪڏهن بيل گاڏين تہ، ڪڏهن گهوڙن يا اُٺن تي سوار ٿي ٽنڊي باگي ايندو ۽ ڳوٺ ويندو هو. هن نار ندي جي سڪل وهڪري ۽ ڪنڊر ٻڻيل تهذيب جا پڙاڏا ٻُڌا هئا ۽ ميرن ۽ پيرن جي بي لغام گهوڙن جون هٽڪارون بہ ننڍپڻ ۾ ٻُڌيون هيون. هُو پڙهيو ۽ پنهنجي محنت سان ڪامياب ٿي نيشنل بئنڪ ۾ نوڪري ڪيائين. پنهنجي ڳوٺ مان لڏي اچي ٽنڊي باگي ۾ آباد ٿيو. سنڌ ۾ تاريخ جي واٽن تي وڃايل تعليم ۽ ڪرڪيٽ جي شمع روشن ڪرڻ لاءِ، هن جو روح ڪنيار جي آوي جيان پچندو رهيو. پنهنجي خواب واري روشن صبح جا پهريان ڪرڻا هن پنهنجي گهر ۾ ڏسڻ ٿي چاهيا، ان ڪري هن پنهنجي پٽن خالد، عمر فاروق، ضرار، صلاح الدين، سڪندر علي، علي حيدر ۽ امير تيمور ۾ ڏسڻ ٿي چاهيا. هن پنهنجي پٽن کي تعليم ڏيارڻ ۾ ڪا ڪسر نہ ڇڏي. جڏهن هن جا پٽ سمجهہ پريا ٿيا تہ، هن ٽنڊي باگي ۾ مير غلام محمد خان ٽالپر جي نالي سان ڪرڪيٽ جي ٽيم ٺاهي ۽ ان ٽيم جي سرپرستي ڪرڻ لڳو. نيشنل بئنڪ ٽنڊوباگو ۾ ڪافي نوجوانن کي روزگار پيڙو ڪيائين. سندس روح ۾ غريبن کي تعليم ڏيارڻ ۽ مسڪينن جي ٻارن جا روح علم جي روشني سان منور ڪرڻ جي خوبي سمايل هئي. هن خاموشي سان ٽنڊي باگي ۾ اورينٽ پبلڪ اسڪول قائم ڪيو. پاڻ ٽنڊي باگي جي نيشنل بئنڪ برانچ جو مئنيجر ۽ وائيس پريزيڊنٽ جي عهدي تي رهي رٽائرمينٽ ورتائين. انتهائي ايماندار ماڻهو هو، ڪرپشن جي گهٽي ۾ ڪڏهن بہ پير نہ رکيائين. مون سان اهڙا تعلقات جڙيس، جو هفتي ٻئي هفتي مونکي گهرائي صحافت، ادب، معاشيات ۽ اسلام بابت ڪچهري ڪندو هو. لفظن جي خوبصورت ادائيگي ۽ ڳالهائڻ جو ڍنگ هوندو هئس. انتهائي ادب سان ڳالهائيندو هو، روزي ۽ نماز جو پابند هوندو هو. مون سان آخري ملاقات پنهنجي گهر جي ڪمري ۾ ڪيائين، جتي سندس پٽ علي حيدر بہ موجود هو. مهيني کن بعد سندس وڇوڙي جي جاڻ ملي. ڪانڌي ٽيڻ مهل ڳل تي لڙڪ ڳڙي بيهي رهيا ۽ هُو روشن صبح لاءِ جاڪوڙيندڙ پروانو 20.01.2012ع مرڪي هليو ويو، شهر پنهنجي ڏانهن! ڪيس ٽنڊوباگو جي مصري شاهہ قبرستان ۾ مٽيءَ ماءُ حوالي ڪيو ويو.

www.sindhsalamat.com

صوفيءَ ڪَلُو ملَ

صوفي ڪَلُو مل ولد پاون داس اهڙو ماڻهو آهي، جيڪو صوفي شاهہ عنايت شهيد (جهوڪ شريف/ ميرانپور) واري جو مريد آهي. هن پنهنجي نالي جي اڳيان بہ صوفي لکرايو آهي. هن سميت هن جو پورو خاندان ٽنڊي باگي توڙي سنڌ ۾ صوفي جي لقب سان سڃاتو وڃي ٿو. هن کي صوفي شاهہ عنايت سان عقيدت جي آخري حد تائين عشق آهي. 1962ع ۾ انٽر ڪرڻ بعد لا ڪاليج حيدرآباد مان ايل ايل بي ڪيائين. ان کان پوءِ سياست جي شروعات ڪيائين. ٻہ پيرا ضلعي ڪائونسل بدين جو ميمبر ۽ ٻہ پيرا تعلقہ ٽنڊوباگو جو ميمبر رهيو. ضلعي ڪائونسل ۾ بنا مقابلي ڪامياب ٿيو. ضلعي ڪائونسل جي اجلاسن ۾ عام ماڻهن جي مسئلن تي ڳالهائيندو رهندو هو. آل پاڪستان هندو ويلفيئر پنچائت جو 27 سال وائيس چيئرمين رهيو ۽ ان ويلفيئر پنچائت جو بنياد بہ سندس ئي اوطاق تي ٽنڊي باگي ۾ پيو هو. هندو منارٽي ضلعي بدين جو چيئرمين رهيو آهي. ابن ڏاڏن کان وٺي زمينداري ۽ سماجي ڪمن ۾ بنا ڪنهن فرق جي پيش پيش هي خاندان رهيو آهي ۽ صوفي ڪلو مل بہ ان واٽ تي هلي پيو. زمينداري جي معاملي ۾ نون اوزارن ۽ نين جنسن کي پنهنجي زمين سميت آسپاس جي زميندارن سان صلاحون ڪري متعارف ڪرايو اٿس. پاڻ هڪ سٺو مقرر بہ آهي. سياست، ادب ۽ مذهب تي اخلاقي بنيادن تي تمام سٺو ڳالهائي ٿو ۽ سٺي ڄاڻ اٿس. ضلعي ڪائونسل ۽ تعلقي ڪائونسل ۾ ڪڏهن بہ ڪو ٺيڪو نہ ڪنيائين، ڪُوڙ ڳالهائيندڙ ماڻهو تي هن کي چِڙ ايندي آهي. جهڙو ٻاهران صاف سٿرو آهي، اندر بہ اهڙو ئي آهي. سندس پٽن ۾ صوفي راجڪمار پوليس ڊپارٽمينٽ ۾ انسپيڪٽر آهي، سُندر لال سئي سدرن گئس ڪمپني ۾ انجنيئر آهي ۽ صوفي رتن ڪمار، صوفي راجيش ڪمار ۽ صوفي سنتوش ڪمار پنهنجي والد سان زمينداري ۾ هٿ ونڊائي رهيا آهن. صوفي ڪلو مل مون سان سالن کان، هفتي ۾ هڪ ڀيرو دل کولي سياست، ادب، صحافت ۽ مذهب سميت مختلف موضوعن تي ڪچهري ڪندو آهي. هزارين ڪتاب پڙهيل اٿس، ڪنهن تي اجائي تنقيد نہ ڪندو آهي. ترقي ۽ امن لاءِ ڪوششون ڪندو پيو اچي. عالم سڀ آباد ڪرين واري فلسفي جو وڏو حامي آهي.

books.sindhsalamat.com

محمد عارب ڏل

محمد عارب ڏل ماهر ڳنوار جي حيثيت سان سڃاتو وڃي ٿو. پاڻ ڳوٺ شريف ڏل تعلقہ ٽنڊوباگو، جيڪو هن وقت ڳوٺ عبدالغني جي نالي سان مشهور آهي، ۾ خميسو ڏل جي گهر ۾ 1945ع ۾ جنم ورتائين. ننڍپڻ کان وٺي ڍڳيون چاريون، انهن جي سار سنڀال ڪئي ۽ هن وقت تائين بہ انهي ئي ڪم ۾ مشغول آهي. هن ٿرن برن ۽ باريچن جا اڙانگا سفر ڪيا ۽ مال جي سانگي سالن جا سال دربدري واري زندگي گذاري پنهنجو ناتو مال چارڻ ۽ ان سان محبت ڪرڻ ۾ گذاريو. هن وقت ڪيس 70 سالن جو تجربو آهي، هُو مال کي ڏسڻ، ان جا نسل سُڃاڻڻ ۽ بيماريون وغيره ڏسڻ ۾ بہ وڏي مهارت رکي ٿو. هن جو ناتو هن وقت تائين مال کي چاري ۽ ان جو فائدو پهچائڻ تائين آهي، جنهن مان هر ماڻهو فائدو حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ اهو هڪ معاشري جو اهم جز بہ آهي. محمد عارب ڏل کي پنج پُٽن ۽ ٽن ڌيئرن جو اولاد آهي. هُو پاڻ غربت سبب علم حاصل نہ ڪري سگهيو، پر هن محنت ۽ مزوري ڪري علم جي اهميت جي حوالي سان ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي پڙهائي، انهن کي علم جي دولت سان مالامال ڪيو. سندس خاندان جا سڀ فرد پڙهيل آهن ۽ هُو معاشري ۾ پنهنجو مقام علم جي ڪري ئي حاصل ڪري سگهيا آهن. هن پنهنجي وڏي پٽ خميسو ڏل کي پڙهائي علم جي روشني سان منور ڪيو آهي، جيڪو يونيورسٽي مان ايم اي (پوليٽيڪل سائنس) جي ڊگري حاصل ڪري مختلف شوگر ملن ۾ ڪم ڪندو رهيو آهي ۽ هن وقت بہ هُو ٻاواني شوگر مل ۾ سرڪل آفيسر طور پنهنجا فرائض سرانجام ڏئي رهيو آهي. هُو ڪمند جي باري ۾ تمام گهڻي مهارت رکي ٿو ۽ ڪيترن ئي زميندارن سان گڏجاڻيون ڪري ڪين ڪمند جي باري ۾ آگاهي ڏي ٿو. هن جا ٻيا پائر علي اڪبر، علي نواز، علي اصغر ۽ هدايت الله پڻ پڙهيل آهن. هدايت الله پرائمري ٽيچر پڻ آهي ۽ ان سان گڏوگڏ هدايت الله ڪامپيٽيوتو اگزامنيشن جا پيپر پڻ ڏئي رهيو آهي. آئون جڏهن تاريخي ماڳن جي ڳولا ڪندي بدام ڳوٺ پهتس تہ، اتي خميسو ڏل اهم ڳالهيون ۽ تاريخي ماڳ بہ ڏيکاريو جنهن تي هاڻي ڏيان ڏيڻ جي ضرورت پڻ آهي. منهنجو پٽ منور ۽ هدايت الله ڏل سٺا دوست بہ رهيا آهن تہ پنتي پيل علائقن جي ماڻهن کي تعليم بابت اُڪسائيندا پڻ رهندا آهن. اخبارون، رسالا ۽ تاريخ جا ڪتاب پڙهڻ هنن جي بهترين وندر آهي. اهو سڀ ڪجهہ ان ماڻهو جي ڪري ممڪن ٿي سگهيو آهي جيڪو پاڻ تہ غربت سبب تعليم حاصل نہ ڪري سگهيو، پر ان جي اندر جي احساسن ۽ جذبي جي ڪري سندس پٽ ۽ ڌيئرون علم حاصل ڪري سگهيا آهن.

www.sindhsalamat.com

صاحب خان گرگيز

صاحب خان پٽ محراب خان گرگيز جا اصل وڏا تعلقي ننگرپارڪر جي ڳوٺ ...... جا هئا، جتي هي زميندار هئا، پر وسڪار نہ ٿيڻ سبب ڏڪاريل ڏيهہ ۾ هنن جا نيڻ بہ ڏڪاريل هئا. هي بڪايل ۽ اُڃايل هرڻن جيان بڪ ۽ اڃ اُجهائڻ لاءِ ٽالهي جي شهر لڳ هاڪڙي جي ڊوري تي فقير فيض محمد جي زمينداري ۾ اچي ويٺا، جتي گذر ڪندي ڪندي، 1965ع ڌاري تعلقي ٽنڊي باگي جي تاريخي ڳوٺ ڪڍهرو پرسان اچي آباد ٿيا، جتي هي محراب خان جي نالي سان ڳوٺ آباد ڪري، کيتي ۾ لڳي ويا. محراب خان پنهنجي پُٽ صاحب خان کي جديد تعليم ڏياري. صاحب خان پڙهيو، پر نوڪري نہ ڪيائين. صحافت جي شعبي ۾ سندس دلچسپي هئي. روزانہ عبرت جو ٽنڊي باگي مان نمائندو ٿي صحافت ڪيائين ۽ گڏوگڏ زمينداري ۾ بہ وقت ڏئي جديد زمينداري جا اصول اپنايائين. ڪڍهرو ۽ ان جي آسپاس ۾ هن گدرا، مرچ، ٽماٽا، ڪمند ۽ ساريال جون نيون جنسون متعارف ڪرايون. هن پنهنجي زمين جي چڪاس ليبارٽري مان ڪرائي وٺاڻ جي پاڻ کان وٺي جديد زرعي ٽيڪنالاجي ۾ هن جفاڪشي ۽ جاکوڙ ڪري ڄاڻ حاصل ڪئي. هي پنهنجي علائقي ۾ ماڊرن زميندار ٿي اُڀريو. هن جي محنت سان ڪڍهرو گدرا منڊي پوري پاڪستان ۾ مڃتا ماڻي. هن خود تہ جديد نموني سان فصل پوکيا، پر ٻين آبادگارن ۽ هارين لاءِ هن جو مثالي ڪردار آهي. بنيادي طور تي پ پ پ جو حامي ۽ سيد علي نواز شاهہ جو مريد آهي. هن وقت پاڪستان انٽرنيشنل هيومن ڪميشن جو وائيس چيئرمين آهي. انتهائي سادو ۽ خلوص وارو ماڻهو آهي. هن جي ڪوشش ۽ خواهش پنهنجي علائقي جو مان ملڪي ۽ عالمي ليول تي پهچائڻ آهي. هن جي ڪوشش آهي تہ زراعت ۾ آبادگار جديد ڪان جديد مشينري، ٻج ۽ دوائون استعمال ڪري فصلن مان وڌ ۾ وڌ اپت حاصل ڪن. مون سميت هر ڪنهن کي سماج ۾ سهپ، امن، اجتماعي ٻَڌي، تشدد کان پاسو ڪرڻ، تعليم ذريعي سڃاڳي آڻڻ ۽ جديد زراعت تي پيو ليڪچر ڏيندو آهي.

books.sindhsalamat.com

اُستاد عبدالرحمان پنهور

استاد عبدالرحمان پنهور ۽ راڻو عمراڻي گڏجي ٽنڊي باگي شهر ۾ محمد سليم جي نالي سان نيوز ايجنسي قائم ڪئي. روزاني صبح جو فجر مهل تلهار مان محمد فاروق اخبارون ۽ رسالا موٽرسائيڪل تي کڻي ايندو هو. سڀ کان پهرين صبح جو 7 بجے ڪاوش ۽ پوءِ ٻيون اخبارون ماڻهن جي هٿن تائين پهچائيندو هو. پنهنجي علائقي جي هر خبر تي نظر رکي گراهڪن کي هاڪرن معرفت آگاهي بہ ڏياريندو هو تہ، اڄ فلاڻي خبر هن علائقي بابت ڇپيل آهي. جنهن بہ ڏينهن ڪاوش ۾ خبر ڇپيل نہ هوندي هئي تہ هُو ڇا ڪندو هو تہ ڪالهہ پريس ڪلب بند هو ڇا!؟ استاد عبدالرحمان اخبارن جي ايجنسي کان اڳ ريڊيا ٺاهڻ جو پلوڙ ڪاريگر هو. پاڻ اخبارن جي ايجنسي سان سلهاڙجي ويو تہ ريڊيا ٺاهڻ واري ڪرت سندس پٽ انور سنڀالي. فاروق فوج مان رٽائر ڪري ايجنسي تي سندس ٻانهن ٻيلي بڻيو. راڻو، جيڪو صحافي بہ هو سو ايجنسي سميت هن پڪوڙا ٺاهڻ بہ شروع ڪيا. سموري سنڌ ۾ ”راڻي جا پڪوڙا“ اهڙا تہ مشهور ٿيا جو ماڻهو ڪيس صحافي نہ، پر سندس ذائقي دار پڪوڙن جي ڪري اڄ تائين سڃاڻندا آهن. پاڻ يارن جو يار هو. سندس دل جي دنيا وسيع هئي. اڪرن سان سندس پريت اهڙي جُڙي جو وفات کان صرف هڪ ڏينهن اڳ مون سان ڪچهري بہ ڪيائين. مون سميت ڪيترن ئي صحافين کي پيار، شفقت ۽ تمام گهڻي عزت ڏيندو هو. هر وقت مرڪي ملندو هو، پاڻ ڪڇي برادري جو چڱو مڙس پڻ هو، ڪنهن جي گلا نہ ڪندو هو. هُو موتئي جي خوشبو جهڙو ماڻهو هو. جڏهن وڇڙيو تہ، سندس يادن جا مِينهن دل جي مئڪدي ۾ وسندا رهن ٿا. ايجنسي تي ويهي اخبارون، رسالا ۽ ايڊيٽوريل بہ پڙهندو هو. انتهائي سادو ۽ خلوص وارو ماڻهو هو.

www.sindhsalamat.com

حسرتن جو سچ

اُستو احمد عرف آمون راهمون

احمد عرف آمون راهمون جو والد عبدالله ڪڇ ڀُڄ جي ڳوٺ سومراسر مان 1920ع ڌاري لڏي اچي جهُڏو گودام شهر سنڌ ۾ ويٺو، جتان 1940ع ڌاري ٽنڊي باگي شهر جي پراڻي بس اسٽاپ تي اچي آباد ٿيو. 1940ع ۾ ٽنڊي باگي مان لڏي ديهہ قوسٽان ۾ اچي ويٺو، جتي پنهنجي وڏي عثمان راهمون جي نالي سان ڳوٺ آباد ڪيائون، جنهن مان 1973ع ۾ لڏي ديهہ گونو ۾ آدم راهمون نالي ڳوٺ ۾ وڃي آباد ٿيو. ان وقت احمد عرف آمون راهمون جو جوڀن هو، سندس والد پلوڙ واڍو هو، ان ڪيس واڍڪي ڪم ۾ اهڙو تہ، ماهر ڪاريگر ڪري تيار ڪيو جو احمد عرف آمون راهمون پوري سنڌ ۾ اُستي آمون راهمون جي نالي سان مشهوري ماڻي. هن رائيس ملون انتهائي مهارت سان ٺاهيون. هن وقت سنڌ اندر جيڪي بہ رائيس ملون ٺهيل آهن سي اُستي آمون راهمون يا سندس شاگردن جون ٺاهيل آهن. فن جيان سندس دل بہ وسيع هئي. هن پنهنجي فن، مهارت ۽ ڄاڻ کي پاڻ تائين محدود نہ ڪيو، پر بنا ڪنهن سڪيا گهر يا اداري جي هن رائيس ملون ٺاهيندي ٺاهيندي 200 کان وڌيڪ شاگرد پڻ پيدا ڪيا جن ۾ سندس پٽ سلطان راهمون، ڀاءُ حسين راهمون، محمد صديق ڪٽي، عيدن خاصخيلي، لکي محمد راهمون، جاويد راهمون، پنهون راهمون، آچار راهمون، محبت راهمون ۽ عبدالستار راهوڪڙي سميت ٻيا بہ ڪيترائي شاگرد شامل آهن، جن وري پنهنجا شاگرد پيدا ڪيا. اُستي احمد عرف آمون جو ڳوٺ اسان جي ڳوٺ جي سامهون آهي. هن جا منهنجي والد احمد ۽ ڏاڏي حاجي دورو راهوڪڙي سان ويجها تعلقات هئا. اسان جي گهر بہ ايندو ويندو هو ۽ اسين کيس ڏاڏو چوندا هئاسين. هڪ دفعو اسان جي پاڙي ۾ ڳالهہ پئي هلي تہ ڏاڏي احمد عرف آمون راهمون هڪ ننڍڙي مِل ٺاهي آهي، جيڪا اٽو بہ پيهي ٿي، آئون ان وقت ننڍڙو هئس ۽ پرائمري ۾ پڙهندو هئس. ان وقت شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي حڪومت هئي ۽ اُستي آمون پنهنجي قابليت سان هڪ مڻ وزني اٽي جي چڪي ٺاهي هئي، جيڪا چانورن جي ڏر ۽ ڇڙ ڪري اٽو بہ پيهي سگهي ٿي. اهو ٺاهيل ننڍڙو ڪارخانو ڏسڻ لاءِ راڄن جا راڄ هن جي ڳوٺ پئي ويا پر پاڻ اهو ٺهيل ڪارخانو اسان جي گهر کڻي آيو ۽ منهنجي ڏاڏي کي چيائين تہ جڏهن ذوالفقار علي ڀٽو لاڙڪاڻي ايندو تہ ڪيس اها تحفي طور پيش ڪندس. ذوالفقار علي ڀٽي جو لاڙڪاڻي جو پروگرام ٿيو ۽ هي بہ ٺهيل ننڍڙي رائيس مل وارو تحفو کڻي ويو، پر ڪيس ذوالفقار علي ڀٽي سان ملڻ نہ ڏنو ويو ۽ ثقافت کاتي وارن ڪانئس اهو ٺهيل ڪارخانو وٺي رکي ڇڏيو .خبر ناهي تہ اهو ذوالفقار علي ڀٽي کي مليو الائي نہ؟ پر هي حسرتن جو سچ لاهي واپس ڳوٺ آيو. هن جيڪا رائيس ملن جي فن ۾ مهارت حاصل ڪئي هئي، سا جديد انجنيئرن کي بہ ڪونہ آهي. پاڻ بہ ڏهاڪا اڳ وفات ڪري ويو، پر اڄ بہ سندس يادن ۽ ڪيل ڪم سبب ڪيس ياد ڪيو وڃي ٿو.

books.sindhsalamat.com

يارُ محمد دلُ

يار محمد دل ولد ڦوٽو خان دل، ڏيئي شهر پرسان ڳوٺ يار محمد دل ۾ پيدا ٿيو. هن جو والد غريب ماڻهو هو. يار محمد ننڍپڻ ۾ صوفن بجاءِ پيرون ڳاڏا ۽ لسي سان رُڪي ماني ننڍپڻ ۾ ئي هن جي نصيب ۾ آئي. هن جون اکيون ڏسنديون رهيون ۽ هن جو دماغ محسوس ڪندو رهيو ۽ پوءِ هن ڪچڙن هٿن ۾ ڪوڏر کڻي، جڏهن سخت ڪاڙهن ۾ واٽر ڪورسن جي کوٽائي، مزوري تي ڪرڻ شروع ڪئي ته، هن جي هٿن مان رت وهي ايندو هو ۽ اکين مان لڙڪ ڪري پوندا هئس، پر هن انهن لڙڪن کي لڪايو، ڪَٽن گهڙين ۾ همت نه هاري، وِڪ وِڪ تي مجبورين سان ويڙهه ڪئي، جاکوڙ ۽ محنت ڪيائين. امڙ ۽ والد جي دعائن رنگ لاتو ۽ هن جي قسمت ڦيرو کاڌو. ٻلا دوست ملي ويس، ٽڪو ٽڪو گڏ ڪري هن ڏيئي شهر ۾ پنهنجي دوست ڪرشن لال لوهاڻي سان گڏجي رائيس مِل قائم ڪئي. پنهنجي پٽن محمد هاشم دل، غلام محمد دل، ضياءُ ذوالفقار ۽ ذلفي کي تعليم ڏياريائين. انهن جي تعليم لاءِ ڏينهن رات فڪرمند رهندو هو. ڪچين جهوپڙين مان هن ڳوٺ ۾ پڪا گهر ٺهرائڻ شروع ڪيا. ڏيئي شهر جا رئيس گل حسن جمالي مرحوم، رئيس محمد زمان جمالي، گل حسن کوسو، آنجهاني ٿانور داس، ڊاڪٽر چمن لال ۽ ٻيا هن جا پڳ مٽ يار ٿي ويا. هن، جنهن ڏک ڏٺا هئا، تنهن پنهنجي سرڪل جي دوستن سان صلاح ڪري ڏيئي شهر ۾ سماجي ۽ ترقياتي ڪم ڪرائڻ لاءِ هڪڙي دوستن جي انجمن ٺاهي، جنهن ذريعي هنن سماجي، ترقياتي ۽ تعليمي ڪمن سميت علم جا ڏيئا روشن ڪرڻ سميت سلطاني واهه جي پوڇڙ ۾ پاڻي جي کوٽ وارن اهم مسئلن تي جدوجهد ڪرڻ شروع ڪئي، جنهن ڪري ڏيئي شهر ۾ هنن جو اڳواڻ وارو ڪردار شروع ٿي ويو. ڪنهن به ماڻهو سان ڪهڙي به قِسم جو مسئلو هجي، اهو ڄڻ هنن جو ذاتي مسئلو هو. اهڙي نموني هي يونين ڪائونسل ڪڏهرو ايٽ ڏيئي مان ضلعي ڪائونسل بدين جو ميمبر ۽ چيئرمين ٿيندو رهيو ۽ زمين به نصير واهه ۽ سلطاني واهه تي خريد ڪيائين. يار محمد دل ۽ هن جي ساٿين ڏيئي ۾ شهرين ۽ آبادگارن تي ٻڌل ڏيئي اتحاد ٺاهيو، ان جي اڳواٽي به پاڻ، گل حسن جمالي، گل حسن کوسو، مرحوم محمد يوسف کوسو ۽ زمان جمالي ڪئي. سلطاني واهه ۾ پاڻي جي کوٽ تي هنن ڏيئي، ٽنڊوباگو، تلهار ۽ حيدرآباد ۾ ڪوٽڙي بئراج جي چيف انجنيئر ۽ ڦليلي ڪئنال جي ايگزيڪٽو انجنيئر جي آفيس اڳيان احتجاج ڪيو ته يار محمد سميت سندس ٻين دوستن، واپارين ۽ آبادگارن تي ڊيوٽي اٽڪاءَ جو ڪيس داخل ڪرايو ويو. هنن ڪيس کي منهن ڏنو ۽ همت نه هاري. هن جا پٽ به پڙهندا رهيا ۽ محمد هاشم به جوان ٿي ويو هو. يار محمد دل جتي روزا ۽ نماز پابندي سان پڙهندو آهي اتي ريڊيو تي بي بي سي اردو جي نشريات به پابندي سان ٻُڌندو آهي. رضا علي عابدي جا سفرنامه جتي ڪيس اڄ به برزبان ياد آهن، اتي هن جي دل تي اثر وسعت الله خان جي آواز ۽ ڪالمن به ڪيو آهي. هن جي خواهش آهي ته، وسعت الله خان سان ڪچهري ڪريان. هي هر ڪچهري ۾ وسعت الله خان جي ڪالمن جو ذڪر ڪندو آهي. پاڻ جڏهن ڪچهري دوران ڳالهائي ٿو ته سماجي آرٽ جو مدبر لڳي ٿو. هُو پنهنجي يادگيرين ۽ هن جي زندگي ۾ برپا ٿيل ڏکين ڏينهن جا جڏهن داستان ڇيڙي ٿو ته، ٻُڌندڙ به روئي پوي ٿو. هن وقت سوين ايڪڙ زمين، بنگلا، رائيس مل، دڪان ۽ ٻيو ڪاروبار اٿس، پر هُو گفتگو ۽ اٿڻ ويهڻ ۾ اهو ئي پورهيت يار محمد دل لڳي ٿو. هن جي اوطاري تي غريب غربا هر وقت نظر ايندا. ارباب غلام رحيم هن ۽ محمد هاشم سان وڏ وزارت واري دؤر ۾ ياري نڀائي. جڏهن يونين

ڪائونسل ڪڏهرو ايٽ ڏيئي فنڪشنل ليگ جو نامزد اميدوار مير ولي محمد ٽالپر محمد هاشم کان ارباب جي ڪوشش باوجود اليڪشن کٽي ويو ته، ارباب غلام رحيم فوري طور تي محمد هاشم دل کي ايريا واٽر بورڊ بدين جي چيئرمين جو نوٽيفيڪيشن جاري ڪرائي ڇڏيو. جڏهن محمد هاشم ايريا واٽر بورڊ بدين جو چيئرمين مقرر ٿي ويو ته اهي ايريگيشن جا ڪامورا جن يار محمد ۽ سندس ساٿين تي ڊيوٽي اٽڪاءُ ۽ پاڻي چوري جا ڪيس داخل ڪرايا، اهي يار محمد دل کي بابا چئي مخاطب ٿيندي مون خود ٻُڌا هئا. ارباب غلام رحيم هنن تي ڏاڍو مهربان هو، جنهن ڏيئي جي جلسي ۾ ٽنڊوباگو کان ڏيئي تائين پڪي روڊ جي مرمت سميت سلطاني واهه جي پوڇڙ ۾ پاڻي پهچائي ڏنو هو. پاڻ يار محمد ۽ محمد هاشم دل جي ڳوٺ ڪيترائي دفعا آيو هو. جڏهن ارباب پنهنجي پارٽي ٺاهي ته يار محمد ۽ سندس پٽ به ان ۾ شامل ٿي ويا. L 19 سم نالي کي گهارا پوڻ ۽ سم نالو ابتو وهڻ سبب يار محمد دل ۽ سندس پٽن سوين ماڻهو سم نالي جي بند تي ويهاري بند کي مضبوط ڪرايو ۽ ڏيئي شهر کي جتي ٻُڏڻ کان بچايو اُتي روزانه 20 کان 50 ديڳون برياني جون لهرائي هنن غريبن کي کاڌو پڻ کارايو ۽ پنهنجي ڳوٺ يار محمد دل ۾ ڪئمپ به قائم ڪيائين. ان ڪئمپ ۾ کاڌو، پاڻي ۽ ڊاڪٽر به هي خود وٺي ايندا هئا. هي قداور شخص سادا ڪپڙا پائي ٿو ۽ مٿي تي سدائين سنڌي ٽوپي پائيندو آهي. هن جو وڏو پٽ محمد هاشم ضلعي ڪائونسل بدين جو ميمبر ۽ يونين ڪائونسل ڪڏهرو ايٽ ڏيئي جو چيئرمين به رهيو آهي، غلام محمد استاد آهي، ذوالفقار ڪارخانو سنڀالي ٿو ۽ ضياءُ زمينداري سنڀالي ٿو. محمد هاشم گهڻو ڪري حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ رهي ٿو. چاندي ٿيل وارن وارو يار محمد دل سڄو ڏينهن ڳوٺ ۽ مسجد ۾ گذاري ٿو، ڪڏهن ڪڏهن ڏيئي ۽ ٽنڊي باگي ايندو آهي. هن ۾ ڪا به وڏ ماڻهپ ناهي. هُو اڄ به پاڻ کي اهو ئي يار محمد دل ظاهر ڪري ٿو، جنهن ڏکن جا ڏونگر ڏاريا هئا.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

گُل حسن جمالي

هن کي گُلن، ٻلن ۽ ڍڳن ۽ علم سان انس ان ڪري هو تہ هُو تعليم پرائي نہ سگهيو، ان ڪري ٿي اهو گل حسن جمالي، جنهنجو نالو گل سان ٿي شروع ٿيو، سو جواني جي ڪاڙهن ۾ ڪڙهندي، مسڪيني جي ميار ٻٽيل، جتي سندس اک اڙي، اتي نينهن جو اظهار بہ نہ ڪري سگهيو. ان مام هن کي سهڻن ڍڳن ۽ گلن سان محبت ڪرائي. هُن بہ پنهنجي زندگي وري بہ سونهن جي ئي حوالي ڪري ڇڏي هئي. هُو خود بہ ڏاڍو حَسِين ۽ قداور هو، پر زندگي جي سفر ۾ غربت سبب پڙهي ڪونہ سگهيو. هُو جيڪو نصير خان جي گهر ۾ پيدا ٿيو، جيڪو نالي ۽ دل جو تہ خان هو پر وٽس هڙ ۾ ڪجهہ بہ نہ هو، آٽيندو ۽ چاڙهيندو هو، ان ماحول ۽ حالت ۾ گل حسن جي پرورش ٿي، جنهن ڪري هن وڏي هوندي سخت محنت ڪري سوين ايڪڙ زمين ٺاهي. ڏيئي شهر ۾ سندس ڪيترائي پلاٽ موجود آهن. شهر جي شهري اتحاد زميندارن جو اڳواڻ ٿي رهيو. اڻ پڙهيل هجڻ باوجود هن ڪنهن بہ فيصلي ۾ ريا نہ ڪيو. شهر جي مسئلن، سلطاني واهہ ۾ پاڻي جي کوٽ ۽ ٻين زندگي جي اڻ ڳڻين راهن تي سفر دوران هن ڪڏهن بہ سچ واري رستي تان پير پوئتي نہ ڪيا، اصولن تي سودو نہ ڪيائين. علم جي اُڃ سبب هن جي دل ۾ علم جي جوت هئي، سو ان ڪري پنهنجو پلاٽ ڏئي، ڏيئي شهر ۾ مدرسو ۽ مسجد تعمير ڪرائڻ ۾ وڏو ڪردار ادا ڪيائين. ياري ۾ يار محمد دل سان توڙ نڀايائين. ٻلا ڍڳا، گل ۽ گل حسن زندگي جي سمورين مندن جا ساٿي ٿي رهيا. سنڌي ڪلچرل ويس ڍڪي هلندڙ قداور شخص گل حسن جمالي ڏيئي شهر ۽ علائقي جي مسڪينن جو پرجهلو هو. ڪنهن بہ فيملي يا ذات پات جي طرفداري نہ ڪيائين، مهمان نواز ۽ غريبن لاءِ اوطارو کليل رکندڙ هي ماڻهو وقت جو وڏو ماڻهو هو. گڙدن جي تڪليف سبب 2013ع ۾ وفات ڪيائين. سندس جنازي ۾ هزارين ماڻهن شرڪت تہ ڪئي پر هر اک آلي هئي. سندس فرزند غلام محمد بہ سندس والد جهڙو ڪردار رکندڙ آهي. ٻلن ڍڳن جي نسبت سان هن جي وڏيري شاهنواز جوڻيجي ۽ بشير احمد هاليپوٽي سان سٺا تعلقات هئا. سندن ذات جي سردار ۽ اڳوڻي وزيراعظم پاڪستان مير ظفرالله جمالي، جان محمد جمالي، ارباب امير حسن ۽ ارباب غلام رحيم تائين هن جا اقتداري سياست ڪندڙن سان بہ ذاتي دوستي وارو تعلقات هئا. سلطاني واهہ جي مسلسل سالن کان پاڻي واري کوٽ هن جي معاشي سگهہ کي بہ ڪمزور ڪيو.پاڻي حاصل ڪرڻ واري جدوجهد دؤران هن تي بہ ايريگيشن کاتي طرفان ڪيس داخل ڪيا ويا ۽ جمهوريت خاطر 1983ع جي جدوجهد ۾ جيل بہ ويو.

www.sindhsalamat.com

لاڙ چونڪي جو مُک

ڪي ماڻهو پنهنجو زبردست ڪردار ادا ڪرڻ سبب پنهنجي علائقي سميت ملڪن ۽ قومن ۾ اهڙي سڃاڻپ ڪرائيندا آهن، جو ڪين زمانن جا زمانا پيا ياد ڪندا آهن. وقت جي تاريخ ۾ جڏهن ۽ جتي بہ مور ماڻهن جو ذڪر ٿيو تہ هنن ماڻهن جو ذڪر ازخود اچي ويندو. اهڙن ماڻهن جي صف ۾ پير پاڳارا جي سالم جماعت ۾ لاڙ چونڪي جو موجوده مُک فقير لال بخش احمداڻي ولد مرحوم فقير ڪمال احمداڻي جو نالو انتهائي اهم حيثيت ان ڪري بہ رکي ٿو جو هن لاڙ چونڪي جو مُک خليفو هجڻ باوجود ڪڏهن بہ ڪنهن ساهہ واري کي نہ ايذايو آهي. هن سالم جماعت جي لاڙ ۾ مُک خليفي جي حيثيت سان ڪو بہ اهڙو فيصلو نہ ڪيو آهي، جنهن سان ڪنهن فقير کي ڪا تڪليف پهتي هجي. هن جي خمير ۾ وڏائُ شامل نہ آهي. هن جا آدرش پنهنجي مرحوم والد خليفي فقير ڪمال احمداڻي جهڙا اهن. ان بہ نہ ڪنهن کي ايذايو نہ وري رنجايو. فقير لال بخش احمداڻي جي بہ هر وقت اها ئي ڪوشش ۽ ادا سامهون ايندي رهي ٿي. فقير لال بخش احمداڻي اهو ئي سادو جهڙو اڳي تهڙو وري پارٽي پاور دؤران بہ رهي ٿو. هي فوڊ کاتي ۾ انسپيڪٽر پڻ آهي. هر سال هڪ مهينو لاڙ چونڪي جي مُک کي درگاهہ روضي ڌڻي پير محمد راشد راشدي جي درگاهہ جي چونڪي جا فرض ادا ڪرڻا هجن ٿا، جيڪي هي ايمانداري سان ادا ڪري ٿو. ڪيس پير پاڳاري طرفان خصوصي ملاقات ڪرڻ لاءِ 5 منٽن جو وقت مليل آهي. 2011ع جي المياتي برساتي ٻوڏ دؤران جڏهن هن جي ڳوٺ سميت تعلقي ٽنڊي باگي جي لکين ماڻهن کي بي گهر ٿيڻو پيو تہ هن جماعت جي مسڪين ماڻهن کي ٻيهر آباد ڪرڻ، ڪين امداد وٺرائي ڏيڻ ۾ سندس ڏک جي گهڙي ۾ هن پنهنجو ڀرپور ڪردار ادا ڪيو. سندس ڪوشش هوندي آهي تہ سالم جماعت ۾ پَڙي هجي. هي ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي جديد تعليم ڏيارڻ سميت ديني تعليم ڏيارڻ لاءِ بہ پرچار ڪندو رهي ٿو. سيد صبغت الله شاهہ راشدي سورهيہ بادشاهہ جي ورسي هجي يا شاهہ مردان شاهہ راشدي جي ورسي يا سالگرهہ هجي، هي انهن تقريبن ۾ مختصر تقرير ڪندو آهي. لفظن جي ادائيگي جو انداز انتهائي ٻلوڙ اٿس. اڪثر ڪري اڇا ڪپڙا ۽ مٿي تي اڇي ٽوپي پائي هلندو آهي. پوڙهن ۽ ٻارن سان هڪجهڙو ورتاءُ ڪندو آهي. هروبرو ڪنهن کي محسوس نہ ٿيندو آهي تہ هي لاڙ چونڪي جو مُک خليفو آهي. هن جا ٻہ فرزند فواد ۽ شان پڙهي رهيا آهن. جماعت جي معاملن جي حوالي سان پاڻ روزانہ چيف خليفي سان رابطي ۾ هوندو آهي.

books.sindhsalamat.com

بااخلاق گاديءَ نشين

پير نصير محمد شاهه

پير نصير محمد شاهه ولد پير شفيع محمد شاهه 1972ع ۾ پيراٽي گادي جي گادي نشين جي گهر ۾ پيدا ٿيو. والد جي وفات بعد درگاهه اولياءَ خان شاهه جو گادي نشين ٿيو. پرائمري تعليم پنهنجي ڳوٺ مان ۽ مئٽرڪ مير غلام محمد خان ٽالپر هائير سيڪنڊري اسڪول ٽنڊوباگو مان پاس ڪيائين. والد جي وفات هن جي ڪچڙي ذهن تي گهاوَ رسايا ۽ گهر، زمينداري ۽ گادي نشيني واري ذميواري ملڻ سبب هي وڌيڪ تعليم جاري نہ رکي سگهيو. هي پاڻ ۾ ٽي ڀائر آهن. سندس وڏو ڀاءُ حاجي محمد شاهه درويش صفت انسان آهي. هُو طمع جو طالب نہ آهي. ننڍي هوندي کان وٺي جوڳي جاڳايوس وانگر ربِ جليل جي صفت ۽ ثناءَ ۽ رسول اڪرم ﷺ جي بارگاهه جو پانڌيئڙو آهي. سندس ننڍو ڀاءُ محمد الرحيم عرف عام الهجڙيو آهي. هنن جو حسب ۽ نسب مشهور ملتاني گادي حضرت غوث بهاءُ الحق سان ملي ٿو. ساڳئي گادي جي درگاهن مان ميان علي شريف، پير سخي عثمان شاهه، پير قائم محمد شاهه، پير مِيون الهرکيو سمن سجورو، پير مِيون جميل، پير مِيون وسندي، سليم شاهه ۽ درگاهه پير خان شاهه جي سلسلي سان وابستہ آهن. انهن درويشن جا گادي نشين بہ هڪٻئي جا رشتيدار آهن ۽ غوثيہ جماعت سان منسلڪ آهن. پير نصير محمد شاهه غوثيہ جماعت جو اڳواڻ بہ آهي. پاڻ خود پلوڙ ماڻهو آهي. درگاهه جي مريدن ۽ غوثيہ جماعت ۾ هنن جي وڏي عزت آهي، پر پنهنجي علائقي ۾ جيڪي درگاهه پير خانشاهه جا مريد نہ آهن ۽ سندس غوثيہ جماعت سان تعلق نہ آهي، اهي بہ پير نصير محمد شاهه کي سندس بهترين ڪردار سبب عزت ۽ احترام جي نگاهه سان ڏسندا آهن. تَرَ ۽ آسپاس جي راڄن ڀاڳن ۾ چورن چڪارين جا فيصلا بہ پير نصير محمد شاهه ڪري ٿو. منهنجي ساڻس واقفيت تہ ڪافي عرصي کان هئي، پر درگاهه پير قائم محمد شاهه جي گادي نشين پير صلاح الدين شاهه ۽ پير علي مراد شاهه سان منهنجي سٺي نسبت هجڻ سبب، پير نصير محمد شاهه سان بہ ويجهڙائپ ٿي. مون پير نصير محمد شاهه کي انساني خدمت ڪندي ڏٺو. فيصلن ۾ رياڪاري نہ ڪندو آهي. درگاهه، مريدن ۽ غوثيہ جماعت ۾ پنهنجا فرض ايمانداري سان ادا ڪري ٿو. سياءُ بہ سهڻو اٿس. هر ڪنهن سان بااخلاق نموني سان پيش ايندو آهي. غريبن سان ڪيس محبت آهي. ڪو بہ مسئلو ٿيندو آهي تہ ان کي حل ڪرڻ جي ڀرپور ڪوشش ڪندو آهي. درگاهه تي سماءَ، مولودن ۽ مفتي عبدالرحيم سڪندري جي واعظن جا پروگرام منعقد ڪرائيندو رهي ٿو. هن ڪڏهن بہ نفرت جو ٻج نہ ڇٽيو آهي. ماڻڪ واهه ۾ پاٽي جي ڪوٺ سميت ڪالاباغ ڊيم جي اڏاوت واري مسئلي تي بہ هن مخالفت ڪئي هئي. درگاهه اولياءَ خانشاهه جي مريدن ۾ مسلمانن کان علاوه ريپاري ۽ سامي هن درگاهه جا وڏي انگ ۾ مريد آهن. پير نصير محمد شاهه، شاهه عبداللطيف جي ان فڪر جو حامي آهي تہ:

وِگر ڪيو وتن، پرت نہ ڇِنن پاڻ ۾.

عليءَ محمد سومرو

علي محمد ولد دودو سومرو ڳوٺ علي محمد سومرو ۾ 1937ع ۾ پيدا ٿيو. هن جو والد زميندار هجڻ سان گڏوگڏ سٺو ڀاڳيو بہ هو تہ راڄ جو چڱو مڙس بہ هو. هن جي اوطاري تي هر وقت مهمان موجود هوندا هئا. ڪڏهن بہ ڪنهن فيصلي ۾ رياڪاري نہ ڪيائين. سندس ٻہ پُٽ علي محمد ۽ حاجي محمد آچار هو، جيڪو پيادل حج ويو جتي حج دوران وفات ڪري ويو، کيس جنت بقيع جي مٽي ۾ مدفون ڪيو ويو. جڏهن علي محمد جي عمر 12 سال هئي، تڏهن سندس والد وفات ڪري ويو، جنهن سبب زمينداري جا بوجهہ هن تي پئجي ويا ۽ ان ذميواري جي ڪري صرف سنڌي تعليم حاصل ڪري سگهيو. ننڍپڻ ۾ راڄن، ڀاڳن جي فيصلن ۽ زميِنداري سميت گهر جي معاملن هن جي ننڍي عمر تي اَڻلڀي رنگ نکيريا. جڏهن هن ملڪ ۾ زراعت ۾ سڌارا اچڻ لڳا ۽ جديد مشينري پاڪستان پهتي تہ هن علائقي ۾ پهريون زميندار علي محمد سومرو ئي هو، جنهن ٽريڪٽر ورتو ۽ زمينن کي جديد بنياد تي سنوارڻ سميت نوان ٻج بہ پوکيائين. هن جو ورتل ٽريڪٽر سوين زميندار ۽ هاري ڏسڻ بہ آيا. هن جديد نموني سان فِش فارم بہ ٺاهيو جنهن ۾ مختلف مڇي جون جنسون پڻ رکيون ۽ ڀلي خانداني ڀاڳئي طور مينهون، رڍون، ٻڪريون ۽ ڍڳين جا واڙا نهرائي، انهن جي بہ جديد طرز تي پالنا جو رواج پنهنجي تپي مير همت ۽ ديهه ڪاڪ ۾ وڌو. هن لاءِ هي سِٽ چئي سگهجي ٿي تہ:

موهيا نہ مال، ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي.

علي محمد سومرو انتهائي سادو ۽ سچو ماڻهو رهيو آهي. هن ۾ انساني گُڻ نظر اچن ٿا. هن غريبن جي مدد ڪرڻ سميت بيمارن جو علاج ۽ ٻي گهرن کي گهر بہ ٺهرائي ڏنا اٿس. ڳوٺ لاءِ رستو، اسڪول ۽ عاليشان مسجد بہ قائم ڪئي اٿس. هڏاچڙ مائينر جي آبادگارن جي تنظيم جو چيئرمين بہ آهي. هن وقت پ پ پ سان تعلق اٿس، ڊاڪٽر ذوالفقار مرزا جو انتهائي قريبي دوست آهي ۽ آل پاڪستان سومرا ايسوسيئيشن تعلقي ٽنڊي باگي جو صدر پڻ آهي. ان پليٽ فارم تان پڻ هن سماجي ڀلائين جا ڪم، جاڳرتا پيدا ڪرڻ سميت علم جا ڏيئا روشن ڪرڻ لاءِ رات ڏينهن محنت ڪئي آهي. روزي، نماز ۽ زڪوات ڏيڻ جو پابند رهيو آهي. کيس ست پُٽ آهن، وڏي پٽ جو نالو دودو آهي ۽ ٻين ۾ عبدالغني، عبداللطيف، محمد شريف ۽ فدا حسين بي اي پاس هجڻ سان گڏوگڏ سٺو صحافي ۽ ٺماٺي، قٽي ۽ سارِيال جا جديد فصل پوکي پيو ۽ سماجي ڪمن ۾ بہ حصو وٺندو رهي ٿو. منظور علي ۽ عبدالعزيز سميت سندس سيئي پٽ پڙهيل آهن. اهي بہ والد جيان زمينداري سميت فِش فارمن ۽ چوپائي مال جا ڀاڳيا آهن. هڏاچڙ اسٽاپ تي هنن جا ڪافي دڪان پڻ آهن. والد جيان پُٽ بہ سادا سودا ۽ اچن ڪپڙن ۾ ڏسڻ ايندا. ڪنهن سان بہ هروڀرو ٻاڙو ڪين ٻولين. تعليم طرف خاص ڌيان اٿن. والد سان گڏ پ پ پ سان واڳيل آهن. اوڙي پاڙي يا راڄ وارن جي رات جو ڪنهن بہ بيماري يا فوتگي جي حالت ۾ سندن مدد ڪندا آهن. مون سان چاچو علي محمد هر هفتي ڪڏهن سندس ڳوٺ تہ ڪڏهن ٽنڊي باگي ۾ ڪچهري ڪندو آهي. جهڙو سادو آهي تهڙو وري گفتگو بہ نرم لهجي ۾ ڪندو آهي. هن جي منهن تي ڏک بہ مرڪ ڏسبي آهي. ايماندار ۽ اصولن جو پڪو آهي.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

قلم جي حرمت کي نہ وڪيو

سڪندر عليءِ پرڳڙيءِ

سڪندر علي ولد ٽالھو خان پرڳڙي، ڳوٺ ٽالھو خان ۾ 20.01.1969 ۾ پيدا ٿيو. هن جي والد محنت ۽ جفاڪشي ڪري زمين ورتي هئي. هُو روينيو کاتي ۾ تپيدار هو. غربت جي جهان ۾ رهي پليو ۽ پڙهيو هو. هن کي تعليم جو قدر هو، ان ڪري هُن سڪندر علي کي لاڏ ۽ ڪوڏ سان جتي پاليو هو اتي هن جي تعليم لاءِ بہ فڪرمند رهندو هو. سڪندر علي ايم اي ۽ بي ايڊ ڪري تعليم کاتي ۾ استاد طور مقرر ٿيو. والد جي محنت هن تي وڏو اثر ڪيو. هن تعليم دوران شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي رسالي کي نہ صرف پڙهيو، پر شاهہ سائين جي پارکن ۾ شامل ٿي ويو. پنهنجي والد ۽ ڏاڏي مرحوم منو خان جيان، هن جي غريبن سان الستي محبت هن کي پنهنجي والد ۽ ڏاڏي کان ورثي ۾ مليل هئي. ڏاڍن سان ٽڪر تہ هن جو والد بہ کائيندو هو، سو هن بہ هر ظلم جي پرواهہ ڪرڻ بجاءِ ظلم خلاف قلم ذريعي آواز اٿاريو تہ، هي تہ ڪيترن ظالمن جي اکين ۾ ڪنڊو ٿي چُڀندو رهيو. هن سالن جا سال پنهنجي علائقي جي مظلوم ماڻهن جو آواز بڻجي مدد ڪئي، جنهن ڪري مٿس ڏکيا ڏينهن ۽ گهڙيون بہ آيون. هن انهن ڏکين حالتن کي بہ مڙس ٿي منهن ڏنو ۽ پنهنجي ضمير ۽ قلم جي حُرمت کي نہ وڪيو. ڪنهن بہ طاقتور مير، پير، وڏيري ۽ رئيس جو پُڇ لٽڪائو ۽ وڪائو وڪر نہ ٿيو آهي. زندگي جي سفر ۾ محنت ڪش آبادگار، سماجي ڪارڪن ۽ غريبن جو جِتي همدرد آهي، اتي سٺو استاد ۽ بهترين رپورٽر بہ آهي. هن بہ پنهنجي والد جيان غريبن جا ٻار پڙهائڻ ۽ انهن جي هر تڪليف ۾ انهن جو مددگار ٿيڻ سميت، پنهنجي پٽن ارشاد علي، شفقت علي، اعجاز علي ۽ مظفر علي کي اعليٰ تعليم ڏيارڻ لاءِ 24 ڪلاڪ فڪر ۾ رهي ٿو. سندس پُٽن بہ تعليم حاصل ڪرڻ ۾ ڪا ڪسر ڪونہ ڇڏي آهي. هن پنهنجي علائقي ۾ ايڪتا پيدا ڪرڻ لاءِ جيڪي وڪون ۽ ڪاوشون ڪيون آهن، سي رڪارڊ جو حصو ٿي ويون آهن. سندس هر وقت ڪوشش هوندي آهي تہ، پنهنجي ٿر ۾ امن ۽ ايڪو هجي. هن اجتماعي فهم پيدا ڪرڻ لاءِ، سالن کان جدوجهد جاري رکي آهي. سنڌ جي ٿر، رڻ، ڊيلٽا، ڪاڇي، سري، اتر ۽ وچولي جي سفرن سميت ٽيڪسيلا کان وٺي مظفر آباد ۾ دريائن جو سنگم ۽ آبشارن کي ڏٺو. قدرت جي حَسين نظارن هن کي پنهنجي ڳوٺ ۽ زرعي زمينن ۾ گل ۽ ٻوٽا پوکرائي، ماحول جو دوست بنايو. هي صفائي ۽ سٿرائي جو خيال رکي ٿو. علمي ۽ ادبي ڪتاب بہ پڙهي ٿو. وٽس پنهنجي گهر ۾ تمام گهڻن ڪتابن جو ذخيرو موجود آهي. تحرير ۽ تقرير جو ڏانءُ اٿس. سندس دوستي جو دائرو وسيع آهي. پاڻ ڪڏهن بہ ڏکي گهڙي ۾، مايوس نہ ٿيندو آهي. حالتن جي جبر ڪيس ڪڏهن بہ نہ جهڪايو آهي.

www.sindhsalamat.com

فقير لڪاڏنو جت

هاڪڙي ۽ پراڻ جي ٿَلُ ڪنارن واري پَٽ جي چار واري پٽڻ ويجهو، مير ٿاري جي ڪيٽي جي ڪاجهر ديهہ جي ڳوٺ دودو جت ۾، رڻ شاخ جي پوڇڙ هجڻ ڪري، اباڻي زمينداري پلر جي پاڻي يا ٽيوب ويل تي آباد ڪرائيندڙ فقير لڪاڏنو جت جيڪو شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي عاشق جهنڊو جي گهر ۾ 10.10.1958ع تي پيدا ٿيو، پر هن بہ دنبوري يا تنبوري جي فن ۾ مهارت ۽ سکيا فقير مير محمد لنڊ کان ورتي ۽ انهن هاڪڙي ۽ پراڻ جي ٿَلُ دريائي وهڪرن ۽ ونگا بازار جي ڪنڊرن واري علائقي ۾، هن ڪُن تي هٿ رکي شاهہ سائين جون وايون ۽ بيت انهن سانگين ۽ وانڍيارن کي ٻُڌايا، جيڪي مينهن وساڻن بعد هاڻي هن ويران پَٽ تي اچي خيما کوڙي ڀانهاري ڀٽ تي وسڪارن ڪانپوءِ ڌڻ چاريندا آهن. انهن سان مخاطب ٿيندي ٿيندي فقير لڪاڏنو جت شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جو ياد حافظ ٿي ويو. زندگي جي اجي بازار ۾ رهندي، پيٽ جي اج ۽ بک اجهائڻ لاءِ هن 32 سال ڪوسڪي شهر ۾ ناڪي منشي جي نوڪري ڪئي ۽ ان نوڪري بعد ٽنڊي باگي ويجهو ساگري جي ٿَلُ ڪپ تي اچي ويٺو، جتي ڳوٺاڻي هٽ (دڪان) وسيلي گذر ڪندي، لطيفي لات وارو سفر اڳتي وڌائيندو ٿو وتي. هي جڏهن تنبوري جي تارن تي، سُر سورٺ ڇيڙيندو آهي تڏهن ٻيجل جهڙو لڳندو آهي، پر هي فقير سِر وٺڻ وارو نہ، بلڪ سر ڏيڻ وارو لڳندو آهي. هن جون تندون ڀٽائي سائين جا بيت پڙهندي ۽ ڳائيندي ٽپي ويندون آهن. هي ڪڏهن بہ سگريٽ پيئندي ڀٽائي سائين جا بيت ۽ وايون نہ ٻُڌائيندو ۽ نہ ڳائيندو آهي. کيس تاريخ جي علم سان بہ دلچسپي آهي ۽ پاڻ شاهہ سائين جي ڳسڻ تان سنڌ جي گهٽي گهٽي گهميو آهي ۽ پنهنجي مرشد لطيف جا ڳس ڳوليا آهن. هي جهونو فقير ڀٽائي سائين جي ڏهر واري ڪردار جهڙو انوکو ۽ ويراڳي لڳي ٿو. هي بنا لالچ ۽ لوڀ جي در در ڀٽائي سائين جو پيغام پهچائيندي، محبتون پوکيندو رهي ٿو. هن کي مون ويجهي کان ڏٺو آهي. کيس مون ڪڏهن بہ ڪاوڙ ۾ نہ ڏٺو آهي. هر ڪنهن جو ڀلو چاهيندڙ هي فقير تن ماڻهو انتهائي سادو ۽ سچو آهي. عمر جي آخري حصي ۾ داخل ٿيل هن فقير جي عشق ۾، ڪا بہ ڪمي نہ آئي آهي. هن پنهنجي عمر جون 65 بهارون جهرن ۽ جهنگن ۾ انسانيت جي پرچار ۽ محبتي پيغام ۾ گذاريون آهن. هي حد کان وڌي ويل انتهاپسندي جي باوجود مايوس نہ ٿيو آهي. سڄي زندگي جدوجهد ڪندي ۽ امن ۽ پيار جو پيغام عام ڪندي گذري اٿس. سنڌي، اردو، عربي، فارسي، سرائيڪي، بلوچي، پشتو ۽ ڍاٽڪي ٻولي ڄاڻي ٿو. ٿوري ٿوري انگريزي بہ پڙهيو ۽ سمجهيو وڃي. ڪا بہ يونيورسٽي جي تعليم نہ اٿس. هي رندا روڙي زندگي جي رڻن ۾ سکيو ۽ ڪڙهيو آهي. ڪڏهن بہ سنهو نہ ڪتيو اٿس. هن جي سڄي زندگي شاهہ سائين جي هن سِٽ جيان رهي آهي تہ، "نڪي ڪٽن پاڻ سان، نڪي ساٽن پاڻ" فقير کي سدائين سنڌي ٽوپي پاتل ڏٺي اٿم. هي عام سان گڏ هوندي بہ خاص ۽ ملهہ مهانگو ڪاپڙي ۽ ڪاهوڙي آهي. هن جي اندر ۾ پلي پٽن جيڏا ڏک هجن، پر سدائين منهن تي مرڪ هوندي اٿس. ڏاڍو سباجهو ماڻهو آهي. اولاد ۾ ست نياڻيون ۽ هڪ پٽ عبدالجبار اٿس. شخصي طور تي ذوالفقار علي ڀٽو جو پرستار رهيو آهي. خليفي نبي بخش "قاسم" لغاري، شاهہ حبيب، شاهہ ڪريم، سچل سرمست ۽ سانوڻ فقير خاصخيلي جي شاعري ۽ ڪردارن کي پسند ڪري ٿو. راڳ جي انڊلٺي رنگن کان بہ چڱي طرح واقف آهي. ڳائيڪي ۾ شاهہ سائين جو راڳي آهي.

books.sindhsalamat.com

انسانن لاءِ

سنت نيٽو رام آشرم

”مري ٿيا نہ مات“ جي لفظن جي هوبهو تصوير، ٿر جي ڄائي، سنت نيٽو رام جي آهي. هُن جي امڙ ۽ والد هن جي عمر جي، ڪون ڪٽڻ واري وهي ۾ وفات ڪري ويا ۽ هُو چاچي جي در تي پليو. ٻاروتڻ ۾، ٿر جي ڏڪارن، امڙ جي مرڪن ۽ والد جي شفقت ڀرين نگاهن کان محروم ٿيل، نيٽو رام، ڪاڙهن ۾ ڪڙهندڙ ٿر جي واري جي ذرڙن ۾ تتل گسن تي پنهنجا پيرڙا پٿون ڪيا. ڏکن جي خطي ۾، هن ڏکن سان پيچ پاتو هو، جنهن ڪري هن جي دل ۾، تپسيا جو خيال پيدا ٿيو ۽ هُن وڃي تپسيا ڪئي. پوءِ هن ڏکويل ساهہ وارن لاءِ اسلام ڪوٽ شهر ۾ آشرم کولي، بغير فرق جي انسانن ۽ جانورن جي شيوا شروع ڪئي. کوليل آشرم ۾ ٻڪايلن ڪي ڪاڏو ۽ آجايلن ڪي پاڻي پيارڻ ، پکين ڪي داڻو ۽ پاڻي ڏيڻ ۽ اسڪولي شاگردن ڪي پاڻي، ڪينچا ۽ ٽافيون ڏيڻ سميت روشني جو ڏيئو سڀني لاءِ ٻاريو ۽ پنهنجي اندر جي اڌمن ڪي شعرن جو ويس ڍڪائي، پنهنجا خيال عام ۽خاص سامهون نروار ڪيا. هن جي آشرم تي، اجايلن، ٻڪايلن ۽ درد مند دلين جو ميڙو مچندو ويو. ڊگهي اڇي ڏاڙهي، اڇي لباس ۽ اوڇڻ واري فوٽو ۾ هي سنت مهاتما گانڌي جهڙو لڳي ٿو. هن پنهنجي آشرم جي دنيا انسانن ۽ جاندارن لاءِ وقف ڪري، هڪڙو فيض جو دروازو کوليو ۽ آشرم جي مين گيٽ تي هي لفظ لکرايا تہ، ”انسانن لاءِ“. هي انساني آدرشن جو خدمتگار پنهنجي عمر جي سمورين بهارن ۾، انسانن ۽ جاندارن جي اُڃ، بک ۽ پيڙائن ڪي گهٽائڻ واري سفر جي گس تي هلندي هلندي، پنهنجو سفر تہ پورو ڪيو، پر هن جي ٻاريل شمع (ڏيئو)، هن جي چيلي پڙهئي لکئي خوشحال داس وسائڻ نہ ڏنو آهي. هن جي وفات بعد هن جي سمادي بہ آشرم ۾ ٺاهي ويئي ۽ سندس مشن کي هن جيان خوشحال داس سنڀالي، سنت نيٽو رام جي پيروي ڪري رهيو آهي. هزارين، پکين، جانورن، اجايلن ۽ ٻڪايلن کي ڪاڏو ۽ پاڻي اڄ بہ اڳ جيان، بنا فرق جي ملي پيو. مون پنهنجي اکين سان، سنت نيٽو رام جي سمادي تي سوين ماڻهن ۽ سونهن کي سلام ڪندي ڏٺو. مون هن آشرم ڪانسواءِ پوري سنڌ ۾، ڪنهن درگاهہ يا هنڌ تي، ”انسانن لاءِ“ لفظ هن آشرم ڪانسواءِ ڪٿي نہ ڏٺا آهن. اهو اسلام ڪوٽ ۽ ٿر، جتي اڄ بہ جڏهن ماڻهو مارواڙي ٻولي ۽ سنڌي لباس پائي ڳالهائين ٿا تہ، هندو ۽ مسلم جي پرک نٿي ڪري سگهجي. ان خطي ۾ سنت نيٽو رام ۽ خوشحال داس جي فڪر جي هلندڙ پرچار باوجود بہ آهستي آهستي بنياد پرستي وارو ڪٽرپڻو ڪر ڪڍي رهيو آهي. ان چنڊ واري فڪر ۽ فلسفي تي برِصغير ۾، هڪ صدي کان وٺي ڪم هلي رهيو آهي. مون، نصراللہ جروار ۽ نورالدين بليدي کي سنت نيٽو رام آشرم ۾، خوشحال داس شاهہ سائين جي هن بيت

ڪڻان منجهہ ڪرار، هئا هيڪاندا سنگهہ ۾

جو حوالو ڏئي سمجهائي رهيو هو تہ، اسين سڀ گڏ هئاسين ۽ آهيون. سنڌ ۾ آد جڳاد کان اڄ تائين اسان نہ ڪنهن جون سرحدون لتاڙيون نہ حملا ڪيا ۽ نہ دهشتگرديون ڪيون. هي خطو تہ امن، محبت ۽ سِڪ وارو رهيو آهي. پر! هن جا لفظ رڪجي ويا. سندس اکين ۾ لڙڪ تري آيا! هن اسان ڏانهن ڏٺو، اسان کيس چيو: اسين موئن جي دڙي جا ماڻهو آهيون. اسان بہ گيڙو ڪپڙا ڍڪي صوفي مت جي پرچار شروع ڪئي آهي.

نصراللہ جروار

نصراللہ جروار ٽاڪ منجهند جو ڳوٺ محمد خان جروار ۾ 14.07.1969ع تي پيدا ٿيو. جتان کيس سندس والد محمد سليمان جروار پهرين ڪلاس کان ٽنڊوباگو جي پرائمري اسڪول ۾ تعليم لاءِ ويهاريو، جتي هن مئٽرڪ ۾ انگريزي جي پيپر ۾ ناپاس ٿيڻ سبب ٻيهر امتحان ڏنو. انٽر 1991ع ۾ پاڪستان ڪاليج سعيدپور مان پاس ڪيائين. جنهن بعد 1992ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جي پوليٽيڪل سائنس ۾ داخلا ورتي، جيڪا ڄامشوري جي هوائن ۾ اڌ ۾ ڇڏي بي اي اسلاميہ ڪاليج بدين مان ڪئي. هي دوست 1986ع ۾ لطيف سنگت جو ميمبر ٿي اسان سان گڏيو، جتي قومي تحريڪ ۾ عشق جي انتها واري حد تائين ۽ جنون واري محبت سبب هي پڙهائي ۾ ايتري محنت نہ ڪري سگهيو ۽ 1985ع ڌاري هن جي نظرن جي نهار ۾ ”ڪا“ سمائجي وئي. جنهن جي يادن جا طوفان هن جي من واري دنيا کي زخمي ڪندا رهيا، جنهنجو هي اظهار نہ ڪري سگهيو آهي ۽ شايد نہ ڪري سگهي ۽ ان موضوع کي هاڻي سماجي عشق سان هي سلهاڙيندو رهي ٿو، پر ”اندر جنين اڌ، سي ڏونگر ڏورينديون“ وانگر ان لڪيل راز ۽ ”ڪهڙي منجهہ حساب“ واري ادا هن کي ٿر ٻر، جبلن، سنڌ، ڪوهہ مري کان وٺي رڻ جون رولاڪيون ڪرايون ۽ آئون بہ هن سان زندگي جي بهارن ۽ خزائن ۾ گڏ رهندي بہ ڪانئس اهو گهايل منڙي وارو راز معلوم ڪري نہ سگهيس پر ڪڏهن ڪڏهن هي دوست ”عشق جي هن انداز کي سمجهڻ تہ ڏکيو آ“ واري رمز تي لڙڪ لاڙيو وڃهي ۽ اهو ئي سبب هو ۽ آهي جو هن کي ڪنڊر ٻٽيل دڙن، قديم آثارن ۽ پراڻن پڊن سان پيار آهي. هي ڳولا جي رڻ ۾ ڪنهن ٽُٽي پيل خواب جا پيرا کڻندو رهيو آهي. هن کي جانورن، پکين ۽ گلن کي ڏسندي انهن ۾ فطرت جي رنگن تي مرڪندو آهي. اها مرڪ هن جي اندر جي آرسي کي اجاريندي رهي آهي. انهي منزل جي تلاش ۾ هي دوست پيرلوءُ واري پاڻي ڪيس جيو اسير ٻڻجي خيرپور ۽ سکر جيل ۾ پنج مهينا 9 ڏينهن رهيو. پيرلوءُ پاڻي ڌرڻي ۾ هن سان سندس مرحوم سؤٽ هدايت اللہ بہ گڏ گرفتار ٿيو، ان ڪيس ۾ جيڪي صحافي گرفتار ٿيا هئا انهن کي آزاد ڪيو پئي ويو. هي ان وقت ٽنڊوباگو پريس ڪلب جو صدر هو ۽ هن پاڻ کي صحافي بجاءِ قومي تحريڪ جو ڪارڪن لکرائي جيل هليو ويو. جيئي سنڌ تحريڪ جي ڪري سندس ڀاءُ رفاقت اللہ کي ٽنڊوباگو پوليس گوليون هڻي زخمي ڪيو ۽ هي مفرور ٿي مون وٽ پهتو هو. قومي ڪارڪن طور تي هي، جيئي سنڌ محاذ جي مرڪزي ثقافتي سيڪريٽري جي عهدي تي وڃي پهتو. سائين جي ايم سيد، عبدالواحد آريسر ۽ بشير خان قريشي سان هن، سندس ڀاءُ ۽ والد جي عشق جي حد تائين وفا ۽ محبت رهي. نصراللہ جو والد مرحوم محمد سليمان ڪارونجهر سنڌي جي نالي سان ڪالم لکندو هو ۽ هزارين ڪتاب پڙهيائين. کيس تاريخ جي وڏي ڄاڻ هئي. هنن جو گهر قومي ڪارڪنن لاءِ مهمان خانو ٿي استعمال ٿيندو رهيو. نصراللہ عظيم ماضي جي ڳولا ۾ پراڻن ڪنڊرن ۽ لاڙ جي دڙن ۾ دفن ٿيل تاريخ جو مشاهدو ڪئميرا جي اک سان ڪيو. ڪهڙو ماڳ آهي، جيڪو هن نہ ڏٺو ۽ اسٽڊي نہ ڪئي هجي. مختلف موضوعن تي ڪيئي ڪتاب پڙهيا اٿس. سٺو ڪالم نگار ۽ صحافي آهي. صحافت جي ميدان ۾ ٽڪي پئسي تي پنهنجي ضمير جو سودو نہ ڪيو اٿس. 1997ع ۾ ٽنڊوباگو ٿاڻي جي لاڪپ ۾ پوليس هٿان پورهيت اڳواڻ شهيد محمد رفيق کوسو جي شهادت هجي،1994ع جي پاڻي جي ڪوٽ، 1999ع جو طوفان، 2003ع جي ٻوڏ، ڪامران ٽسوري ڪيس تائين، هن مڙس ماڻهو ٿي صحافتي ڪردار

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

انتهائي دليري سان ادا ڪيو آهي ۽ ڪري پيو. والد جي وفات بعد سياست جي راهہ ۾ ڪيترائي سال خاموش رهيو. هن وقت پاڻ فنڪشنل مسلم ليگ ۾ رئيس عبدالرزاق عرف ناصر خان نظاماڻي جي معرفت داخل ٿيو آهي. صحافت ۽ آبادگارن جي لاڙ آبادگار فورم تان جدوجهد ڪندو رهي ٿو. صوفي مت جو پاڻي هن جي رڳ رڳ ۾ شامل آهي. ابوبڪر شيخ کان وٺي عبدالواحد آريسر ۽ جمن دربدر کان ويندي رشيد راڄڙ، نثار کوکر کان پارو مل امراڻي ۽ شبير نظاماڻي کان فاروق سومرو، محمد اسحاق مگريو سميت ڪاهوڙي ۽ صحافتي ڪردار هن جا ساٿاري ۽ دوست آهن. هن جي لکڻين ۾ ستيون اسٽوريون ۽ آرٽيڪل شامل آهن، جڏهن تہ جيل ڊائري جو ڪتاب اڻڇپيل اٿس. ہِ پرچا سلسليوار ”گونج“ مئگزين جا شايع ڪيائين. هن وقت سنڌ ٽي وي ۽ سنڌ ايڪسپريس ۾ رپورٽر طور ڪم ڪري رهيو آهي. پنهنجي چاچي شفيع محمد، پنهنجي پيءُ ۽ ٻارن سان انتهائي محبت رکندڙ نصرالله جروار انتهائي سادو، پرخلوص ۽ دوستن جو دوست رهيو آهي. آڏي مانجهي سنگت جي ڪم اچڻ وارو هي ماڻهو، شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي ڪاهوڙين جهڙو لڳي ٿو. هن سٺو زميندار هجڻ جي باوجود ڪڏهن ڪنهن هاري سان ٻہ ٻاڙو نہ ٻوليو آهي. هي هر ڏاڍ، ظلم، ذات پات ۽ اوچ نيچ واري سوچ جي خلاف رهيو آهي. هن جي آرزو آهي تہ، ڪڏهن نہ ڪڏهن جدوجهد ذريعي ظلم جا ڪوٽ ڪرندا. هي 1986ع کان وٺي اڄ تائين هر ظلم ۽ ڏاڍ خلاف جهيڙيندو پيو اچي. گهڻو ڪري اڇا پر سٺا ۽ سادا ڪپڙا هن جي پسند رهيا آهن.

نٿو کهيڙو

نٿو کهيري ڏکن جي سيج تي پليو. زندگي جي چئواٽي تان، ڏک هن جِي زندگي ۾ ڪنهن اجنبي مسافر جيان شامل ٿي ويا، جن جي هن پري ٻَڌي، تَن جي ڪپڙن ۾ ٽانڪي ڇڏي. هُو درسگاهہ وڃڻ واري وهي ۾ فٽ بال جيان چئواٽن تي ٺڏبو رهيو ۽ ايئن ئي زندگي جي واٽ تي، هڪڙي مرڪ هن کي گهائي وڌو. اهو گهاءُ، اها مرڪ، اهو نٿو کهيري ۽ اهو ئي درد جو رستو هو، جنهن هن کي مرڪون ورهائيندڙ، ڪلاڪيتر ۾ مزاح جو اهڙو فنڪار بڻائي ڇڏيو، جنهنجو پنهنجو انداز هو. هو نرالن نيڻن وارو مزاحيہ فنڪار بوسڪي جو پٽڪو ٻَڌي، اڇا ڪپڙا پائي، هٿ ۾ لڪڻ کڻي گهوڙي تي چڙهي جڏهن ڪنهن رستي تان يا ڪنهن ڪاڄ ۾ ويندو هو تہ، رئيس يا وڏيرو لڳندو هو، پر ايئن هو ڪونہ. هُو پنهنجي ويران دل کي ڏڍ ڏيڻ لاءِ ايئن ڪندو هو ۽ ماڻهو سندس اهو انداز ڏسي بہ کِلي کِلي کيرا ٿي پوندا هئا. هُو ماڻهن کي ڏکن ۾ کلائيندو هو. اها هن جي ڪلا جي مهانتا هئي. 1980ع کان وٺي سنڌ جي جهرن ۽ جهنگن ۾ نٿو کهيري ۽ جلال چانڊيو جي ڪلا جو سڪو هلندو آيو آهي. هُو پهريون مزاحيہ فنڪار هو، جنهن جون آڊيو ڪيسٽون رليز ٿيون هيون. هُو مزاحيہ انداز ۾ وتائي فقير جيان وقت جي بي رحم ظالمن کي بہ منهن تي سچ چئي ڇڏيندو هو. هو اُس ۾ رهندي، ٻين لاءِ ڇانورو ٿيندو رهيو. ڪنهن بہ درسگاهہ ۾ ڪونہ پڙهيو، پر زندگي جي مسافر رستن تي اردو، سنڌي، سرائيڪي، پنجابي، ڍاٽڪي، پشتو ۽ ڪجهہ انگريزي، فارسي ۽ عربي ٻولين جا لفظ سکيو. هُن جي زباني چِيل چرچن ۾ بہ مظلوم ماڻهن جي محرومين جا انيڪ داستان سمايل هوندا هئا. پاڻ مختلف فنڪارن جا آواز ڪڍي انهن جي پيروڊي ڪندو هو. پکين جا آواز بہ ڄاڻندو هو. هي وڏو ۽ نامور ڪلاڪار ٿي ويو، پر پنهنجي اندر جي اڄ ۽ ٻارن کي پڙهائي ۽ ڪو گهر نہ ٺاهي سگهڻ وارو درد هن جي زندگي جي آخري شام تائين هن جو ساٿي رهيو. پاڻ ٽنڊو ٻاگو، سانگي ڦرهو، جهڏو ۽ آخري ڏينهن ۾ بدين جي غريب آباد پاڙي جي جهُريل جهوپڙي ۾ رهيو. جتي ڪيس دم جي بيماري بہ ٻي پاڙ ول جيان وڪوڙي وئي هئي. انهن پلن ۾ جڏهن هن جا وار بہ چاندي ٿي ويا هئا ۽ رت بہ ٺهڪڻ ڇڏي ڏنو هو، تڏهن هڪڙي ڏينهن جو مون سان پنهنجي جهوپڙي اڳيان ٻير جي وڻ جي ڇانو هيٺان ٽُٽل کٽولي تي زندگي جي کٽن ۽ مٺن ڏينهن جي يادگيرين بابت ڳالهائيندي چيو هئائين تہ، منهنجو حال بي حال آهي، ٻار نہ پڙهائي سگهيس. علاج لاءِ رقم نہ اٿم. هن جڏهن ڏکاري لهجي ۾ چيو تہ ثقافت کاتي وارن جيئري ڪنهن فنڪار جي سار نہ لڌي آهي. ڳالهائيندي ڳالهائيندي هن جي اکين ۾ لڙڪ تري آيا. چيائين تہ، يار چانهہ جيترا پئسا بہ ڪونہ اٿم، ان ڪري نٿو پياري سگهان. سندس ان چيل جملي تي، مون هن جي اندر ۾ سمنڊ جي ڇولين جيڏو درد محسوس ڪيو. هن کي ڪنهن تي ڪا ميار ڪونہ هئي. چئي، الله پاڪ ڪري سڀ خوش هجن. جيڪڏهن ماڻهن وٽ ڪجهہ هڙ ۾ هوندو تہ، فنڪارن کي بہ ڏيندا ۽ پوءِ پنهنجي ضمير مطابق زندگي گهاريندڙ هي البيلو مزاحيہ فنڪار .... 2012ع تي وفات ڪري ويو.

عشق جو مسافر

سيد محمد اسماعيل شاهه

سنڌو جي ڪناري تي، سيد محمد اسماعيل شاهه اهڙي ڳوٺ ۾ پيدا ٿيو، جتي ڪڏهن سنڌو جون ڇوليون ڇلنديون هيون، بهارن جي جهونڪن ۾ گل ٽڙندا هئا. ان ڳوٺ جا ڪيئي سياسي ۽ سماجي طور تي تعارف بہ رهيا آهن. ان سعيد پور جي ڳوٺ جا شيرازي سياست جي خاردار راهن جا مسافر بہ رهيا آهن ۽ ڏاڍن ڦيٽن سميت هنن مان ڪيترا بزرگ ماڻهن جا مرشد بہ رهيا آهن ۽ اڪين جا قيدي بہ ٻڌجي رهيا آهن. ان ڳوٺ ۾ سيد محمد اسماعيل شاهه جو جنم ٿيو. جيڪو جڏهن جوڀن جي عمر ۾ آيو تہ هن ٺٽي نگر ۾ اپيچند جون وڇي واٽون ڏٺيون ۽ ڪينجهر تي تماچي جا پير پَسيا. انهن واٽن ۽ ڳوٺ جي ڪنهن گهٽي ۾ هي گهائجي ويو. اهو گهاءُ جيڪو هن جي حياتي لاءِ عمر جي ڪوٺ ڪان اوچو ٿي ويو، جنهن هن ڪان ماءُ جي محبت ۽ لولي واري گهٽي ۽ گهر هميشہ لاءِ وسرايو. هُو پنهنجي گهر ۽ ڳوٺ ڪان اهڙو وڇڙيو، جو وري حياتي جي آخري شام تائين پنهنجي ڳوٺ جي گهٽين ۽ گسن ڏانهن مُڙي بہ ڪڏهن نہ ڏٺو. هن ماڻهو کي ڪهڙو درد هو، ان جي هن ڪڏهن بہ ڳنڍ نہ کولي. درد جي صحرائن ۾ هن ڪڏهن بہ پنهنجي اندر جي اُڌمن ۽ دردن جا داستان ڪنهن جي اڳيان نہ کوليا. هن جي زندگي ۾ اهڙي پن ڇڻ ٿي، جهڙي خزان جي مند شايد ڪنهن جي حياتي ۾ نہ رهي هجي. هو پنهنجن ڪان حياتي جي سمورن ميلن مان وڇڙي جڏهن شاهہ بندر ويو تہ وڃي پيڙائتن ملاحن وٽ رهيو، جن جي ڪرت پيڙين ۽ هوڙن تي سمنڊ مان مڇي ماري گذران ڪرڻ تي هئي. هي انهن ساموندين سان رلي ۽ ملي ويو. انهن پيڙائتن ملاحن جي هر سال هڪڙي اهڙي خوشي هئي، جنهن کي ملهائڻ لاءِ سموري سمنڊ ۾ رهندڙ ملاح پنهنجي پيڙين، هوڙن ۽ غوراٻن کي سينگاري نوان ڏاجو ٻڌي پيڙن، هوڙن ۽ پيڙين جيان پاڻ بہ سونهن سينگار ڪري پنهنجي مرشد ابراهيم شاهہ واڙي واري جي سالياني ميلي تي ويندا هئا. ان سال بہ تياريون هلي رهيون هيون. انهن ساموندي ملاحن لاءِ ابراهيم شاهہ واڙي واري جي ميلي تي وڃي درگاهہ جي حاضري ڀري ابراهيم شاهہ واڙي واري جو سلام ڀرڻ آخري خوشي هجي ٿي. اهو ڏينهن آيو، جڏهن شاهہ بندر جي تڙ تان ملاح پنهنجي مرشد جا گيت ڳائيندي روانا ٿيا، انهن سيد اسماعيل شاهہ کي ساڻ نہ نيئو. ساموندي هليا ويا، تڙ سُڃو ٿي ويو. سيد اسماعيل شاهہ وٽ نہ سُڪائون نہ سوڪڙيون، نہ پيڙا نہ پيڙيون. هي بس دل جي ڏڍ تي ٿي ويو. هن تہ اتي لڳندڙ محبتي ميلو ٿي ڏسڻ چاهيو، پر هو ڪيس ڇڏي هليا ويا. واقعي نڌڻڪن جي سار ڪير ٿو لهي، وانگر هن جي هڙ ۾ پاڇي ڪجهہ بہ ڪونہ هو، سو تڙ تي، پنهنجي اندر جا سور بہ پاڻ سان اورڻ لڳو. ساڻس پتڻ تي جا ٿيو، اهو هو خود ٻڌائيندو هو تہ ابا منهنجو مٿو ڦري ويو، مونکي ڪوبہ هوش نہ هو. آئون سمنڊ جي لهرن (وِيرن) ۾ ڪري پيس، اک ڪليم! تہ پاڻ کي سيد ابراهيم شاهہ واڙي واري جي درگاهہ جي پيٽ جي ڪناري تي ڏٺم. هوش ۾ آيس تہ وڃي سيد ابراهيم شاهہ جي درگاهہ تي سلام ڪري دعا گهريم. ملاح پٺي آيا ۽ ويا، جڏهن شاهہ بندر جي تڙ وارن مونکي ڏٺو تہ، حيران ٿي ويا. چون سائين اوهين ڪيئن پهتا؟ هنن مونکان معافي بہ ورتي پر آئون چُپ رهيس. ميلو گل ٿيو، هو مونکي پاڻ سان گڏ وٺي تڙ تي آيا ۽ پوءِ ابا مون تڙ ڇڏيو. اتان نڪري ٽنڊي باگي لڳ ڳوٺ ابريو ڏگو جي پلوڙ مڙسن مريد ۽ .... وٽ اچي پهتس، جتان سيد محمد اسماعيل شاهہ کان سيد اصغر علي شاهہ راشدي، راهوڪڙا ذات جي چگي

www.sindhsalamat.com

مڙس (پٽيل) محمد اسماعيل، دنگ جي وسي ڳوٺ جي ڊاڪٽر محمد صديق جوٽيجو، جمالي ڦڙدو جي تراب علي شاهہ،....... عبدالستار، پليو ڪلوئي ۽ ٻيا ڪيترائي عام ۽ خاص جن جي هن سان بي پناهہ محبت ٿي وئي. هو خاص طور تي محمد اسماعيل راهوڪڙو، سيد اصغر علي شاهہ ۽ ڊاڪٽر محمد صديق جوٽيجو وٽ ويندو هو ۽ ڦري سري ڳوٺ ابريو ڏگو واري آستان تي پهچندو هو. پير اگهاڙا، ڪاري قميص ۽ بہ پلوڙ ڪڪر پور واريون سنڌي اجرڪون، هڪ جي گوڏ ۽ ٻي جو پٽڪو يا ڪلهن ۾ ڪري پيو هلندو هو. ڪچهري ۾ شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جا بيت ۽ وايون پڻ چوڻ ۽ ٻُڌڻ دوران ۽ پاڻي گهڻو پيئڻ، ڪڏهن ڪڏهن سياري جي راتين ۾ مچ ٻاري شاهہ سائين جي سُر مارئي جي بيتن تي، باهہ جي مچ ۾ پيرن اگهاڙي گهڙي پوندو هو ۽ "پتنگ چاهين پاڻ کي تہ مچ ڏسي م موٺ" وارو بيت ڏيندي ڏيندي باهہ وسائي ڇڏيندو هو ۽ پوءِ پاڻي جا مٽ ۽ دلا پي خالي ڪري ڇڏيندو هو. جوڳي جاڳايس واري بيت تي اکين مان لڙڪ اچي ويندا هئس. هر سال امام حُسينؑ جي نالي محرم مهيني جي پهرين ڏهي ۾ نياز ڪندو هو. اسان جي ڳوٺ هر هفتي ايندو هو، جتي ساڻس ڪيئي راتيون سٺن گفتن ۽ ڳالهين ۾ گذري ويون. جڏهن زندگي جو سج پوين پاڇولن ۾ آيس تہ، ڪچهرين ۾ شاهہ سائين جو هي بيت ڏيندو هو تہ،

جنهن مٽي تي مڻ ڪنيا، سو رڙهڻ ڪان رهيو

هو چوندو هو تہ، منهنجي مُٺي پڇاڻان، منهنجي قبر تي شاهہ سائين جي سُر مارئي جا بيت ۽ پلوڙ سنڌي اجرڪن جو پَڙ وجهي، جنهن بہ ماڻهو سچي نيت سان اچي دعا گهُري، ان جا قادر! ٻيڙا ئي پار ڪري ڇڏيندو. 1998ع ۾ ڳوٺ دنگ جي وسي ۾ وفات ڪيائين. ڪيس ساگري جي ڦٽل ڊوري واري قبرستان ۾ مٽي ماءُ حوالي ڪيو. سندس قبر مٿان پن جي پکن جي ڇانو ڪئي وئي. 1999ع واري طوفان ۾ ساحلي پٽي جا نقشا ئي اُبتا سُبتا ٿي ويا، پر سيد محمد اسماعيل شاهہ جي قبر وارا پن جا پکا سلامت بيٺا هئا. سيد اصغر علي شاهہ، غلام نبي جوٽيجو.......... عبدالستار، پليو ڪلوئي، اظهار الحق ۽ الهبچايو راهوڪڙو، ڏگا ۽ ٻيا هن جا چاهيندڙ هر سال سندس مزار تي نياز ۽ هن جي ياد وارو ڏينهن شاهہ سائين جا بيت ڏئي ملهائين ٿا. هن جي ڪهاڻي چا هئي، ان تان هن ڪڏهن بہ پردو نہ هٽايو. ڪچهري جو مور، نہ ڪنهن جي ڳِلا نہ ڪنهن سان حسد، نہ ڪنهن مير، پير يا وڏيري جي در تي وڃي نہ وري ڪنهن ڪان ڪا شي گهرڻ، هن جا اهي ئي ڪجهہ ساٿي هئا جن سان هن جو ۽ هن سان انهن جو نينهن هو. ڪڏهن ڪڏهن ڪچهري ۾ سيد ابراهيم شاهہ واڙي واري جو ذڪر نهايت عقيدت ۽ احترام سان ڪندو هو. مون پنهنجي زندگي ۾ هن جهڙو انسان نہ ڏٺوهو.

جهڙا آيا جڳ ۾ تهڙا ويا موٽي

جي قطار وارن انسانن منجهان هو. هُن پنهنجا مريد نہ ڪيا. هو زندگي جي سمورن ظاهري رنگن ۽ روپن ڪان نرالو ۽ عشق جو اجيو مسافر هو.

books.sindhsalamat.com

انور علي عباسي

انور علي عباسي ولد لکاڏنو ٽنڊي باگي تعلقي جي ڳوٺ عالي ڦل ۾ 1964 پيدا ٿيو. هن جي امڙ کي سندس ور ڪنهن نرس يا ويم گهر ۾ ان ڪري وٺي وڃي نہ سگهيو جو هو مسڪين هو. ان ڪري ڳوٺاڻي دائي جون خدمتون ورتيون ويون. جڏهن انور علي ڄائو تہ هن جو والد ٻُي انتها خوش ان ڪري ٿيو جو هُن جي محبت جي پهرين فطرتي حسناڪي هُن جي سامهون ٿئي، ۽ هو خوشي ۾ نچي ماپيو. انور علي جڏهن ڊوڙون پائڻ لڳو تہ کيس پٽس پڙهڻ لاءِ اسڪول ۾ ڇڏيو. انور علي ڳوٺ عالي ڦل ۾ پنج درجا پاس ڪيا. جڏهن کيس انگريزي پڙهڻ لاءِ ٽنڊي باگي نيو ويو تہ پنهنجي ويجهن عزيزن رهڻ لاءِ پنهنجي گهرن ۾ جڳهہ نہ ڏني، جنهن ڪري هو هاسٽل ۾ رهي تعليم پرائڻ لڳو. ڪڏهن ڪڏهن پنڌ، ٻيل گاڏي يا هلندڙ لاريءَ ذريعي پنهنجي ڳوٺ ويندو هو. کيس ماءُ ۽ پيءَ ڏاڍو پيار ڪندا هئا. پر غربت سبب انور علي هاسٽل ۾ رهي پنهنجا ڪپڙا خود ڌوئندو هو. ان هلندڙ سلسلي دوران هي هڪ ڀيري جڏهن موڪلن ۾ پنهنجي ڳوٺ ويو تہ ڳوٺ کي ويجهو سمن شاهہ جي هر مهيني دوران لڳندڙ سائي جمع سبب سمن شاهہ ويو، جتان گهر آيو تہ هن جي امڙ هن جي پيرن جي آهٽ تي سجاڳ ٿي وئي، امڙ کيس پيار سان ابا ڇئي ماني ڏني. هي ماني ڪائي سمهي پيو ۽ ان ڪاري رات جي اڌ رات هن جي امڙ کي اوچتو دل جو دورو پيو. سندس زبان مان هڪڙي رڙ گونجي جنهن جي آواز تي انور علي ۽ هن جو ننڍو ڀاءُ ذوالفقار ڇڪ پري اٿيا ۽ ماءُ جي رڙ تي روئڻ لڳا. کيس سندن والد ماٺ ڪرائڻ لڳو. ڇئي. ابا اوهان جي امڙ کي ڏندڻ پيا آهن. جلد ٺيڪ ٿي ويندي. اوهين سمهي رهو. انور علي جي والد جي هڙ ۾ ٽڪو نڪو پئسو هو. نہ وري ڪا سواري هئي، جو پنهنجي زال کي ڪنهن اسپتال ڪٺائي وڃي. هو پنهنجي ٻارن کان لڙڪ لڪائي آسمان ڏانهن منهن ڪري روئي رهيو هو. ان بيوسي جي عالم ۾ سندس گهر واري جي الوداعي ٿي. وڳر کان ڪونج وڇڙي تہ انور علي ۽ ذوالفقار اپ ڏاريندڙ دانهون ڪيون ۽ سندن والد ٻيل گاڏي تي هنن جي امڙ جو مڙهہ رکي ٽنڊي باگي روانو ٿيو. سج ڪني ڪڍي تہ، انور علي جي امڙ جنازو ٽنڊي باگي پنهنجي اباڻي گهر پهتو. اُهو سج انور علي لاءِ ويڳاڻو ٿي اڀريو هو. امڙ کي دفنائي هي گهر ويو، جتان اسڪول کلڻ بعد هاسٽل ۾ سڏڪن ۽ لڙڪن ۾ هن جون راتيون گذرڻ لڳيون. نہ پئسو نہ پنجڙ کيسا خالي ۽ پنهنجن جي ٻي رخين هن جي دل تي گهاؤ ڪرڻ شروع ڪيا، امڙ جي وڇوڙي جي درد هن جي اندر کي ڪچڙي وهي ۾ اڌ ڪري وڌو. هن لاءِ هر گذرندڙ گهڙي اوپري ٿيندي وئي. اهڙين گهڙين گذرندي جڏهن هي مئٽرڪ ۾ پهتو تہ، بالغ بہ ٿي ويو هو ۽ ڪي نرالا نيڻ هن کي گهائي ويا. انهن نيڻن جو اسير ٿيڻ بعد هن جي زندگي ۾ سهڻي جيان وچئين ويلا ڪرڻ لڳي. انهن لمحن ۾ هن جو ساٿ غلام اڪبر رستماڻي، محمد سليمان امر سمون. غلام علي خاصخيلي، جميل خاصخيلي ۽ ٻين ساٿين ڏنو. جڏهن هن جي اکين ۾ لڙڪ لارون ڪري ڪن يادن جي سيلابن سبب وهندا هئا تہ عبدالغفار کوسو جيڪو هن سان گڏ هاسٽل ۾ رهندو هو. سو کيس آٿت ڏئي، سندس لڙڪ اگهندو هو. ان سمي شهيد ذوالفقار علي ڀٽو جي پارٽي طرفان آمريتي راڄ خلاف بحاليہ جمهوريت ايم.آر.ڊي جي تحريڪ جي شروعات ٿي. جنهن جي ٽنڊي باگي جي پهرين ضياءُ ٿاهي خلاف جلوس ۽ مٽينگ ۾ انور علي پنهنجي مامي احمد ڪلهوڙو معرنت شرڪت ڪئي ۽ هي جوشيلو ڪامريڊ بنجي ويو. ايم.آر.ڊي جي پهرين تحريڪ 1993ع جي پڇاڙي ڪانپوءِ هي 1985 ڌاري جيئي سنڌ محاذ ۾ شامل ٿي ويو. مون سان 1986ع ڌاري واقفيت

www.sindhsalamat.com

ٿيس. جيڪا اڳتي هلي سنگت ۾ تبديل ٿي وئي. هن، مون، محمد سليمان امر سمون، غلام علي خاصخيلي ۽ غلام اڪبر ڪافي انقلابي ڪتاب گڏجي پڙهيا. ائين ئي 1987ع ۾ هن کي لسانيات جي ماهر استاد الهڏنو عباسي ماستري جي نوڪري ڏياري، 1990ع کان وٺي انور علي ادبي ميدان ۾ پير پاتو. ڪافي خوبصورت تخريرون لکيل اٿس. شاعري بہ ڪيائين تہ ڪهاڻيون بہ لکيائين. اسڪول جي زماني ۾ آرٽ سرڪل ٽنڊو باگو جو ميمبر ٿيو. هن محمد حسن گگن بلوچ سان گڏجي اداڪاري ۽ صداڪاري بہ ڪئي تہ ڪرڪيٽ بہ کيڏيائين. سندس والد جي وڇوڙي هن تي وڏيڪ گهرو اثر ڪيو. انهن گهاوَن ۾ گهاريندي گهاريندي انور علي ٽنڊو باگو ۾ ڀهچي برادري جي سيني فردن کان وڏيڪ محنت ۽ تغاري مزدوري ڪري سٺو گهر ٺهرايو آهي. بہ دڪان اٿس. پنهنجي نياڻين ۽ پٽن کي گريجوئيشن تائين تعليم ڏياري اٿس. پر ڏکن هن جو ڏيل ڏکوئي ڇڏيو آهي، زندگي ۾ هن رڳو خزان ڏٺي آهي، هي تقرير بہ سٺي ڪري ٿو. سگا ۽ اولڊ بوائز ايسوسيئيشن جو ميمبر رهيو آهي. شهر جي مسئلن ۽ شهيد محمد رفيق جي پوليس لاڪپ ۾ شهيد ٿيڻ بعد هلايل هلچل ۾ بہ هن جو نمايان ڪردار هو.

books.sindhsalamat.com

چترڪار

گنگا رام

تلهار ۾ 1925ع دوران راءِ سنگهه جي گهر ۾ جنم وٺندڙ گنگارام هريجن غربت سبب صرف پنج درجا پڙهيو ۽ پوءِ ننڍي عمر دوران ئي پيٽ جي بک اجهائڻ لاءِ هن درزڪو ڌنڌو وڃي اختيار ڪيو. درزڪو ڌنڌو ڪندي هو تصويرون ٺاهيندو رهيو. ڪيس فن، ادب ۽ مصوري سان دلي چاهه ٿي ويو. اُها اڃ اجهائڻ لاءِ هن ان وقت تلهار جي مشهور هارمونيم "باجو" وڄائيندڙ گويا سنگهه کان هارمونيم ۽ ڳائڻ جي فن جي سکيا ڀڳت مولچند کان ..... ورتي. 1947ع جي ورهاڱي دوران گويا سنگهه ۽ ڀڳت مولچند وطن جا وڻ ڇڏي، ڀارت روانا ٿيا ته، گنگا رام جي اکين رت جا لڙڪ رُنا. اُهي لڙڪ ۽ استادن جون يادون هن کان عمر ڀر نه وسريون. اُهي ئي يادن جا اندلٺي غمگين رنگ هن پنهنجي تصويرن ۾ پينسل ۽ برش ذريعي اهڙي ته ڪاريگري سان چٽيا، جو هن جون ٺاهيل تصويرون آمريڪا، ڀارت، ايران ۽ فرانس سميت ملڪن جون سرحدون پار ڪري ويون. هن اٽڪل 6000 تصويرون ٺاهي انهن تي جيڪي چٽ چٽيا، انهن ۾ مشهور فنڪار لتا منگيشڪر، سيد سمن سرڪار ۽ مير غلام محمد خان ٽالپر جون يادگار تصويرون آهن، جيڪي اڄ به ڪئلينڊرن تي موجود آهن ۽ فن مصوري جون شاهڪار مڃيون وڃن ٿيون. وچوڙي جي گهاؤ نه رڳو گنگارام جي تصويرن ۾ نکار آندو بلڪ هن درديلا گيت ڳاتا ۽ ڪافي اسٽيج ڊراما لکيا. جن ۾ اداڪاري به ڪيائين ۽ ڊائريڪشن به سندس هئي. انهن سندس مشهور ڊرامن ۾ "ديڪا جائيگا"، "مغل اعظم" ۽ "سلطنت" مشهور ٿيا. انهن ڊرامن جي ڊرسينگ به هن ٺاهي هئي. پاڻ 1976ع روڊ حادثي ۾ زخمي ٿيو، جنهن ڪري گلو خراب ٿيس. ان ڪري ڳائي نه سگهندو هو. منهنجو ڏاڏو حاجي دورو ۽ ابا احمد هن کان ڪپڙا سبائيندا هئا. آئون ننڍي هوندي پنهنجي ڏاڏي ۽ والد سان گڏجي هن جي درزڪي دڪان تي ڪافي پيرا ويو هوس. مٿس فالج جو حملو به ٿيل هو. ان بيماري جو علاج، تلهار جو مشهور ڊاڪٽر لال شاهه مفت ۾ ڪندو هوس. ان بيماري وگهي پاڻ 1982ع ۾ وفات ڪيائين. سندس وڇوڙي تي تلهار ۾ ڄڻ هڪڙي دور جي پڄاڻي ٿي وئي. هُن جي وڃڻ ڪانپوءِ سندس ڪا ياد نه ملهائي وئي آهي. پر اڄ به سندس تصويرن مان مير غلام محمد ٽالپر ۽ سيد سمن شاهه جون تصويرون هر ساليانې ڪئلينڊر ۾ ڇپجن ٿيون. پر موجوده نسل کي اُها ڄاڻ نه آهي ته اُهي تصويرون تلهار ۾ پيدا ٿيل چترڪار سرڳواسي گنگارام جي فن پارن جا شاهڪار آهن. سرت وارن جي دلين جو ته گنگارام جيئري ۽ مئي پڄاڻان به اکين جو تارو هو ۽ آهي، پر وقت جي ستم ظريفي اها آهي ته ملڪ جي ثقافت کاتي ۽ ادبي ادارن کيس جيئري ته نظرانداز ڪيو، پر سندس روح جي پرواز پڄاڻان هن چترڪار، گائڪ ۽ ڊراما نويس جي ڪا يادگيري نه ڪئي وئي.هن آرٽسٽ، فنڪار ۽ گائڪ جا پٽ موهن ۽ گيلو تلهار ۾ رهن ٿا. پر اُهي به هن جي تصويرن کي سنڀالي نه سگهيا آهن. پر پوءِ به مير غلام ۾حمد خان ٽالپر ۽ سيد سمن شاهه جون تصويرون ڏسيو هن جي ياد اُڇيو وڃي ٿي.

www.sindhsalamat.com

منور هاليپوٽو

منور علي هاليپوٽو ڳوٺ بچو هاليپوٽو ۾ غلام رسول هاليپوٽو جي گهر ۾ 25.4.1985 تي پيدا ٿيو. غربت سبب سنڌي پڙهي سگهيو. هن ڳوٺ جي کهڙي ڳالهه ڪجي. جڏهن عوامي تحريڪ ۽ جيئي سنڌ محاذ پ.پ.پ ۽ ڪميونسٽ پارٽين جا اسٽيڊي سرڪل هلندا هئا ۽ آمر ضياءُ الحق جي قاتل آمريت جي ڏينهن ۾ هي ڳوٺ راهوڪي ۽ جنگشاهي سان پيٽيو ويندو هو. هن ڳوٺ ۾ رسول بخش پليجو، شهيد محمد فاضل راهو ۽ ڏاڏا قادر رانٽو سوين ليڪچر ڏنا ۽ پوءِ شهيد بشير خان قريشي ۽ عبدالواحد آريسر به هن ڳوٺ ۾ اچي تقريرون ڪيون ۽ عبدالواحد آريسر ليڪچر ڏنا. سياسي، سماجي ۽ ادبي لحاظ کان هن ڳوٺ جي مڃتا پوري سنڌ ۾ ٿي. هن ڳوٺ ۽ عوامي تحريڪ، جسقم ۽ پ.پ.پ جي ڪارڪنن سميت مقبول هاليپوٽو، اقبال هاليپوٽو بهترين ڪالم نگار ۽ شاعر آهن ته، جسقم بشير خان گروپ سان لاڳاپيل منور علي هاليپوٽو جيڪو هن وقت غربت سبب ڪراچي شهر ۾ پيٽ جي بک اجهائڻ لاءِ تغاري مزدوري ڪري ڏات نگر ۾ پنهنجو مقام پيدا ڪري ورتو آهي. هُن جا نظم هن دور جي اهڙي خوبصورت عڪاسي ڪن ٿا. جو سندس نظم پڙهندي لڳندو آهي ته منور علي گهڻ پڙهيو آهي، پر ائين نه آهي ۽ ڪو درد آهي، جنهن هن کي هن سندس نظم جهڙا انيڪ نظم سرجيا آهن.

پيارا وڃايو تو سو پيار ندي جهڙ و
ارڏائي پکين جهڙي ۽ آر ندي جهڙو
سپ لوڪ ڇڙيو مون تي ۽ رشڪ پريو مون تي
مهمان ٿيو مون وٽ، هڪ يار ندي جهڙو
دل پنهنجي هندوري ۾ هي راز پئي لوڏي
هڪ شخص هيو مون ۾ ها تار ندي جهڙو
ٿڌي جي هوا مهڪي وجدان ۾ ڳائي پئي
سرمد جي اگهاڙپ ۾ اسرار ندي جهڙو
محبت تي رواني ڪي ، ساڳيون ئي رڌم آهي.
ڪي پور سمنڊ جهڙا ڪو پار ندي جهڙو
پاڪر ۾ پري پنهنجي سهيلي کي چيائين پي،
دل ۾ لهي ويو آ دلدار ندي جهڙو

يا

تون مهاڻي پار جهڙو،
ميرڙو ميرانجهڙو،
ڇوڙوٽ ڪنهن ڇال جهڙو،
هلڪڙو هيڪاندڙو،
پوءِ به تو تي آر منهنجا
پوءِ به تون ئي سار منهنجي،
ڪيئن چوان تون هار منهنجي.

books.sindhsalamat.com

مفتي خان محمد رحماني

10 محرم الحرام 1422 جي ڀلاري رات نوابشاهه ضلعي جي ٻانڊي شهر مان آڌي رات جو هڪ روح قفس عنصري مان پرواز ڪري عالم بالا ڏانهن راهي ٿي ويو، اهو روح هڪ اهڙي شخص جو هو، جنهن جي سموري زندگي درس و تدريس، تحرير و تقرير، الله ۽ ان جي محبوب جي ذڪر فڪر سان گڏ سماجي ڪمن ۾ گذري. سنڌ ڌرتي زندگي جي هر شعبي ۾ اهڙيون شخصيتون پيدا ڪيون آهن جن سنڌ جو مان مٿانهون ڪيو آهي، اهو ئي سبب آهي جو سندن نالو ڪيل خدمتن عيوض ماڻهن جي دلين تي نقش ٿي ويو آهي، اهڙين شخصيتن ۾ صوفي درويش عالم دين مفتي خان محمد رحماني بہ هڪ هئو. هن بزرگ جو جنم 1929ع ۾ فقير الله اوڀايو عباسي جي گهر ۾ ٿيو، ديني تعليم ڪلهوڙن جي صاحبي واري دور1719ع ڌاري آباد ٿيل شهر رهڙو شريف جي هڪ درويش مولانا مفتي عبدالله ولد ميان حبيب الله مهيسر جي قائم ڪيل مدرسي ۾ مخدوم العلماءَ ميان عبدالحي مهيسر جن کان حاصل ڪيائون، هنن بزرگن وٽ ايران، عراق، افغانستان، هندستان سميت سنڌ ۽ بلوچستان جا شاگرد فيض حاصل ڪندا هئا، هن مدرسي ۾ ايتري وڏي تعداد ۾ شاگرد تعليم حاصل ڪندا هئا جو انهن جي لکڻ لاءِ مس جو وڏو مٽ ڀريل هوندو هئو، رحماني صاحب اهڙن عالمن جي صحبت ۾ رهڻ بعد فارغ التحصيل ٿي وڌيڪ علمن تي دسترس حاصل ڪرڻ لاءِ علامہ سردار احمد صاحب فيصل آباد واري وٽ حديث ۽ مناظري جو علم پڙهيا. قرآن پاڪ جو تفسير علامہ عبدالغفور هزاروي ۽ مولانا فيض احمد اويسي وٽ پڙهيائون، ان کان سواءِ قاري مصلح الدين صديقي، مفتي شجاعت علي قادري، مولانا عطا محمد بنديالوي، عبدالمصطفيٰ الاظهري وٽ علم حاصل ڪرڻ لاءِ سندن صحبت ۾ پڻ رهيا، جنهن بعد پنهنجي اباڻي ڳوٺ فريدآباد ضلعي دادو ۾ فيض رحمانيہ جي نالي سان دارالعلوم قائم ڪيائون، ان سان گڏ پرائمري اسڪول ۽ پوسٽ آفيس پڻ منظور ڪرايائون. شهر کي ٻوڏن کان محفوظ بڻائڻ لاءِ اعليٰ انتظامي عملدارن سان ملاقاتون ڪري شهر کي چوڌاري مضبوط بچاءُ بند ڏيارائون، شهر ۽ آسپاس جي ماڻهن کي پاڻي جي ڪوٽ جا مسئلا سامهون آيا تہ کوهہ کوٽرايائون. ڪين نياڻين جي تعليم جو بہ گهڻو فڪر رهندو هئو جنهن لاءِ ڳوٺ سانول ڪرتيو ۾ مسلم اسڪول جو بنياد وڌائون . 1960ع ڌاري ٻانڊي پرسان ڳوٺ محمود مهيسر مان شادي ٿيڻ بعد شهرين جي اسرار تي فريدآباد کان لڏ پلاڻ ڪري ٻانڊي شهر ۾ رهڻ لڳا جتي پڻ تعليمي خدمتن جو سلسلو جاري رکيائون، شهرين جي سهولت لاءِ خوبصورت پارڪ، عيدگاهہ، عاليشان جامع مسجد ۽ دارالعلوم اندر شاگردن ۽ شاگرديائڻين جي تعليم لاءِ پنهنجي نالي سان پرائمري اسڪول، خوبصورت لائيبرري ۽ ڪمپيوٽر ليب قائم ڪرايائون ڪيترن ئي مستحق شاگردن جا خرچ برداشت ڪري ڪين تعليم ڏيارايائون سندن خيال هو تہ اسلامي تعليم سان گڏ جديد تعليم ۽ ٻيا علم حاصل ڪرڻ بيحد ضروري آهن ۽ نياڻين جي تعليم تي ڪابہ پابندي هئڻ نہ گهرجي. پاڻ سنڌ جي اديب، ڏاهي، محقق ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ ۽ علامہ غلام مصطفيٰ قاسمي کان گهڻو متاثر هوندا هئا جنهن سبب ڪيترا ڀيرا ساڻن ملاقاتون پڻ ڪيائون. پاڻ نعتگو شاعر، ڪيترن ڪتابن جا مصنف هئا جنهن ۾ سندن مشهور ڪتاب فضائل شب برات، شب قدر، قائده رحماني، رهبرعوام لفوائدالصيام ۽ بالخصوص سندن فتوائن جو مجموعو فتاويٰ رحماني جيڪو اڻڇپيل آهي، مگر فتويٰ جو بيمثال ذخيرو آهي، ان سان گڏ ڪيترين ئي ٻولين تي عبور رکندا هئا. سندن سياسي وابستگي جمعيت علماءِ پاڪستان سان رهي

جنهن ۾ صوبائي نائب صدر پڻ رهيا، علامہ شاهہ احمد نوراني، علامہ عبدالستار نيازي ۽ پروفيسر شاهہ فريدالحق جا خاص معاون ۽ ساٿي هئا. ڊڪٽيٽر جنرل ضياءالحق جي دور ۾ ڪين مجلس شوريٰ جي ميمبر طور آڇ ٿي جيڪا پاڻ ٺڪرائي ڇڏيائون.چار ڀيرا حرمين شريفين ۽ روضي رسول جي زيارت جو شرف حاصل ڪيائون، ان کان سواءِ هندستان، ايران، عراق جا دورا پڻ ڪري چڪا هئا جتي اجمير شريف حضرت خواجہ معين الدين چشتي، حضرت شاهہ ولي الله، حضرت شيخ عبدالحق محدث دهلوي، امام أحمد رضا فاضل بريلوي، محدث ڪڇوڇا شريف، حضرت علي المرتضيٰ رضي الله عنه تعاليٰ، حضرت امام حسين عالي مقام ، حضرت عبدالقادر جيلاني جن جي روضن تي حاضري ڏنائون ان کان سواءِ ڪيترن ئي اصحابن ۽ اوليائن جي مزارات تان فيض ورتائون. پاڻ سيد حاجي حسين شاهہ جيلاني رحمتہ الله عليہ کان بيعت هئا، ان سان گڏ حضرت پير عبدالغفار عرف مٺا سائين، حضرت پير محمد قاسم مشوري، حضرت پير غلام مجدد سرهندي، حضرت علامہ مفتي محمد صالح جن سان پڻ عقيدت رکندا هئا. پاڻ امامت، خطابت سان گڏ دارالعلوم ۾ تعليم، تربيت ۽ ادارن جا فرائض بغير معاوضي سرانجام ڏيندا هئا.سندن وفات 10 محرم الحرام 15 اپريل 2001ع ۾ ٿي، سندن جنازي نماز سلطان الواعظينعلامہ مفتي عبدالرحيم سڪندري جن پڙهائي، ڪين خميس جي ڏينهن 3 وڳي شاگردن ۽ هزارين عقيدتمندن جي آلين اکين سان سندن قائم ڪيل جامع سردار العلوم ۾ مٽي ماءُ حوالي ڪيو ويو. مٿن عاليشان روضو جوڙايو ويو آهي،سندن محنت سان قائم ڪيل ادارا ۽ سوين شاگرد اڄ بہ ملڪ جي مختلف حصن اندر پنهنجون خدمتون سرانجام ڏئي رهيا آهن، هر سال سندن ورسي عقيدت و احترام سان محرم الحرام ۾ ملهائي ويندي آهي. جنهن ۾ ملڪ جا ناليوارا عالم،شاعر، اديب ۽ نعت خوان شرڪت ڪندا آهن. منهنجي ڏاڏي حاجي دورو جي ساڻن رغبت هئي. اسان جي ڳوٺ ايندو هو. مونکي پيار سان سمجهائيندو بہ هو.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com

منهنجو آڪاش هو اٽپورو!

ڊاڪٽر آڪاش انصاري

ڊاڪٽر الهبخش عرف عام آڪاش انصاري ولد ميانجي الهڏنو 25 ڊسمبر 1956ع تي ڳوٺ ابل وسي ضلعي بدين ۾ جنم ورتو. آڪش جي شاعري جي سونن روپن رنگن کي پاڳو پان، مرڪان شيخڻ ڪان وٺي شاهه عبداللطيف ڀٽائي، ڪاليداس، ميران باهو، رابندر ناٿ ٽئگور ۽ دنيا جي قديم ۽ جديد شاعري جو ڪينواس مليو. شيخ اياز جهڙي وڏي شاعر جي موجودگي ۾ آڪاش انصاري ”جلاوطن“ جهڙو شاهڪار نظم تخليق ڪيو، جنهن مان هن تخليقڪار جي شاعراڻي اڏام جي خيالي گهرائي ۽ ندي جي وهڪري جهڙي رواني محسوس ٿئي ٿي ۽ آڪاش انصاري جنهن انداز سان رومانس ۽ سياست کي شاعراڻو رنگ ڏئي اياز ڪانپوءِ پنهنجو رستو ٺاهيو، اهو ڪمال آڪاش جي ذات جو هو، جنهن هن کي ذات جي ڏيهه ۾ پنهنجو اسلوب ڏنو، پنهنجا پير ڏنا. جئين چوي ٿو ته،

جا مُرڪ مون کان وئي کسي، تنهن مُرڪ جو آهي قسم،
مان رت رُنس جو ظالمو! تنهن لڙڪ جو آهي قسم،
جيجل جي منڙي ٿڃ جي هر سُرڪ جو آهي قسم،
پلئه ڪندس پلئه ڪندس اي وقت! توسان آ وچن،
مان ڪيئن رهان جلاوطن، مان ڪيئن رهان جلاوطن.

جي سٿن ۾ سموري ديس جي ماضي ۽ حال جي تاريخ ۾ ٽيندڙ ويڏن تي رت رُنو اٿس ۽ وقت سان انوکو وچن ڪيو اٿس. ماٺ جي خاموشي ٽوڙي شاهه عبداللطيف ڀٽائي ۽ سچل جي هر گيت کي سولي سنڌي ويس ۾ شايد پنهنجي شاعري ۾ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي هجي ۽ پنهنجي دور سان گڏ پنهنجي وطن ۽ دنيا جي دردن کي شاعري ۾ سموهيو اٿس. زمانو ڪالهه به هو، اڄ به آهي ۽ سياڻي به هوندو. جيستائين درد ، ظلم ۽ عشق هوندو، تيستائين ڊاڪٽر الهبخش عرف عام آڪاش انصاري جي ذات جو سوجهرو رهندو. وقت آڪاش سان وڏا مذاق ڪيا، جنهن ڪري هن پنهنجي شاعري جي بندن ۾ چيو ته،

توسان چاهت ۽ چرپڙ به گهٽبا وڃن،
دل جا آرا ۽ ارپڻ به گهٽبا وڃن،
۽ وڇوڙن ۾ ناهي ولولو،
يار جلدي ملو.

ڪان اڳي هي شاعر پنهنجي ان ئي پرينءَ سان هينئن به پنهنجي شاعري ذريعي مخاطب ٿيو هو ته،

تون پڇين ٿو پرين ته مان هليو چو ويس.

جهڙا شاهڪار نظم ڏنا، جن ۾ رومانس به هو ته انقلاب به هو ۽ هن جي سنڌ ڌرتي جيڏي دل به هئي ۽ هن جا خواب به هئا، هن هن ڪان لڪرايو هو ”جنهن وقت هي جوڳي جاڳيا، هن پونءَ سڄي جا ڀاڳيا“ وارو آڪاش انصاري دل جي درد واري پنهنجي درياءُ ۾ هينئن پئي ٻُڏو.

سرءُ جي رات جي ڪنهن آخري تاري وانگر،
قتل پراڻ جي درياءُ جي ڪناري وانگر،
اڻ سمجهه يار اپاهج جي اشاري وانگر،
منهنجو آڪاش هو اٽپورو، اڌورو اجڙيل،
رُڃن جي ماريل رولاڪ مسافر وانگر

www.sindhsalamat.com

وڇوڙي رات جي ويلي جيان،
ويا ڪل
ويا ڪل
ويا ڪل

آڪاش انصاري جي شاعري ۾ فني پختگي، ٻوليءَ جون حُسناڪيون، خيال جي گهرائي ۽ انوکيون تشبيهون نظر اچن ٿيون ۽ منظر نگاري جا نوان نوان رنگ به نظر ايندا. سندس شاعري ۾ مختلف ڪيفيتون ۽ پيڙائون به پڙهڻ لاءِ ملن ٿيون. پوئتي موٽڻ جو هن وٽ گس نه آهي. پاڻ تاريخ ۽ انقلاب سان سڌي طرح همڪلام ٿئي ٿو. هي پنهنجي لُٽجڻ جو احساس به پين ڪان ٻڌي ٿو ته لُٽيا ويا آهيون. ان تي ڪوبه ماتم ۽ ملال به اٿس، پر اڳتي وڌڻ جو سنيهو ڏي ٿو. نقاد ڪولرج جي خيال موجب ”وڏي شاعر جي پرک جو هڪ معيار اهو به آهي ته ڏٺو وڃي ته ان جي شاعري ۾ تاريخ جو ڪيترو گهرو ادراڪ ۽ ان جا محرڪ موجود آهن“. ان حساب سان جامي چانڊيو موجب آڪاش جي شاعري ۾ سنڌ ۽ عالمي انساني سماج جو تاريخي شعور پنهنجي سموري شدت سان موجود آهي، پر هن جي شاعري ۾ اهي سمورا محرڪ به موجود آهن، جيڪي هر دور ۾ سٺي ۽ اعليٰ شاعري سان گڏ سفر ڪندا رهيا آهن. ڊاڪٽر آڪاش انصاري پلوڙ مقرر، روزاني سوال اخبار جو چيف ايڊيٽر رهڻ سان گڏوگڏ سماج سڌارڪ ۽ بهترين ڊاڪٽر پڻ آهي. پاڻ سياسي طور تي عوامي تحريڪ ۾ رهيو ۽ عوامي تحريڪ کي الوداع ڪرڻ بعد سندس ناتا ڊاڪٽر ذوالفقار علي مرزا سان جڙيا. ڪافي عرصي کان پ پ پ جو حامي آهي، پر سچ کي سچ مڃي ٿو. پ پ پ پاران اعلانيل پنيور ڊويزن واري هلچل ۾ هي اينٽي پ پ پ ٿي ان جدوجهد ۾ رهيو. ان هليل هلچل سبب ئي پ پ پ سنڌ حڪومت پنيور ڊويزن وارو فيصلو واپس ورتو. هُو جتي به آهي، رات کي رات وڏي واڪي چوي ٿو. سندس ڊاڪٽري، صحافت، سياست ۽ اين جي اوز واري دنيا واري ڪردارن ڪان وڌيڪ ڪيس شاعر طور مڃتا ملي آهي ۽ ملندي رهندي. هن وقت بدين ۾ رهي ٿو. سنگيت جو به ڄاڻو آهي.

books.sindhsalamat.com

اُرم درس

اُهي هٿ جيڪي ساري سپ چمار ڪپڙن تي پرت پرين ٿا، جيڪي هٿ رومالن مٿي ساھ جهڙا ستارا ٽانڪين ٿا انهن ۾ جڏهن قلم اچي ٿو تہ پوءِ گلابن جهڙا لفظ پني تي مسڪرائڻ لڳن ٿا. جند جهڙي هن سنڌ تي رهندڙ ماڻهن ازل کان وٺي ادب جي لاءِ پاڻ تہ پتوڙيو آهي پر هن ڌرتي جي نياڻين بہ اهڙيون تخليقون ڏنيون آهن جن کي هتان جا ماڻهو ڪڏهن بہ وساري ڪونہ سگهندا. مهتاب محبوب کان امر سنڌو تائين، حسينہ ساند کان نسيم نساءَ تائين سنڌي ليکڪائن جو تسلسل اڄ بہ برقرار آهي، انهن ليکڪائن سدائين پئي ادب جي جهانِ ۾ پاڻ پتوڙيو آهي، شاعري هُجي يا نثر هر ميدان ۾ مرد ليکڪن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي بيٺل ليکڪائون اڄ بہ سوچن جي سرهاڻ مٿي لفظن جا پوپٽ اڏارين ٿيون، 22 مارچ 1990ع تي حيدرآباد جي هوائن ۾ سڪندر علي درس جي گهر ۾ جنم وٺندڙ ارم درس توڙي جو لکڻ جي شروعات 2010ع ۾ ڪئي پر هن ٿوري عرصي اندر وڏو نانءُ ڪمايو آهي، سنڌ يونيورسٽي مان ايم اي جي ڊگري ماڻيندڙ هن سڄاڻ ليکڪ صحافت جي دُنيا ۾ پنهنجا فرض تڏهن سرانجام ڏنا جڏهن هو آسرو اخبار ۾ سب ايڊيٽر طور مقرر ٿي، هُن صحافت جي دنيا کي انيڪ اسٽوريون تہ ڏنيون پر اهڙيون لکڻيون بہ ڏنيونِ جيڪي دردوند دلين جي ترجماني ڪندڙ هونديون هيون، مرداڻي سماج ۾ هُن جڏهن قلم سان دوستي رکي هُئي تڏهن هُن جي اڳيان ڪيترائي چيلنج هُيا، هُن جي سامهون انهن ماڻهن جون سوچون بہ هُيون جيڪي ماڻهو عورت ليکڪائن جي راهن ۾ رڪاوٽ جو سبب بڻجندا آهن، پر هُن همت ڪونہ هاري، لاڙ سان لئون لڳائي ويٺل هن ليکڪ انهن پڪين کي بہ پنهنجو موضوع بڻايو جن جا آڪيرا واچوڙن جي ور چڙهي ويندا آهن، هُن بيواهن جي لڙڪن تي بہ لکيو آهي پر هن تہ انهن پيرن کي بہ ناهي وساريو جيڪي پريت جا پنڌ پُڇائيندي رتوڇاڻ ٿي پوندا آهن، هُن تہ هميشہ انهن مائرن جي درد کي بہ پنهنجي دل ۾ ڪنهن ڪنڊي جيان چُڀندي محسوس ڪيو آهي جن جا جواب پُٽ سرحد جي لتاڙ واري ڏوھ ۾ باندي بڻجي ويندا آهن، حيدرآباد جي هڪ اسڪول ۾ استاد طور پنهنجا فرض نڀائيندڙ ارم درس سدائين ٻارن جي ذهن جي صحن ۾ سدائين علم جا علم کوڙيندي رهي آهي، دُعا آهي تہ هو هميشہ سوچن جي سرهاڻ وسيلي هن سماج کي منفرد تخليقون ڏيندي رهي.

www.sindhsalamat.com

نهال ڪمار

صحافت جي دنيا ۾ انوکيون اسٽوريون ڏيڻ جي حوالي سان منفرد سڃاڻپ ماڻيندڙ نهال ڪمار اڳوٽي سانگهڙ ۽ هاڻوڪي ميرپورخاص ضلعي ۾ قائم سنڌڙي شهر جي پرسان آباد ڳوٺ محمد خان جوڻيجو ۾ 14 نومبر 1982ع تي جنم ورتو. پرائمري ڪان هاءِ اسڪول تائين تہ هن تعليم اباڻي ڳوٺ مان ئي حاصل ڪئي پر هن وڌيڪ تعليم پرائڻ لاءِ ميرپورخاص جا پنڌ پڇايا. شاھ عبداللطيف ڪاليج ميرپورخاص مان انٽر پاس ڪري هن جڏهن وڌيڪ تعليم پرائڻ لاءِ سنڌ يونيورسٽي ۾ داخلا ورتي تڏهن هن جي سامهون ڪيترائي چئلينج هئا، مفلسي کي منهن ڏيندي هن ايم اي جي ڊگري سوشلاجي ۾ حاصل ڪئي. يونيورسٽي دور ۾ ئي هن قلم سان رشتو جوڙيو جنهن رشتي کي هو اڃا تائين نڀائيندو پيو اچي. مختلف سنڌي اخبارن ۾ پنهنجون خدمتون ڏيندڙ نهال ڪمار روزاني ڪاوش ۾ اچڻ کان پوءِ ڪيتريون ئي اهم اسٽوريون لکيون، سندس قلم سان سرجيل ڪيترين ئي رپورٽن تي حڪومتي عملدارن بہ نوٽيس ورتا. مختلف علائقن جي مسئلن تي قلم کڻندڙ نهال ڪمار هميشہ اهڙين انوکين اسٽورين تي قلم کڻندو رهيو آهي جيڪي اسٽوريون ٻين صحافين جي نظر ۾ ڪا خاص اهميت ناهن رکنديون. پنهنجي زندگي جو ڳچ حصو صحافت کي ڏيندڙ هن صحافي جي اندر جو انسان ڏاڍو نفيس رهيو آهي انهي ڪري هو پنهنجن دشمنن سان بہ مرڪي محبت وچان ملي ٿو. نهال ڪمار جي دوستي جو دائرو ڏاڍو وسيع آهي. سڄي سنڌ جا صحافي سندس دوستي جي ڌاڳي ۾ پوئيل رهيا آهن. هن جي وڏي خوبي تہ اها بہ رهي آهي جو هو سدائين انهن دوستن سان ڏکن ۽ سکن ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پيو سنڌ جي پٽن جا پنڌ پڇائيندو آهي ۽ پوءِ جڏهن بہ ڪنهن سفر تان واپس ورندو آهي تڏهن ضرور ڪا اسٽوري/ رپورٽ قلمبند ڪندو آهي. نهال ڪمار جي سڃاڻپ رڳو اخباري رپورٽون ناهن پر هن جي سڃاڻپ اهي دوستيون بہ رهيون آهن جن سان هن هر حال ۾ نڀايو آهي. اميد آهي تہ هو سدائين اسان جي ساٿ ۾ سلهاڙيل رهندو ۽ هن سان ويهي ڳالهين جا ڳوٿ پيا اڏينداسون

books.sindhsalamat.com

حبيب لغاري

سانگهڙ ڪان پريرو آباد ڳوٺ حاجي عبدالڪريم لغاري ۾ 1989 –6 –15 تي ڪڪائين گهر ۾ جنم وٺندڙ حبيب لغاري پرائمري تعليم تہ پنهنجي ڳوٺ مان ئي پرائي پر هن جڏهن منڙائو ڪئنال جي ڪنڌي تي آباد هاءِ اسڪول ۾ تعليم پرائڻ لاءِ پنڌ پچايا تہ پوءِ لفظن سان لنؤن لڳائي ڇڏي. ريڊيو حيدرآباد تان نشر ٿيندڙ پروگرامن هن کي لکڻ جو ڏس ڏنو تہ هن گمنام گهٽين جو وچائجي ويل داستانن جا پيرا کڻندي انهن کي قلمند ڪرڻ وارو سلسلو شروع ڪيو. سندس قلم مان ڦٽي نڪتل تحريرون جڏهن مشهور سلسلي “يادون وسرنديون ڪونہ” جو حصو بڻجنديون هيون تڏهن ڪيترن ئي ماڻهن جا من انهن تحريرن تي روئي پوندا هئا. دکايل دلين جا درد قلمبند ڪندي ڪندي سراپا سور بڻجي ويل حبيب لغاري جنهن تعليم پرائڻ خاطر 2011ع ۾ سنڌ يونيورسٽي جي پٽن جا پنڌ پچايا تڏهن هن کي پيٽ گذر خاطر اخباري جهان جو حصو بڻجڻو پيو. مختلف اخبارن ۾ سب ايڊيٽر طور پنهنجا فرض نڀائيندڙ حبيب لغاري توڙي جو شاعري جي شروعات 2005ع ۾ ڪئي هئي پر ان عرصي ۾ هن جي شاعري مختلف فنڪارن بہ ڳائي. اردو ادب ۾ ايم اي ڪندڙ حبيب لغاري جڳ مشهور ڪهاڻيڪار نسيم کرل جي افسانن ۽ ان جي شخصيت تي ٿيسز بہ لکيو. هن مختلف پروگرامن ۾ ڪمپيئر طور بہ پنهنجا فرض سرانجام آهن. سانگهڙ جي سرزمين تي جنم وٺندڙ حبيب لغاري اهڙو قلمڪار آهي جنهن سدائين سنڌ جي پٽن تي ٿيندڙ المياتي ڪهاڻين کي قلمبند ڪيو. صحافتي سفر ۾ پنهنجون خدمتون سرانجام ڏيندڙ حبيب لغاري ڪيترن ليکڪن ۽ ليکڪائن کي متعارف پڻ ڪرايو. مسلسل پين کي اتساهہ ڏيندڙ حبيب لغاري اهو درويش دل ماڻهو آهي جنهن جي تحريرن کي ڪيترائي ماڻهو دل وچان پڙهن ضرور ٿا پر هن جي گمنامي کان آشنا تمام گهٽ ماڻهو ئي هوندا. بظاهر تنها پر پنهنجي اندر ۾ انجمن جيان رهندڙ حبيب لغاري جي دوستن جو دائرو تمام گهڻو وسيع رهيو آهي. اهو ئي سبب آهي جو جڏهن سندس رولاڪ روح جو ساهہ شهر جي شور ۾ منجهڻ لڳندو آهي تڏهن هو سنڌ جي تاريخي ماڳن جو پنڌ پچائيندو آهي. سندس لنؤن تہ ازل کان وٺي لاڙ سان ئي لڳل رهي آهي. ساري سنڌ کي پرين جي پاڇي جيان محسوس ڪندڙ حبيب لغاري اجا تائين سُکن جي صبح تان آس نہ پلي آهي انهي اميد تي ئي تہ هو قلمي پورهيو ڪندي لکندو ٿو اچي تہ:

وري نيٺ ورندو صبح جو پهر،
پرين رات جي پو سلامي نہ ٿيندي.
اڙي او زمانا! ٻڌي ڇڏ اهو،
اسان کان تہ هاڻي غلامي نہ ٿيندي.

www.sindhsalamat.com

مهوش عباسي

خوبصورت لفظن وسيلي سٽن ۾ ساهہ پريندڙ سنڌ جي نوجوان ۽ سڄاڻ ليکڪ مهوش عباسي جو جنم 17 جون 1992ع ڌاري شهيد بينظير آباد ضلعي جي ٻانڊي شهر ۾ ٿيو، علمي ادبي گهراڻي ۾ جنم وٺندڙ مهوش عباسي جو والد شبير احمد عباسي بہ علم و تدريس سلهاڙيل رهيو آهي، پرائمري کان مئٽرڪ تائين تعليم تہ مهوش عباسي اباڻي شهر مان حاصل ڪئي جتي هوءَ ڳوٺ جي ڀين نياڻين جي تعليم کي پڻ عام ڪيو ، ننڍ پڻ کان مهوش عباسي سماجي ڪمن ۾ سرگرم رهي هن جي ڪوشش سان ٻانڊي ۾ نياڻين جي تعليم لاءِ سرڪاري پرائمري اسڪول پڻ کولرايو ويو. مهوش عباسي انٽر جي تعليم حاصل ڪرن لاءِ سکر جا پنڌ پچايا، سنڌو دريا جي ڪنڌي تي آباد شهر جي نظارن کي محسوس ڪندي هن جڏهن پنهنجي اندر ۾ لکڻ واري اتساهہ کي محسوس ڪيو تہ پوءِ هن لفظن جا پوپٽ اڏاريا. انٽر پاس ڪرڻ کانپوءِ جڏهن هن ڄامشوري جي پٽن تي آباد سنڌ يونيورسٽي جي ڪيمسٽري شعبي ۾ داخلا وٺي علم ڪيميا پڙهڻ شروع ڪيو، سنڌ يونيورسٽي جي ڀين شاگردين لاءِ پڻ مهوش عباسي هڪ رول ماڊل طور ثابت ٿي آهي هن پنهنجي ڪلاس جي ساٿين سميت ڀين شاگردن جا حوصلا بلند ڪيا ۽ نياڻين لاءِ بهتر قدم کنيا. يونيورسٽي واري زماني کان هن جون لکيل تحريرون مختلف اخبارن ۽ رسالن جو حصو بڻيون، مهوش عباسي سائنسي، سياسي ۽ سماجي سميت مختلف موضوعن تي لکندي رهي ٿي هن سنڌ ڌرتي تي وڏي چاهہ سان لکيو آهي ان کان علاوه هن عورتن تي ٿيندڙ ڏاڍاين تي خلاف تمام گهڻو لکيو آهي. سياسي ۽ سماجي طورمعاشري جي ڀلائي لاءِ جاکوڙيندڙ مهوش عباسي سدائين اهم ڪردار ادا ڪندي رهي آهي، سندس خدمتن ۽ لکڻين سبب ڪيس بختاور ايوارڊ، صحافت ۾ پاڻ مڃرائڻ سبب شهيد صحافي فقير لاشاري ايوارڊ، بهترين نوجوان ليکڪ طور سنڌ راڻي ايوارڊ ۽ سماجي ڀلاين جي ڪمن لاءِ هينڊز ايوارڊ سان نوازيو ويو آهي. سختگير طبعيت جي مالڪ مهوش عباسي جي لفظن ۾ سدائين سورن جو سمنڊ ڇلڪندي نظر ايندو آهي سندس لکڻيون جتي هن سماج جي عڪاسي ڪنديون آهن اتي وري اهي لکڻيون دردن جون دانهون بہ هونديون آهن جنهن کي محسوس ڪري احساس آشنا اکيون لڙڪ لاڙي وجهنديون آهن. ممهوش عباسي بطور صحافي 2014 ۾ صحافت سان لاڳاپيل آمريڪي ”انٽرنيشنل وزيٽرس ليڊرشپ پروگرام“ ۾ پاڪستان مان واحد صحافي چونڊجي هئي جنهن ۾ هن آمريڪا جي مختلف رياستن جا دورا پڻ ڪيا جن ۾ ”ڪولاريڊو، مينوسوٽا، واشنگٽن ڊي سي، پورٽليڊ“ ۽ ٻيون شامل آهن، ان کان علاوه مهوش عباسي يورپ ۽ فرانس جي شهر پئرس جا دورا پڻ ڪري چڪي آهي جتي هن پئرس جي خوبصورتين ۽ روشنين کي بہ پنهنجي اکين سان پسيو هو، پئرس ۾ هن بين الاقوامي صحافين سان ”يونيسڪو“ ۽ صحافتي ميوزيم ”نيوزيم“ جو دورو پڻ ڪيو، هوءَ ترڪي پڻ گهمي چڪي آهي، سنڌ ڌرتي سان عشق ڪندڙ هي خوبصورت ليکڪ ان سفر ڪٿا تي سفرنامو بہ لکي پئي جن ۾ هوءَ پنهنجو تجربو پڻ لکي رهي آهي جيڪو جلد پڙهندڙن جي هٿن ۾ هوندو. مهوش عباسي ملڪي سطح تي سنڌ سميت لاهور، اسلام آباد، ڪوئيٽا ۽ پشاور ۾ ڪيترين ئي ڪانفرنسن، ٽرئننگن ۽ پروگرامن ۾ شرڪت ڪندي رهي ٿي جتي هوءَ سنڌ جي ۽ عورتن جي آواز کي بلند ڪري ٿي ۽ سنڌ جي نمائندگي ڪندي رهي ٿي. صحافت جي سفر ۾ هن ڪاوش اخبار کي نہ وسرڻ جهڙيون انيڪ اسٽوريون ۽ رپورٽس پڻ ڏنيون آهن،

books.sindhsalamat.com

گمنام ڪردارن ڪي منظر عام تائين آڻڻ لاءِ هن جي ترتيب ڏنل سلسلي ”ڪيئن آهيو ڪٿي آهيو؟“ ڪي سنڌ جا ماڻهو ڪڏهن بہ وساري ڪون سگهندا هن جون لکيل لکڻيون بہ ڪڏهن ڪنهن کان وسري ڪون سگهنديون جيڪي مختلف اخبارن ۽ رسالن جو حصو ٿيڻ ڪانپوءِ ماڻهن جي ذهن جي الماري ۾ محفوظ ٿي ويون آهن هن جي ڪيل خدمتن کي ڏسندي اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو تہ جڏهن بہ سنڌ جا تاريخ دان سنڌ جي صحافت جا پيرا کڻندا ۽ جڏهن بہ مضمونن ۽ بهترين رپورٽن جي ڳالهہ نڪرندي تڏهن مهوش عباسي جو ذڪر ضرور ٿيندو ڇو تہ مهوش عباسي اها ليکڪ آهي جنهن نہ فقط رات جي سانت ۾ گونجندڙ سنڌ جي سڏڪن جي صدائن کي هميشہ قلمبند ڪيو آهي پر هن پيوسي جي بلائن مٿان ڪڪجي ابڻا اجها ڇڏي ويندڙ تر جي مسڪين ماروئڙن کي بہ ناهي وساريو هن جتي ڇيرن جي ڇمڪڻ تي لکيو آهي اتي مهوش عباسي مسڪين ماڻهن جي درد، هاڻين ۽ دانهن کي ضرور ورڻايو آهي. شال هوءَ سدائين قلم وسيلي سچ جي سڏن کي ورنائيندي رهي.